

DJELA

KNJIGA XXXIV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

Knjiga 19.

MILENKO S. FILIPOVIĆ

MAJEVICA

S OSOBITIM OBZIROM NA ETNIČKU PROŠLOST
I ETNIČKE OSOBINE MAJEVIČKIH SRBA

SARAJEVO

1969

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

D J E L A
KNJIGA XXXIV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
KNJIGA 19.

MILENKO S. FILIPOVIĆ

MAJEVICA
S OSOBITIM OBZIROM NA ETNIČKU PROŠLOST
I ETNIČKE OSOBINE MAJEVIČKIH SRBA

Urednik
BRANISLAV ĐURĐEV,
redovni član Akademije nauka i umjetnosti
Bosne i Hercegovine

SARAJEVO
1969

ACADEMIE DES SCIENCES ET DES ARTS DE BOSNIE-HERZEGOVINE

MONOGRAPHIES

TOME XXXIV

SECTION DES SCIENCES SOCIALES

Livre 19.

MILENKO S. FILIPOVIĆ

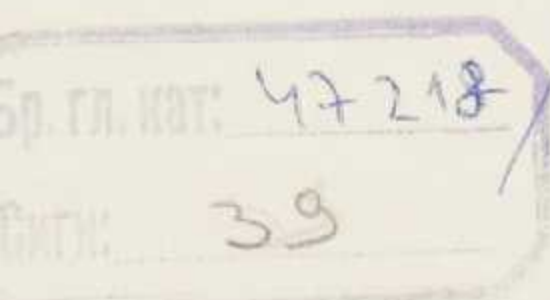
MAJEVICA

AVEC UN REGARD PARTICULIER SUR LE PASSÉ ETHNIQUE
ET SUR LES PARTICULARITÉS ETHNIQUES
DES SERBES DE MAJEVICA

Rédacteur

BRANISLAV ĐURĐEV,

membre de l'Académie des sciences et des arts
de Bosnie-Herzégovine

SARAJEVO

1969

29187

22-376

SADRŽAJ

	Strana
PREDGOVOR	5—6
OPŠTI DEO	
I. MAJEVICA KAO PREDEO	7—12
Planina i predeo Majeвица 7—11; — Ime Majeвица 11—12; — Granice predela 12.	
II. PREDEO U PROŠLOSTI	13—30
Predslovensko doba 13; — Srednji vek 13—21; Tursko doba 21—29; — Novo doba — 29—30.	
III. SADAŠNJE STANOVNIŠTVO	31—48
Broj i sastav 31—33. Poreklo 33—48. Srbi 33—43; — Mu- slimani 43—45; — Hrvati (katolici) 45—47; Karavlası 47—48; — Ostali 48.	
IV. PRIVREDA	48—63
Opšte napomene 48—49; — Zemljoradnja 49—51; — Voćar- stvo 51—54; Vinova loza 54; Stočarstvo 54—56; — Stočarska kretanja 56; — Pernata živina 57; — Pčelarstvo 57; — Šum- ska privreda 57; — Skupljanje 57; — Lov 57—58; — Zanati, industrija i dr. 58—61; — Trgovina 61—62; Transport 62—63.	
V. NASELJA (Obradio Nedžad Hadžidedić)	63—71
Položaj i tip naselja 68—71.	
VI. SEOSKA ARHITEKTURA (Obradio Nedžad Hadžidedić)	71—96
Kuće 71—72; — Stare kuće 73—75; Kuće građene između dva svetska rata 76—79; — Kuće građene u prvim poslerat- nim godinama 79—81; — Nove kuće građene u poslednjih 5 do 6 godina 82—86; — Zgrade 87—96.	
VII. NOŠNJA (Obradila Ljiljana Beljkašić-Hadžidedić)	97—125
Srpska nošnja 97—117; — Muslimanska nošnja 118—122; — Hrvatska nošnja 122—125; — Zaključak 125.	
VIII. ISHRANA	126—134
IX. DRUSTVENI ŽIVOT	135—158
Brak 135—139; — Porodica i zadruga 139—142; Domazet 142—143; — Rod 143—145; — Ritualno srodstvo 146; — Srodnički nazivi 146—148; — Zajednica 149; — Prezivanje 149—150; — Položaj žene 150; — Selo kao društvena zajed- nica 150—157; — Negdašnji agrarni odnosi 157—158.	

	Strana
X. OBIČAJI	158—188
Trudnoća, porođaj, dete 158—161; — Izlaganje deteta 161; — »Prodavanje deteta« 161—162; — Kumstvo 162—163; — Svadba 163—168; — Smrt i pogreb 168—174; — Slava 175—180; — Zimski praznici 180—182; — Prolećni praznici 182—183; — Letnji praznici 183—184; — Jesenji praznici 185; — Novi praznici i svečanosti 185—186; — Neki posebni običaji 186—188.	
XI. POGLEDI NA SVET I VEROVANJA	188—203
Zemlja 188; — Nebeska tela 189; — Tri sveta, čovek 190—192; — Démoni i poludémoni 192—195; — Uroci 195; — Meteo- rološke pojave 195—196; — Životinje 197—198; — Bilje 199; — Vatra i voda 199—200; — Zakopano blago 200; Usmena književnost 200—203.	
XII. ZAVRŠNO RAZMATRANJE	203—208
XIII. DODATAK: BELESKE O NARODNOM ŽIVOTU HRVATA I MUSLIMANA NA MAJEVIĆI	209—214

POSEBNI DEO

OPIS POJEDINIHIH NASELJA	215—266
Labudska 215—216; — Lipovice 216—217; — Podgora 217—219; — Brijest 219—221; Priboj 221—224; — Peljave 224—226; — Tobut 226—231; — Vukasovci ili Vukosavci 231—233; — Kozjak 234—235; — Mačkovac 236—237; — Pirkovci 238—239; — Vakuf 239—240; — Brusnica 241—242; — Lukavica 242—243; — Miladići 243—244; — Humci 244—247; — Brezje 248; — Nahvioci ili Navioci 248—250; — Šibošnica 250—251; — Drijenča 251—254; — Visori 254; — Piperi 254—257; — Jablanica 257—260; — Selo Lopare 260—263; — Varošica Lopare 263—266.	
SUMMARY	267—269

P R E D G O V O R

Mada sam i ranije prelazio preko Majevice i zalazio u njenu podgorinu, ja sam tek 1938. imao priliku da posetim nekoliko mesta u samoj Majevisi i da saznam i zabeležim ponešto o narodnom životu u tom kraju. A to što sam tada video i saznao bilo je takvo da sam zaželeo da napišem monografiju o Majevisi. Na žalost, prošlo je dosta godina dok mi se pružila prilika da ponovo posetim Majevicu. Bilo je to tek 1961, da zatim u toku školskih ferija posetim Majevicu i 1962, 1966—1968. Istina, moje rđavo zdravstveno stanje nije mi dopuštalo duža zadržavanja niti kretanja po predelu u onoj meri i na način kako sam želeo i kako je trebalo. Ja sam, ipak, proveo dosta vremena na Majevisi, u svemu oko 80 dana, ali je to bilo redovno u leto i u jesen, tako da nisam imao mogućnosti za neposredno promatranje narodnog života u zimu i proleće.

Pošto je severoistočna Bosna, čija je Majevisa samo jedan deo, uopšte vrlo slabo poznata u etnološkoj nauci, nastojao sam da prikupim što više podataka kako o poreklu stanovništva u njenim naseljima tako i o osobinama, odnosno o narodnom životu te grupe. Pošto nema dovoljno takvih obaveštenja o stanovništvu susednih predela i, prema tome, mogućnosti za uspešna poređenja, nisam mogao da se upuštam u dublja proučavanja, pa da odgovorim i na neka pitanja od većeg interesa, a naročito na to kakav je etnički položaj grupe majevičkih Srba.

Težište mojih istraživanja na Majevisi stavio sam na ispitivanja porekla stanovništva, smatrajući da je poznavanje porekla neke grupe osnova za izučavanja ne samo postanka neke grupe nego i mnogih pojava u prošlosti, i njenih osobina. Ta ispitivanja, međutim, bila su vrlo teška pošto o poreklu savremenog stanovništva nema nikakvih pisanih vesti, a tradicija o poreklu je, zbog velikih društvenih promena, vrlo mršava i poremećena. To je stoga što je tradicija izgubila ulogu i značaj koju je imala ranije u našem nepismenom seoskom društvu, kada je poznavanje genealogija bilo neophodno potrebno kada se radilo o krvnoj osveti, sklapanju bračnih veza, deobi imanja ili nasleđa i sl., a u modernoj državnoj administraciji te su činjenice fiksirane u matičnim knjigama, zemljišnim knjigama i dr. A pošto se u školama uči nacionalna prošlost, oslabeledo je i interesovanje za predanja širega značaja; ukoliko ih ima, ona su pomućena elementima iz razne lektire. Bilo je tu i mnogih drugih teškoća prilikom ispitivanja porekla stanovništva, ali

ovo nije prilika da o njima govorim. Pa ipak, trud nije bio uzaludan. Naročito ističem da su ispitivanja porekla stanovništva pokazala da su poreklo i prošlost stanovništva u Majeveci sasvim drukčiji nego što bi to izgledalo po nekim pisanim vestima, a naročito se to odnosi na činjenicu da nije bilo pravog kontinuiteta.

U ovoj monografiji objavljujem ujedno rezultate ispitivanja porekla stanovništva i karakteristiku narodnog života savremenih majevičkih Srba.

Naime, u predelu žive, pored Srba, i predstavnici drugih etničkih grupa. Etnički sastav stanovništva u Majeveci i raspored etničkih grupa se menjao tokom vremena, pa sam stoga u odeljku o predelu u prošlosti prikazao te odnose u potpunosti. Tako isto dao sam i prikaz savremenog stanovništva u celini u Majeveci, kao i poreklo svega stanovništva. Privreda i naselja (i seoska arhitektura) takođe su prikazani kakvi su u čitavoj Majeveci, jer u tome i nema nekih osobitih razlika između pojedinih grupa. Međutim, pošto Muslimana ima u Majeveci samo u dva sela i pošto su oni, u stvari, samo deo veće muslimanske grupe u severnoj podgorini Majevice, a pošto Hrvata ima samo u jednom selu i oni čine deo veće hrvatske brešćansko-lipničke grupe u jugozapadnoj podgorini Majevice, na etničke osobine predstavnika tih grupa u Majeveci nisam obraćao pažnju u većoj meri. Zadržao sam se na tome da detaljnije prikažem etničke osobine majevičkih Srba, pošto oni čine manju posebnu grupu. Ali, smatrao sam da će biti korisno da saopštim i podatke o narodnom životu majevičkih Hrvata i Muslimana koje sam prikupio, pa sam ih izneo u posebnom dodatku. I moja saradnica Ljiljana Beljkašić-Hadžidedić, prikazujući nošnju majevičkih Srba, dala je kratak prikaz i nošnje majevičkih Hrvata i Muslimana, jer je to bilo potrebno i korisno s obzirom na razlike u razvitku.

Podatke o običajima i verovanjima koje je zabeležila Lj. Beljkašić-Hadžidedić obeležio sam tako da sam uz njih dodavao u zagradi njene inicijale (LJHD).

Smatram za potrebno da i ovom prilikom izrazim svoju zahvalnost onima koji su mi pomogli da obavim taj posao. Svoju zahvalnost upućujem u prvom redu Akademiji nauka i umjetnosti BiH u Sarajevu (odnosno bivšem Naučnom društvu BiH), koja mi je poslednjih godina novčanom pomoći omogućila odlaske na teren kao i Skupštini opštine Lopara, odnosno njenom predsedniku Ristri Mitraševiću na uslugama kojima mi je olakšavao kretanje. Velik je broj ličnosti koje su mi pomagale u prikupljanju podataka, pa ih ne mogu sve pomenuti. Ali, naročitu zahvalnost dugujem svom bivšem učeniku prof. Đoki Joviću, koji mi je u više mahova ukazao gostoprimstvo i bio uvek spreman i na druge usluge, pa mi služio i kao izvor obaveštenja i skupljač podataka. Posebno su me raznom pomoći zadužili Tomo Delić, načelnik Finansijskog odjeljenja Skupštine opštine Lopara, Osman Alidžanović, politički radnik, Bosa Mitrašević, rođ. Đurić, domaćica. Ne manju zahvalnost dugujem svojim saradnicima Ljiljani i Nedžadu Hadžidedićima, predavačima na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu koji su se ljubazno odayvali mojoj molbi da napišu tri odeljka za ovu monografiju.

Beograd, novembra 1968.

M. S. F.

I. MAJEVICA KAO PREDEO

PLANINA I PREDEO MAJEVICA

Majevica je niska planina u severoistočnoj Bosni, čije padine dopiru na severu do reke Save kod Brčkog i Brezova polja, odnosno do ravni Posavine i Semberije, na zapadu do rečice Tinje i na istoku do Drine, a na jugu do doline Spreče. Geološki i geomorfološki ona je jedna celina. Međutim, sa gledišta regionalno-geografskog i etnološkog oni nije jedna celina: takvom se ne smatra ni u narodu. Govoreći o podeli bivše tuzlanske oblasti, odnosno severoistočne Bosne, dr R. Jeremić je izneo da »Pod *Majevicom* se podrazumevaju sela koja leže u njoj i na njenim padinama s obe strane i dele je na zvorničku, tuzlansku i brčansku Majevicu«. ¹ Pok. Jeremić je dobro uočio podelu naselja u obimu Majevice kao morfološke celine: na naselja u Majevici i naselja u njenoj podgorini. Ali, sva ta naselja odnosno njihovo stanovništvo nisu i jedna celina u etnološkom pogledu.

Stanovništvo naselja u samoj Majevici, velikom većinom srpsko, čini jednu izrazitu grupu i smatra se takvom. Oni sebe zovu *Majevičanima*, a Majevičanima se zovu i Muslimani u selima Nahviocima i Humcima. Među Srbima u Majevici kao Majevica u najužem smislu smatraju se sela Jablanica i Kozjak.

Ti Muslimani, koji su prilikom poslednjeg popisa stanovništva (1961) popisani kao »nacionalno neopredeljeni«, čine jednu manju etničku celinu sa Muslimanima u severnoj podgorini Majevice (naselja: Vražići, Čelić, Koraj i dr.). Oni svoje hrišćanske susede (Srbe i Hrvate) intimno zovu Vlasima, a ovi njih Turcima.

Stanovnici Drijenče su Hrvati i katolici (osim jedne srpske porodice), i oni su deo veće podmajevičko-sprečanske hrvatske grupe. Njih susedi, kako Muslimani tako i pravoslavni, zovu obično *Šokcima*, i oni to ime ne odbijaju. Naprotiv, i sami ističu da su *Šokci* i *Šokadija*: »Nismo mi Srbi, mi smo Šokci«, objašnjava učenik učiteljici kad ga je pitala koje je narodnosti. »Jesam (Šokac) od pete do glave«. Srbi se i sami zovu Srbima, a tako ih zove i okolina.

¹ R. Jeremić: *O poreklu stanovništva tuzlanske oblasti*, Glasnik Geografskog društva VII—VIII (Beograd 1922), 143.

Značajno je da stariji svoj kraj ne smatraju baš kao deo Bosne. Za njih je Bosna (prava Bosna) zapadno od Majevice, okolina Tuzle i dalje prema zapadu i jugu od Tuzle. Bosanski Brod je *Bosna* a »mi smo Majevičani«. Ta uža Bosna zove se i *Gornji kraj*.

Karta 1
Položaj Majevice u severoistočnoj Bosni

Pejzaž Majevice karakteriše šuma, a to mešovita listopadna šuma. Šuma je svuda unaokolo po grebenima, brdima i kosama iznad naselja, a tako isto i po kosama i visovima između sela i zaselaka. Ali i po samim selima ima u obilju šumske vegetacije: manji i veći zabrani, strmije strane kosa pod šumom ili šikarom, šumska vegetacija po ogradama, međama i duž rečica i potoka. Bez šume su dna dolina, podovi (terase) i blaže strane, i to su, očigledno, sve krčevine.

Stanovništvo sela u podgorini Majevice drukčije je po etničkom sastavu i čini celine sa stanovništvom susednih ravnih predela. Doduše, stanovnici Semberije i Posavine nazivaju Brđanima uopšte sve stanovnike Majevice i njene severne podgorine(a ovi njih zovu *Ravanjcima*, odnosno *Posavcima*); Majevičani zovu Ravanjcima i stanovnike severoistočne podgorine. Sami pak stanovnici *podmajevičkih sela* (Maleševci i

dr.) izdaju se za Ravanjce i za Majevičane, već prema tome u kakvoj se prilici nađu.

Na severoistoku od Majevice je Semberija, uz koju idu i nekoliko sela u severoistočnoj podgorini Majevice, i s njima Srbi iz Majevice održavaju vrlo tesne veze, osobito bračne. Sem toga, krajnja majevička sela na toj strani, a to su Priboj, Peljave i veći deo Tobuta, su delimično u gravitacionoj sferi Bijeljine i seljaci iz tih sela obično idu na sedmični pazar u Bijeljinu.

Na istoku je grupa sela oko Teočaka, poglavito sa muslimanskim stanovništvom, i sela u dolini Drine — niže, severno od Zvornika, sa poglavito srpskim stanovništvom; taj kraj Majevičani zovu Podrinje. Na ovoj strani uopšte granica predela Majevice nije tako izrazita kao na drugim sektorima. Na toj strani unutrašnjost Majevice je otvorena prema jugoistoku, prema Zvorničkom podrinju, dolinom Brzave, koja dolazi iz Rastošnice i u Priboju se sliva u Janju. Ona čini te su Priboj i neka sela oko njega oduvek u nekim odnosima sa Zvornikom, ali su te veze u novije vreme veoma umanjene, jer je Zvornik daleko oko 40 km. Uz Brzavu je veće selo Rastošnica, koje je na prelazu između predela Podrinja i Majevice, i neki ga ubrajaju u Majevicu a neki isključuju; neki pak smatraju da jedan deo Rastošnice pripada Majevici, a drugi »Zvorniku«. Ali, Rastošnica je, ipak, u užoj gravitacionoj sferi Zvornika, jer Rastošničani idu redovno na sedmični pazar u Zvornik. Zatim, između Priboja i Rastošnice postoji jedan šumski pojas koji je poprečan na tok Brzave i sasvim jasno deli ta dva naselja. Stoga nisam utvrdio Rastošnicu u predeo Majevicu. Doduše, u novije vreme Rastošnica ulazi sve više u sferu Lopara. Zbog velike daljine Zvornika (41 km) u Lopare dolaze radi lekarskih i veterinarskih usluga, deca dolaze u više razrede osnovne škole, a postoje i poslovne veze sa Zemljoradničkom zadrugom u Loparama. Tako isto i Teočak ulazi sve više u sferu Lopara.

Južno od Majevice je dolina Spreče, i ceo taj kraj se zove *Spreča*; toj predeonoj celini pripadaju i naselja u južnoj podgorini Majevice. Veze između Srba u Majevici i onih u dolini Spreče su veoma slabe; oni smatraju taj kraj da je Hercegovina, naročito sela na levoj strani Spreče (Borogovo i dr.). Majevičani stanovnike Spreče zovu Erama, a pogotovo one koji su dalje na jugu — Birčake. Majevičani ističu da Srbi u Spreči imaju ne samo drukčiju nošnju nego i drukčije pevanje. Srbi pak iz Birča zovu Srbe Majevičane *Šijacima*, i njima dolaze radi kuku-ruza, dok oni s Planine (Han-Pijesak) zovu Birčake Burama.

U naseljima u zapadnoj podgorini Majevice stanovništvo je pretežno katoličko i hrvatsko; toj grupi Hrvata, koja se može zvati podmajevičko-sprečanskom, pripadaju i stanovnici Drijenče, jedinog hrvatskog — katoličkog sela u Majevici (jer su velikom većinom doseljeni odatle). Za Majevičane je kraj oko Tuzle *Tuzlansko*.

U severnoj podgorini Majevice je stanovništvo mešovito; u istočnoj polovini te podgorine ima i Srba, ali obeležje daju i čine većinu Muslimani (Koraj, Čelić, Rahić, Brezovo Polje i dr.), a u zapadnoj polovini, koja pripada Posavini, katolički. Majeвица je, prema tome, u prošlosti imala značajnu ulogu i kao etnička pregrada.

Stanovništvo cele Majevice kao jedne morfološke celine (unutrašnjosti Majevice i njene podgorine) nije moglo da se slije u jednu celinu

već zbog znatnih razlika u etničkom sastavu, a najviše stoga što je Majevica od vremena o kome se nešto zna svojim pojedinim delovima pripadala raznim gravitacionim sferama. I u govoru i u običajima majevičkih Srba ima još uvek sitnih lokalnih razlika.

U srednjem veku, odnosno dok je Turci nisu osvojili, Majevica je bila upućena na Zvornik kao značajan ekonomski centar za srazmerno široku oblast s obe strane Drine, a bila je svakako i pod jakim uticajem gradova Teočaka na istoku i Srebrenika na zapadu; ti gradovi su bili spojeni putem koji je išao kroz Majevicu pravcem zapad-istok. Pošto su Turci osvojili ovaj kraj početkom 16. veka, verovatno je uticaj Zvornika, koji je postao sedište sandžaka, i pojačan, kao i uticaj Tuzle (Gornje). U drugoj polovini 18. veka razvija se Brčko na Savi kao važan trgovački grad i Majevica ulazi u njegovu sferu, a pošto je 1852. preneto sedište okruga iz Zvornika u Tuzlu, i ona počinje da se jače razvija kao upravno i privredno središte, naročito posle austro-ugarske okupacije (1878) i građenja železničke pruge Doboj — Tuzla (1886), tako da i Tuzla uvlači Majevicu u svoju gravitacionu sferu. Tako je Majevica, koja nije bila jedna privredno-geografska i etnička celina, bila uoči drugog svet-skog rata podeljena i njeni delovi pripadali gravitacionim sferama, pa i administrativno: Tuzli, Zvorniku i Brčkom; jedan manji deo gravitirao je Bijeljini.

Drugi svetski rat i revolucija su doveli do krupnih promena i na Majevici. Pre svega, uloga Zvornika je veoma opala, a porasla uloga Tuzle usled njenog naglog razvitka kao centra rudarsko-industrijskog basena. Ali, uticaj Brčkog nije eliminisan, jer se i dalje velik deo uvoza, a naročito izvoza iz Majevice obavlja preko Brčkog kao najpodesnije železničke stanice za veze sa severnim i istočnim delovima Jugoslavije. Od Lopara, središta Majevice, podjednako su udaljeni Brčko i Tuzla, najbliže železničke stanice (po 28 km), ali robni saobraćaj ide više preko Brčkog. Putnički saobraćaj se obavlja poglavito autobusima, takođe preko Brčkog i Tuzle.

Majevica kao planina ima neobičan izgled. Naime, središni deo planine predstavlja udubljenje koje je na zapadu i jugu oivičeno prilično visokim grebenima: dok je nadmorska visina u Šibošnici 259 — 265, u Loparama oko 300 i u Priboju 277, najviši vrh Majevice (916) je na južnom grebenu. Ti grebeni su pod šumom, i taj nenaseljeni šumski pojas deli je od susednih predela. Manje ili više širok šumski pojas deli unutrašnjost Majevice i od naselja u severnoj i istočnoj podgorini, odnosno od Posavine, Semberije i Podrinja. Inače, zemljište Majevice je nag-nuto na tu stranu i unutrašnjost Majevice otvaraju prema tim stranama rečice iz Majevice: Šibošnica, Gnjica i Janja.

Pošto ta udubljena unutrašnjost Majevice, još uvek sa svih strana opkoljena manje ili više širokim pojasom šume, a inače sa prilično povoljnim uslovima za naseljavanje i privređivanje, predstavlja izrazitu manju predeonu celinu, to je bilo od najpresudnijeg uticaja da naselja u njoj i njihovo stanovništvo obrazuje jednu celinu, i pored toga što je predeo bio administrativno podeljen i u gravitacionim sferama Tuzle, Brčkog i Zvornika. Pa i to što je taj kraj bio u planini i dugo vremena (od 16. do 19. veka) izvan važnijih komunikacija bilo je od uticaja da se u njemu okupi srpsko stanovništvo i razvije u manju grupu.

Integraciji te grupe i jačanju svesti o njenom jedinstvu mnogo je doprinela i njena uloga u toku drugog svetskog rata i revolucije. Naime, Srbi iz Majevice uzeli su znatnog učešća i dali velik doprinos NOB-u i podneli velika stradanja, i to je mnogo doprinelo da se otada smatraju kao celina i da se tim ponose. Odmah po svršetku rata, kao odraz izmenjenih prilika u ovom području i u znak priznanja, od unutrašnjosti Majevice u užem smislu, i od jednog dela njene podgorine (opštine Čelić, Koraj, Teočak) obrazovana je posebna upravna jedinica — loparski srez sa središtem u Loparama, novonastaloj varošici. Srez je ukinut 1955, ali se time stanje nije mnogo izmenilo: od sreza je postala opština Lopare s kojom je 1958. sjedinjena opština Šibošnica, a 1962. i opština Čelić (s kojom je 1958. bila sjedinjena opština Koraj). Centar te proširene komune i dalje je u varošici Lopare.

U Majevici sam među Srbima slušao: »Mušku je od Rače do Maoče«; jedan informant mi reče da se može čuti: »Mušku je od Rače do Morače«. Verovatno je taj drugi oblik stariji i iz vremena kada se dobro znalo gde je Morača. Ja sam izreku »od Rače do Maoče« slušao u takvim konteksima koji su pokazivali, odnosno kojima se htelo reći da mlađić iz Majevice može da bira devojkicu na čitavu prostoru od Rače do Maoče, a to je kraj čije je srpsko stanovništvo istoga porekla i istih osobina.

U ovoj monografiji radi se samo o Majevici kao predeonoj celini u najužem smislu.

Iako planina, ali srazmerno niska, Majeвица nije naročita smetnja saobraćaju. Ona je, doduše, izvan važnih komunikacija dolinama Spreče, Drine i Save, ali i preko nje od starine vode komunikacije koje spajaju te važnije. Preko Majevice vode putevi od Tuzle prema Brčkom, i to u dve trase na relaciji preko same Majevice. Izgubio je značaj put pravca zapad-istok, od Srebrenika do Teočaka i dalje ka Drini. Postoji i više lokalnih pravaca. Tako, npr., kraćim putevima preko Majevice i njene zapadne podgorine ne samo da idu peške na pazar u Tuzlu stanovnici majevičkih sela nego i oni iz Teočaka i drugih mesta istočno i severoistočno od Majevice; od Lopara do Tuzle pešaci na taj način skraćuju put za četiri sata. Oni iz središnjeg i zapadnog dela predela idu u Tuzlu preko Jablanice, Kadine česme, Doknja i Crnog Blata, a oni od Priboja idu preko Busije u selo Požarnicu i odatle cestom.

IME MAJEVICA

Bilo bi svakako od interesa znati i kakvog je porekla i šta, u stvari, znači naziv Majeвица, jer je u tom imenu možda izražena neka karakteristika planine ili predela, ili ono možda čuva uspomenu na ranije stanovništvo ovoga kraja. Na žalost, koliko mi je poznato, niko od pozvanih stručnjaka nije se bavio tumačenjem tog imena. Jedino istoričar Sima Ćirković smatra da to ime spada u grupu rimskih i ilirskih imena.²

² Sima Ćirković: *Istorija Bosne* (Beograd 1964), 35.

Mnogo je planina i reka na srpsko-hrvatskom jezičkom području koje nose imena sa istim ili skoro sa takvim nastavkom, kao npr. Treskavica, Čađavica, Garevica, Plješevica, Đeravica itd. Očigledno je, dakle, da je ime Majevica složenica od osnove *maj* i od nastavka *-ev-* i *— ica*. Prema tome, treba tražiti poreklo i značenje reči u osnovi *maj*. Predpostavljam samo da se radi o jednoj reči koja postoji i u savremenom arbanaškom jeziku i koja znači: brdo, planina. To je i reč *mal* (malj), *maja*. I, vrlo je verovatno da se je nekada prvobitno, tako zvao neki od rečnih tokova iz Majevice (analogno: grad-Gračanica, Jablan-Jablanica itd.). Ali, sve su to samo pretpostavke.

Značajno je, međutim, da se reč Majevica javlja i kao apelativ. Mnogi iz predela Majevice odlaze u manastir Ozren u planini Ozrenu. Po njihovu povratku odatle može se čuti da govore kako je tamo velika *majevica*, podrazumevajući pod tim šumu uopšte. Analogan primer predstavlja i *Šumadija*: u Vojvodini šumadijom uopšte zovu veliku nisku šumu pored reke.

GRANICE PREDELA

S izuzetkom na istoku, predeo Majevica na drugim stranama ima izrazite granice. Severnu granicu čini, idući od istoka prema zapadu, niz visova i kosa: Udrigovo (582), Žutavka, Kamenita kosa, Jelašće, Volujak (423), Jašterik (483), Straža, Žunovo (528), Papratnica, Vjeternik (705) Razbijena lipa (676). Odatle granica skreće prema jugu — to je zapadna granica — i ide na majevičku »gredu« koju čine visovi i kose: Operkovica (717) i Stublić (722); odatle počinje južna granica koja ide najpre prema jugoistoku preko Tabakove strane i Velike njive (760) na Gavranić (721), a odatle prema istoku preko Grede (771) na Medednik (843); odatle prema jugoistoku, zaobilazeći izvorišnu čelenku Gnjiće, na Busiju (847), pa na Okruglicu (733) i Metaljku (717). Tu nastaje istočna granica koja nije tako izrazita: ide, uglavnom, kosama koje dele sela Podgoru, Brijest, Priboj od sela koja su istočno od njih, pa rečicom Janjom, koja tako deli deo Priboja Tobut i Peljave od Teočaka, Jasikovca, Mezgraje i Bogutova Sela. Prostrano selo Tobut prelazi jednim delom i na desnu stranu rečice Janje. Istočna granica prolazi kroz gust pojas sela i zaselaka na niskom zemljištu (dolina Janje na ovom sektoru je na visini oko 240—180 m).

Severna, zapadna i južna granica prolazi kroz šumski pojas, pa su ta šumska vegetacija i reljef (visoke i strme »grede«) velika smetnja održavanju živih veza između sela u Majevici i sela u njenoj podgorini odvojenih tom granicom. Šume ima i na istočnoj strani, i to u dolini Brzave ili Rastošničke rijeke (pritoka Janje), kojom ide i drum u Zvornik; ta šuma deli Priboj od Rastošnice i drugih sela. Šume ima i na krajnjem delu istočne granice: između Tobuta (u Majevici) i Bogutova Sela i Maleševaca u severoistočnoj podgorini Majevice, izvan Majevice u užem smislu. Na Janji je bilo mnogo vodenica kojima su se služili i stanovnici sela zapadno od nje (koja pripadaju predelu Majevici), kao i iz sela istočno od nje (izvan predela Majevice).

II. PREDEO U PROŠLOSTI

PREDSLOVENSKO DOBA

Na području koje je predmet ovoga spisa nisu vršena nikakva sistematska arheološka istraživanja. Ipak, ne može biti sumnje da je predeo bio naseljen i u davnim vremenima. Vrlo je verovatno da je bio naseljen već u neolitsko doba, pošto su i u podgorini Majevice nalaženi ostaci iz neolitskog doba: u Koraju, u severnoj, i u G. Tuzli, u južnoj podgorini Majevice.

Inače, u Majevisi ima pouzdanih materijalnih ostataka iz praistorijskog doba, ali mlađih od neolita. Biće svakako najznačajnije takvo nalazište vis Bardačilovac iznad Jablanice, na kom se u obilju nalaze ruine crne keramike. Po mišljenju dra Bor. Čovića, direktora Zemaljskog muzeja u Sarajevu, koji je upoznat sa tim nalazištem, radi se o ilirskoj keramici iz starijeg gvozdenog doba. A u selu Piperima, koje nije tako daleko od tog mesta (oko 6 km prema SSZ), nalažena je na Mili-noj njivi u Brezama keramika s inkrustiranom belom bojom. Na žalost, ni taj nalaz nije dospeo u muzej. Prilikom gradnje puta kroz selo Jablanicu nalažene su keramika i neke »šnale« (fibule?).

Prema iskustvu arheologa, toponim *Gradina* je vrlo pouzdana indikacija da se radi o praistorijskom utvrđenju, odnosno tragu praistorijskog naselja. Ali, dok je u srednjoj i istočnoj Bosni takav toponim veoma čest, ja sam na proučavanom području u Majevisi naišao samo na jednu Gradinu: to je brdo Gradina (485 m) između sela Kozjaka, Jablanice i Lopara. Vrlo je verovatno, dakle, da je tu bilo praistorijsko naselje; u neposrednoj blizini je i pomenuti Bardačilovac. Međutim, narodna predanja koja se vezuju za tu Gradinu odnose se, u stvari, na srednji vek.

Kao što toponim *Gradina* u Bosni upućuje na praistorijsko naselje, tako toponim *Crkvina* upućuje na rimsko nalazište (a Crkvište na srednjovekovno). I u Majevisi ima jedna Crkvina: jedan potes između sela Humaca, Brezja i Miladića se zove Crkvina. Na žalost, to je sve šta se zna. S obzirom da je taj potes na pravcu koji predstavlja vezu doline Spreče sa dolinom Save, vrlo je verovatno da je tu u rimsko doba bilo neko naselje.

Pošto se u Majevisi gotovo sve starine pripisuju »Madžarima«, koji se smatraju starim stanovništvom ovoga kraja, vrlo je verovatno da se i neka starina iz praistorijskog i rimskog doba krije i među onima koje se pripisuju »Madžarima«. Tako bi i jedan mač, iskopan u nekom »ma-džarskom« grobu u Nahviocima, mogao biti iz starijeg vremena.

SREDNJI VEK

Za poznavanje prilika u Majevisi u srednjem veku raspoložemo sa više građe, ali, na žalost, ne sa toliko i takvom građom da bi se mogla dati punija slika o etničkim odnosima i narodnom životu u Majevisi u tom periodu.

Srednji vek na Majevici traje, u stvari, do pada Majevice pod Turke. Grad Srebrenik u zapadnoj podgorini Majevice pao je Turcima u ruke 1512.

Majevica je bila na severnoj periferiji srednjovekovne bosanske države, i istorija Majevice se ne podudara s istorijom srednje Bosne, koja je predstavljala jezgro srednjovekovne bosanske države. Kad budu bolje poznati i proučeni izvori koji se nalaze po mađarskim arhivama, znaće se nešto više o istoriji same Majevice u srednjem veku. Dosada poznati izvori govore samo o oblasti Solima (i Usori) i o poznijoj srebreničkoj banovini, u kojoj su bili utvrđeni gradovi Srebrenik i Teočak.

Najstarija pisana vest o oblasti kojoj pripada i Majevica nalazi se — u delu *O upravljanju carstvom*, koje je sredinom 10. veka napisao vizantijski car Konstantin Porfirogenit. Među gradovima u pokrštenoj Srbiji car pominje, kao poslednji, grad Saline, a zatim »u zemlji Bosni Katera i Desnik«.³ U srednjem veku imenom Soli zvala se prostrana oblast u kojoj je glavno naselje bilo Soli, mesto sa izvorima slane vode. Po Porfirogenitu, Soli su bile u užoj Srbiji, a ne u »zemlji Bosni«. Otada pa zadugo nema pisanih vesti o Majevici, tako da se ne zna kada su Soli ušle u sastav bosanske srednjovekovne države, kao ni to da li je Majevica tokom samostalnosti bosanske države delila sudbinu oblasti Soli.

Oblasti Soli i Usora u srednjem veku su stalno predstavljale sporno područje između Bosanaca, Mađara i Srbijanaca.⁴ U 13. veku te su oblasti u potčinjenosti Mađarima. Kralj Bela ih je bio dao svom zetu ruskom izbeglici Rostislavu Mihailoviću (1255—1264),⁵ a 1284. dobio je — te oblasti kralj Dragutin od svog tasta ugarskog kralja Ladislava, i do 1324. držao ih je i njegov sin Vladislav, a tada je te oblasti pridružio bosanskoj državi ban Stevan.⁶ Mađari su nastojali da ponovo ovladaju tim oblastima. Delimično će im to poći za rukom 1404, kada su zauzeli — Srebrenik i držali ga nekoliko godina.⁷ God. 1411. mađarski kralj Sigismund osvojio je oblasti Soli i Usoru; upravu nad Solima poverio je Ivanu Moroviću.⁸ Mađari ih neće održati: bosanski kralj St. Tomaš (1443—1461), kao i njegov naslednik, poslednji bosanski kralj St. Tomašević (1461—1464), bili su gospodari Usore i Soli.⁹

Pošto je pala bosanska država pod Turke, u ofanzivi protiv pobeđničkih Turaka ugarski kralj Matija Korvin osvojio je 1464. Srebrenik — s okolinom i obrazovao od tih krajeva srebreničku banovinu, koja je trebala da služi kao odbrambeni bedem za Ugarsku protiv Turaka.¹⁰ Ta banovina je postojala do 1512, kada su je zauzeli Turci. Trajanje te banovine predstavlja period (nepuno pola stoleća) pune vlasti Mađara nad

³ St. Stanojević — V. Ćorović: *Odabrani izvori za srpsku istoriju* (Beograd 1921), 62. i 65.

⁴ V. Ćorović: *Historija Bosne I* (Beograd 1940), 1.

⁵ Nav. delo, 206.

⁶ Nav. delo, 207, 211; — *Istorija Jugoslavije* (Beograd, b. d.), 137, 140 — 141.

⁷ S. Ćirković: *Istorija srednjovekovne bosanske države* (Beograd 1964), 205.

⁸ V. Ćorović, Nav. delo, 407.

⁹ Nav. delo, 476, 543.

¹⁰ Nav. delo, 574.

Majevicom, i to je period kada su Madžari sigurno vršili snažan uticaj ne samo politički nego i etnički i kulturni.

Samo jedan dokumenat iz srednjeg veka, iz doba pre poslednjeg madžarskog osvajanja Majevice, pruža neke pojedinosti o prilikama u samoj Majevisi, kao i o krajevima oko nje. To je povelja koju je u oktobru 1458. u Žepču izdao kralj St. Tomaš, u svojstvu bosanskog kralja i gospodara srpske države (despotovine), logofetu St. Ratkoviću, koji je bio veliki logofet na despotskom dvoru. Ratković je imao mnoga imanja u raznim krajevima. Kralj mu je dao i neka sela u Majevisi i njenoj podgorini: »u vlasti teočачkoj selo Lukova i selo Prekopac dolni i Prekopac sredni i selo Kunceli i drugi Kunceli i Podlužje i Peliave i Tobut dolni, što su držali Veskovići.¹¹ Teočak, nekada utvrđen grad, danas je veliko muslimansko selo istočno od Majevice, odnosno od rečice Janje, a Peljave i Tobutj su i danas sela pod tim imenima u Majevisi.

Mnogo više podataka o prilikama u Majevisi do 1512. pružaju srednjovekovna groblja, odnosno stećci.

Stećaka ili, kako ih obično zovu u Majevisi, *mramorova* ili *mramorja* ima u mnogim selima. Nekada ih je bilo mnogo više, pa su mnoga takva groblja odnosno stećci uništeni prilikom gradnje drumova, kao i kuća. Obilazeći sela u Majevisi, saznao sam da stećaka ima (ili da ih je bilo) u sledećim naseljima: Brijest, Lukavica (3), Miladići, Brezje, Nahvioci, Vukosavci, Piperi (na više mesta), Jablanica (na više mesta), Tobut (na više mesta), Peljave, Humci, Visori, Lipovice (3), Drijenča, Lopare (na više mesta), Podgora, Priboj. Na žalost, zbog fizičke nesposobnosti nisam bio u mogućnosti da posetim sve te nekropole.¹²

Potrebno je napomenuti da je gornji spisak srednjovekovnih nekropola sastavljen s obzirom na današnje hatare naselja, koji se ne poklapaju sa nekadašnjim. Tako, npr., jedna je nekropola u Piperima, a nekada je, kao što svedoči natpis na jednom stećku, pripadala Visorima. U Labudskoj nema srednjovekovne nekropole, ali je bila nekropola na mestu Svetljici, koje je na tromedi Labudske, Lopara i Vukosavaca, koji su do pre nekoliko decenija smatrani jednim naseljem, pa i sada čine jednu katastralnu opštinu.

Dok se u srednjoj i istočnoj Bosni, kao i u Hercegovini, stećci, odnosno i druge srednjovekovne starine (gradovi, ostaci puteva, kamene stolice i dr.) pripisuju »Grcima«, kako se u predanju naziva staro stanovništvo, na Majevisi obično srednjovekovne starine pripisuju »Madžarima«. Samo u Lipovicama, Tobutu i Humcima sam slušao da su te nekropole »grčke«, i to bi možda bio dokaz o prenošenju tradicije o »Grcima« iz Hercegovine. Ali, Humci su muslimansko selo i u tom selu se kazuje da su tu živeli najpre Grci, pa Madžari.

Opšte je predanje da su na Majevisi živeli nekada »Madžari«, i njima se pripisuju ne samo srednjovekovne nego i druge starine. Njima se, u prvom redu, pripisuje i »mramorje« (stećci), uopšte sva stara groblja (bez nadgrobnih spomenika), sem muslimanskih. Tako se »Madžarima« pripisuje grad na Gradini iznad Kozjaka, zatim da je bila »madžarska« crkva na Crkvištu na toj Gradini, da se brdo Ulošovina na

¹¹ F. Rački: *Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina*, Rad JAZU I (Zagreb 1867), 156—157.

¹² Lj. Stojanović: *Stari srpski zapisi i natpisi*, br. 4753.

Kozjaku zove po »Madžaru« Urošu, da je na Crkvicama u Humcima bila »madžarska« crkva i »madžarsko« selo — itd. Kao osobitosti iz ovog kompleksa vredi posebno pomenuti: u Jablanici je, po kazivanju, nađeno i ralo kojim su orali »Madžari«, u Lipovicama tvrde da ima stabala džanarika koja su ostala od »Madžara«, a u Brijestu da ima perunike koja je bila uz »madžarske« kuće. »Madžarima« se pripisuju i aktivnosti iz novijeg vremena: tako sam u Tobutu slušao da su »Madžari« palili, proizvodili lug (pepeo, potašu), a u Vukasovcima da su palili ćumur. U tom predanju radi se, u stvari, o pepeljarima (izrađivačima potaše) koji su to radili sredinom 19. veka u planinama severne Bosne i severne Srbije, a među tim pepeljarima na Majevidi bilo je Slovenaca (neki Fabijan).

Opšte je predanje da su se ti »Madžari« iselili iz ovog kraja, i to zbog toga što je bila velika zima ili sneg koji se držao sedam godina, pa se nije mogla zemlja da obrađuje; u Lukavici neki govore da su ti »Madžari« proterani. U Jablanici sam slušao kako su posle »Madžara« bili Srbi koje su Turci naterali na Savu; oni koji su uspeali da pređu tamo su se pohrvatili.

U novije vreme, svakako pod uticajem škole i literature, za stećke govore i da su od »Rimljana«, pa i od »bogomila« (što sam čuo samo jedanput od informanta iz Lipovica). Pored toga što sam u Piperima slušao da su tu živeli »Madžari«, slušao sam i da su živeli »Latini«. U Donjim Piperima za grupu stećaka mi rekoše da je to »čivutsko« groblje, a neki u selu Loparama govorili su mi da su stećci od Jevreja.

Za razliku od nekropola u Hercegovini i srednjoj Bosni, nekropole na Majevidi su redovno malene, samo sa po nekoliko stećaka. Izgleda da je najveća takva nekropola na mestu Brezovici u Podgori. Po kazivanju, tu je oko 25 stećaka, među kojima su i nekolike usađene ploče. Na jednoj nekropoli u Lukavici bilo je nekada oko 15 stećaka.

Prema tome, verovatno je da su na Majevidi naselja bila česta, ali malena. Zatim, stećci na Majevidi su redovno od loših vrsta kamena, poglavito od konglomerata, manje od peščara i krečnjaka, i retko su ukrašeni, kao što su retki i stećci sa natpisima na njima, što se sve može uzeti kao dokaz da ekonomske prilike na Majevidi u to vreme nisu bile baš povoljne.

Stećci koje sam video su u obliku sarkofaga i niskog paralelopipeda i obično su pomereni iz svog prvobitnog položaja. Glavni je ukras spirala. U Priboju su mi objašnjavali da je »ležeće mramorje« (ploče, sanduci, sarkofazi) navaljivano na grobove da životinje ne bi vadile leševe, a da je »stojeće mramorje« nadgrobni spomenici. Na maloj nekropoli ispod Mićića hana u Tobutu, na zemljištu Petkovića kraj puta Lopare — Priboj, devet je stećaka od konglomerata i peščara, tesno grupisanih. Svi su na sleme. Ima uz njih i jedan stub visok oko 130 cm iznad zemlje; na jednoj strani tog stuba, pri vrhu, usečen je znak krsta. Na jednom stećku na gornjoj čeonj strani je natpis, koji je veoma oštećen. Mogao sam da pročitam samo, ОВН... В А || МН... В Н В... А... Б В А Н И Н Њ.

. Na jednom drugom je odozgo u reljefu mač, a na čeonim stranama dvojna spirala.

Natpisi na stećcima su retki. Uzimajući u obzir i neke natpise iz neposrednog susedstva proučavanog predela, ti nam natpisi kazuju ponešto o prilikama u ovom kraju u srednjem veku.

Najznačajniji je, svakako natpis na jednom stećku sada u hataru sela Pipera. Stećak je na grobu Miloša „АДВИЧЬ-а“ а „на свои земљи на Висорахъ“ Stećak su postavila njegova tri sina „и съ родом“. ¹³ U Drijenči je jedan stećak na Ivanovom grobu.¹⁴ Nejasan je natpis na stećku iz Trnjačke, na putu iz Peljava u Bogutovo Selo (ali preko granice proučavanog predela), sem da ga je pisao pop Gojčin; pokojnik ili lice koje je podiglo spomenik zove se Trdoje.¹⁵ Dva stećka na području Priboja i Peljava imaju duže natpise. Prvi je na grobu Dragoja Junotića Tupkovića, plemenitog Svibničanina, a drugi na grobu Radmila Brajkovića, unuka Boljeradova, »na svojoj zemlji plemenitoj«. ¹⁶ U Lipovici je jedan stećak s natpisom: Hotin Bogosalić, sahranjen na »plemenitoj svojoj zemlji«. ¹⁷ A u Vukosavcima je bio stećak što ga je Ivaniš postavio na grobu svog oca.¹⁸

Prvi od tih natpisa kazuje da je već u srednjem veku postojalo selo pod imenom Visori. Selo pod tim imenom postoji i danas, ali je ono sasvim maleno i beznačajno. Očigledno je da se na njegovu hataru razvilo selo Piperi, koje je nastalo odnosno obnovljeno u 18. veku. A u starije, tursko vreme Visori su bili znatno naselje.

Sva lica koja se pominju u natpisima na stećcima nose srpska imena i prezimena. Ta lica su bila predstavnici vlastele, što se vidi i po isticanju da su sahranjeni na svojoj plemenitoj (tj. rodovskoj) zemlji, a i samo podizanje stećaka je dokaz o tome. Nema više nikakvog traga od tih rodova, kao ni od vlastele Veselkovića, koja se pominje 1458. u povelji logofetu St. Ratkoviću. Natpis na grobu Dragoja Junotića Tupkovića-Svibničanina govori o migracijama: on je bio poreklom iz neke Svibnice. Danas u ovom kraju nema sela sa tim imenom. A verovatno je njegovo potomstvo prešlo u Spreču, gde i danas ima selo Tupkovići. O migracijama govori i natpis na stećku u Puškovcu (izvan proučavanog predela, ali na granici), pod kojim je bio sahranjen neki „Гостиљанин“; ¹⁹ selo Gostilja ima kod Srebrenice. Na nekropoli kod Petkovića kuća u Tobutu, kraj drumu Lopare — Priboj, je stećak sa veoma oštećenim natpisom, u kom se razaznaje samo toliko da je pokojnik bio „... очанин“; iako i ta reč nije potpuna i ona govori o migraciji. Ti primeri nisu, ipak, dovoljni da bi se moglo reći nešto više o karakteru tih migracija.

Natpis u Trnjačkoj, koji je pisao pop Gojčin, je dokaz da su stanovnici Majevice u srednjem veku bili bar jednim delom ili u jedno vreme pravoslavni, a natpis u Bogutovu Selu (selo je izvan proučavanog predela, ali u neposrednoj blizini Tobuta i Peljava) na stećku, koji

¹³ God. 1967. vršio je ispitivanje stećaka na Majevisi Šefik Bešlagić, b. direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Sarajevu.

¹⁴ Lj. Stojanović: Nav. delo, br. 4754.

¹⁵ Nav. delo, br. 4744.

¹⁶ Nav. delo, br. 4739, 4740.

¹⁷ Nav. delo, br. 4741.

¹⁸ Nav. delo, br. 4742.

¹⁹ Nav. delo, br. 4748.

je postavio „нови рост Р... кое“, ²⁰ dokaz je da je u tom kraju i »bosanska crkva« imala svojih pripadnika.

Srednjovekovne nekropole — potrebno je to istaći — većinom su obrasle šumom ili šikarom i stoga se u pojedinim selima i ne zna tačno gde ih sve ima. Savremeno stanovništvo uopšte nema nikakvog poštovanja prema tim grobljima. Takvo stanje je dokaz da one zaista pripadaju nekom starijem sloju stanovništva kog je nestalo, pa i ta groblja su sasvim zaboravljena.

To što narodno predanje na Majevidi kazuje da su stari stanovnici bili »Madžari« i što njima pripisuje razne starine iz predturskog (pa i docnijeg) vremena, ima i istorijsku osnovu. Kao što sam izložio ranije, Majevidica je u srednjem veku u više mahova bila pod madžarskom (ugarskom) vlašću i Turci su je i osvojili od Madžara, pa je sasvim razumljivo što se u narodu razne starine pripisuju »Madžarima« i što se smatra da su »Madžari« bili raniji stanovnici Majevice. Na našem etničkom području je sasvim obična pojava da se imenom državnog naroda zovu i podanici bez obzira na njihovu etničku pripadnost. Dokle se u tom pogledu ide, najbolje pokazuju ovi primeri: Srbi iz Banata nazivali su ranije Turcima Srbe iz uže Srbije, a Srbi iz pretkumanovske Srbije zvali su Turcima ili Turčijašima Srbe iz bivšeg Sandžaka. U severnoj Bosni Madžarima su doskora (a verovatno i sada) nazivani katolici uopšte, pošto su Madžari bili katolici.

Nema sumnje da je etničkih Madžara moglo biti i u severnoj Bosni, pa i na Majevidi, osobito u periodu 1464—1512, za vreme madžarske srebreničke banovine. Tada su u gradovima Srebreniku i Teočaku bile madžarske posade, a pored posada je moralo biti i zanatlija, raznih drugih službenika, pa verovatno i zemljoradnika, jer je posade i građane trebalo snabdevati hranom. Na žalost, o tome, za sada, nema pisanih podataka. Zna se samo da su Turci zatekli katoličke crkve u Teočaku i Koraju (u severnoj podgorini Majevice), a svakako i u Srebreniku. Ime sela Balatuna u susednoj Semberiji je, za sada, jedini nesporan dokaz o prisustvu etničkih Madžara u prošlosti u ovom delu Bosne.

Teočak i Srebrenik su bili značajna utvrđenja u istočnoj, odnosno zapadnoj podgorini Majevice. Ta dva grada su bila spojena putem čija se trasa ponegde vidi dobro i danas, naročito kroz Jablanicu. Na području Majevice taj put je, dolazeći od Srebrenika, prolazio kroz Sitare, Driječnu, Pipere, Lozovinu, Jablanicu (preko Gradine), Mačkovac, Tobut i Teočak. (U Jablanici, u Lukićima, ima kraj toga puta stećaka, položених uporedo s putem.) Verovatno je da je jedna varijanta trase tog puta od Sitara išla kroz Humce i Lopare, pa dalje na Drinu.

U hataru Podgore ima ostataka od neke stare kaldrme koja vodi prema visu Busiji. Taj put zovu *cesta Proklete Jerine*. U vezi s tim pominjem da je u ovom kraju živo predanje da je Jerina bila u Teočaku. Priča se i kako su tri sestre gradile gradove Zvornik, Smederevo (neki kažu Sarajevo) i Teočak i da je te tri sestre, možda, rodila »Jerinja«.

Dobar izvor za poznavanje etničkih i kulturnih prilika u prošlosti nekog kraja mogu da budu i razni geografski nazivi: nazivi brda, voda, naselja, potesa i dr. Na Majevidi sam zabeležio velik broj takvih naziva.

²⁰ Nav. delo, br. 4745.

Međutim, većina tih naziva dobila je ime po vegetaciji (na pr. Lipo-vice, Jablanica, Drijenča, Brezje, Gaj, Oskrušica, Smreke itd.), ili po nekoj prirodnoj osobini (Priboj, Lukavica, Duga njiva, Ravnješ, Kamenica itd.), a srazmerno su retki nazivi izvedeni od imena ličnosti i od društvenih stanja. I, što je osobito značajno, srazmerno su vrlo retki nazivi koji se ne bi mogli tumačiti sredstvima srpskohrvatskog jezika, tj. takvi koji bi bili pouzdani tragovi ili uspomene na stanovništvo drukčijeg etničkog karaktera ili na ranije društvene odnose. A to znači da su na Majevici vršene krupne promene u stanovništvu, pa novi sloj stanovništva nije imao od koga da nauči nazive pojedinih objekata, nego je stvarao nove mikrotopnime. Osvrnuću se na neke od toponima koji su iz ranijeg doba i mogu da posluže upoznavanju prilika u srednjem veku. Tobut (Tobud), Peljave i Visori su jedina tri imena sela koja se pominju u pisanim izvorima iz srednjeg veka. Toj grupi imena dodao bih i imena sela Pirkovaca i Lopara, možda i Miladića.

Ime *Pirkovci* je patronimičnog oblika, ali u selu danas nema nika-kva roda s takvim prezimenom, niti se zna da ga je bilo. Međutim, to je prezime veoma staro i veoma rasprostranjeno. God. 1427—1430. živio je u Zvorniku Dubrovčanin Đurađ Pirković,²¹ u okolini Prizrena ima srpski rod Pirkovci, po Bosni ima Muslimana Pirkovića, a u Beloj Krajini, u Sloveniji, prezime Pirkovič. Ukoliko majevički Pirkovci ne nose to ime još iz srednjeg veka, mogli su selu dati ime doseljenici s jugoistoka u 16. veku.

Za starinu imena *Lopara* govori to što se takav naziv (u obliku *Lopari*, masc.) susreće i drugde, što su Lopare prostrano naselje, koje je bilo pouzdano naseljeno u srednjem veku, o čemu su dokaz stećci u selu. Na teritoriji plemena Kuća pominje se katun Lopari 1497.²² Kod Belanovice u Kačeru ima selo Lopari, a severno od sela Stratinske (Sanski Most, severozapadna Bosna) jedan kompleks zemljišta se zove Lopari. Po »Imeniku naseljenih mjesta u NR BiH« (1955), sem Lopara u Majevici, u Bosni postoje još: Lopar, selo kod Fojnice, zaseoci Lopari kod Bronzanog majdana, kod Ivanjske, Omarske i Ustikoline i zaselak Loparići kod Bos. Petrovog Sela. U Kućima su selo Lopari i napušteno selo i selište Lopari.²³ Mikrotoponimi Lopar, Lopari susreću se i u Sremu²⁴ i Bihoru,²⁵ a verovatno i drugde. V. Skarić, koji je znao da se jedan potes u selu Arbanasima (trebinjska Šuma) zove Lopari, da u predelu Uncu (u severozapadnoj Bosni) ima srpski rod Loparnica, a u Lijevcu srpski rod Lopari, sve je to smatrao da je u vezi s arbanaškom reči lopar (u značenju: govedar), odnosno da se radi o došljacima iz arbanaških krajeva ili iz njihove neposredne blizine, pa da i ime sela Lopara

²¹ D.Kovačević-Kojić: *Zvornik (Zvonik) u srednjem vijeku*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XVI (1965), 23.

²² B. Đurđev: *Iz istorije Crne Gore. brdskih i malisorskih plemena*, Naučno društvo BiH, Radovi II (Sarajevo 1954), 175.

²³ J. Erdeljanović: *Kući*, Srpski etnogr. zbornik VII (Beograd 1907), 85, 117, 152.

²⁴ D. J. Popović: *Srbi u Sremu* (Beograd 1950) 93, 94, 100, 107.

²⁵ M. Lutovac: *Bihor i Korita*, Srpski etnogr. zbornik LXXXI (Beograd 1967), 94, 95, 131.

u Majevidi seća na takve došljake.²⁶ I Erdeljanović je smatrao da ime kućkih Lopara treba dovesti u vezu s arbanaškom reči l'opár (govedar) a ne sa srpskom reči lopar.²⁷ Ako bi te pretpostavke J. Erdeljanovića i V. Skarića bile tačne, onda bi ime majevičkih Lopara moglo biti tek iz 16. veka, pošto je nastalo jače doseljavanje iz jugoistočnih oblasti na Majevidu, ali ta mogućnost za majevičke Lopare jedva da dolazi u obzir, pošto se to selo pod tim imenom pominje već 1528. godine. Iako sasvim smela, smatram da nije sasvim neosnovana pretpostavka da se, bar u slučaju majevičkih Lopara, radi o etnikonu: da je među slovenskim doseljenicima u Bosnu mogla biti i neka grupa Lopara, kako Rusi nazivaju severni narod, Laponce, onako isto kao što je u dolinu Spreče dospela grupa kazarskih ili bugarskih Kalesija, na koje podsećaju neki geografski nazivi u Spreči i okolini Bijeljine.²⁸

Toj grupi moglo bi se možda još dodati ime sela *Miladići*. Velik potes zemljišta niže varošice Čelića (u ravni severno od Majevice) zove se Miladije, a tako se zove i jedan potes u majevičkom selu Drijenči. U selu Pribiniću u Usori naišao sam na srpski rod Miladiće, koji su tamo doseljeni od Maglaja.

Ima jedan toponim koji je nesumnjivo iz srednjeg veka i govori o životu negdašnje vlastele. To je *Perivoj*, kako se zovu: 1) jedna kosa sa srednjovekovnom nekropolom i zaselak na toj kosi u Drijenči, 2) jedan potes između Gornjih Humaca i Sitara i 3) jedan deo planine Majevice iznad Brezja, prema Jasenici. (Da dodam: u obližnjem selu Obodnici jedan zaselak se zove Dvor.) *Perivoj* je grčka reč (περιβογού), koja je u grčkom značila, pored ostaloga, i: dvor, dvorište, a kod savremenih Hrvata se upotrebljava u značenju: park. Naziv se susreće i u srednjoj Bosni: *Perivoj*, voda u G. Papratnici (okolina Visokog); *Perivoji*, njive u Dvoru u Sarajevskom polju i brdo *Perivoji* u Zabrđu.²⁹ Bilo je, dakle, i na Majevidi u srednjem veku vlasteoskih dvorova.

Središte sela Lukavice čini zaselak koji se zove *Kaštelj*. Nema tu nikakvih ostataka od građevina. Pretpostavljam da je tu bilo neko manje utvrđenje u vreme mađarske vladavine, ako ne i ranije, čiji je zadatak bio da brani komunikaciju preko Majevice u pravcu sever-jug.

Ima na Majevidi samo još nekoliko toponima koji izgledaju da su stranog porekla (ne uzimajući u obzir prilično mnogobrojne toponime koji predstavljaju turcizme). Pored već pominjanih imena sela Visori, Peljava i Tobuta, tu grupu sačinjavaju:

Batara, njiva u Piperima,
Kupes, brdo u Piperima,
Labare, njiva u Tobutu,
Marga, njiva u Drijenči,
Muzelje ili *Muzelji*, zaselak u Podgori,

²⁶ Vlad. Skarić: *Porijeklo pravoslavnoga naroda u sjeverozapadnoj Bosni*, Glasnik Zemaljskog muzeja XXX (1918), 229, 247, 258.

²⁷ J. Erdeljanović: Nav. delo, 85.

²⁸ Vlad. Skarić: *O geografskoj nomenklaturi Bosne i Hercegovine*, Glasnik Geografskog društva XIII (Beograd 1927), 34.

²⁹ Pop Stjepo i Vladimir Trifković: *Sarajevsko Polje*, Srpski etnogr. zbornik XI (Beograd 1908), 232, 234, 235, 237.

Muštinje, potok i njiva u Humcima,
Udrigovo, brdo iznad Tobuta,
Sašulja, potes u Brusnici,
Šiberi, njiva u Humcima,
Šimare, zaselak u Priboju.

Neka od tih imena izgledaju kao da su romanska ili vlaška: Visori, Labare, Marga, Muzeli ili Muzelje, Muštnje, Šimare. Njih je uopšte sasvim malo. Nisam stručan da bih mogao da se upuštam u analize tih imena. Ali, time se postavlja i pitanje da li je na Majevidi bilo u srednjem veku Vlaha ili vlaha. Ime Šiberi moglo bi biti po poreklu nemačko (Schifer, škrljac).

Odgovor na pitanje o Vlasima je, za sada, jednostavan: nema nikakvog pouzdanog dokaza ili jačeg indicija da je na Majevidi u srednjem veku bilo Vlaha. Ako i ima u toponomastici koji romanski element, njega su mogli uneti i pozniji Vlasi. Prema tome, ni stečke po Majevidi nisu mogli podizati Vlasi ili Vlasi, kako to u novije vreme misle neki istraživači.

Ovom prilikom da se osvrnem i na jedan mikrotoponim koji izgleda kao da je neobičan. To je naziv Paulje za njive, koji se susreće u Mačkovcu, Loparama, Piperima, Vukosavcima i, verovatno, i drugde. To je isto što i *prahulja* u drugim delovima Bosne (a i jedna njiva u Labudskoj u Majevidi se zove Praulja): to je naš narodni naziv u Bosni za les.

TURSKO DOBA

Bosanska srednjovekovna država izgubila je svoju samostalnost 1463. Turci, koji su srušili bosansku kraljevinu, nisu ipak tada osvojili i čitavu državnu teritoriju. Mađari, koji su povelili protivofanzivu protiv Turaka u Bosni, uspeli su da 1464. znatan deo Bosne preotmu od Turaka i od tih teritorija su obrazovali dve banovine: jajačku i srebreničku, koje su trebale da posluže kao barijera daljem širenju Turaka i odbrani Mađarske od njih. Majevidica je bila u sastavu te banovine, čije je središte bilo u gradu Srebreniku u zapadnoj podgorini Majevice. Tek 1512. osvojiće Turci gradove Teočak i Srebrenik i srušiti mađarsku srebreničku banovinu, ali oni tada nisu osvojili celu teritoriju te banovine: severni deo te banovine, onaj ravni pored Save, zauzeće nešto kasnije, verovatno 1521, kada su zauzeli Beograd i Šabac.³⁰ Majevidica će ostati pod turskom vladavinom neprekidno do 1878. Uzak pojas zemljišta pored Save a severno od Majevice bio je pod austrijskom vladavinom 1718—1739, ali je Majevidica i za to vreme bila pod Turskom.

Pošto je Majevidica u periodu 1464—1512. bila u neposrednom susedstvu Turske i stalno u očekivanju napada s te strane, možemo pretpostavljati da je već u tom periodu bilo promena u Majevidi i okolini u tom smislu da je ugroženo stanovništvo napuštalo svoja naselja i sklanjalo se u bezbednije krajeve.

³⁰ A. Handžić: *Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku*, Prilozi za orijentalnu filologiju XII—XIII (Sarajevo 1965), 46—47.

Sa turskim osvajanjem prilike se menjaju iz osnova i za vreme turske vladavine došlo je na Majevici do krupnih promena u naseljima i u stanovništvu, i to kako u etničkom sastavu tako i u geografskom rasporedu stanovništva, a svakako da je najvažnija posledica tih promena bila stvaranje posebne grupe Srba Majevičana.

Srazmerno mnogobrojne srednjovekovne nekropole i nadgrobni spomenici (stećci) su, uz neke toponime, jedine uspomene na srednjovekovno stanovništvo Majevice. Poznato je, kao što sam već pomenuo, i nekoliko tadašnjih rodova po imenu. Treba samo imati u vidu da je to vlastela, a da je pored vlastele moralo biti i običnih seljaka. To srednjovekovno stanovništvo, među kojim je svakako bilo i Madžara, uklonilo se ispred turske najeзде, i prva brigа turskih osvajača bila je kako da nasele i privredno ožive taj kraj. Oni su odmah po osvajanju preduzeli potrebne mere, i to s uspehom.

Novi stanovnici Majevice koje su dovodili Turci bili su vlasli, tj. hrišćani u turskoj vojnoj službi, ali su oni, kao što pokazuju njihova imena i prezimena, bili srpskog etničkog karaktera, tako da u prvi mah nije bilo bitnih promena u etničkom karakteru stanovništva na Majevici. Pošto je ta ustanova vlaha bila nastala u srednjem veku na taj način da su uzimani u službu romanski balkanski Vlasi i pošto je i docnije bilo priliva tih romanskih Vlaha iz Epira i Tesaliје u srpske zemlje, moglo je među vlasima koji su dospevali u severoistočnu Bosnu biti i romanskih elemenata. O tome nema stvarnih dokaza, ali na tu mogućnost upućuje predeono ime Semberije,³¹ možda i neki od pomenutih neslovenskih naziva, a naročito naziv Romane, kako se zove jedan zaselak u hataru Rastošnice, u susedstvu majevičkog sela Podgore.

Posle turskog osvajanja sasvim je nestalo etničkih Madžara na Majevici, ukoliko ih je tu i bilo. Domaćih pak katolika bilo je za neko vreme i dalje pod Turcima. Možda je nešto od tih Madžara i katolika ušlo u sastav srpske mase: među Srbima današnjim ima rodova koji se smatraju veoma starim, pa i da su od »Madžara«. Isto tako je moguće da ih ima i među Muslimanima.

Turci su osvojili Majevicu 1512. i priključili je već ranije ograničavanom zvorničkom sandžaku (okrugu).

Već u početku turske vladavine došlo je do značajnih promena u stanovništvu Majevice. Turci su, nesumnjivo, dovodili, naročito kao vojne posade, Turke i Muslimane iz drugih zemalja, a i među doseljenim vlasima rano je došlo do islamizacije.

Prema popisu vlaha u zvorničkom sandžaku iz 1528, dakle iz samog početka turske vladavine u ovom delu Bosne, vlaha je u bosanskom delu zvorničkog sandžaka bilo već u 103 sela, a u 11 administrativnih nahija. A broj muslimanskih domaćinstava među tim vlasima bio je u pojedinim nahijama (Šubin, Kušlat, Zvornik, Sapna, Spreča, Teočak, Završ, Visori, Jasenica, Smoluća i Soko) između 18% i 32%. U nahiji Teočak, koja je imala 11 sela, bilo je vlaha u sedam sela. Zapadno od te nahije bila je nahija Završ (sa 9 sela) koja je obuhvatala jednim delom današnji predeo Majevicu. Tada, 1528, bilo je vlaha u toj nahiji u

³¹ Mil. S. Filipović: *Postanak i značenje imena semberija*, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Radovi XXX (Sarajevo, 1966), 187—192.

6 sela: Lopare, Tošino ili Podlistina, Labucka, Lipovice, Vranovići i Priboj. U tim selima je bilo svega 151 vlaško domaćinstvo, od kojih 35 muslimanskih. Lopare, Labucka, Lipovice i Priboj su sela u samoj Majevici i danas su čisto hrišćanska. Zapadno od nahije Završja bila je nahija *Visori* sa 12 sela i 4 mezre, a u sedam sela su bili vlasli kao čuvari puta od Tuzle do skele u Brčkom. To su bila derbendžiska sela: Donji Visori, Sredkovići (po A. Handžiću to bi bili današnji Ratkovići u severnoj podgorini Majevice), Jablanica, Drijenča, Donji i Gornji Humci i selo Božovinci ili Pužojevci sa svega 131 vlaškim domaćinstvom (od kojih su 27 bila muslimanska). Od tih 27, njih 20 su bila »novi muslimani«.³² Vlasli nisu bili jedini stanovnici toga kraja u 16. veku: to je bio deo stanovništva koji je imao posebnu organizaciju i položaj u Turskoj. Pored njih bilo je i starosedelaca zemljoradnika.

Kao što se uspomena na nahiju Završ čuva u imenu sela Završja (izvan proučavanog predela), tako je i uspomena na nahiju Visore očuvana u imenu danas malog i beznačajnog sela Visora na Majevici. Drijenča je danas veliko hrvatsko katoličko selo, ali sa novim stanovništvom. Humci su danas čisto muslimansko selo, a Jablanica čisto srpsko i pravoslavno. Pošto su današnji Ratkovići 1628. mogli biti samo u nahiji Koraju, nisu identični sa Sretkovićima, te se ne zna gde su oni stvarno bili. Tako isto se ne zna ni koje današnje selo odgovara Pužojedcima ili Božovincima; vrlo verovatno da je to selo bilo na mestu današnjih Pipera.

Handžić ističe da je islamizacija u severoistočnoj Bosni bila zahvatila ne samo zemljoradnike katolike nego i vlahe stočare, koji su bili pravoslavne vere, i da je među njima bilo i toga da su popovski sinovi prelazili na islam.

Novi popis vlaha je obavljen 1533. Handžić je utvrdio da je u periodu 1528—1533. rastao broj Muslimana među vlasima, koji su u tom vremenu izgubili svoje poreske povlastice. Bio je to period (1528—1533) posle mohačke bitke (1526), koji je bio period stabilizacije prilika i napretka. Ali je na Majevici u tom kratkom periodu bilo značajnih promena. Selo Lopare nije više u sastavu nahije Završje nego u sastavu nahije G. Tuzla. U nahiji Visorima su vlasli, sem u selima u kojima ih je bilo 1528, još u selima: G. i D. Lukavica, Pirkovci, Ljeskovac (ne zna se gde je bilo) i u »pazarlu selište« (svega u 12 sela). U nahiji Završju javljaju se 1533. vlasli i u selima Tobut, Crnska (nije na Majevici) i u Vukasovićima. Poređenjem popisa 1528. i onog 1533, Handžić je utvrdio znatan porast stanovništva u severoistočnoj Bosni, što on objašnjava vraćanjem starog stanovništva i doseljavanjem vlaha i stanovništva iz južnijih krajeva; u tom periodu se povećava i procenat Muslimana. Samo u nahiji Završju bilo je došlo do opadanja broja stanovništva, čemu je uzrok bilo, kako misli Handžić, odseljavanje Muslimana u novoosnovane kasabe — u G. i D. Tuzlu i Zvornik.

U periodu 1533—1548. u nahijama Koraj i Visori broj sela se stalno povećavao, a broj Muslimana bio do 30%. U nahiji Visorima u tom pe-

³² Svi ti podaci iz popisa od 1528. i 1533. su iz studije A. Handžić: *Islamizacija u sjeveroistočnoj Bosni i Posavini u XV i XVI vijeku*, Prilozi za orijentalnu filologiju XIV—XV (Sarajevo, u štampi). Zahvalan sam autoru koji mi je ljubazno stavio na raspolaganje taj još neobjavljeni tekst.

riodu broj naselja se znatno umnožio: od 12 sela i 4 naseljene mezre na 20 sela i 1 mezru. Među tim novim selima je i Kozjak, koji postoji i danas pod tim imenom. Boderište je kod Brčkog; postoji i danas Gde su bila druga nova naselja koja se tada pominju (Pribile — Pribili, Međusića, Kojasje, Humac Šičići, Lukovići, Konovići i mezra Vukadin) ne zna se.

— U drugoj polovini 16. v. proces islamizacije je usporen, verovatno usled iseljavanja Muslimana u Slavoniju, koja je osvojena 1536—1552, ali su se tamo selili i vlasi (A. Handžić).

Uz pomoć A. Handžića pregledao sam i originalni popis iz 1528, pa dodajem još ovo: ti vlasi su živeli pod svojim starešinama knezovima i primicurima. Živeli su u kućnim zadrugama, tj. u pojedinim domaćinstvima bilo je i oženjenih sinova, braće i dr. Bilo je i rataja (zavisnih seljaka kod vlaških starešina). Međutim, kod zemljoradnika — raje, koji nisu vlasi, svaki član domaćinstva koji se oženi postajao je novo domaćinstvo.

Među starosedeocima, koji su se još održavali pored doseljenih vlaha, bilo je u Majeveci katolika: Turci su zatekli u Teočaku i Koraju katoličke crkve. Kraj Koraja se nalazila crkva (manastir) sv. Marije, koja se pominje u popisima 1533. i 1548.³³

— Jedan dokumenat iz 1572. pominje nekoliko srpska domaćinstva, ali se iz tog dokumenta ne vidi da li se radi o nekim sasvim novim doseljacima, što je verovatnije, ili o onim vlasima iz početka turske vladavine u ovom kraju. Naime, Gazi Turalibeg, bivši smederevski sandžakbeg, osnovao je veliku zadužbinu za izdržavanje džamije koju je podigao u Tuzli. U tu zadužbinu je uneo, pored ostaloga, posed u mestu Babin dol u zborničkom kadiluku sa oženjenim »robom« Kosavom Arnautom i posed u selu Visorima, u istom kadiluku, zajedno s porodicama Vukosava Arnauta, Dragiše Arnauta, Nike Arnauta, Stajka Arnauta, Radosava Arnauta, drugog Radosava Arnauta, Krasena (?) Arnauta, Radička Arnauta, Mukaša Arnauta, sa svim govedima i oruđem za sejanje i oranje koje se nalazi kod njih.³⁴ Kako me obavestio A. Handžić, ime »Krasen« je trebalo čitati kao Fraš. To ime, kao i ime Mukaš, očigledno nije srpsko, ali to ne znači da i ljudi koji su nosili ta imena nisu bili Srbi. Handžić je mišljenja da su svi ti ljudi tu dospeli kao vlasi, što će biti sasvim opravdano.

Ne zna se gde je bilo selo Babin do, ali je vrlo verovatno da je i ono bilo negde na Majeveci.

Jedanaest domaćina iz Babina dola i Visora, koji se pominju u Gazi Turalibegovoj vakufnami, nose kao prezime etnikom »Arnaut«. Već njihova imena pokazuju nedvosmisleno da oni nisu nikakvi Arbanasi. Oni su, u stvari, Srbi iz krajeva koji su bili u susedstvu Arbanasa i u koje su bili Arbanasi počeli etnički da prodiru, a to znači da su ti ljudi bili vrlo verovatno negde iz G. Polimlja ili Metohije. Sve do u drugu polovinu 19. veka bilo je kod Srba, Makedonaca i Bugara u običaju da Arnautima zovu doseljenike iz krajeva u kojima su se bili naselili Arba-

³³ A. Handžić: *Postanak i razvitak Bijeljine ...*, 49, 64.

³⁴ H. Kreševljaković: *Gazi Turalibegov vakuf u Tuzli*, Glasnik Islamske vjerske zajednice IX (Sarajevo 1941), sv. 2, 53.

nasi i potisnuli slovenski živalj. Podatak iz 1572. govori o tome kada je počelo to prodiranje Arbanasa u srpske zemlje.

Na ovom mestu da pomenem da u narodu na Majeveci ima i danas nekih uspomena na nahiju Visore, odnosno na nekadašnje veće naselje Visore. U Drijenči znaju da su zaseoci tog sela: Perivoj, Toljaci i deo Bučja bili delovi Visora. Zatim se zna da je preko današnje Šibošnice i sela Visora vodio put od Velinog Sela (u severnoj podgorini Majevice) na G. Tuzlu, gde je ranije bila »čaršija« (trg) za ovaj kraj, pre nego što će tu ulogu preuzeti Brčko, što je moglo biti krajem 18. ili početkom 19. veka. Naime, za vreme austrijske okupacije 1718—1739. Brčko uopšte nije bilo naselje.

Neke pisane vesti govore da je u Majeveci bilo domaćih katolika tokom 17. i 18. veka.

God. 1639, 29. novembra, jedan izveštaj biskupa fra Jeronima Lučića, pisan u Sutjesci, potpisao je i fra Matija Drijenčanin (Driencsanin), sveštenik.³⁵ Franjevci bosanske provincije, sabrani 1. juna 1689. u Požegi u Slavoniji, izdali su jedan dokumenat koji je, pored ostalih, potpisao i fra Ivan iz Humaca (a Hunczi), star 34 godine.³⁶ Ti »Hunci« biće svakako majevečki Humci. Sačuvani su popisi svih katoličkih porodica u Bosni 1743. i 1768. Tada je bilo katoličkog stanovništva, i to vrlo malo, u Majeveci samo još u selu Drijenči (»Drinča«), i oni su pripadali parohiji u Tuzli. God. 1743. bilo je u Drijenči 7 katoličkih porodica: Marijan Kovač, Luka Jurić, Martinovići: Mijo, Anto i Josip, Mijo Tomić i Juro Aćalović (Georgius Achalovich), a do 1768. njihov broj će narasti na 25. Tih 25 porodica bile su: Tomo Gluić, — Marojevići: Martin, Nikola, Ivan, Marko i Matija, — Martinovići: Marijan, Tomo, Mijo, Marko, — Antunovići: Ivan, Marijan i Marko, — Božo (Natalis) Mijić, Marko Dragančić, Franjo Tomić, Anto Brčić (Barčich), — Alovići: Anto i Juro, — Andrija Varešić, Petar Bešić, Bož (Natalis) Ivelić, — Tolići: Pavle i Matija. Bilo ih je svega 145 odraslih sa 94 dece.³⁷ Tada se u susednoj Obodnici pominju Lamešići, Tolići, Topalovići, Brčići, Hrvatovići i dr., a u Lipnici Hrvatovići, Toljakovići i dr.³⁸ Od rodova iz 1743. izgubili su se do 1768. Kovači, Jurići i Aćalovići, održali se Tomići i Martinovići, a pojavili se novi: Gluići, Marojevići, Lušćići, Antunovići, Mijići, Draganići, Brčići, Alovići, Varešići, Bešići, Ivelići i Tolići. Bile su, dakle, žive migracije i već tada je bilo doseljavanja iz susedne Obodnice (Tolići, Brčići).

Vlasi će naskoro prestati da se pominju. Moglo je biti više razloga njihovom iščezavanju. Prvo, pošto su izgubili svoje povlastice, oni su se, ukoliko su tu ostali, stopili sa ostalim Srbima. A neki od njih su se svakako iselili: bilo da su ih Turci premestili u novoosvojene oblasti na severu od Save i u severozapadnoj Bosni, bilo da su sami bežali ispod turske vladavine. Među današnjim srpskim stanovnicima u Majeveci je srazmerno mali broj rodova koji bi se mogli smatrati potomcima tih ko-

³⁵ E. Fermendžin: *Acta Bosnae. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium XXIII* (Zagreb 1892), 429.

³⁶ Nav. delo, 518.

³⁷ D. Mandić: *Croati catholici Bosnae et Hercegovinae in descriptionibus annis 1743 et 1768 exaratis* (Chicago-Roma 1962), 65, 210.

³⁸ Nav. delo, 210, 211.

ji su živeli u Majeveci u 16. veku. Naime, svega je nekoliko rodova koji ne znaju ništa o svom poreklu i smatraju se da su odavno u svojim selima (v. str. 34), dok ogromna većina današnjeg srpskog stanovništva u Majeveci predstavlja potomke doseljenika iz mnogo poznijeg doba, tj. s kraja 18. i iz 19. veka, pre okupacije Bosne (1878).

Potrebno je da se istakne da su u starije, tursko doba, u 16. veku, Muslimani i hrišćani živeli izmešani u istim selima, pa je među vlasima bilo i zadruga, kako pokazuje popis od 1528. god., u kojima su neki članovi bili hrišćani a neki Muslimani. To će se stanje izmeniti, verovatno u 18. veku, posle dolaska izbeglica iz Budima.

Naime, pošto su Turci u toku velikog rata 1683—1699. izgubili Ugarsku i Slavoniju (1690), znatan broj Turaka odnosno Muslimana povukao se iz tih zemalja u Bosnu, pa su neki dospeli i na Majevecu. Potomci tih doseljenika, koji sada žive u selima Humcima i Nahviocima, uveravali su me da su njihovi preci, koji su došli iz (ili od) Budima, bili obični težaci i da je u to vreme u hatarima sela s obe strane rečice Šibošnice bilo i hrišćana i Muslimana. Zaista, u oba pomenuta sela ima uspomena na ranije hrišćanske stanovnike (v. str. 244. i 248). Po predanju, izvršeno je sporazumno preseljavanje, odnosno premeštanje, tako da su obrazovana čisto muslimanska sela (Nahvioci, Humci) i čisto hrišćanska (Piperi i dr.). Izgleda da su se tako i Muslimani iz sela u istočnom delu Majevice povukli u Teočak (i Sniježnicu); u Priboju, Tobutu i dr. ima uspomena na ranije muslimanske stanovnike. U selima Vukosavcima i Pirkovcima po jedan zvor se zove Kaurska voda. I to su uspomene na negdašnje Muslimane u tim selima. Naime, Muslimani su u prošlosti nazivali Kaurima hrišćane uopšte, a osobito starije hrišćansko stanovništvo, i ti nazivi upućuju da su nekada u tim selima živeli Muslimani, a pored njih ili pre njih hrišćani. A kod Teočaka, velikog muslimanskog naselja, bilo je, po predanju, srpsko selo Krstać, pa su Muslimani te Srbe oterali u majevička sela Priboj, Zlo Selo (sada Podgora) i Lipovice.

Pa i kad se severna granica Turske na evropskom tlu spustila (od 1699) na Savu, nije to, izgleda, više imalo naročitog uticaja na etničke prilike na Majeveci, čak ni u periodu 1718—1739, kada je ta granica bila nešto još južnije od Save, jer su prilike bile stabilizovane.

God. 1711, za vreme rusko-turskog rata, i bosanske spahije bile su u turskoj vojsci na reci Prutu. Među tim spahijama bilo ih je nekoliko koji su imali timare u selima na Majeveci (i u njima verovatno i živeli). To su bile spahije: Mustafa, čiji je timar bio u Šibošnici u administrativnoj nahiji Koraju, zatim spahije Husein, sa timarom u Labuckoj, Osman, sa timarom u Tobutu, Durak i Hasan, sa timarima u Priboju, Hasan, sa timarom u Lipovici, Mustafa, sa timarom u Loparama i Mehmed, sa timarom u Vukosavcima.³⁹ Verovatno je da je u predelu bilo još spahija i timara, jer sve tadašnje spahije iz Bosne nisu se odazvale pozivu da pođu u rat.

Sva pomenuta sela postoje i danas pod tim imenima. Međutim, izgleda da Šibošnica iz 1711. nije isto što i današnja Šibošnica. Naime,

³⁹ Vlad. Skarić: *Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine*, Glasnik Zemaljskog muzeja XLII/2 (Sarajevo 1930), 83—86.

poslednjih godina turske vladavine, kad je izgrađen drum Tuzla — Brčko, na zemljištu sela Nahvioca a pored rečice Šibošnice počeli su da se podižu hanovi i mesto se prozvalo Šibošnica; tek posle rata 1941—1945. tu je nastalo pravo naselje koje ima karakter sasvim male varošice. I Šibošnica iz 1711. bila je u administrativnoj nahiji Koraju, a današnja bi bila na području nekadašnje nahije Visori. Treba još pomenuti da su Lopare 1711. ponovo u nahiji Završju (dok su 1533. bile u sastavu nahije G. Tuzla, a 1528. u nahiji Završju).

Moglo bi se pretpostaviti da je u 18. veku nestalo na Majeveci starijeg sloja katolika, verovatno usled kuge i usled iseljavanja u Slavoniju i Bačku uz katolike iz same Tuzle i njene bliže okoline (Šokci); današnji stanovnici Drijenče su potomci doseljenika iz doline Bosne i iz brešćansko-lipničke hrvatske (katoličke) grupe, odnosno iz bliže okoline Tuzle.

Na razvitak prilika i u Majeveci bile su od većeg uticaja epidemije nego društveni činioci.

Već od srednjeg veka naše su zemlje posećivale, kao i ostalu Evropu, razne epidemije, a naročito se često javljala kuga. Kuga je stvarala pravu pustoš u pojedinim krajevima i mestima. U vremenu od 1542. pa do 1878, dokle su Turci držali Majevecu, epidemija kuge javljala se preko 70 puta, trajuci neki put i po više godina.⁴⁰ Osobito je bila teška i zapažena po svojim posledicama epidemija kuge u Bosni 1782—1785. godine.

Letopisi i razni drugi pisani izvori ostavili su obilje podataka o stradanjima od kuge u raznim delovima Bosne, ali ne i o stradanjima na Majeveci, ukoliko možda nema što u arhivi rimokatoličke župe u Breškama, kojoj su pripadali i majevečki katolici. Tako je za poznavanje ovog važnog činioca, koji je bio od osobitog uticaja na razvitak naselja i stanovništva i na Majeveci, jedini izvor narodno predanje.

Predanje kao izvor, iako redovno ima neku istorijsku osnovu, ipak je nepouzđano. Naročito u pogledu hronologije. Jer, ako je bilo nekoliko sukcesivnih događaja iste vrste, kao što su npr. i epidemije, u predanju se obično slivaju u jedan, ili poslednji koji potiskuje one ranije. Tako se, npr., u predajima o stradanju pojedinih naselja od kuge obično govori samo o jednoj kugi. Pri tome se kugom smatraju, odnosno nazivaju i druge epidemije koje su izazivale velik pomor, npr. tifus. A na Majeveci sam imao prilike da slušam o velikom stradanju od »kuge« 1918. Međutim, radilo se o teškoj epidemiji gripa ili španske groznice.

Pošto je u Bosni najstrašnija epidemija kuge bila ona od 1782. — 1785, na nju se svakako najviše odnose i predanja o kugi. A to se potvrđuje i genealogijama rodova koji znaju da nabrajaju više predaka, pa navode da im se šesti ili dalji predak doselio na pustoš posle kuge.

Stoga ću ja na ovom mestu izneti glavnu sadržinu predanjâ o kugi tako kao da se ona odnose na kugu s kraja 18. veka.

O stradanjima od kuge slušao sam u selima: Lukavica, Mačkovac, Kozjak, Lopare, Vukosavci, Piperi, Drijenča, Jablanica (izgleda da se

⁴⁰ Jeremić: *Zdravstvene prilike u jugoslovenskim zemljama do kraja XIX veka* (Zagreb 1935), 17.

radi o nekoj epidemiji iz prve polovine 19. veka, možda o kugi 1813. — 1817), Podgora, Peljave, Priboj, Brezje, Nahvioci, Humci, Visori, Lipovica.

Značajno je da je, po predanju, bilo Srba u ovom kraju i pre kuge, i da su se mnogi doselili iz Hercegovine posle kuge. Tako su u Lopare, koje su teško stradale od kuge, posle kuge došli preci Bobara, sada velike rodovske grupe. U Priboju, priča se, da je kuga napravila takvu pustoš na području od Semberije do vrha Majevice da su ostale žive samo dve osobe, pa su se i one iselile, a na pustinju su dolazili novi došljaci iz Hercegovine. U Podgori se narod sklanjao od kuge u šumu, pa se ta šuma i sada zove Zbjeg. Kuga je »trla« i Tobut, a u Tobutu su i tada živeli Srbi. U Vukosavcima su posle kuge ostale samo dve srpske kuće, a onda je došao Pajkan, osnivač veće rodovske grupe (koji je, inače, došao krajem 18. veka). U Mačkovcu su umrle od kuge kukom vukli do groblja. Brojna su predanja o stradanju od kuge u Piperima i u tom selu ima i srpsko kužno groblje. Od kuge koja je vladala krajem 18. veka opustelo je nekoliko srpskih sela oko Brnjika, sada velikog muslimanskog sela u severnoj podgorini Majevice. Neki od rodova u hrvatskom selu Drijenči bili su u selu i pre kuge. U selu su tri kužna groblja. Preživeli su kugu oni koji su se bili sakrili u ostruge. Uopšte, u ovom kraju se od kuge bežalo u ostruge, jer se verovalo da kuga tu ne može zaći.

Predanje u Peljavama razlikuje dve vrste kuge: »šarenu«, od koje ipak ostane poneko živ, i »crnu«, koja nikoga ne štedi. Šarena je, u stvari, bubonska, a crna je plućna kuga.

Izgleda da kuge nisu na Majeveci stvarale takvu pustoš kao u srednjoj Bosni, verovatno samo stoga što su naselja bila razdaleko i veoma rastrkana; izgleda da je stradanje bilo veće u muslimanskim selima Nahviocima i Humcima, koja su verovatno i tada bila zbijena. Posle kuge došlo je do jačeg naseljavanja Srba iz Hercegovine i Crne Gore, ali izgleda kuga nije imala za posledice neke promene u naseljima (pomeranja s jednog mesta na drugo), niti promene u etničkom rasporedu i etničkoj strukturi stanovništva u predelu.

Krajem 18. v. nastaje jače naseljavanje srpskih doseljenika iz Crne Gore, istočne Hercegovine i jugozapadne Srbije, koje je bilo osobito intenzivno u prvoj polovini 19. veka. Tako je bilo i u Drijenči, jedinom hrvatskom selu na Majeveci. Preci nekih rodova u tom selu došli su pre kuge, ali većina posle kuge.

U to vreme, tj. krajem 18. ili početkom 19. v. javlja se na Majeveci i jedan sasvim nov etnički elemenat. To su bili Karavlasii koji su obrazovali manju koloniju u hataru Lopara. Došli su iz Vlaške, pa i danas žive ne mešajući se biološki sa drugima.

Opšte je u predanjima o poreklu pojedinih rodova da su im preci dolazili na krčevine i postajali čivčije, a to znači da je pre kraja 18. veka u ovom predelu već potpuno prevladao čivčijski sistem.

God. 1843. podignuta je crkva na Mačkovcu, u sredini Majevice. Bila je to prva pravoslavna crkva u ovom kraju za vreme turske vladavine. U zapadnoj Srbiji i severnoj Bosni kao centri kulturnog i političkog života srpskih seljaka javljaju se manastiri. Majevički Srbi su bili u sferi manastira Tamne, pa i danas mnogi odlaze tamo o velikim

praznicima. Podizanje crkve na Mačkovcu bilo je izraz stanja da je već kod majevičkih Srba odmakao proces njihove integracije u jednu grupu. Iako je među njima uopšte bilo srazmerno malo takvih čiji su preci tu živeli i pre 1780-tih godina, a ti koji su živeli na Majevici 1843. bili su prilično heterogeni po poreklu, oni su se već posle nekoliko decenija osetili kao jedna zajednica, celina, i podigli crkvu za svoj kraj (njoj su, doduše, pripadala i neka sela u severnoj podgorini Majevice), a i sama crkva će sa svoje strane doprinositi izgrađivanju jedinstva, odnosno integraciji majevičkih Srba u jednu grupu time što će se oni okupljati kod te crkve i oko mačkovačkih sveštenika.

Dok je srednji vek ostavio brojne materijalne ostatke, kao što su mnoga groblja iz tog vremena, turski period je siromašan takvim ostacima. U toponomastici ima dosta uspomena na objekte iz toga doba, (Džamište, Odžak itd.) kao i na pojedine muslimanske stanovnike i vlasnike imanja. Veoma je karakteristično da nema ni starijih muslimanskih groblja, šehitluka, sa velikim nadgrobniim spomenicima. Ukoliko su gde sačuvani starinski muslimanski grobovi, kao npr. u Humcima, nišani na njima su maleni, što znači da su i ta groblja ipak iz novijeg vremena, iako se već ne zna koji su se rodovi u njima sahranjivali. Tako isto su retka i stara hrišćanska groblja, i uopšte su bez nadgrobniih spomenika.

Često se nalaze starinski novci, kako su me uveravali moji informanti. Pre nekoliko godina nađena je u Tobutu ostava od oko 1,400 kg starinskog novca, od kog je jedan deo dospeo u Muzej u Tuzli, ali još nije obrađen. U Piperima je nađen novac iz 1728. Starinske novce što ih nalaze seljaci otkupljuju neki Cigani, koji prolaze kroz ovaj kraj s vremena na vreme: daju za te novce ogledala, mrndelice i sl.

NOVO DOBA

Nastaje s austro-ugarskom okupacijom Bosne 1878. Otada etnički razvitak ide drugim putevima.

– Austro-ugarska uprava nesumnjivo je doprinela podizanju ekonomskog i prosvetnog stanja, ali je ostavila nerešeno agrarno pitanje, iako je dala obavezu da ga reši. Na tom polju učinila je samo to da je umanjila kretanje čivčija. Izvestan broj čivčija se otkupio, pa je toga otkupa bilo i na Majevici.

Svakako da je najvažnija posledica okupacije bilo to što je prestalo doseljavanje iz udaljenih oblasti. Neposredno posle 1878. doselila se manja grupa Muslimana iz istočne Hercegovine i naselila se u Sitarima, zaseoku Humaca. Inače, za vreme austro-ugarske okupacije pojačala su se sitna kretanja stanovništva između susednih predela i između naselja u istom predelu, i ta kretanja traju i danas. To su kretanja uljeza ili domazeta, raznih vrsta miraščija, kretanja na kupljena imanja i sl., a u najnovije vreme kretanja radi zaposlenja u privrednim preduzećima i raznim ustanovama u novim centrima, kao što su Lopare, Priboj i Šibošnica.

– Izraz nezadovoljstva i protest protiv austro-ugarske uprave bila je pojava hajdučije u istočnim delovima Bosne, osobito u području Roma-

nije. Bilo je i na Majeveci. Dvojica hajduka — harambaša osobito su se isticala i njihova su imena bacila u zasenak, pa i zaborav, imena svih ostalih. Ta dvojica su bila Jovica Maksimović (Maksić) i Toma Bijelić, oba iz Tobuta. Potomci Jovićini zovu se sada Jovičići i Hajdukovići. Po Jovici je prozvano Hajdukovo brdo u Tobutu. Slušao sam u Priboju da je njih poveo i organizovao Milan Nikolić, koji je bio iz Srbije. Hajduci su, kako mi je kazivano, urezivali svoja imena na jednoj steni na Busiji, ali to nisam video. Ti su hajduci imali po ovdašnjim selima mnoge jatake, i veruje se da su se tada mnoge kuće jatakujući obogatile. Pošto bi hajduci prenoćili kod jataka i otišli, ta bi kuća za njima poterala stado koza da bi se zatro trag. Ti hajduci su, inače, napadali i pljačkali i imućne srpske kuće.

Prvi svetski rat doneo je znatna stradanja Majevećana: progonjenje nacionalističkih elemenata, a pred kraj rata, 1918, teško stradanje od gripa («španske groznice»).

Agrarna reforma 1919. bila je najznačajniji događaj u periodu između dva svetska rata; u tom periodu osniva se nekoliko škola u predelu, i znatan broj omladine odlazi na univerzitete.

Drugi svetski rat i naša revolucija predstavljaju značajnu prekretnicu u životu Majevećana. Stanovništvo je bilo izloženo teškim stradanjima: paljena su čitava sela, vršena masovna streljanja, a uz to stanovništvo strada od bolesti. Međutim, Majevećani su masovno učestvovali u borbi protiv okupatora, i ta borba je bila veoma značajan činilac u izgrađivanju Majevećana kao predeone grupe: s jedne strane zajedničko stradanje, a s druge, još više, zajedničko učešće u borbenim jedinicama formiranim od ljudstva iz istog kraja.

Posle rata, iako je to još srazmerno kratak period, izvršene su krupne i raznovrsne promene. Sprovedena je nova agrarna reforma, tako da su sasvim suzbijeni kapitalistički elementi i pojave na selu. Rodilo se novo, socijalističko zadrugarstvo. Osnovano je nekoliko industrijskih preduzeća, koja su zaposlila znatan broj radne snage iz sela, a mnogi su našli i zaposlenja u preduzećima tuzlanskog rudarsko-industrijskog basena, usled čega je Majeveca prestala da bude čisto agrarni kraj, kakva je bila pre rata. Učešće u NOB-u, koje je imalo za posledicu i kidanje sa tradicijom, doprinelo je urbanizaciji narodnog života, koje se naglo širi i zahvata sve aspekte narodnog života, uključujući i poglede na svet. Mnoga naselja su već elektrifikovana, i električno osvetljenje i upotreba električne struje u druge svrhe doprinose menjanju izgleda pejzaža i narodnog života.

Osnovana je varošica Lopare, koja je za kratko vreme postala ne samo upravno nego i privredno i kulturno središte predela, pa tako i ona je doprinela učvršćivanju jedinstva Majevećana kao predeone grupe. Nastao je jedan nov proces u stanovništvu Majevice, a to je da se lome okviri etničke segregacije koja je postojala do naših dana: u varošici Loparama, koja je postala centripetalna tačka u novim migracijama, žive zajedno i sarađuju ne samo predstavnici svih triju etničkih grupa iz predela nego i predstavnici drugih naroda Jugoslavije. Čak im je i groblje zajedničko. Slično se dešava i u Šibošnici, samo u mnogo manjoj meri: i tu žive u jednom naselju predstavnici svih grupa u predelu.

III. SADAŠNJE STANOVNIŠTVO

BROJ I SASTAV

Prema popisu stanovništva od 31. marta 1961. u proučavanom predelu bilo je svega 3869 domaćinstava sa 18.968 stanovnika, a u čitavoj opštini Lopare bilo je 32.195; gustina stanovništva je iznosila 75,2 na 1 km.²

Većinu toga stanovništva činili su Srbi: 15.044 ili 79,3%. Muslimana, koji su tom prilikom popisani kao »Jugosloveni neopredeljeni« (2.549) i kao »etnička pripadnost« (65), i kojima svakako pripada i 7 »Turaka« (jer pravih Turaka tamo uopšte nema), bilo je svega 2.621 ili 13,8%. Hrvata je bilo svega 1.277 ili 6,7%. Izgleda da su se i neki Muslimani, pa i Srbi, deklarirali kao Hrvati, a da je bilo, ali još manje, da su se neki Hrvati i Muslimani deklasirali kao Srbi.

Brojno stanje i nacionalna opredeljenost stanovništva po naseljima vide se iz sledeće tabele:

Stanovništvo Majevice po nacionalnoj pripadnosti
(po popisu od 31. III 1961)

Naselje	Srbi	Hrvati	Crnogorci	Muslimani („etnička pripadnost“)	Jugosloveni neopre- deljeni	Šiptari	Turci	Česi	Ostali i nepoznato	Ukupno
Brezje	284	1								285
Brijest	459	1		2					1	463
Brusnica	431	2		8					3	444
Drijenča	9	1241			7				1	1258
Humci	15	3		24	1546				2	1590
Jablanica	1280						1			1281
Kozjak	493				18					512
Labudska	518		1							519
Lipovice	563									563
Lopare, v.	307	12	3	10	22	3				357
Lopare, selo	1114	2					5			1121
Lukavica	631									631
Mačkovac	440	2			15			2		459
Miladići	320									320
Nahvioci	3	7	1	21	883	2				917
Peljave	483									483
Piperi	1186				1					1187
Podgora	678						1			679
Pirkovci	736									736
Priboj	2203	3	2						1	2209
Šibošnica	49	3			57				1	110
Tobut	1930									1930
Vakuf	296		1						1	298
Visori	163									163
Vukosavci	453									453
Svega	15044	1277	8	65	2549	5	7	2	11	18968

U gornje brojeve je uključeno celokupno stanovništvo prisutno prilikom popisa, tj. i domaćinstva privremeno nastanjena. Naime, u Loparama, Priboju, Šibošnici, Mačkovcu i Kozjaku ima radnika, službenika i zanatlija sa raznih strana koji žive samo privremeno. Kad se oni uzmu u obzir, onda je nacionalni sastav stvarno još jednostavniji, jer među stalno naseljenim stanovništvom nema Crnogoraca (sem jednoga), Arbanasa (sem jedne porodice), Turaka i Čeha. Ima Cigana, ali su se oni koji su pravoslavne vere deklarirali kao Srbi, a oni muslimanske kao Muslimani.

U svojim ispitivanjima ja se nisam ni obazirao na nacionalnu opredeljenost nego na etničku pripadnost. Našao sam, prema stanju 1966. — 1967, da je u predelu bilo:

	rodova		domaćinstava	
	aps.	%	aps.	%
Srba	355	74,4	3124	81,9
Hrvata	28	5,8	226	5,9
Muslimana	81	17,2	444	11,6
Arbanasa	1	0,2	1	
»Karavlahi«	8	1,6	11	0,2
Cigana musul.	3	0,6	4	0,1
	476		3810	

Napominjem da je među glavnim grupama, kao i među Karavlahima, bilo i domaćinstava bez muških članova, uglavnom same udovice ili udovice sa kćerima, samice radnice, ali takva domaćinstava nisam uzimao u obzir.

God. 1953. bilo je u ovom predelu 16.769 stanovnika, a 1961. bilo je 18.968. Priraštaj za 8 godina iznosio je, dakle, 2.919 ili 17,4%, što predstavlja znatan priraštaj. Nešto od tog priraštaja otpada na doseljene službenike i zanatlije iz raznih krajeva, koje privlače nova varošica Lopare i industrijska preduzeća, ali ipak ta komponenta u priraštaju nije velika. Radi se o znatnom prirodnom priraštaju i pored toga što je prilično živo iseljavanje u Tuzlu, Banoviće i dr. Drugim rečima, ovde bežanje iz sela nije još uzelo takve razmere da bi se to osetilo i u priraštaju.

Dok je u nekim drugim krajevima Bosne i Hercegovine, npr. u istočnoj Hercegovini i u Popovu, stanovništvo etnički homogeno a verski i nacionalno podeljeno, u Majevecu nije takav slučaj: pojedine glavne verske grupe su ujedno podvojene i etnički. To je usled toga što su one različite po svom poreklu, i što katolici Hrvati u Drijevi čine jednu etničku zajednicu sa katolicima u zapadnoj podgorini Majevice, a Muslimani u Nahviocima i Humcima čine jednu grupu ili zajednicu sa Muslimanima u severnoj podgorini. Majevečki Srbi opet čine posebnu manju grupu, koja se izdvojila kao takva u okviru jedne šire grupe koju ću, u nedostatku boljeg naziva, zvati mačvansko-majevečkom. Vreme zajedničkog života tih triju grupa nije bilo dovoljno da se stope u jednu grupu. Tome je smetala i njihova segregacija, sprovedena namerno možda negde u 18. veku, koja se odražava u stvari i danas. Stoga ću strukturu tih grupa po poreklu izložiti ponaosob.

Skoro pet decenija bavim se ispitivanjem porekla stanovništva po srpskim i makedonskim predelima. Nigde mi to nije bilo tako teško kao na Majeveci. Nailazio sam na velike smetnje. I kad su ljudi bili zainteresovani i voljni da o tome govore, vrlo često oni jednostavno nisu umeli šta da kažu. Razloga tome je bilo, po mom mišljenju, više. Na prvom mestu je nestanak kućnih zadruga, u kojima je uvek bio poneko, prvenstveno domaćin, koji je imao ulogu reprezentacije i, kao takav, bio je nosilac kućne tradicije. Kako je nestalo zadruga, domaćini kuća s malobrojnomo čeljadi zauzeti su i suviše radom u kući i van kuće, te nemaju ni volje ni mogućnosti da se bave tradicijom. Vrlo često nisu dani ni kod kuće, pa stoga s predstavnicima mnogih domaćinstava i rodova, naročito onih malih, nisam mogao ni doći u dodir. Zatim, tradicija je već izgubila svoju negdašnju ulogu i značaj u društvu, jer nema krvne osvete, nema više toga da se na osnovi usmenih znanja o genealogiji rešavaju problemi nasleđa i sklapanja brakova i sl. Zatim, tradiciju potiskuju i školska i druga literatura. Najzad, posle života u jednom kraju u toku više generacija, izgubili su se, ispali mnogi elementi iz rodovske tradicije; usled raznih ulaženja u druge rodove (domazeti, posinci, sluge i dr.) dolazilo je do preuzimanja tuđih i do stapanja raznih rodovskih tradicija. Bilo je i toga da su preuzimana tuđa ili inače podešavana sopstvena predanja. Kao osobit primer mogu da navedem ovaj: bio je u Lukavicama rod Nakići, čiji je predak došao iz Zovika. I, kazuju da su oni bili iz Crne Gore, pa da su se u Zoviku zadržali kod »Bugara«. Međutim, ti »Bugari« su, u stvari, Cincari i sami Nakići su cincarskog porekla. Sve je to, onda uzrok da je srazmerno velik broj rodova nepoznatog i neispitanog porekla. Kod mlađeg sveta je ta tradicija o poreklu uopšte vrlo oskudna: mlađi nemaju za to mnogo interesa. Tradicija, ukoliko postoji, osobito je defektna u pogledu hronologije. Ipak, to nije smetnja da se utvrdi opšti karakter majevečke srpske grupe u pogledu na njeno poreklo.

Ne uzimajući u obzir privremeno naseljena domaćinstva (nastavno osoblje, poštanski i sanitetski službenici, milicionari, industrijski radnici i dr.), na Majeveci je bilo u vreme mojih ispitivanja zastupljeno 355 rodova sa 3.124 domaćinstava. Možda je stvarni broj rodova i nešto manji: naime, vrlo je verovatno da su neki od onih rodova sa po 1—3 domaćinstva samo ogranci većih rodova, koji su zaboravili na svoje ranije genealoške veze usled odlaska iz jednog sela u drugo (domazeti, posinci i sl.).

Kad se dođe u neko srpsko selo na Majeveci i otpočne razgovor o poreklu stanovništva, odmah se čuje da su svi oni u selu iz Hercegovine. A kad se produži razgovor o tome i pređe na konkretno ispitivanje porekla pojedinih rodova, onda se otkriva obično da tu ima i takvih koji ne znaju ništa o svom poreklu i takvih koji nisu poreklom iz Hercegovine shvaćene ni u najširem smislu. Naime, ovde se Hercegovina uzima veoma široko, što ću pokazati detaljnije u daljem izlaganju.

U našoj nauci operiše se mnogo pojmom i terminom starinac ili starosjedelac, a da nema saglasnosti u tome ko treba i može da se smatra starincem. Svaki istraživač ima svoj kriterij. Ko bi se mogao smatrati starincem na Majevidi? Da li oni rodovi koji su tu živeli pre 1512. i kako to utvrditi? Ili rodovi koji su tu živeli pre 1690? Ili oni koji su živeli pre kuge od 1782? I da li jedan kriterij treba i može da važi za sve etničke grupe?

Vrlo je verovatno da na Majevidi uopšte nema rodova koji su tu bili prisutni i pre 1512. A pokazao sam kako je tu bilo migracija i u srednjem veku.

Vrlo je verovatno da uopšte nema u sastavu današnjih majevidskih Srba ni jednoga roda od onih brojnih vlaha koji su tu bili naseljeni u 16. veku. Oni su, vrlo verovatno, otišli dalje. Za Filipoviće u Lukavici, koji navode inače da su poreklom iz Hercegovine (a to potvrđuje i njihova slava Lazarevdan), odakle su »davno« doseljeni, okolina kazuje da su »mađarskog« porekla, tj. da bi bili starosedeoci. Verovatno da je do toga došlo samo stoga što predstavljaju veoma stare doseljenike. Kad se dr Risto Jeremić pred prvi svetski rat raspitivao o poreklu stanovništva na Majevidi, njemu je rečeno da su Prelići u Priboju starosedeoci; međutim, oni su u Tobut (ne u Priboju) došli iz Labudske, i u Labudsku iz Hercegovine. Neki koji su prisustvovali sastanku sa dr-om Jeremićem kod crkve u Priboju kazivali su mu i to kako na tom sastanku niko nije umeo da kaže ništa o poreklu Josipovića u Tobutu. Ja sam u Tobutu slušao da su oni iz Hercegovine odakle su bili i drugi Josipovići koji su izumrli. Uopšte, vrlo je mali broj rodova za koje se može dokazati ili verovati da su bili prisutni u predelu pre kuge ili krajem 18. veka; njih je oko desetak i među njima su po jedan poreklom iz Vasojevića i Like, ostali iz Hercegovine.

Dok se u rodovskim predanjima o poreklu kod majevidskih Srba nailazi na dosta određena kazivanja o oblasti porekla, veoma su neodređena kazivanja o vremenu doseljenja. Pada uoči da u tom kraju ni krupni događaji, kao što su okupacija Bosne i prvi svetski rat, nisu u narodu u jačoj uspomeni, pa se ni oni ne upotrebljavaju kao oslonci u datiranju događaja u prošlosti, kako se inače čini u mnogim drugim krajevima.

Stariji slojevi Srba su iščezli verovatno najviše iseljavanjem, a svakako da su i epidemije doprinele njihovom nestajanju. Nisam naišao ni na kakve pisane ili druge pouzdane podatke o iseljavanju Srba s Majevice u ranije vreme. Ali mi se čini da se jedan podatak može uzeti u obzir. U Majevidi je selo Miladići, a da niko ne zna kako je selo dobilo to patronimično ime. Međutim, u Pribiniću u Usori ima rod Miladići poreklom od Maglaja. A Maglaj nije tako daleko od Majevice.

Verovatno je već u 17. veku bilo naseljavanja Srba iz južnih oblasti. Iz toga vremena mogli bi biti Bobari, velika rodovska grupa u Loparama, koji su iz Pive i došli pošto je Bajo Pivljanin izvršio neki pokolj Turaka. Jače naseljavanje nastaje tek u 18. v. i intenzivno je u prvoj polovini 19. v.

U Toplici u Srbiji, blizu Kuršumlije, ima selo Mačkovac. Sasvim slučajno doznao sam da u tom kraju živi predanje da su odatle selili u Slavoniju i Bosnu i tamo davali imena selima kao u starom kraju. Neki su baš otišli u neki Mačkovac (prof. Bogoljub Ćirković). Mogućno je da se to odnosi i na Mačkovac na Majevici, pošto drugi Mačkovci u Bosni jedva da dolaze u obzir. Za tu identifikaciju govori i to što u okolini Kruševca ima selo Lopare.

— Poznato je da su ekonomski uzroci i krvna osveta bili glavni pokretači seoba iz Crne Gore i Hercegovine. Bila su, pak, dva činioca koja su privlačila iseljenike na Majevicu. Posle epidemija (i iseljavanja) bilo je na Majevici mnogo zemlje (bila je »pustinja«) koja je čekala na obrađivače, a bilo je i mnogo šuma čijim se je krčenjem moglo doći i do novih površina za obrađivanje. Zatim, kraj je bio planinski i sklonjen od glavnih komunikacija, te u to vreme veoma podesan za naseljavanje. Na Majevicu i u njenu podgorinu dolazili su iz Hercegovine i Polimlja sa stokom na zimovište, a iz Hercegovine su mnogi dolazili preko zime na »prehranu«, o čemu i sada postoji na Majevici živa tradicija. Ti dolasci su učinili da su se mnogi opredelili da se stalno nastane na Majevici.

Znatan je broj rodova o čijem poreklu nisam mogao da doznam ništa određeno: 83 ili 23,3% rodova sa 497 ili 15,9% domaćinstava.⁴¹ Među njima je 1 rod (sa 1 domaćinstvom) doseljen u novije vreme, tj. posle. 1878. Među njima ih je nekoliko koji tvrde da su u selu »odavna«, ili da su »stari rod«, »starosidioci«, »najstariji« i sl. Stevanovići u Priboju tvrde da su u selu od pre kuge (verovatno one od 1872). Jedan rod (Popovići I u Lukavici, 20 dom.) je došao oko 1800. Svi ostali su došli u vreme pre 1878. Pošto su poslednji rodovi iz turskog doba koji su došli iz Hercegovine i znaju tačno vreme dolaska došli 1855. i 1860, vrlo je verovatno da je većina rodova iz grupe »nepoznato i neispitano« i došla između kuge (tj. posle 1785) i 1860. godine. A kako stvarno većina srpskog stanovništva u Majevici vodi poreklo od predaka doseljenih iz Hercegovine i drugih dinarskih oblasti na jugu i jugoistoku, i stanovništvo ove grupe može se smatrati da je velikom većinom takvoga porekla. O tome govore i neke retke rodovske slave: Lazarevdan (Popovići u Tobutu), Srđevdan (Simići u Pirkovcima) i Lučindan (Jovanovići i dr. u Peljavama). Prve dve su veoma karakteristične slave za istočnu Hercegovinu, a poslednja za okolinu Nikšića.

— *Crna Gora sa Brdima* nije dala velik broj rodova, ali su ti rodovi, sem dva, doseljeni u starije vreme — pre 1878, brojčano vrlo snažni. Među njima se ističe grupa rodova poreklom iz Pipera, doseljena verovatno krajem 18. ili početkom 19. veka. Po opštem narodnom predanju, iz Pipera se doselilo oko 10 rodova i naselilo se u Piperima i Vakufu. I, zaista, u današnjem stanovništvu sela Pipera, kome su oni dali i ime, i okoline ima 10 rodova, sa 165 domaćinstava, koji tvrde da su im preci došli iz Pipera. Slave, pored Sv. Stevana, karakteristične slave piperske, i druge svece, te možda i nisu svi baš iz Pipera (ili su menjali slave,

⁴¹ R. Jeremić: pom. rad, 152.

što se radilo veoma često na Majevidi). Ima 11 rodova, sa 134 domaćinstva, koji samo tvrde da su im preci iz Crne Gore, a svi su došli još u tursko vreme, pre 1878.

Doseljavanje iz Pipera na Majevidu pada pod kraj 18. ili početkom 19. veka, koliko sam mogao da zaključim na osnovu rodovskih predanja u Piperima i Vakufu. Međutim, moglo je biti naseljavanja Pipera i ranije: god. 1725. za vreme austrijske okupacije jednog dela Bosne u selu Brocu u Semberiji obrađivao je zemlju i jedan graničar koji je stanovao u Rači na levoj strani Save, a zvao se Ivan Pipera.⁴²

Iz Vasojevića vodi poreklo 1 rod (Mitraševići s ograncima u Mačkovcu, 32 domaćinstva, doseljen pre kuge; iz neke Jablanice u Crnoj Gori — 1 rod (sa 13 domaćinstava), a dva roda (50 domaćinstava) navode da su poreklom iz Crne Gore ili iz Hercegovine; jedan od njih (Gavrilovići i dr. u Piperima, 27 domaćinstava) doseljen je pre kuge, a drugi (Janjići u Jablanici) u nepoznato starije vreme (tj. u 19. veku). Šakote — Šakotići u Tobutu i dr. (33 domaćinstva) došli su iz Hercegovine, ali su daljim poreklom od Kolašina. Iz toga vremena je i 1 rod (Ristići i dr. u Lipovicama, 33 domaćinstva), doseljen iz Crne Gore ili Beograda (a Beograd je mogao biti samo etapa u kretanju). U periodu između dva svetska rata doselio se jedan rudar iz Crnojevića Rijeke (1 domaćinstvo), a u posleratnom periodu jedan učitelj (1 domaćinstvo) iz Dubova kod Bijelog Polja. Crna Gora je dala u svemu 29 ili 8,1% rodova, sa 462 ili 14,8% domaćinstava.

— *Hercegovina* je dala najveći broj rodova i domaćinstava koji sada sačinjavaju majevidsku srpsku grupu. Hercegovački udeo u toj grupi je stvarno znatno veći kad se ima u vidu da su i među rodovima nepoznatog porekla kao i među onima koji predstavljaju »unutrašnje migracije« i doseljenike iz obližnjih krajeva većinom rodovi poreklom iz Hercegovine koji su pogubili ili skratili predanja o pravom, daljem poreklu, pa kao oblast ili mesto porekla navode svoju poslednju etapu, jer su kretanja mnogih rodova koji su dospeli na Majevidu imala karakter etapnih kretanja. Pored toga, za majevidske Srbe je Hercegovina mnogo veća nego što je ona u stvari; za njih je Hercegovina već sve što je na jugu, odnosno na levoj strani Spreče, pa su i selo Borogovo, predeli oko Vlasenice i Srebrenice, a da i ne pominjem Glasinac i Stari Vlah, u Hercegovini. I Livno im je u Hercegovini!

Hercegovinu uopšte kao matičnu oblast navodi 87 rodova, sa 1.148 domaćinstava. Pored tih, ima još rodova poreklom iz Hercegovine, koji, međutim, znaju i uži kraj ili mesto iz koga su. Pošto su oni dolazili u vreme pre 1878, kada su Hercegovinom smatrani i neki krajevi koji su od 1878. u sastavu Crne Gore, ovom prilikom držaću se te starije podele, odnosno uzimati Hercegovinu u etničkom smislu. Pojedini krajevi i mesta u toj Hercegovini dali su:

⁴² G. Bodenstein: *Povjest naselja u Posavini god. 1718—1739*, Glasnik Zemaljskog muzeja XIX (1907), 387.

	Rodova	Domaćinstava
Drobnjak	2	18
Rudnik u Pivi	1	64
Piva uopšte	3	135
Trešnjica kod Trebinja	1	15
od Trebinja uopšte	2	10
od Ljubinja	1	14
od Bileće	4	103
Korita u Rudinama	1	9
Meljine u Gacku	1	3
Srđevići u Gacku	1	10
Vrba u Gacku	2	34
G. Prerašće u Gacku	1	12
Gacko uopšte	4	55
od Mostara	1	14
Svega:	25	496

Prema tome, Hercegovina je dala pouzdano ukupno 112 ili 31,5% rodova, sa 1.644 ili 52% domaćinstva. Hercegovačka komponenta je, dakle, najjača u srpskom delu stanovništva Majevice; ona je svakako i veća po broju rodova i domaćinstava kada se uzme u obzir da su i mnogi od doseljenika iz nepoznatih mesta, kao i od onih iz susednih predela i od onih koji predstavljaju »unutrašnja preseljavanja«, u stvari, poreklom iz Hercegovine.

Doseljavanje iz Hercegovine bilo je vrlo intenzivno u drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. veka; poslednji doseljenici iz te struje došli su 1855. i 1860. god. Tek u periodu posle oslobođenja naseliće se u varošici Loparama jedan službenik doseljen iz Bileće. Tasovci u Priboju i dr. (15 domaćinstava), Delići i ogranci u Peljavama i dr. (82 domaćinstva), Blagojevići u Podgori i dr. (32 domaćinstva), Živkovići u Peljavama (17 domaćinstava), Mihailovići u Vukasovcima (10 domaćinstava), Filipovići u Lukavici (7 domaćinstava) i verovatno i Bogdanovići s ograncima u Priboju (52 domaćinstva) bili su sigurno ili vrlo verovatno u ovom kraju već pre kuge od 1782. god., a svi ostali su došli u vremenu posle te kuge a pre 1855. godine.

Nije bez značaja napomenuti da su, po rodovskim tradicijama, u više slučajeva doseljavala i naseljavala se zajedno braća, njih po 3—5 zajedno, kao što je to bilo, npr., kod Bajića u Loparama, Trišića u Podgori, Pekića u Tobutu, Petrovića u Brijestu, Lukića u Tobutu i dr.

Doseljavanje iz Hercegovine bilo je donekle uslovljeno dolaženjem Hercegovaca na prehranu. O tom dolaženju postoji na Majevisi veoma živa tradicija. Toga dolaženja bilo je i u toku nekoliko godina pošto je Austro-Ugarska okupirala Bosnu (1878). U godinama kad ne bi imali hrane za zimu, Hercegovci su sa konjima dolazili i na Majevicu, pa bi se smestili kod svojih rođaka. Sa konjima bi prenosili judima žito sa njiva, dogonili drvo iz šume i sl. Tako bi zarađivali da se prehrane, pa i da ponesu žita kući u Hercegovinu.

Srbija, uža, dala je nekoliko rodova, u svemu 12 (3,4%), sa 86 (2,7%) domaćinstava. Od tih su 4 (46 domaćinstava) uopšte iz Srbije, iz Srbije ili iz Čipovića kod Zvornika (a to je, svakako, bila samo etapa u kretanju) 1 (9 domaćinstava), iz okoline Sjenice ili Nove Varoši, odnosno iz St. Vlaha 1 (6 domaćinstava), od Užica 1 (3 domaćinstva), od Loznice i Koviljače 3 (20 domaćinstava), iz Kačera 1 (1 domaćinstvo) i iz Beograda (1 domaćinstvo). Kod tog doseljavanja iz Srbije pada u oči da ga je bilo ne samo u starije vreme, pre okupacije Bosne, nego da se ono obnavlja i u vreme posle drugog svetskog rata: u poslednjem periodu naselila su se stalno 3 domaćinstva (dva lekara), dok su svi ostali iz Srbije došli pre 1878. Vrlo je verovatno da su i oni većinom, ako ne svi, daljim poreklom takođe iz Hercegovine i Crne Gore. To se sa sigurnošću može tvrditi za Rikiće (od Užica), koji slave Srđevdan; taj svetac kao slava je veoma karakterističan za okolinu Gacka. Radovanovići u Brijestu kažu da je od njih bio čuveni Zeko Buljubaša.

Iz Srbije, iz sela Dobrinje u užičkoj Crnoj Gori, ali daljim poreklom od Peći, došao je na Majevicu Pajkan, predak znatne rodovske grupe Pajkanovića u Vukosavcima i dr. (32 domaćinstva). Došao je krajem 18. v., ali posle kuge.

Potkraj turske vladavine naselio se u Loparama predak Stefanovića (sada 3 domaćinstva), koji je došao iz Prilepa u *Makedoniji*.

I *Bosna* je dala znatan doprinos srpskom stanovništvu na Majevidi. Ima doseljenika iz raznih krajeva Bosne. Oni se stvarno dele na dve grupe: na one koji su se doselili iz daljih predela i na one koji su došli na Majevicu iz susednih joj predela, uglavnom iz njene podgorine.

1.

Iz daljih krajeva srednje, zapadne i severne Bosne došlo je:

	rodova	domaćinstava
iz sela Lužana u Sarajevskom polju	1	2
iz Fakovića (okol. Srebrenice)	1	1
iz okoline Vlasenice	3	3
od Papraće ili iz Posavine	1	4
od Kladnja	1	1
od Maglaja	1	2
od Livna (»iz Hercegovine«)	1	10
iz Međuvođa u Knešpolju	1	1
iz okoline Doboja (Opsinje)	1	1
iz sela u pl. Ozrenu:		
Bos. Petrovo Selo	2	2
Boljanić	1	1
Brijesnica	1	1
iz Džakula kod Gračanice	1	1
iz Posavine:		
iz Žabara	4	15
iz Zelinje	1	7
uopšte iz Posavine	1	5
Svega:	22	57

Ta grupa je dala u svemu 22 ili 6,2% roda, sa 57 ili 1,8% domaćinstava. Preci neki od tih rodova došli su još u tursko vreme, samo jedan u periodu između 1878—1914, a osam (8 domaćinstava) je došlo, i to u varošicu Lopare, posle 1945. Među onima što su došli iz Žabara je jedna porodica koja je daljim poreklom cincarska.

2.

Znatno je bilo i doseljavanje iz podgorine Majevice. Pojedini njeni delovi su dali:

Tuzla i okolina

	rodova	domaćinstava
Tuzla	1	1
Požarnica	1	1
Crno Blato	3	15
Jasenica	3	12
Dragunja	3	17
Srebrenik	1	1
Kovačica (G. Tuzla)	1	1

Brčko i okolina

Brčko	1	1
Bukvik	2	6
Babajča	6	16
Smiljevac	1	1
Koretaši	1	1
Brnjik	1	5
Bijela	3	25
Puškovac	7	23

iz Semberije, od Bijeljine i Tamne

Bogutovo Selo	4	17
Maleševci	3	5
Ugljevik	1	2
Dvorovi	1	1
Međaši	1	1
Obarska	1	1
Batković	1	1
Modran	1	1
Mezgraja	2	5
Bijeljina	1	1
Lokanj	1	1
Tamna	1	1
Čengići	1	1
Tutnjevac	1	2

okolina Zvornika

Malešići	1	2
Šepić	3	3
Čaklovića (Rastošnica)	1	1
Svega:	60	172

U svemu je, dakle, u ovoj grupi 60 ili 16,9% rodova, sa 172 ili 5,5% domaćinstava. Neki su došli još za turskog vremena, znatan broj u periodu 1878—1941, a isto tako i znatan broj posle 1945. Oni koji su došli pre 1941. dolazili su kao domazeti, dovoci uz majke, najamnici i sl. Vrlo je verovatno da su i rodovi ove grupe, ako ne svi, većinom poreklom iz Hercegovine, pa su zaboravili ili skratili tradiciju o tome, pošto su duže vremena proveli u etapnoj stanici. Među njima su neki koji slave Srđevdan (3), Lazarevdan (1) i Ignjatijevdan (1), a to su slave koje su veoma karakteristične za istočnu Hercegovinu.

Kao *inversne migracije* smatraću migracije koje su po pravcu kretanja bile suprotne onim strujama koje su dolazile iz daljih krajeva na jugu i iz predela koji opkoljavaju Majevicu, i koje su dale većinu stanovništva Majevidi. Svega je u toj grupi 5 ili 1,4% rodova, sa 112 ili 3,5% domaćinstava. Od tih pet rodova tri (69 domaćinstava) su poreklom iz Like, jedan (30 domaćinstava) iz Bos. krajine i jedan (13 domaćinstava) poreklom iz Srema. Đokići u Mačkovcu i Gavrići u Priboju treba da su došli još krajem 18. veka, a ostali nešto docnije. U Jablanici je izumro rod Ivanovići, koji su bili iz Bos. krajine.

Unutrašnja preseljavanja su i u prošlosti bila živa, a naročito u vremenu posle 1878, kada su gotovo prestala doseljavanja iz daljih krajeva. Malo je rodova naseljenih ranije da nisu učestvovali u tim preseljavanjima na taj način što su im pojedini muški članovi odlazili i odlaze u druga sela kao uljezi (domazeti), posinci, zatim na krčevinu ili kupljenu zemlju i dr. Takvih je veliki broj i u opisu pojedinih naselja izneti su mnogi primeri. Bilo je među tim preseljenicima dosta takvih koji su sasvim napustili mesto u kom su živeli ne ostavivši tamo srodnika. Možda se radi u nekim slučajevima o takvima koji su, preselivši se, usled adopcije promenili prezime i slavu i tako se odrodili od roda kome su pripadali i zasnovali nove samostalne rodove. A u najviše slučajeva se radi o takvima koji su i zaboravili svoje pravo poreklo, što je uopšte veoma čest slučaj kod onih koji su ostajali deca iza smrti roditelja, pa nisu ni imali od koga da prihvate tradiciju o poreklu.

Na sledećoj tabeli prikazane su unutrašnje migracije takvih koji su se premestili iz sela u selo i osnovali samostalna domaćinstva i rodove.

Svega je 30 ili 8,4% rodova, sa 59 ili 1,8% domaćinstava, koji su se sasvim preselili iz jednog u drugo mesto u okviru predela, a da ne znaju dalje poreklo. Vrlo je verovatno da su i oni daljim poreklom iz Hercegovine.

Unutrašnja preseljavanja su postala još življa posle oslobođenja. Ranijim vidovima takvih preseljavanja pridružilo se seljenje u varošicu Lopare. Varošica kao upravno središte u kojoj su osnovana i nekoliko privredna preduzeća privlači doseljenike iz sela u predelu, kao i iz drugih krajeva. Osobito je naglašeno prelaženje penzionera iz sela u varošicu Lopare i u Šor u Mačkovcu. Tih preseljenika je srazmerno mnogo, ali su dosada samo 4 roda prešla iz sela sasvim u Lopare; znatno je više takvih koji su se samo odvojili od svojih srodnika koji su i dalje ostali u selu.

Pregled unutrašnjih preseljavanja

Mesto doseljenja	Mesto iseljenja	Labudska	Podgora	Priboj	Peljave	Tobut	Kozjak	Mačkovac	Pirkovci	Vakuf	Brusnica	Lukavica	Brezje	Piperi	Jablanica	Lopare, selo	Napomene
Lipovice				3													
Podgora					3												
Brijest				3													
Priboj		3	8*			1										1	* od dva roda
Tobut				7*													* od tri roda
Kozjak				1													
Mačkovac					1	1	2			1				1	2		* ili je iz Peljava
Pirkovci								4**							***		** od dva roda
Brusnica														1			*** od istog roda
Miladići													2				
Jablanica									1					3*			* od dva roda
Lopare, selo			5				1										
Lopare, var.		1									1	1				1	
Svega domaćinstava		4	13	14	4	2	3	4	1	1	1	1	2	5	2	2	

Opšti pregled porekla Srba

	rodovi		domaćinstva	
	aps.	%	aps.	%
Nepoznato i neispitano (ali doseljenici iz starijeg vremena)	83	23,3	497	15,9
Crna Gora sa Brdima	29	8,1	462	14,8
Hercegovina	112	31,5	1644	52,6
Srbija	12	3,4	86	2,7
Peć	1	0,2	32	1,0
Prilep	1	0,2	3	0,1
Bosna a) dalji krajevi	22	6,2	57	1,8
b) podgorina Majevice	60	16,9	172	5,5
Inversne migracije	5	1,4	112	3,5
Unutrašnje preseljavanje	30	8,4	59	1,8
Ukupno:	355		3124	

U vreme naseljavanja predaka sadašnjih Srba na Majevice, tu su bile velike šume, koje su baš privlačile te došljake. Mnogo se priča o tome kako su se preci naseljavali. Doseljenik bi tražio sklonito mesto u šumi, a da je mesto zaista sklonito, utvrđivali su na ovaj način: na pobodenu visoku motku (visine kuće) stavili bi peškir pa izišli na brdo da vide da li će se videti peškir; ako se ne bi video, tu bi gradili kuću. A ako se vidi peškir, ide se još dalje u šumu. Oko kuće bi se krčilo.

Od starine je već bilo i iskrčenih površina. I neki su dolazili na takve zemlje, a neki na mesto gde su tek trebali da krče, ali i to po sporazumu, odnosno po odobrenju nekog age. Tako su svi postajali čivčije.

Osobitost je da su se na Majevici doseljavali ne samo pojedinci nego u mnogo slučajeva po više braće, ili braće i sinovaca, i potomstvo takvih došljaka se brzo množilo i vremenom obrazovalo velike rodovske grupe, kao što su, npr., Bobari i Bajići u Loparama, Delići-Urumovići u Peljavama, Pajkanovići u Vukosavcima i dr. Takvi rodovi odnosno njihov prvaci dozivali su i naseljavali siromahe i svoje srodnike iz drugih mesta i iz starog zavičaja. Izgleda da su oni, u ulozi patrona, vršili i prinudu da takvi doseljenici ulaze u sastav njihovih rodova, primaju njihovu slavu, a možda je bilo i primanja prezimena. Tako su pojedini manji rodovi »prerasli«, kako se ovde kaže, u druge veće. Nešto slično se dešava i u naše vreme: oni koji su se odselili u Vojvodinu pozivaju i svoje susede i rođake i pomažu im u tome. U nekim selima ili zaseocima, npr. u Jablanici, Kozjaku, Podgori i dr., svi stariji rodovi imaju istu slavu, iako nisu istog porekla.

Između ranije doseljenih i novih došljaka obično je bilo trvenja i sukoba, ali je vremenom brzo dolazilo do ujednačavanja. Mnogi su po dolasku ovamo promenili i slavu da bi se prilagodili novoj okolini. Bio je čak kao običaj da onaj koji dođe mora da slavi ono što slave oni koje je zatekao u zaseoku. Tako su, npr., Tomići-Pušničari, došavši među savinštace u Lopare, i sami uzeli da slave Sv. Savu.

Kako su istaknuti domaćini dozivali svoje srodnike i poznanike i naseljavali ih pored sebe i kako su i novi doseljenici tražili da se nasele u blizini onih koji su iz njihovih sela otišli ranije, i u srpskim majevičkim selima zapaža se da je bilo takvog okupljanja. Tako, npr., u Podgori su okupljeni rodovi od Trebinja, u Brijestu dva iz gatačke Vrbe, u Piperima i susednom vakufu nekoliko iz Pipera itd. I manje imućni i ugledni domaćini dozivali su srodnike i susede iz Hercegovine da se nasele kraj njih da bi u blizini imali nekoga svoga.

Osobita je pojava među majevičkim Srbima da baš starijim rodovima u ovom kraju pripisuju neugledno, nisko poreklo. Tako se u Mačkovcu mnogo priča kako se u tom selu bilo naselilo devet sestara Ciganki i da od njih vode poreklo neki stari rodovi u Mačkovcu, Kozjaku i Tobutu. U Tobutu se priča kako su u tom selu bile tri Ciganke, i pošto su se poudale, od njih nastala tri roda: u Tobutu Pekići i Šakotići, i Delići u Peljavama. A u Peljavama sam slušao nagađanje da su Delići zajedničkog porekla sa Ciganima Beganovićima u Teočaku. Ta kazivanja o ciganskom poreklu srpskih rodova su bez ikakve osnove. Tako okolina u Priboju pripisuje jednom rodu (Stevanovićima), poreklom iz Hercegovine, da su »karavlaškog porekla« (tj. ciganskog). Nešto slično susreće se i u Malesiji, u severnoj Arbaniji: po predanju pleme Klimenti vodi poreklo od veoma ružnog bračnog para Amatia ili Klmena i Bumče.⁴³

Nisam nikako mogao da razjasnim kakakv je smisao kazivanja da su dva roda »rumunjska« po poreklu. Tako me je jedan od Antića u Piperima, inače poreklom iz Hercegovine, uveravao da su ti Antići poreklom iz »Rumunjske« od nekih »Kalavrasa«. Ogranak Antića su i Milovanovići u Jablanici, gde njihova okolina govori da su oni iz »Rumunj-

⁴³ A. Jovićević: Malesija, Srpski etnografski zbornik XXVII (Beograd 1923), 61.

ske». Možda se radi o nekom uticaju iz literature. Za Zariće u Tobutu (nepoznatog porekla) okolina govori da im je predak bio Muslimanin. Možda je on došao odnekud s jugoistoka kao dvoverac, jer je takvih bilo među stočarima s jugoistoka koji su dolazili preko zime s ovcama u ovaj kraj.

Iseljavanje. — Kao što je bilo doseljavanja u Majevicu, tako je bilo i iseljavanje iz nje, ali se o tim iseljavanjima malo zna. Bilo je slučajeva da su pojedinci odlazili u Tuzlu, Brčko, Beograd i dr. Prvi doseljenik u Koretašima kod Brčkog bio je iz Kozjaka na Majevidi. Pred poslednji rat bilo je učestalo iseljavanje iz sela na krčevine u samoj Majevidi. Posle rata je iseljavanje veoma intenzivno, osobito u Brčko, Tuzlu i Banoviće, pa i u Beograd i dr. Iselili su se u prvom redu, i to poglavito u Beograd, oni koji su u ratu postali oficiri. Neki bivši ratnici su kolonizovani 1945—1946, god. u Vojvodinu, u Banat (u mesto Lukićevo); njihovim tragom pošli su docnije i mnogi drugi i naselili se oko Bačke Palanke i oko Sremske Mitrovice. Odlaze u prvom redu oni koji imaju malo zemlje. U novije vreme nastalo je jače iseljavanje u Tuzlu i okolinu, pošto više stotina ljudi iz Majevice radi u rudnicima i preduzećima u Tuzli i okolini. U Tuzlu naročito sele iz Podgore. Iseljenci iz Vukosavaca na krčevinama iznad sela zasnovali su nov zaselak Novo Milino Selo u ataru Milinog Sela (preko granice proučavanog predela). A u vremenu od 1907. izišlo je iz sela Tobuta oko 40 porodica na uzurpirano zemljište u Udrigovu, »planini« iznad sela.

MUSLIMANI

Nahvioci i Humci su čisto muslimanska sela. U novom malom naselju Šibošnici oni čine većinu, i to su preseljenici iz Nahvioca i Humaca; u varošici Loparama se u novije vreme naselilo nekoliko muslimanskih domaćinstava iz raznih mesta, najviše iz Koraja i Čelića u severnoj podgorini Majevice i svi su ti došli kao službenici i zanatlije. Nekoliko porodica takvih stanuju u hataru Kozjaka.

Kao što sam to izneo u ranijim izlaganjima, Turci su osvojili ovaj kraj 1512. i već do 1528. bilo je u njemu dosta Muslimana koji su se poglavito regrutovali od konvertita iz redova starinaca hrišćana i doseljenih vlaha. Ali, malo se zna o poreklu današnjih Muslimana na Majevidi. To je stoga što su kod Muslimana uopšte predanja o poreklu vrlo mršava, jer se svaki rod posle tri generacije života u jednom mestu smatra starosedeocem. Sem toga, obično se krije poreklo, ako je predak bio hrišćanin. Verovatno je, stoga, da u okviru muslimanske grupe ima i rodova koji predstavljaju ostatke starijeg stanovništva. Ali, i majevički Muslimani su znatnim delom poreklom od predaka koji su dolazili iz drugih oblasti. Razni istraživači su različito uzimali pojam starosedelaca ili starinaca. Dok se kod nas ne dođe do jedne definicije tog pojma koja bi bila prihvatljiva, mislim da je najbolje izbegavati te termine. Na Majevidi bi se mogli eventualno smatrati starincima oni Muslimani čiji su preci tu živeli kao hrišćani pre 1512. Međutim, takvih nema, ili se ne zna da ih ima.

Među sadašnjim muslimanskim stanovništvom ima 20 rodova sa 101 domaćinstvom koji ne znaju, odnosno nisu umeli ili nisu hteli da mi kažu što o svome poreklu, a nesumnjivo spadaju u starije stanovništvo. Ja sam u tu grupu uvrstio i Imrišagiće, sada u Šibošnici (1 domaćinstvo): ded je bio došao iz Tuzle u Bučje (Drijenči), a dalji je predak bio otišao iz ovog kraja u Tuzlu. Toj grupi treba dodati i 7 rodova sa 22 domaćinstva, čije poreklo nisam bio u mogućnosti da neposredno ispitujem. Zatim, toj grupi treba dodati i 2 roda (svega 2 domaćinstva), koja su se sasvim premestila iz Nahvioca u Šibošnicu i jedan (1 domaćinstvo) iz Šibošnice u varošicu Lopare. Poslednji je, sudeći po prezimenu (Sarajlić), verovatno daljim poreklom iz Sarajeva.

Kad je Turska u toku velikog rata 1683—1699. izgubila veći deo Ugarske sa Budimom i Slavoniju (1690), muslimansko stanovništvo iz tih oblasti povuklo se na jug. Tako su dospeli i u Bosnu mnogi emigranti iz Slavonije i Ugarske. Tada je dospelo i na Majevicu nekoliko od takvih izbeglica. Opšte je predanje da su ti doseljenici bili obični težaci a ne spahije, kakvi su bili mnogi emigranti koji su tada došli u Bosnu. Od sadašnjih muslimanskih rodova u Majevidi, njih je 12 (sa 167 domaćinstava) poreklom iz Budima. Sukanovići u Humcima (7 domaćinstava) su daljim poreklom iz Budima, ali su na Majevicu došli iz Spreče. U te brojeve su uvršteni i Bašići u Humcima, koji su heterogenog porekla: od 19 domaćinstava, koliko ih svega ima, njih nekoliko vodi poreklo od pretka koji je došao iz Budima, a nekoliko od pretka koji je bio katolik. Nisam mogao da utvrdim koliko je jednih a koliko drugih, ali se oni svi smatraju jednim rodom, tako da među njima još nema bračnih veza.

Takvih grupnih doseljavanja među Muslimanima nije više bilo sve do 1878, a u toku 18. i 19. veka, kao i docnije doseljavali su se pojedinci i pojedine porodice iz raznih krajeva, uglavnom iz Bosne, ali i izvan nje.

U periodu od 1690—1878. došli su na Majevicu preci 10 muslimanskih rodova (sada 104 domaćinstava). Među njima ih je bilo iz Crne Gore (2) i Hercegovine (1); dva su došla iz Užica, i to jedan pre 1863, a drugi je od emigranata iz 1863, ali je ovamo došao iz Bos. Broda. Inače, većinu doseljenika iz tog perioda čine doseljenici iz Spreče, iz Maoče (severna podgorina Majevice) te »ozgo« (od Sarajeva i Foče).

Početak perioda 1878—1945. karakteriše doseljavanje grupe Muslimana iz istočne Hercegovine (Pljevlja, Hercegovina uopšte, Trebinje), koji se naseljavaju u Sitarima i Šibošnici, zatim iz Višegrada i od Kladnja, a najviše iz mesta u podgorini Majevice i okolini Tuzle. U svemu je taj period dao 15 rodova (sada sa 29 domaćinstava). Doseljenici iz bližih krajeva dolazili su kao domazeti, dovoci uz majku, na nasleđe i sl.

U periodu posle oslobođenja, od 1945. pa dalje, sem malobrojnih premeštanja pojedinih porodica u okviru predela, nastalo je novo doseljavanje Muslimana, službenika i zanatlija, u varošicu Lopare iz raznih mesta u Bosni, ali najviše iz Koraja i Čelića u severnoj podgorini Majevice, pošto su i ta mesta ušla u sklop loparske opštine. Taj period je dao u svemu 18 domaćinstava od 14 rodova.

Pregled porekla muslimanskog stanovništva

Oblast i/ili mesto porekla	V r e m e d o s e l j e n j a								Svega	
	nepoznato		1690—1878.		1878—1945.		posle 1945			
	rod.	dom.	rod.	dom.	rod.	dom.	rod.	dom.	rod.	dom.
<i>Nepoznato i neispitano</i>	30	126							30	126
<i>Budim</i>			12	167					12	167
<i>Crna Gora</i>			2	12					2	12
<i>Hercegovina:</i>										
Pljevlja					2	6				
Lastva (Trebinje)					1	2			7	23
Hercegovina uopšte			1	6	3	9				
<i>Užice</i>			2	29					2	29
<i>Bosna:</i>										
Višegrad					1	1				
»ozgo« (od Sarajeva i Foče)			3	45						
od Kladnja					1	1				
Rogatica							1	1		
Janja							2	4	11	55
Brusnica							1	1		
Gračanica							1	1		
Cazin							1	1		
<i>Spreča i podgorina</i>										
<i>Majevice:</i>										
Dubrave ili Crnci			1	6						
Čaklovići					1	2				
Dobrnja					1	1				
Jasenica					1	3				
Podorašje					1	1				
Šahorovići					1	1				
Džakule Maoča			1	6					17	32
Cage (Srebrenik)					1	1				
Brnjik					1	1				
Ratković							1	1		
Čelić							3	3		
Koraj							4	6		
Ukupno	30	126	22	271	15	29	148	18	81	444

HRVATI (KATOLICI)

Srazmerno veliko selo Drijenča je čisto hrvatsko i katoličko: u selu je samo jedna srpska kuća (Milošević), i to iz novijeg vremena, a bila je i jedna muslimanska kuća od posle rata u Šibošnici (Imširagići, koji su u Drijenču odnosno u Bučje bili prešli iz Tuzle, a još ranije živeli u nekom sada srpskom selu, možda u Piperima). Posle drugog svetskog rata to jedno domaćinstvo iz Drijenče prešlo je u Šibošnicu i varošicu Lopare, a u Loparama se nastanilo i jedno hrvatsko domaćinstvo iz Međumurja i jedno iz Čelića.

Drijenča je staro naselje: postojalo je u srednjem veku, ali je najstariji pisani pomen iz 1528, kada je u selu bilo vlahi. Katolika je bilo u Drijenči i tokom 17. i 18. veka, a bilo ih je, vrlo verovatno, i u Humcima u 17. veku (v. str. 25). Od onih koji su bili u Drijenči 1743. možda postoje u naše vreme samo Martinovići (sada Petrovići). U selu i sada ima Tomića, ali izgleda da ovi današnji nisu potomci Tomića koji su u Drijenči živeli 1743. i 1768. A od rodova koji se u Drijenči pominju 1768. izgleda da se sem Martinovića nije održao ni jedan drugi. Bilo je u Drijenči 1768. Marojevića, pa i sada u selu jedan rod nosi to prezime, ali se tu stvarno radi o unucima jednog doseljenika iz novijeg vremena od Šitića u Dragunji. Možda su i današnje Brčine potomci Brčića iz 1768, a Marićevići, danas ogranak Brčina (ranije Toljići) da su ustvari potomci Tolića iz 1768. Očigledno je da su epidemije u vremenu posle 1768, zatrle ranije stanovništvo Drijenče, sem Martinovića, koji su stariji njeni stanovnici, i možda još Brčića i Tolića, koji su došli posle 1743. u Drijenču. Današnje stanovništvo Drijenče ima malo veze sa tim starijim, jer predstavlja došljake iz srazmerno novijeg vremena, koji su možda zaticali nešto starijeg stanovništva kog će vremenom sasvim ili gotovo sasvim nestati.

Među tim Hrvatima u Drijenči je samo jedan rod (Petrovići, sa 14 domaćinstava) koji ne zna ništa o poreklu, a smatraju se starim rodom u selu. Oni se zovu i Martinovići, pa su verovatno potomci Martinovića, koji se pominju u selu već 1743. Da su oni verovatno starinci, najviše govori to što nisu bili kmetovi (čivčije).

Preci ostalih rodova u Drijenči doselili su se u toku druge polovine 18. veka, pa sukcesivno do kraja prvog svetskog rata. Oni koji su došli ranije bili su iz daljih mesta, a većina je došla u 19. v. iz obližnjih sela u zapadnoj podgorini Majevice.

Od Žepča su došli pre kuge, tj. u drugoj polovini 19. v. precima dvaju živih rodova, koji sada broje 54 domaćinstva. Toj grupi pridružicu i veliki rod Brčina I (64 domaćinstva), koji su, kako izgleda, heterogenog porekla: jedan deo je od pretka koji je došao od Žepča, a treba da su neki i od pretka koji je došao iz Kolovrata kod Tuzle, zatim neki (ogranak Aničići, 22 domaćinstva) da su od pretka iz Semberije, a ogranak Praničići od pretka iz nepoznatog mesta.

Posle kuge nastalo je jače doseljavanje iz obližnjih sela — Obodnice, Brežaka i dr. — u podgorini Majevice i bližoj okolini Tuzle. Oni su dolazili na krčevine ili na zemlje koje su im pripale posle deoba. Naime, u Drijenči i sada imaju svoje posede mnoga domaćinstva iz Obodnice. Neki su iz tog kraja došli kao domazeti. U svemu iz sela breščansko-lipničke hrvatske grupe vodi poreklo 20 rodova, sa 93 domaćinstva.

Doseljavanje iz Posavine predstavlja inversne migracije. Takvog su porekla 2 roda (8 domaćinstava) iz Zovika i 2 (2 domaćinstva) uopšte iz Posavine.

Među Hrvatima u Drijenči je jedna porodica koju je osnovao Poljak, bivši žandarm, a u varošici Loparama se naselio jedan Hrvat, zanatlija, rodom iz Međumurja, i jedan, takođe zanatlija, iz Čelića.

Dvadesetih godina prošloga veka počelo je zbog teskobe iseljavanje iz Drijenče u Slavoniju. Najpre idu pojedinci kao poljoprivredni radnici, pa onda u selu u kom rade kupuju zemlju i naseljavaju se. Sele se

najviše u selo Rajčinovce, zatim u Gunju, Županju, Vrbanju, Strošince. Mnoga domaćinstva iz Drijenče imaju svoje zemlje u srpskom selu Brezju, ali zasad niko ne prelazi u to selo.

Hrvati u Drijenči pripadaju hrvatskoj grupi breščansko-lipničkoj i u odnosu prema njoj su njena oaza ili dijaspora.

Oni se inače i sami nazivaju Šokcima, i uopšte ne odbijaju taj etnikon. Pošto su oni u Majeveci samo jedno selo i stvarno čine jednu celinu sa breščansko-lipničkom grupom, to nisu bili predmet detaljnijeg proučavanja niti predmet šireg razmatranja u ovoj monografiji.

Pregled porekla hrvatskog stanovništva

Oblast (i mesto) porekla	V r e m e d o s e l j e n j a										Svega	
	pre 1878.		1878—1918.		1918—1945.		posle 1945.		Nepoznato			
	rod.	dom.	rod.	dom.	rod.	dom.	rod.	dom.	rod.	dom.	rod.	dom.
<i>Nepoznato</i>	1	14									1	14
<i>od Žepča</i>	3	118									3	118
<i>Okolina Tuzle i zap. podgorina Majevice</i>												
Čelić							1	1				
Dragunja			1	1			1	1	1	1		
Lipnica					1	1						
Poljana			1	1								
Grabovica	1	8									18	82
Breške	2	32	1	3					5	27		
„ ili Rovine									1	4		
„ od Tuzle „									1	1		
nepoznata mesta	1	1										
<i>Inversne migracije</i>												
Zovik									2	8		
Posavina uopšte									2	2	4	10
Međumurje							1	1			1	1
Poljska			1	1							1	1
Ukupno	8	173	4	6	1	1	1	1	12	43	28	226

KARAVLASI

Pripadanje istoj, pravoslavnoj, crkvi dovelo je među Srbe malu grupu rumunskih Cigana, tzv. Karavlahi, koji su se naselili pored same rečice Gnjiice u selu Loparama. Oni su tu dospeli, kako su meni kazivali, iz Erdelja i preci su im bili lingurari (kašikari) i gonari (čančari), što su oni, uglavnom i danas. T. Filipesku, koji ih je smatrao predstavnicima pravih Rumuna, našao je da su ti Karavlasii dospeli u Bosnu pre početka 19. veka. U njegovo vreme (tj. 1907) bilo ih je u Loparama 24 domaćinstva sa 102 stanovnika. Njihova prezimena bila su: Jovanović, Stanković, Stankić, Nikolić, Todorović, Marinković, Perić, Radovanić, Đorđević i Grbić.⁴⁴ Izgleda da je doseljavanje Karavlahi u Bosnu po-

⁴⁴ T. Filipesku: *Karavlaška naselja u Bosni*, Glasnik Zem. muzeja XIX (1907), 78, 340, 353.

čelo, ipak, znatno ranije: u spisku stanovnika Bijeljine 1725. pod austrijskom okupacijom pominje se i Dmtar Karrafla.⁴⁵

Živeli su ti Karavlas i dugo vremena u simbiozi i u prijateljstvu sa Srbima, pa su sa njima delili i zlo i dobro. U toku drugog svetskog rata teško su stradali i ti Karavlas i Loparama: samo jednom prilikom 1943. streljali su ih Nemci 78. Po kazivanju, bilo ih je 1941. oko 40 kuća. Neki su odselili u Ameriku. God. 1966. bilo ih je u Loparama samo još 14 domaćinstava, od kojih tri bez muških članova. Ali, među njima je samo 7 domaćinstava (od pet rodova: Jovanovići, Antunovići, Lukići, Nikolići i Grbići), koja predstavljaju starije stanovnike, a 4 domaćinstva su noviji doseljenici: iz Ostružnje kod Doboja 1 i iz Maoče u severnoj podgorini Majevice 3 (od dva roda).

OSTALI

Cigani. Nekada je bilo više porodica belih Cigana kovača samo u Nahviocima; od njih ima sada samo još jedna porodica, ali i ta je prešla u Šibošnicu. Među doseljenicima novijeg vremena u varošici Loparama su dve porodice bile Cigana (od istog roda) i u Kozjaku jedna, doseljene iz Čelića.

Arbanasi. U varošici Loparama naselilo se jedno domaćinstvo Arbanasa iz Makedonije, kao poslastičari. I u Šibošnici je jedno takvo domaćinstvo (iz bliže okoline Gostivara), ali zasada samo privremeno naseljeno.

IV. PRIVREDA*

OPŠTE NAPOMENE

Unutrašnjost Majevice predstavlja kraj koji danas čini utisak velike zaostalosti i siromaštva. Ima, doduše, i lepih seoskih kuća i urednih seoskih ekonomija, ali većina stanovništva živi veoma oskudno i nehigijenski, čemu je možda više uzrok neprosvećenost negoli slabo materijalno stanje. Tuberkuloza je veoma raširena, što sami meštani pripisuju i uticaju slabe ishrane, a stekao sam utisak da je kod dece čest rahitis. Bolje nego ma koje brojke to stanje ilustruje odgovor na pitanje kako živi neki čovek, odgovor koji sam čuo, a koji glasi: »Dobro živi: ima penziju«. Treba samo dodati da se moglo raditi samo o skromnoj penziji nekog borca, sitnog službenika, ili o socijalnoj pomoći. Kad sam 22. jula 1968. bio u Šibošnici, ljudi okupljeni pred gostionicom govorili su gotovo jedino o penzijama.

Nekada je Majevice bila stočarsko-voćarski kraj, a u naše vreme je ona voćarsko-radnički kraj.

⁴⁵ G. Bodenstein: pom. rad, 382.

* Ukoliko to nije naročito naglašeno iz koje su grupe, podaci su od Srba. — Skraćenica LJHD znači da je odnosni podatak zabeležila Ljiljana Hadžidedić.

Novčana privreda počela je da prodire u ovaj kraj već dosta davno: pouzdano je bilo »gazda« već u prvoj polovini 19. veka, a svakako i ranije; oni su se bavili otkupom i izvozom goveda i svinja, a od 1878. novčana privreda prodire još jače kao posledica izmenjenih prilika u Bosni uopšte i pojačanog izvoza suve i sirove šljive iz ovog kraja. Gotov novac koji pritiče u većoj količini omogućio je unosenje mnogih novina i izvesna poboljšanja u životu; s druge strane, nove potrebe traže i više novca i podstiču na pojačanje proizvodnje i iznalaženje drugih sredstava zarade: odlaženje na zanate, u službe i sl.

ZEMLJORADNJA

Majevica je niska planina, koja je isprosecana dolinama nekoliko potoka i rečica, pa je u njoj i po njenim padinama mogućna zemljoradnja. Ipak, na planinskom zemljištu kakvo je u Majevici ne može se ni razviti neka napredna zemljoradnja sa većim prinosima.

Međutim, usitnjen posed uopšte i pojava da su parcele koje pripadaju jednom domaćinstvu razbacane, da nisu na okupu, otežavaju rad na unapređenju poljoprivrede.

Ni u starije vreme koje se pamti, kada se živelo gotovo jedino od poljoprivredne proizvodnje, predeo nije proizvodio dovoljno žita za ishranu, pa su ga mnogi kupovali na pazarima u Brčkom i Bijeljini. U selima Priboju i Tobutu, na jednoj, a Nahviocima i Humcima, na drugoj strani, proizvodi se toliko žita da mnoga domaćinstva nemaju potrebe da kupuju žito nego imaju za čitavu godinu svoje žito. To je usled toga što su u tim selima bolje zemlje. Dok se jedan dunum zemlje pored Janje (tj. u Tobutu i Priboju) 1962. prodavao oko 30.000 dinara, u »brdu« je prodavan po 5.000—10.000; ako je bio pod voćem, onda po 20.000 dinara.

Verovatno da nije uvek bilo tako. Naime, ima podataka da je u 16. veku bilo izvoza žita iz Zvornika u Dubrovnik.⁴⁶ A pošto je ovaj kraj ranije bio u gravitacionoj sferi Zvornika, vrlo je verovatno da je i on učestvovao u tom izvozu.

Nekada su ljudi davali, ustupali od svoje zemlje onima koje su dozivali u selo. Međutim, vremenom je došlo do takvog sitnjenja seoskog poseda da danas ima i domaćinstava koja imaju samo po 1 dunum (1.000 m²) zemlje, a ima ih bez zemlje uopšte. Većina seoskih poseda je ispod 3 ha. Stoga takvi napuštaju selo ili, ako su zaposleni van poljoprivrede u samom predelu, samo stanuju u selu.

Smatra se da bi domaćinstvo od 5—6 članova trebalo da ima za normalan život 100 dunuma (10 hektara) obradive zemlje.

Obradive zemlje su — to se vidi sasvim lepo na svakom koraku — krčevine, stare ili nove. Mnogi rodovi znaju da su im preci, kad su došli ovamo, zaticali veliku šumu i da su se naseljavali na krčevinama.

⁴⁶ Bogumil Hrabak: *Izvoz žitarica iz Bosne i Hercegovine od kraja XIII do početka XVII veka*, Godišnjak Društva istoričara BiH XIV (Sarajevo 1964), 178—184, 198—199.

Ima da se i sada krči. Tako, npr., jednu sasvim malu novu krčevinu video sam u leto 1961. ispod Vukosavaca.

Na površini koja će se krčiti poseće se drveće u proleće i sve se ostavi na zemlji. Tako stoji do jeseni. Tada se krupno drvo odnosi, a ostalo se zapali. Zatim se površina zaore, da kiša ne bi sprala pepeo. Na toj površini sejaće se na proleće kukuruz; ako je mesto »umočito« i sunce ga dobro obasjava, onda će se saditi povrće.

Razne su vrste zemljišta. Obrađuju se površine gde je *sijonica* ili *sijenica*, koja rađa uvek dobro ako ima kiše, i *prahulja* (*les.*) To su glavne vrste. *Ljuta rastovača* je zemlja u blizini hrastove šume; rađa pod uslovom da kiša pada često, inače usev na njoj izgori. *Kruškovača* je zemlja mešavina sionice i praulje. U Drijenči je dosta *crvenike*. *Bagulja* je vrsta gline, iznad pištalina. Nerodna je. Ako se osuši, speče se. Zemlje su uopšte takve da bi kiša trebala svaka 3—4 dana. Godine 1968. bila je suša tri meseca, i usevi su teško stradali i tek 20. jula pala je kiša koja je spasla kukuruze.

Susreće se toponim *Ornica* (u Jablanici, u Loparama, u Vakufu), ali ne znaju šta to znači. U Vakufu se Ornicom zove potes gde je u selu najslabija zemlja.

Ako se njiva uzore odmah pošto se skine pšenica, onda je to ugar: »gari se« ili »ugaruje«. A ako se njiva ne ore za neko vreme, ostavi se da preleži, onda je *ledina* ili *livada*.

Od žita gaje se kukuruz, u manjoj količini, pšenica. Ranije se sejala pšenica tek toliko da se ima pšeničnog brašna za kultne hlebove i hleb u svečanim prilikama. Tek u najnovije vreme Zemljoradnička zadruga u Loparama uvela je gajenje pšenice u većoj meri uz primenu veštačkog gnojiva. Uvedena je i na Majevidi pšenica »talijanka«.

— Seje se osmak, ali i hibridni kukuruz. Kukuruz uspeva svuda. Kad je kišovita godina, rodi dobro i na »planini«. Ovde se planinom zove šumom obraslo brdo iznad sela u kome ima i krčevina. Takva je, npr., »planina« Žunovo (528 m) iznad Lukavice i Miladića. Inače, ovde uspeva kukuruz i na visinama preko 700 m.

Nekada je sejano i proso. Međutim, ima i odraslih koji uopšte već ne znaju šta je to; tako sam 1967. u Peljavama susreo ženu od oko 40 godina koja nije znala šta je to.

— Ranije se sejala raž u većim količinama, jer je njena slama bila potrebna za pokrivanje zgrada. Sada se seje sasvim malo.

Seju se i ječam i zob. Ječam se slabo seje. Zob se ne melje; služi samo kao stočna hrana.

Ovršeno *strno žito* (zrno) stavlja se u *okna* u ambarima.

U Labudskoj se jedna njiva zove Heldovište i u tom imenu se čuva uspomena na gajenje heljde. Heljda se više u ovom kraju uopšte ne seje.

Stabljika kukuruza je »klasura«. Omotač oko klipa kukuruza je »oljvina« (»oljevina«, »oljina«), komušina, koja se ostavlja za zimsku ishranu stoke.

Krompir, grah, kupus, tikve, krastavci i dr. sade se u znatnim količinama. Sadi se i hren, koji se jede s medom kao lek za unutrašnje bolesti. Grah i tikve se sade i kao međuusev uz kukuruze. Paradajz, kao i krupni kupus sade se tek odskora; tako isto mrkva, cvekla. Sitna pa-

prika (»feferon«), sadi se od 1961. Pa ipak, povrće se ne sadi u dovoljnim količinama, i mnoga domaćinstva ga kupuju (osobito paprike i paradajz) u Loparama, gde ima jedna prodavnica koja prodaje povrće uvezeno iz drugih krajeva. U ravni pored Janje (Priboj, Peljave) sadi se i bostan. Da bi bolje rodili, »treba ženit' krastavce«, obavlja se »ženidba krastavaca«: kad krastavci izrastu i procvetaju, onda se u svaki odžak ili kûću stavi po jedan snopić trave »mace« (možda maslačak?) koja se bere po čairima.

Nekada je po majevičkim selima sejan lan (ćeten). Sada je to velika retkost. Na tu kulturu podseća danas toponim Ćetenište u nekim selima (Drijenča, Miladići, Labudska, Lukavice).

U agrarnoj tehnici nema razlike između Srba i ostalih.

Zemlja se obrađuje gvozdenim plugom. Drvenih plugova (ali sa gvozdenim lemešima i crtalima) naglo nestaje od kraja 1920-ih godina i u nekim selima ih više i nema, a o ralu se uopšte više ne zna.

Drveni plug koji je upotrebljavan u ovom kraju bio je plug brazdar, u kog je desno kolo bilo veće, a levo manje. God. 1915. kovač Đuro u Zvorniku izradio je plug *krilaš*, a posle su izišli plugovi *priklapači*. Krilaš je imao po dva crtala, lemeša i daske.

Gde su veći kompleksi ravnoga zemljišta, ore se traktorima.

Dok se oralo drvenim plugovima, bilo je potrebno ujarmiti po šest volova, od kojih je svaki morao biti star najmanje šest godina.

U ovom kraju i žene obavljaju setvu.

Drljače su i sada drvene.

Piljam, piljati, piljanje znači: pomalo brati, tj. pabirčiti, pabirčenje klasja koje zaostane na njivi pošto se žito požanje i odnese.

Žito se vrše vršalicama, ali ima toga i sada da se vrše konjima i govedima. Siromašniji i sada mlata raž i pšenicu, jer imaju male količine. I obično mlata onda kad im ustreba pšeničnog hleba za slavu ili molitvu. A raž se mlati i radi toga da bi se slama mogla upotrebiti za pokrivanje.

Upotrebljavaju se i veštačka gnojiva.

Samo u Podgori postoji sistem potesa koji se održava radi ispaše. Dva su potesa: za kukuruz i pšenicu.

VOCARSTVO

Mnogo ima voća, i prinos od voća ima veliki značaj u privredi ovoga kraja i u ekonomici pojedinih domaćinstava. Ima domaćinstava koja osuše i prodaju i po 5.000 kg suvih šljiva. Najviše je šljiva, ali ima i drugih vrsta voća: džanarika, jabuka, krušaka, trešanja, mušmula, oraha i dr. Na žalost, privatni voćnjaci su obično zanemareni, ali zato zadruge podižu velike plantažne voćnjake. Zadruga u Šibošnici ima veliki plantažni šljivik, a zadruga u Loparama podiže (od 1962) takve plantažne voćnjake u okolnim selima: dva šljivika sa 67.000 stabala požege (1963), a ranije jabuke i breskve i imala je još velike malinjak u Mačkovcu i Vukasovcima, ali se gajenje malina napušta i zamenjuje gajenjem jagoda.

- Šljiva je glavni izvor prihoda u gotovu novcu: prodaje se i sirova, ali mnogo više kao sušena i kao rakija, i to su glavni prihodi za izvoz iz ovog kraja, mada se od rakije velika količina popije u samom predelu. God. 1962. Zemljoradnička zadruga u Loprama otkupila je bila
- 260 vagona sirovog i suvog voća.

Kad je uvedeno sušenje šljiva, nisam mogao da utvrdim. Verovatno da je i u starini bilo sušenja manjih količina za domaće potrebe.

Nekada se šljiva sušila na ovaj način (po kazivanju): pobodu se četiri stuba u zemlju, pa se onda oko njih oplete i taj plot oblepi zemljom; ozgo se to pokrije klasurom (od kukuruza), ili tarabom (tanka daska), ili slamom. U tome se napravi furuna od pruća i zemlje. Kad se zapali vatra u njoj, pruće izgori, a furuna se ispeče i ostane. Iznad furune se stave četiri lese od pruća. Sa strane se zatisne nečim.

- Sušenje šljiva u većim količinama i u boljim sušnicama ili pušnicama uvedeno je, izgleda, tek sedamdesetih godina 19. veka, donekle pod
- uticajima od Valjeva u Srbiji, a donekle i usled građenja puteva posle okupacije od 1878, čime je bilo omogućeno da se šljiva mogla izvoziti.
- Naime, dok nije bilo cesta, šljive su prenošene u Brčko na konjima, na samarima, i taj izvoz je bio ograničen. Pravi izvoz je počeo tek pošto je Austro-Ugarska okupirala Bosnu, pa je tada počelo i građenje puš-
- nica. Prvu pušnicu u Peljavama sagradio je beg Čeliković iz Sniježnice,
- koji je počeo da suši šljive kod kuće Jelke Lujčić, posle 1878. —

Od pre nekoliko godina postoje nekolike moderne električne sušnice koje su podigle zadruge u Priboju, Šibošnici, na Mačkovcu, na Zajednici.

Sem šljiva, suše se jabuke i kruške, uglavnom za domaće potrebe.

- Ipak, više se šljiva upotrebi za rakiju, jednostavno stoga što je to još uvek najjednostavniji način da se šljiva iskoristi. Pojedina domaćinstva proizvedu po 10—15 hl rakije, neka i više. Ta količina zavisi od fiskalnih mera. Naime, ranije je plaćan porez na promet rakijom, pa je manje proizvođeno; 1. januara 1966, ukinut je taj porez, pa je proizvodnja veća. (Ipak, nikada nije ni polovina prodane rakije prijavljena radi oporezivanja). God. 1966. bila je proizvodnja rakije slobodna, i ta proizvodnja je unosna: oni koji su kupovali šljivu plaćali su je 40 din. za 1 kg, a od 50 kg koma dobija se 12 l rakije. Cena rakije je bila oko 800 dinara.

— Izvoz rakije i suve šljive obavljaju zadruge preko Brčkog, a pojedinci nose manje količine na prodaju u Tuzlu.

Na Majeveci ima dosta i džanarika, čiji je plod sasvim sitan. Ima ih žutih i gotovo sasvim crnih. I od njih se pravi rakija. Inače ih jedu samo deca.

Suše se i jabuke i kruške. Ali, mnogo je ekonomski značajnije da se od jabuka i krušaka cedi sok koji se ukuvava da se dobije *pekmez*, vrsta sirupa. (Cedi se i sok od divljih jabuka, ali samo za sirće.) Sok se cedi pomoću naročite sprave, pošto se jabuke prethodno stuku. Stuku ih u drvenom *dibeku*, stupi ili *bíani* (drvenom koritu ili stupi) pomoću *tucala* (kao malj), koje je učvršćeno za jednu polugu. U Priboju i okolnim selima vrlo je retka sprava za ceđenje soka iz stučenih jabuka

(koju tu neki zovu *žbanca*, a inače je više poznata pod nazivom *torkula*); pekmez od jabuka je važna namirnica. Ako se dobro »upeče«, može da stoji i dve godine. Neko stavlja u taj pekmez oguljene čitave jabuke i kriške od tikve liguše (u Tuzli je zovu *ćuta*). Kod Muslimana ko nema

Fot. 1.

Torkula u selu Vakufu. Snimio N. Hadžidedić.

bar 1—2 fučije pekmeza, nije domaćin, bez obzira na broj goveda (na što se gleda kod pravoslavnih). Krajem avgusta počinje branje jabuka i krušaka za pekmez.

Osobitost su u ovom kraju stabla »pitovnih trnina« (pitomih trnjina) koja se presađuju i gaje kao i šljive. Ima ih ranih i jesenskih. Plod im je drukčiji nego u »divjih trnina«. Od tih trnjina se pravi *ardolija*: trnjine se stave u kacu da prevru, pa se, pošto prevru, skine pena i saspe unutra 1—2 l rakije, pa se onda taj sok pije.

Po razvitak šljivarstva bila je od naročito štetnog uticaja plamenjača ili, kako je ovde zovu, *gara*. Pojavila se prvi put oko 1908, a po drugi put u periodu između dva svetska rata.

Poslednjih godina pod uticajem dobre konjunktura obraća se uopšte veća pažnja voćarstvu, odnosno šljivarstvu, pa i privatnici, osobito oko Šibošnice (u Humcima, u prvom redu), podižu moderne voćnjake i uvode savremene metode u radu. U proleće i jesen okopavaju oko šljiva, grane im potkresavaju, stabla krče, »pršću« ih insekticidima, upotrebljavaju veštačko gnojivo i za njih (pored stajskog i pepela), pa šljive bolje i rađaju. Šljive za rakiju i sušenje se *tresu* (*trešenje*), a one za prodaju kao sirove se *beru* (*branje*). Oko šljiva, naročito u sezoni branja, sušenja i pečenja rakije, rade sva čeljad, i ta je sezona — kraj avgusta i početak septembra — najvažnija u godini. Kako ističu, ni u prošlosti koja se pamti nije bilo toliko stabala šljiva kao u novije vreme (1962). U voćarstvu prednjače Muslimani. Ranije je bilo kao običaj da seljak godišnje zasadi po 20 stabala šljiva.

Sveže i sušeno voće ranije se izvozilo preko Brčkog, pa tako uglavnom i danas, naročito ono iz kraja oko Šibošnice. Predviđa se da će uopšte prestati izvoz presne šljive, jer se grade moderne električne sušare: u Priboju i Šibošnici su podignute pre nekoliko godina, 1961. u Mačkovcu, a 1962. bile su u izgradnji još 3 u Priboju, 3 u Šibošnici, 2 u Vukasovcima i 2 u Mačkovcu. Jedna od tih u Mačkovcu biće univerzalna, tj. ne samo za sve vrste voća nego i za seno, lipov cvet, repicu i dr.

Divlje kruške, trnjine i šipurci se koriste za spravljanje *turšije*, osvežavajućeg pića.

VINOVA LOZA

Nekada je po Majevidi bilo i vinograda na koje se čuva uspomena u toponomastici. Tako, npr., jedna njiva u Pirkovcima se zove Vinograd. U Mačkovcu ima velki potes koji se zove Vinogradi, u Vukasovcima se Đusića brdo ranije zvalo Karića vinograd. U Peljavama i u Lukavici se po jedna njiva zove Vinograd. U Tobutu ima jedan mali vinograd, a i u Loparama ima malo hibridne loze. U mnogim pak selima često se oko kuća vidi odrina. Zemjoradnička zadruga u Loparama pravila je pokušaje sa gajenjem vinove loze, ali ih je napustila.

STOČARSTVO

Opšte je tvrđenje da je nekada bilo mnogo više stoke i da je stoka imala veći udeo u narodnom životu nego sada. Društveni prestiž se sticao i merio po broju dobrih volova što su ih imala pojedina domaćinstva. Za vreme prvog svetskog rata austrijske vlasti su rekvirirale od velike zadruge u Priboju, čiji je starešina bio Cvijko Tomić, 134 govečeta i 13 konja, kao i mnogo krmaka, koza i ovaca.

Neposredno iznad sela je *planina*, u kojoj drže stoku: goveda i ovce. Stoga se najviše drži preko dana u suvatu: to se zagradi njiva i pusti trava, ili je to zagrađen veći kompleks slabije zemlje sa retkom šumom ili šikarom ili travom, u koji se puste goveda i ne izgone se

odatile dok sve ne opasu. Niko ih ne čuva; nedeljom se sole. Kad treba, stoka se pušta kroz *bogaz*: otvore se vrljike. Suvat se ne kosi. To je stoga što je sada uopšte malo čobana: deca su u školi ili na radu. Goveda se čuvaju, odnosno čuvana su do žetve u suvatima, a posle žetve puštena su u polje. Suvate imaju, uglavnom, oni koji imaju manje čeljadi; koji imaju više čeljadi, šalju čobane za stokom. Bilo je ranije i toga da su goveda preko leta terali u planinu. Oni koji su bili pri planini puštali su goveda u planinu bez čobana, ali bi im stavili velika zvona. Da se uhvati vo u suvatu, skupi se više ljudi, pa bacaju omču na njega. Ovce se napasaju po ispasištima (po utrini) po selu.

Za zimsku ishranu stoke služe: seno, slama, oljvina, kukuruzna trska i dr. *Muar* je grubo seno koje se dobije kad se pokosi visok strnjik sa travom.

Ranije je bilo dosta goveda. Imućni su držali i po 3—5 jarmova — volova: volovi su bili znak bogatstva. Ko nije imao volova smatrao se siromahom. Neki od Delića u Peljavama imali su ranije i do 100 goveda. Samo u slučaju da se krave drže daleko od kuće, muzu ih muškarci, inače ženske. Goveda su, inače, uglavnom od domaće rase buša.

Dok nije zakonom zabranjeno držanje koza (1950), na Majeveci su držane mnoge koze, i to radi mleka, pa se i sada žali za njima. Pojedina domaćinstva su držala po 500—600 koza, a uopšte nije bilo kuće bez koza. Garići u Lukavici imali su nekada 2.000 koza. Mnogo se priča — kako su »Madžari«, po predanju stari stanovnici ovoga predela, čitav kraj oko današnjih sela Kozjaka i Mačkovca držali kao ispasište za koze i svinje (i zato se zove selo Kozjak). Kad bi kretali koze sa Gradine, koza predvodnik izašla bi na brdo Žutavku, a poslednja još ne bi izašla iz tora. Govore da su ti dolazili sa stokom iz Mađarske, a možda su neki i stalno boravili ovde.

Ovce se drže u manjem broju, i to radi vune i mesa. Ranije su samo puki siromasi muzli ovce, jer je bilo sramota da se muzu ovce. Mitraševići u Mačkovcu su držali po 50—60 ovaca i muzli ih, ali ne redovno i stalno. Pošto su koze uništene, počela je veća muža ovaca.

Bilo je nekada više i konja. Pojedini domaćini su držali i po 30 — konja koje uopšte nisu zatvarali. Ranije se na konjima prenosilo drvo, žito i dr., pomoću njih se vrhlo itd. Sada se tereti prevoze obično na kolima sa volovskom zapregom. Retko ko drži konje. U Peljavama 1967. niko nije imao konja. Magaraca uopšte nema.

Svinje su ranije držane u velikom broju. Hranili su ih, uglavnom, žirom kog je bilo u obilju. Sve do prvog svetskog rata svinje su terane u šumu, u planinu. Tada su u Majevecu, kad rodi bukov žir, radi žirenja doterivane svinje i iz sela iz okoline Bijeljine, pa i iz »preka« (Srema), osobito iz Jamine. Dođu u jesen i ostali bi do Đurđeva dana. Došlo bi ih u okolinu Lopara po 20—30 grupa, a u jednom čoporu bi bilo i po 300 svinja. I pre nekoliko godina bilo je da su dogonjene svinje iz Srema u žir. Pojedini domaćini obično nisu ni znali koliko imaju »krmaka«. Kad bi ustrebalo, s planine bi sterali krme koje hoće da kolju. Za čuvare, krmčare, su građene *kolibe*. Svinje su ranije (pre 1878) prodavane u Slavoniju, i to preko Brčkog i Šamca (Bos. Šamca).

Sada pojedina domaćinstva drže po 3—4 svinje, uglavnom od rase jorkšir, i to za domaću potrebu. Naime, svinje se kolju za slavu, Božić,

molitvu (seosku) i pilav (svadbu), pa i za druge svečane prilike. U novembru svaka kuća kolje za »ziminu« (zimnicu) po jednu ili više svinja, prema imovnom stanju i broju čeljadi. Sem toga, svinje se gaje i za prodaju, za izvoz. Prodaju ih zadrugama ili teraju na pijace u Brčko i Tuzlu.

U prošlosti je bilo pojedinaca iz imućnih kuća koji su se bavili i trgovinom svinjama. Gligor Pajkanović iz Vukasovaca izvezio je svinje u Šopronj, Pečuj i dr. Imao je za to i svoje dereglije.

Ranije je bilo po njivama *salaša*. Salaš je zgrada koja ima tri strane od brvana, a sa četvrte je otvorena; pokrivena je slamom. Negde je oko salaša i ograda. Goveda su sama ulazila i izlazila iz salaša.

Pre prvog svetskog rata počeli su po njivama da podižu *štale* koje su zamenile salaše. Štala se pravi u njivi i radi đubreta. Obično u njivi gde ima štala ima i tor. U toru se preko leta drže goveda i ovce. Tor ostaje na jednoj njivi dve godine da se ona »natori«, pa se onda premešta na drugu.

Na Majevidici ima dosta livada, a tako isto i površina zasejanih detelinom.

STOČARSKA KRETANJA

Zna se da su nekada dolazili na Majevidicu stočari iz drugih oblasti sa stokom. Tako se priča kako su na Međedniku boravili i imali kuće braća Mamut, Karo (najmlađi) i Šućur. Uspomena na Mamuta sačuvana je u imenu Mamutove vode u Puškovcu. *Nisu bili Muslimani*, a možda su bili iz Hercegovine. Proveli su na Međedniku tri godine i bili posadili i vinograd. Imali su »ćatu« (pisara), koji im je ovce prepisivao. Uspomena na njega je u imenu Čatine ćuprije. Kad im je jedanput nestalo hrane za ovce, krenuli su u Ravan. Bio je sneg i jedna ovca je išla za drugom: red se otegao od Međednika do Mamutove vode. Starci su kazivali da su slušali od svojih starih kako su sa stokom dolazili »Arnauti«. Uspomena na te »Arnaute« je u toponimu Arnautske kolibe u šumi Međedniku. Ti »Arnauti« su bili pravoslavni, ali su se izdavali za Muslimane, kako se pamti u Mačkovcu.

Od pre nekog vremena ponovo dolaze na zimovište »ovčari« od Travnika. Ovde ih rado primaju radi đubrenja njiva. Njih jednostavno zovu *ovčari*. A zovu ih i *Ere*, iako nisu iz Hercegovine. Naime, ti stočari su od Travnika i Zenice, Muslimani i pravoslavni. Dolaze i katolici od Travnika. U Peljave dolaze neki od Jablanice u Hercegovini. Travničani »ozgo s Ercegovine« dolaze sa stokom u jesen i, osobito, u proleće. Nekada i zimuju ako ih uhvati sneg, pa ne mogu natrag preko Majevice. Tada zakupe njive i kupe sena za ovce. Kad se vraćaju, prodaju ovde nešto od stoke kao meso. Jedan čopor ima i po 1.000 ovaca, a sa stadima su i po 1—3 magaradi koja nose čobanske stvari. Odnosi između tih ovčara i domaćih su vrlo prijateljski. S njima se prave sijela. Tako, npr., u Peljavama će neki domaćin spremi ručak za ovčare, bez obzira na to što su oni pravoslavni a ovčari Muslimani, a drugi će spremi večeru. Ako ovčaru ovca ojagnji blizance, on će ono drugo jagnje ostaviti ovdašnjem prijatelju besplatno.

PERNATA ŽIVINA

Gotovo svaka kuća drži kokoši. »Sramota je« nemati kokoši. Jer, dođe li gost u kuću, odmah se kolje kokoš. Kokoši se drže i radi prodaje, i dosta se ispomažu prodajom kokoši i jaja koja otkupljuju i zadruge, a žene ih nose i na pijace u Loparama i Tuzli. Pošto je držanje tuka (»ćurki«) veoma unosno, pojedine kuće ih drže u većem broju, pa ih prodaju. U selima sa stalnim tekućim vodama mnoge kuće drže u znatnom broju guske, i to radi mesa i perja, a i nose ih na prodaju. Možda je nekada gusaka bilo i više nego sada. Manje se drže patke, ali ima i njih.

PČELARSTVO

Pčele se sada retko drže: ima sela uopšte bez košnica. Ranije ih je bilo više, dok je bilo kućnih zadruga, pa se pčelarstvom bavio neki stariji čovek u zadruzi koji je kao iskusan odlazio i drugima da pomaže. Ranije su pčele držane u pletenim trmkama, a sada u sanducima.

SUMSKA PRIVREDA

Znatni kompleksi zemljišta u Majeveci su pod šumom. Ta je šuma većinom u društvenoj svojini, ali još uvek i mnoga seoska domaćinstva imaju svoje privatne šume, koje im služe, u prvom redu, kao paša za stoku i za žirenje svinja (bukov i hrastov žir). Međutim pojedina sela već oskudevaju šumom. Tako u Piperima nema šume, drvo je skupo, i Piperčani odlaze da u hataru Jablanice skupljaju granje. Jedan domaćin preselio se iz Pipera u Jablanicu radi toga da bi imao šume.

Eksploatacijom šume i preradom drveta bavi se Šumsko preduzeće »Fadil Jahić«, koje ima strugaru i fabriku nameštaja u Mačkovcu.

SKUPLJANJE

Divlje kruške, divlje jabuke, trnjine imale su i ranije izvesnog udela u privredi, odnosno u ishrani stanovnika ovog kraja (v. odeljak o ishrani), ali je skupljanje dobilo privredni značaj tek u novije vreme, otkako zemljoradničke zadruge organizuju otkup gljiva, (varganja), jagoda, kupina, lipovog cveta, šipaka, divljih jabuka (za sirće), lekovitih trava i puževa. Mnogima je to izvor znatnih prihoda u gotovom novcu. Tako je do sredine septembra 1967. zadružna prodavnica u Lukavici otkupila oko 18 tona kupina samo iz tri sela: Lukavice, Brusnice i D. Pipera. Kupine su 1967. otkupljivane po oko 0,65 n. din., a suv lipov cvet po 10 n. din.

LOV

Lov nema privredni značaj u tom smislu da bi ko živeo samo od lova, ali je lov posredno od privrednog značaja što se na razne, dozvoljene i nedozvoljene načine, uništavaju štetočine — zverovi i ptice. Veoma je omiljen sportski lov: god. 1962. bila su na Majeveci 54 sportska lovca, člana Udruženja lovaca.

Inače, u Majeveci ima raznovrsne divljači. Neke vrste čine štete privredi, pa se protiv njih vodi borba. Tako, ima vukova, iako ne mnogo. Jedne zime pre nekoliko godina Cvijetin Todorović u Lipovici uhvatio je u gvožđa sedam vukova. Nagrade koje su vlasti davale za ubijene vukove doprinele su da su vukovi gotovo utamanjeni. U znatnom broju ima i divljih svinja, osobito u području Šibošnice, i prave veliku štetu. Love ih puškom.

Ako se ulovi srndać, glava i rogovi pripadaju onome ko ga je ustrelio. Meso se deli na sve učesnike podjednako. Kožu daju onome ko hoće da je uzme, pa makar i ne bio iz družine. Ovde se ni vučja koža ne ceni mnogo.

Nekada je bila senzacija ako se pojavi srna, a u novije vreme ima ih u velikom broju i velike su štetočine, naročito za kukuruze. Love ih. Meso se jede, a suše ga i za zimu. Pojavili su se i jeleni, koji su još veće štetočine nego srne.

Oko 1950. pojavili su se fazani («divije kokoši») svuda u zoni ispod visoke šume i počeli da prave štetu prilikom setve kukuruza. Seljaci ih truju mišjim otrovom.

Čobani love golubove u dupljama. Golubovi se jedu, ali retko. Grlicu ne love i ne jedu («grehota je»).

Svraka ima mnogo i velike su štetočine: jedu jaja domaće živine, odnose piliće. Tamane ih: dečaci idu da traže gnezda vrana i svraka i razbijaju jaja u njima. Bilo je ranije da su ptice gađali praćkama.

Na Majeveci ima samo slabih vodenih tokova: rečica i potoka. U njima ima sitne ribe i rakova. Love ih uglavnom deca, retko i odrasli.

U selu Humcima je Humačko jezero, sa površinom od oko 4 ha. Pre nekih 15 godina ubačen je u jezero šaran, koji se prilično namnožio, pa ga pojedinci iz obližnjih sela love.

ZANATI

Zanati su na Majeveci slabo razvijeni, ali je nekih zanata među seoskim stanovništvom bilo i ranije. Tako, bilo je *dundera* koji su gradili kuće i zgrade. Dundera ima i sada i oni, osobito dunđeri iz Brusnice i Lukavice, idu pa grade kuće i izvan Majevice. Dunđeri su se bavili i izradom drvenog suda, čime su se inače bavili *kačari* kojih ima i sada; sada ima i *pintora*, modernih zanatlija koji izrađuju burad i dr. Vredi pomenuti da seoski kačari izrađuju, pored ostaloga, i fendelj, sud za rakiju sa gvozdenim obručima. Na tom sudu je jedna dužica dudova (da bi rakija imala lepu boju) a jedna hrastova (da bi rakija imala lep miris). Po selima je ranije bilo domaćih kovača, pravoslavni i Muslimana, i taj zanat je prenošen u istim kućama s kolena na koleno. A u Nahviocima bilo je i kovača Cigana, pa ih ima i sada u Nahviocima i u Šibošnici. U Brezju, Vakufu, Pirkovcima, Labudskoj, Tobutu, Peljavama, Jablanici i dr. je po jedan, a u Priboju pet kovača Srba. Neki od njih su izučeni kovači, ili su kovači ujedno i potkivači. Kovačevići u Tobutu bili su veštaci za pravljenje gvožđa za lov vukova, a Ilići u Lipovici pravili su razni gvozdeni alat, opravljali puške i pravili kundake za lovačke

puške. Još za turskog vremena su trojica Ilića i Đuko Kovačević iz Tobuta učili taj zanat od Tome Tošanovića u Lipovici.

Pre prvog svetskog rata je više mladića iz ovog kraja izučilo moderne zanate posredstvom »Privrednika«: kovači, stolari, limari i dr. Za limare se nije ni znalo dok taj zanat nije izučio Srećko Kerović.

Danas su Lopare središte u kome ima nekoliko zanatlija: cipelar, berberin, krojač, poslastičar, stolar, mesar, limar, električar, tapetar, radio-mehaničar, frizerka i dr. Ima više mehaničara, kao i vozača motornih vozila koji su zaposleni kod Zadruga i preduzeća. Slično je i u Šibošnici (pekar, kovač), u Priboju (pekar, kovač, berberin, ćurčija). Po selima ima kovača, kolara, dunđera, kačara i stolara, a u Brusnici i u Tobutu krstara (kamenorezaca), u Brijestu jedan abadžija. Ranije je po selima bilo pojedinaca koji su izrađivali zemljane peći s lončićima, a sada ih ima koji prave ciglu, pa i crep.

U Priboju se tri čoveka bave izradom kreča.

Karavlasu u Loparama od starine, tj. od svog doseljenja (verovatno u prvoj polovini 19. veka) bave se sviranjem za nagradu i izradom drvenog posuda (čanaka), kašika, vretena i dr.

Na ovom mestu mogu se pomenuti i mlinovi (vodenice) i stupe (valjavice). Na potocima ima mnogo malih mlinova, ali oni ne melju leti, jer tada nema vode. Samo na rečici Janji u okviru Loparske opštine ima 26 vodenica (gotovo sve na jedan kamen). Stoga se u ovom kraju i sada upotrebljavaju žrvnji (ovde kažu *žunje*) za mlevenje brašna, ili se ide radi mlevenja u mesta gde imaju veći mlini. *Vodare* su, kako oni zovu vodenice, ušurne i poredovničke. U Brijestu tzv. *seoska vodenica* ima 38 poredovnika (kao čitavo selo), od kojih su neki i iz drugih sela.

Od 1883. radi jedna velika vodenica na Janji u Kolubari u Priboju i u nju donose žito radi mlevenja i seljaci iz Pirkovaca i Jablanice (16 km). Zemljoradnička zadruga u Šibošnici ima električni mlin, koji služi okolnim selima. Iz zapadnih majevičkih sela nose žito u motorni mlin u Čeliću.

Samo u Priboju nema žrvnjeva, a u Tobutu i dalje u Vukosavcima, Pirkovcima i dr. ima ih. Na žrvnjima (»žunjama«) ženske melju žito, so, papriku i dr. To se obično radi uveče, i onda dolaze i momci da ašikuju s devojkama. Žrvnji, kao i mlinsko kamenje, dobavljaju se iz Teočaka.

U Podgori (Zlom selu) su dve stupe (valjavice), jedine u ovom kraju i jedine na prostoru od Drine do planine Ozrena. Tu se donosi na valjanje sukno od Bijeljine i od Tuzle.

Po kazivanju, bilo je i vetrenjača, pa i suvača. Radovan Jekić iz Tobuta bio napravio na brdu *Đilovači iznad kuće vjetreni mlin*. Mlin je bio sagrađen tako da ga je okretao konj kad nema vetra: konj okreće, a pomaže vetar. (Do pre nekoliko godina, kažu, bila je neka vetrenjača i u selu Rastošnici izvan proučavanog predela.) A u Šibošnici je nekada Toma Đorđević, handžija, imao mlin koji je okretao konj (suvača). —

Nekada je u ovom kraju bilo *kiridžija*. Najpre su to bile kiridžije koje su na konjima prenosile robu iz Brčkog i u Brčko, kao i između Brčkog i drugih gradova. Kad su posle 1878. izgrađeni kolski drumovi, kiridžijalo se kolima na relaciji Brčko — Tuzla, i to do oko 1920. Motorni saobraćaj je gotovo sasvim uništio tu granu privređivanja.

Građevinsko preduzeće iz Lopara ima od 1954. svoju ciglanu na hataru sela Kozjaka. Proizvode se cigla i falcovani crep, kojima se podmiruje neposredna okolina, a nešto se izvozi u Tuzlu i Brčko. Na Mačkovcu su strugara (pilana) i fabrika nameštaja Šumskog preduzeća »Fadil Jahić«. Ta strugara, pored rezane građe, proizvodi i drveni ugalj.

Fot. 2.

Krečana u Priboju. Snimio N. Hadžidedić.

Kao što sam pomenuo, u Priboju može da se eksploatiše krečnjak i izrađuje kreč (fot. 2), a u Jablanici iz korita Jablanice vade pesak i šljunak i iskorišćavaju kao građevinski materijal; tako se i u Peljavama iznad Mirkovića kopa jezerski pesak. Peščar iz Brusnice je izvožen i u Suboticu kao građevni materijal. Pomenuo sam proizvodnju cigle od domaće zemlje.

Pred poslednji rat kopan je ugalj u samoj Majevidi, i ti su rudnici radili posle rata do oko 1950. A u Miladićima su iz vode iz Slanog bunara u vremenima krize vadili so, pa tako i 1944.

Veoma je jaka težnja za zapošljavanjem u vanpoljoprivrednim zanimanjima. Znatan broj mlađih ljudi je zaposlen u raznim službama kod zemljoradničkih zadruga, u Opštini, u trgovini i ugostiteljstvu i sl., osobito u samoj varošici Loparama. Sa bolnom rezignacijom govorio mi je 27. jula 1969. stariji seljak iz Lipovica kako »nismo u poslu, preduzeću — seljaci [smo]«. Na teritoriji cele opštine (sa Čelićem i Korajem i mestima oko njih) je oko 1.200 zaposlenih, od kojih u samoj strugari i fabrici Šumskog preduzeća »F. Jahić« u Mačkovcu bude po 600—700. Mnogi su zaposleni u rudarstvu i industriji izvan predela, osobito u Tuzli i okolini. Takvih ima oko 1.300. Neki odlaze svaki dan na posao, a neki rade, osobito u Tuzli, tako da subotom posle podne dolaze kući, a od kuće idu u nedelju večer ili u ponedeljak ujutru. Mnogi muškarci iz Drijenče zaposleni su u rudarstvu. Mnogi iz Priboja rade u Tuzli, iako je to daleko. Dosta ih je iz Peljava koji rade u obližnjem rudniku Mezgriji. Stoga su se mnogi sasvim preselili u mesto rada. Oko 40 porodica iz uže Majevice odselilo se u Banovice. Masa je takvih koji sezonski idu na rad preko Save u Slavoniju i Vojvodinu, a poslednjih godina ide dosta ih na rad i u Nemačku.

Iako se tekstil većinom kupuje, i sada ima da žene tkaju sukno, ponjave od krpa i od kućina (od konoplje i lana). Tkaju i laneno platno, od kog se izrađuju vidni delovi nogavica na gaćama. Tkaju i šarenice (ćilime).

Zemljano posuđe se sada malo upotrebljava, i to uglavnom čase, čupovi i testije. Kupuju ga od grnčara u Brčkom, G. Tuzli, a bude ga na prodaji i o crkvenim vašarima. Na vašere ga donose lončari koji su inače iz istočne Srbije.

O turizmu jedva da se može i govoriti, jer niti ima objekata koji bi privlačili turiste, niti ima mogućnosti za prihvatanje i smeštaj turista. U Šibošnici je skroman lovački dom sa restoranom. Na Površnicama u Majevidi, iznad sela Lopara a uz selo Konjikoviće, je moderno odmaralište za radnike rudnika Moluhe (kraj Tuzle). U godinama između dva svetska rata pojavilo se to da na Majevidu dolaze na odmor i oporavak iz Srema, poglavito devojke, i to obično kod srodnika. Nema toga da bi se s Majevice išlo u Srem.

TRGOVINA

Trgovina je na Majevidi bila živa. Bilo je ranije među seljacima *gazda* koji su se bavili trgovinom: držali su i male dućane po selima, a bavili su se i otkupom i izvozom stoke. Pored toga, seljaci su se snabdevali i u čaršijama u Brčkom i Zvorniku, na čije su pazare iznosili svoje proizvode; posle revolucije Tuzla je postala glavni snabdevač, a u Tuzlu se nose na prodaju živina, jaja i dr. Posle revolucije trgovina je prešla u ruke zemljoradničkih zadruga opšteg tipa koje imaju svoje prodavnice, a i same se bave proizvodnjom za izvoz. Tri su takve zadruge na Majevidi: u Loparama, Priboju i Šibošnici. Zadruga u Lopa-

rama ima svoje specijalizovane prodavnice u Loparama (tekstil, kolonijal, voće i povrće, gvoždarija) i mešovite prodavnice u Vukosavcima, Tobutu, Mačkovcu i Jablanici; Zadruga u Priboju ima prodavnice u Priboju, Brijestu, Peljavama i Lipovicama, a ona u Šibošnici ima prodavnice u Šibošnici, Humcima, Lukavici i Piperima. Te prodavnice prodaju raznu kolonijalnu robu (šećer, brašno, ulje, kafu itd.), tekstil i dr., a istovremeno u selu vrše otkup poljoprivrednih proizvoda, kao i lekovitog bilja i raznih samorodnih plodova (kupine i dr.), stoke, drveta, rakije i dr. Zadruga u Loparama bavi se i proizvodnjom košaraške vrbe. Znatan je uvoz brašna koji obavljaju te zadruga i prodaju preko svojih prodavnica: dešava se da Zadruga u Loparama dobije u toku jednog dana i proda po četiri kamiona brašna. Težište rada tih zadruga je na voćarstvu: one imaju i svoje plantaže šljiva i električne sušare u više mesta, vrše otkup i izvoz suve šljive (i od privatnika), a tako i rakije. Ipak, mnogo više (i pet puta više) rakije privatni proizvođači odnesu i prodaju na pazarima u Brčkom i Tuzli, a nose je čak i u Sloveniju.

U Lopare donose žene iz okolnih sela svakog dana na prodaju u malim količinama živinu i jaja, mleko i mlečne proizvode, povrće, voće i dr. A u Šibošnici se utorkom održava mali pazar, samo stočni.

U jesen seljaci iz Slavonije dovoze kukuruz i menjaju za šljive. Menjaju i pšenicu za šljive. U jesen dogone lubenice na prodaju po vašarima u Loparama i dr. seljaci čak od Novog Sada i od Požarevca. Povremeno dolaze ambulantni prodavci brda (za razboje), fotografi koji uveličavaju slike i dr.

TRANSPORT

Preko Majevice vode drumovi Tuzla — Lopare — Brčko i Tuzla — Šibošnica — Brčko. Od prvoga se u Loparama odvaja krak u Zvornik, preko Priboja. Na drumu preko Lopara je živ tranzitni saobraćaj automobilski i autobuski; znatne količine robe se prenose kamionima. Tim sredstvima se održava i saobraćaj između majevičkih sela i okolnih predela, pa delimično i u samom predelu između mesta na drumovima.

Mnogi od onih koji stanuju pored drumova imaju bicikle, pa i motocikle, na kojima odlaze na posao u Lopare, na sabore i dr. Zadruga imaju nekoliko traktora koji se koriste i za prevoz dobara. God. 1967. bilo je u opštini loparskoj 9, a 1968. već 20 privatnih automobila (od kojih 8 po selima) i oko 12 kamiona.

Pored tih modernih sredstava za kretanje i prenos dobara vide se i razni stariji načini.

Pre svega, i danas se najviše ide peške ne samo unutar granica svoga sela nego i izvan sela: u susedno selo, na neki vašar, u mesto gde ima prodavnica (Šibošnica, Priboj, Lopare), da se nabavi ili proda šta i sl. U novije vreme iz ovog kraja se najviše ide na sedmični pazar u Tuzlu. Ja sam 1962. viđao mnoge žene iz sela oko Lopara, pa čak i iz Priboja, koje su išle peške i nosile na prodaju jaja, sir, živinu i dr. Doduše, nisu se stalno držale drumu nego su išle i kraćim putevima.

Manji tereti se nose u rukama ili na sebi. Veoma su u upotrebi vunene torbe koje se nose preko ramena, a u kojima se nosi hrana i druge manje stvari. Tako isto veoma se mnogo upotrebljavaju razne vrste

kotarica i zembilja (osobito polivinilskih) za nošenje u rukama. Video sam kako se bošča sa stvarima nosi o štapu preko levog ramena: tako nose muškarci. Muškarci nose na leđima pune vreće. *Krplje*, *krošnje* ili *prtlje* od pruća i kanapa (drugde mrežage) služe za nošenje sena na leđima. Ženske pak nose manje terete na glavi: katoličke žene odneće na glavi ručak u tepsiji radnicima na njivi, noseći uz to i što u rukama; kod Muslimana je veoma u običaju da ženske nose terete na glavi, a vidao sam da pravoslavne žene nose na glavi i po vreću žita. Na obramnjaci (»rubnjača«) se nosi rublje na pranje, donosi voda i sl., i ona može da posluži i kao kantarska soha i kao poluga za podizanje teških tereta.

Unutrašnjem i spoljašnjem saobraćaju služe i kola sa konjskom zapregom, ali su veoma u upotrebi i kola sa volovskom zapregom, naročito za prenos dobara u samom selu. Volovi vuku i kola na drumu, ali su ta kola veoma uska i imaju okovane točkove. *Frndulji* su bili drvena masivna kola bez imalo gvožđa: odsekli bi trupce od bukve, provrteli i natakli na osovine. Posle su se pojavili točkovi sa paocima i okivanje točkova gvožđem. Priča se u Nahviocima kako je čovek iz tog sela doneo na sebi iz Brčkog prve okovane točkove u selo. Za lakše toware i hitnije poslove, npr., da se otera vreća žita do vodenice da se samelje i da se dotera to brašno, upotrebiće kao dvokolicu prvu osovinu volovskih kola.

Manje zgrade, npr. ambari, prenose se čitave pomoću valjaka. I sada za prevlačenje zgrada po vlažnoj zemlji služe *lège*, veći masivni salinci. Veliku kacu nose dva nosača na motki preko ramena: kaca se obaviye lancem, koji se veže za motku.

U brdskim selima služe se tovarnim konjima za dogon drva i nošenje žita u mlin, odnosno brašna iz mlina.

Pojedinci, uglavnom stariji ljudi, dolaze na crkvene vašare jašući na osedlanim konjima. Tako se ide i u svatove.

V. NASELJA*

(Obradio Nedžad Hadžidedić)

Majevica je od najstarijih vremena bila naseljena. O tome govore arheološki ostaci i pisani dokumenti.

Posebno su mnogobrojni ostaci iz srednjeg veka. Gotovo u svim današnjim naseljima se spominje »mramorje«, tj. srednjovekovni nadgrobni spomenici — stećci. Stećci se po ovdašnjem narodnom predanju najčešće pripisuju »Madžarima«. U 12 od 25 današnjih naselja još ima sačuvanih stećaka (ponegde i na više mesta u naselju). Ovi srednjovekovni ostaci su locirani uz stare puteve i raskršća, a često se u njihovoj neposrednoj blizini ili čak i zajedno nalaze i savremena groblja.

* Prilikom obrade ovoga odeljka, kao i odeljka o seoskoj arhitekturi, pored podataka i promatranja sabranih lično 1967, koristio sam se i podacima prof. Filipovića, sabranim 1962—1967, pa mu se i ovom prilikom zahvaljujem, kako na tome tako i na uputstvima i savetima prilikom sakupljanja i obrade građe.

Međutim, prema svemu izgleda da nije bilo kontinuiteta u egzistenciji naselja na Majevici i da je bilo prekida, kada usled mnogobrojnih ratnih pustošenja u ovom kraju i strašnih epidemija kuge starije stanovništvo Majevice iščezava ili biva sasvim proređeno. Uspomene i predanja o haranju kuge svuda su vrlo žive. Tako se u Priboju govori kako je na prostoru od Semberije do vrha Majevice kuga napravila takvu pustoš da su ostale žive samo dve osobe, pa su se onda i te dve iselile, a na pustinju su dolazili novi stanovnici iz Hercegovine. I mnogobrojni toponimi kao: »selišta«, »kućišta«, »ognjištine« u današnjim naseljima govore o tome da su preci današnjih stanovnika Majevice dolazili na pustu zemlju.

Poznato je da su epidemije kuge i kolere harale Bosnom tokom 17. i 18. veka. U tom periodu su i stare krčevine po Majevici ponovo obrašle šumom, pa je onda razumljivo opšte predanje kod današnjeg majevičkog stanovništva da su njihovi preci, po dolasku u ove krajeve (18. v.), krčili šume i naseljavali se. Tada je Majevica pored puste zemlje doseljenicima pružala i zaštitu, u stvari bila je zbeg. Ove činjenice su za nas vrlo važne kad govorimo o postanku, odnosno obnavljanju savremenih naselja na Majevici.

Uvid u kartu i pogled na majevička naselja pruža nam sliku malih grupica kućica po iskrčenim brežuljcima, kosama i dolinskim stranama, međusobno dosta udaljenim i još više odvojenim šumama i potocima koji su između njih. Ovakva slika odmah asocira na Vukovu definiciju sela, koju je dao u svom »Srpskom rječniku« pod pojmom selo, gde kaže: »Po brdovitijem mjestima (u Srbiji) tako su kuće razdaleko da je selo od 40 kuća veće od Beča, na pr. u jednom potoku stoje nekolike kuće, pa onda (gdješto po sahata ili čitav sahat daleko) u drugom nekolike itd. pa se sve zove jedno selo (doklegod njegova zemlja drži, koje se vrlo dobro zna, tako ljudi iz dva sela mogu biti susjedi)«. ⁴⁷

Slična je situacija i na Majevici, samo što su umnožavanjem stanovništva i, posebno u novije vreme, ubrzanim deljenjem većih domaćinstava umesto pojedinih kuća nastale rodovske grupe kuća koje su međusobno udaljene i predstavljaju posebne jedinice unutar kojih su kuće opet razređene. Ovakva situacija je nastala (pored prirodnih uslova) na taj način što su pojedine porodice po dolasku u ovaj kraj mogle slobodno da krče i zauzimaju zemlje koliko su htele i mogle. U tom slučaju obično je sva ziratna zemlja kao i šuma bila u blizini i oko kuće. Na toj su zemlji potomci dalje gradili svoje kuće i zgrade i dalje unaokolo krčili, tako da se i danas u velikoj meri zadržao taj prvobitni raspored kuća, zgrada i zirata.

Uz napred pomenute uslove i činjenicu da je čitav ovaj prostor jako diseciran, isprelaman, ispresecan mnogobrojnim dolinicama potoka i rečica, odvojen kosama i opkoljen i protkan šumom i voćnjacima, kao i pod uticajem raznih administrativnih podela, i narodnog shvatanja sela, formirala se tokom vremena čitava skala podela naselja na delove sa posebnim imenima.

Taj proces je izgledao ovako: u ovom kraju je, kao i po mnogim drugim u Bosni, sačuvan prvobitni narodni pojam sela, po kom je *selo*

⁴⁷ Vuk St. Karadžić: *Srpski rječnik* (Beč 1952), 676.

mesto gde se neko nastanio, tj. selo je svaka pa i najmanja grupa kuća.⁴⁸ Tako za naselje (selo) Drijenču kažu danas da ima devet sela, tj. devet zasebnih grupa kuća. Međutim, administracije teže za stvaranjem većih celina radi lakšeg upravljanja; tako je već turska administracija od nekoliko ovakvih grupa kuća formirala selo sa vlastitim hatarom pod nazivom »jafta« (turski = selo) a ove posebne grupe kuća dobile su naziv »mahala« (»mâla«) kao delovi jafte ili sela. Narod pored administrativnih naziva upotrebljava i svoje, tj. kažu i za jaftu i za mahalalu selo. Tokom vremena povećava se stanovništvo i raste broj kuća, naselja rastu i šire se opet stvarajući posebne nove grupe kuća na krčevinama. Ovakvu situaciju velike rascepanosti i podele sela na nove delove — mahale (sela) administracija pokušava prevladati grupisanjem po nekoliko mahala u jedinice manje od jafte, tako da se pojedina naselja (jafte, sela) dele na dva, tri, a veća i na četiri dela — kraja. Ti delovi zadržavaju glavno ime naselja (jafte, sela) sa dodatkom »Donji«, »Srednji« i »Gornji«, recimo, Priboj ili »Gornja« i »Donja« mahala tog i tog naselja, koja uključuje u sebe više grupa kuća, tj. manjih mahala. Za ove krajeve može da bude i posebno ime kao: Lozovine, Žabari, Trnačko itd.). Uglavnom, ovu podelu uslovljava položaj kraja u okviru naselja u odnosu na rečni tok ili koju drugu prirodnu karakteristiku. Posle drugog svetskog rata i narodne revolucije pod uticajem administracije u narod je ušao jedan novi, do tada sasvim nepoznat naziv u ovim krajevima (inače u upotrebi u zapadnoj Srbiji), a to je naziv *zaselak* — za one manje zasebne grupe kuća. Zaselak je, prema tome, identičan sa selom (u užem smislu) ili mahalom. Ovaj naziv većina Majevičana iskrivljeno izgovara kao »zasjevak« i »zasivak« (Muslimani). Stvaranjem novih rodovskih grupa kuća i širenjem i uvećavanjem naselja iznutra, naročito u najnovije vreme, vrši se dalja diferencijacija naselja iz potrebe da se što preciznije odredi položaj, odnosno mesto gde ko stanuje, pa narod dalje deli zaseoke na još manje zaseoke, odnosno rodovske grupe kuća koje se zovu po odnosnim rodovima, npr. Jekići, Bijelići, Božići i dr.

Majevička naselja imaju još jednu karakteristiku (vrlo retku u ostalim krajevima Bosne) koja još više ilustruje samostalnost zaselaka ili rodovskih grupa kuća, a to je da gotovo svaki zaselak, a ponegde i pojedine porodice imaju svoje posebno groblje po svojim njivama i baščama. To je verovatno zbog prirodnih uslova terena, tj. zbog znatnijih udaljenosti na koje bi trebalo prevoziti mrtvace, pa je praktičnije i jeftinije imati vlastito groblje. Tako u Tobutu i Priboju ima po desetak groblja, u Podgori tri, u Jablanici četiri i još nekoliko pojedinih rodovskih groblja, u Peljavama dva i jedno rodovsko, Lipovice imaju više groblja pojedinih rodova, Vukosavci takođe imaju više groblja pojedinih porodica (osim Spomen-groblja Prvog majevičkog partizanskog odreda). I druga majevička naselja imaju po više groblja, osim muslimanskih sela.

Posebnu teškoću ali i zanimljivost kod naselja u Majevici čini to što ove sve podele i nazivi istovremeno egzistiraju i na prvi pogled izgleda da tu vlada pravi kaos, a zapravo se stalno radi o konsekvant-

⁴⁸ N. Hadžidedić: *Lepenica — Seoska naselja*, Naučno društvo SR BiH, Posebna izdanja III (Sarajevo 1963), 133.

nom provođenju i zadržavanju onog prvobitnog narodnog shvaćanja sela i razlikovanja tih manjih zasebnih celina tokom čitavog razvoja majevičkih naselja. U tom slučaju nije čudno što jedna takva manja zasebna grupa kuća istovremeno nosi naziv i selo, i mahala, i zaselak i još neko rodovsko ime; to je samo odraz stvarnog stanja i shvatanja na terenu i težnje administracije za stvaranjem većih celina, pa se oficijelna i narodna podela višestruko isprepliću i zbunjuju promatrača, ali ne i tamošnje stanovnike. To se dobro vidi i na specijalnim kartama (1:50.000 i 1:75.000) koje, rađene u raznim periodima, takođe nisu uspele zbog različitih kriterija da registruju i pokažu odnos pojedinih delova prema celini i obratno. Međutim, treba naglasiti da ove male izdvojene celine, iako ih narod smatra jedinkama, ne predstavljaju posebno selo — seosko naselje, jer nemaju druge atribute sela: zajedničkih seoskih ispaša, šuma, puteva, nemaju svoj poseban hatar, niti predstavljaju posebne administrativne jedinice. To se najbolje vidi na primeru velikih majevičkih naselja (sela): Tobuta, Priboja i Drijenče. Ta sela su, u stvari, čitave male predeone celine čiji hatar obuhvata površinu jednaku površini nekog manjeg grada i uključuje u sebe mnogo zaselaka koji se opet dele na druge zaseoke, a ipak se smatraju jednim selom i jednom seoskom zajednicom.

Proces dalje diferencijacije naselja se nastavlja poslednjih godina (u smislu stvaranja novih zasebnih grupa kuća) i rapidno napreduje u vezi s opštim procesom urbanizacije našeg sela u tom smislu da mnogi stanovnici silaze s brda i dolinskih strana i grade kuće uz komunikacije, obrazujući uz njih nove grupe kuća. Čak ima slučajeva da se grade kuće uz trase budućih još neizgrađenih komunikacija (put Požarnica — Priboj). U vezi s tim procesom već u mnogim naseljima postoje izgrađeni njihovi urbanizovani delovi, kao što je Šor u Mačkovcu ili Kolobara u Priboju.

Pokušali smo da proces razvoja i posebno diferencijacije majevičkih naselja analiziramo i pomoću statističkih podataka.⁴⁹ Na žalost, to se može samo delimično učiniti, prvenstveno zbog toga što popisi nisu vršeni po istim kriterijima, pa poređenja ne bi bila validna (domaćinstvo i kuća nisu sasvim identični), ali se ipak neka poređenja mogu izvršiti. Tako su neka naselja već prema popisu od 1885. god. (v. tabelu) imala po više mahala (zaselaka), »delova sela«, kao što su: Brijest, Jablanica, Nahvioci, Podgora, Priboj i Tobut.

Brijest, Nahvioci i Podgora nisu se dalje delili na nove mahale i zadržali su ovu podelu skoro do naših dana, i tek u najnovije vreme izdvajaju se porodične grupe kuća pod patronimičnim nazivima. To nam na tabeli ilustruje broj kuća, odnosno domaćinstava u svim popisima, jer je broj kuća (domaćinstava) u tim naseljima u razdoblju od prvog popisa 1879. godine do poslednjeg 1961. narastao nešto preko jedan put, za razliku od drugih naselja, kao što su: Drijenča, Priboj, Tobut i dr.,

⁴⁹ Smatrali smo da nema svrhe pratiti majevička naselja u svim postojećim popisima zbog nemogućnosti valjanog poređenja (razni kriteriji prilikom popisa), pa smo uzeli samo prve popise (1879. i 1885) i popise posle oslobođenja (1948, 1953. i 1961, kao i podatke mesnih ureda za 1962. i 1967), koji verno ilustruju rast broja domaćinstava i stanovnika u majevičkim naseljima.

Red. br.	Naselje	1879.				1885.				P				O				I				S			
		kuća	stablovi	stanov- nika	neuselj.	kuća	stanov- nika	Dijelovi naselja	domaćin- stava	stanov- nika	domaćin- stava	stanov- nika	domaćin- stava	stanov- nika	domaćin- stava	stanov- nika	domaćin- stava	stanov- nika	domaćin- stava	stanov- nika	domaćin- stava	stanov- nika	domaćin- stava	stanov- nika	
1.	Brezje	13/13		78	17/3	116	D. i G. Brijest	33	236	40	244	50	285	50	280	108									
2.	Brijest	25/24		165	33/	218		78	423	80	452	97	463	97											
3.	Brusnica	19/19		161	26/2	191		73	332	78	378	85	444	85											
4.	Drijeđa	47/47		466	60/4	591		183	942	196	1036	236	1258	243	1295										
5.	Humci	80/80		506	134/28	643		242	1281	242	1419	314	1590	272	1508										
6.	Jablanica	70/70		475	104/9	603		186	1002	208	1114	260	1281												
7.	Kozjak	21/21		140	29/3	158	67	330	90	441	112	512			115										
8.	Labucka	118/118		741	167/4	1062	72	438	80	465	96	519													
9.	Lipovice	38/45		226			84	511	92	521	105	563													
10.	Lopare						89	269	108	311	128	357													
11.	Lopare-s.						155	852	187	986	233	1121													
12.	Lukavica	23/23		178	36/3	253	82	420	96	480	121	631	115	620											
13.	Mačkovac	26/26		171	41/2	261	87	358	90	409	115	459			167										
14.	Miladići	15/15		89	17/6	142	46	209	47	243	68	320	60	307											
15.	Nahvioci	76/80		382	84/17	480	113	611	122	684	174	917	175	850											
16.	Peljave						67	421	77	456	88	483	238	1140											
17.	Piperi	64/64		411	75/2	522	164	880	182	983	239	1187													
18.	Pirkovci	36/36		229	52/2	303	90	529	108	587	151	736													
19.	Podgora	60/60		362	80/3	506	Aćimovići, D.G. Lipo- vice, Livade, Muzeli, Zlošelo	106	641	115	652	130	679			130									
20.	Priboj	123/123		817	176/2	1195		334	1931	382	2090	436	2209												
21.	Šibošnica							18	73	20	82	29	110	25	108										
22.	Tobut	103/103		645	136/4	834		326	1859	324	1920	409	1930												
23.	Vakuf	18/18		100	20/1	110		46	197	48	248	61	298	57	277										
24.	Visori	10/10		57				19	118	24	142	28	163	30	165										
25.	Vukosavci						85	490	92	467	104	453			115										
	Buče	12/12		77	13/1	120																			

u kojima je broj domaćinstava (kuća) porastao za nekoliko puta. Upoređivanjem (u istim naseljima) broja domaćinstava i broja stanovnika, vidimo da naročito u posleratnim godinama sve brže raste broj domaćinstava, iako se broj stanovnika nije znatnije povećao. To nam ukazuje na već poznatu činjenicu o procesu sve bržeg deljenja većih domaćinstava i stvaranja novih, obično sa vlastitim kućama. Na primeru Priboja, gde imamo podatke o broju domaćinstava i za 1967. godinu, najbolje se vidi taj tempo: 1953. — 382 domaćinstva, 1961. — 436 domaćinstva, — dakle, porast od 54 domaćinstva za osam godina, dok je za sledeći period od šest godina (1961—1967) taj porast dvostruk (1967. — 540 domaćinstva).

POLOŽAJ I TIP NASELJA

Već smo napred istakli društveno-istorijske i prirodne činioce koji su uticali na stvaranje i razvoj naselja na Majevici. Početna mogućnost pri obnavljanju majevičkih naselja: slobodan izbor mesta za nastanjivanje i mogućnost zauzimanja velikih kompleksa zemljišta uz težnju da se naselja sklone od komunikacija, te poznati prirodni uslovi (konfiguracija terena i šumski pokrivač) rezultirali su u tom pravcu da danas naselja, a posebno njihovi zaseoci, zauzimaju raznovrsne položaje. Mnoga od njih se prostiru na velikoj teritoriji, a pojedini njihovi delovi nalaze se na velikim visinskim razlikama.

Moramo na početku konstatovati da majevička naselja koja su obuhvaćena ovim radom, a prostiru se u severnoj i severoistočnoj podgorini planine Majevice, ne predstavljaju sasvim jedinstveno područje, već se tu izdvajaju tri manje celine sa svojim lokalnim centrima. Ove celine su izdvojene konfiguracijom zemljišta, a još više komunikacijski, što je razumljivo, jer su se te tri grupe naselja koncentrisale u i oko tri rečne dolinice kuda i prolaze ove komunikacije. Te grupe su: šibošnička grupa naselja — oko i u dolini rečice Šibošnice, loparska grupa — oko i u dolini rečice Gnjice i pribojska grupa naselja — oko i u dolini rečice Janje i njenih pritoka. Središte čitavog ovog kraja je varošica Lopare (novijeg postanka). Međutim, sam prostor nije još dovoljno integrisan, što pokazuju i ove tri grupe naselja i posebno gravitacioni uticaji starijih i većih centara: Tuzle, Brčkog i Bijeljine, prema kojima ide razmena dobara i proizvoda ovog područja preko nedeljnih pazara, (vrlo značajnih integracionih faktora), godišnjih vašara i trgovačke mreže. Naime, stanovnici ovog područja vrše razmenu proizvoda sa sva tri ova centra, pošto Lopare kao lokalno središte nisu još preuzele tu funkciju (u većoj meri), a ni uticaj jednog od ovih većih centara nije prevladao.

Raznovrsnost položaja naselja na Majevici i postojanje tri manje izdvojene celine (šibošnička, loparska i pribojska) nisu smetnja da na čitavom području izdvojimo nekoliko grupa naselja koja zauzimaju jednake ili slične položaje u odnosu na reljef i komunikacije.

Prvu grupu naselja u pomenutim rečnim dolinicama čine sela koja su porazmeštana visoko uz potoke koji čine izvorišnu čelenku rečica: Šibošnice, Gnjice i Janje. Takvog su položaja naselja: Drijenča (izvorišna čelenka rečice Drenčice, pritoke Šibošnice), Lopare, selo (izvorišna čelenka Gnjice), Podgora (izvorišna čelenka Janje).

Druga grupa naselja zauzima dolinske strane gornjih i srednjih tokova pomenutih rečica i njihovih pritoka, a to je i najbrojnija grupa naselja: Brezje, Visori, Piperi, Vakuf, Nahvioci, Brusnica, Lukavica, Miladići i Humci u dolini, odnosno slivu Šibošnice; Kozjak, Jablanica, Labudska, Vukosavci, deo Mačkovca i deo Pirkovaca u dolini, odnosno slivu rečice Gnjiće; Brijest, Lipovice, Peljave deo Priboja i Tobut u slivu i dolini Janje.

Treću grupu naselja, različitu po položaju od prethodnih, čine naselja nastala i smeštena u dolinskim proširenjima, u ravni triju rečica: Šibošnica u dolini Šibošnice, Lopare (varoš) u dolini Gnjiće i deo Priboja u dolini Janje. Ova naselja ujedno predstavljaju i raskrsnice regionalnih i lokalnih komunikacija.

Predočena podela naselja po položaju je uslovna i relativna s obzirom na to da smo već prije konstatovali, u okviru naselja, postojanje manjih izdvojenih celina sela, mahala, odnosno zaselaka, pa bi možda bilo ispravnije govoriti o položaju tih malih sela. U tom slučaju delovi mnogih naselja bi zauzimali razne položaje po kosama, manjim podovima i terasama ispod odseka uz drum itd.

Govoreći o tipovima naselja na Majeveci, takođe moramo imati na umu genezu odnosno postanak ovih naselja, tj. da su postala na krčevinama i da je to bio osnovni tip iz kojeg su se kasnijim razvojem izdvojili ostali tipovi naselja. Glavna karakteristika ovog *krčevinskog tipa* naselja na Majeveci je to da su pojedine grupe kuća zaseoci dosta udaljeni jedni od drugih i obično odvojeni kakvom prirodnom preprekom manjeg obima (potokom, kosom i sl.) i šumskom vegetacijom, zatim da i u tim zaseocima kuće nisu sasvim na okupu nego su *razređene* i da u okviru tih zaseoka postoje još manje celine (često sa posebnim imenom), istina ne tako izražene. Imajući na umu to da ti zaseoci predstavljaju, u stvari, porodične grupe kuća i da su nastali uglavnom iz jedne kuće, onda bi ova krčevinska majevečka sela odgovarala *razbijenom tipu* sela, koji je utvrdio i definisao još Cvijić,⁵⁰ s tim da bi ovo bila već odmakla faza u razvoju ovog tipa sela, tj. da su od pojedinih kuća postale porodične grupe kuća. Ovom *krčevinskom tipu* naselja na Majeveci pripadaju sledeća naselja: Brezje, Brijest, Brusnica, Drijenča, Jablanica, Kozjak, Labudska, Lipovice, Lopare (selo), Lukavica, delovi Mačkovca, Miladići, Piperi, veći deo Pirkovaca, Podgora, velik deo Priboja, Tobut, Vakuf, Visori i Vukosavci. Kao što se vidi, 20 od ukupno 25 naselja je zadržalo u većoj ili manjoj meri prvobitni tip i fizionomiju.

Kao poseban tip izdvajamo muslimanska naselja Nahvioce i Humce. Ova naselja su, za razliku od prethodnih, *zbijenog tipa*. U ovim naseljima se razlikuju mahale (u Nahviocima dve, a u Humcima tri) u okviru kojih su kuće zbijene. To je inače karakteristika gotovo svih muslimanskih sela u Bosni, jer su građena po ugledu na kasabe i imaju neka njihova obeležja (zbijenost, nepravilne ulice, visoke ograde). Biće tu kod ovih razlika između muslimanskih i hrišćanskih naselja da se radi i o drukčijoj vrsti seoske ekonomije (manje su se bavili stočarstvom) i o drukčijem njihovom položaju pod turskom vlasti.

⁵⁰ J. Cvijić: *Balkansko Poluostrvo i južnoslovenske zemlje I* (Beograd, 1922), 331—332.

Smatramo da je ipak prvi razlog (ugledanje na kasabe) najvažniji (uostalom, sličan proces vidimo i danas kad se sela urbanizuju po ugledu na naše današnje gradove), jer su u gotovo identičnim prirodnim uslovima ove dve konfesionalne grupe stvorile dva tipa naselja.

U vezi s pravcima komunikacija regionalnog značenja koje prolaze kroz ovaj kraj i u pogodnim topografskim uslovima stvoren je, u no-

Fot. 3.

Šibošnica. Snimio Mil. S. Filipović.

vije vreme, još jedan tip naselja — *drumski tip*, čije su kuće poredane u nizu uz glavnu komunikaciju i koji po svom izgledu odaju u većoj ili manjoj meri urbani pejzaž. Po svojim funkcijama ova naselja ili njihovi delovi su *sela—varošice*, jer su to ujedno lokalna administrativna, trgovačka i prosvetna središta, od kojih je Šibošnica u dolini istoimene rečice na starom putu Tuzla — Brčko, (fot. 3), zatim Lopare, administrativno, trgovačko, privredno, kulturno, prosvetno središte čitavog kraja, koje je već prava varošica (fot. 4), locirana na raskršću puteva Tuzla — Brčko — Bijeljina i Lopare — Zvornik. U ovaj tip naselja spada i deo Priboja (Kolobara) uz put Lopare — Zvornik. Takođe i deo Mačkovca (Šor), koji je bio izgrađen posle ovog rata kao stambena kolonija, pripada ovom tipu naselja.

Ova naselja uz još druga (ukupno 9) imaju uvedeno i električno osvetljenje, a Lopare i vodovod.

Fot. 4.

Lopare. Snimio Mil. S. Filipović.

Predstojećom modernizacijom i izgradnjom komunikacija kroz ovaj kraj proces urbanizacije majevičkih sela i »silazak« kuća na komunikacije biće još više ubrzan. Nema sumnje da će i druga naselja ili njihovi delovi u najskorije vreme promeniti fizionomiju, te će na taj način broj naselja drumskog tipa neprestano rasti.

VI. SEOSKA ARHITEKTURA

(obradio Nedžad Hadžidedić)

KUĆE

Sasvim malo znamo o tome kakve su bile kuće, odnosno kako se stanovalo u ovom kraju u starije vreme; ono malo što znamo o tome odnosi se na vreme kada su se ovde naseljavali preci današnjih rodova, a to je bilo u 18. veku. Pogotovo ništa ne znamo, a nema niti arheoloških niti istorijskih podataka o tome, kakve su bile kuće kod ranijih slojeva stanovništva na Majevidi.

Kao što je već rečeno, kad su se preci današnjih stanovnika doseljavali na Majevidu, zatekli su velike šume koje su krčili i tako se na krčevinama naseljavali. Svakako da su tom prilikom odmah morali graditi i kakve kuće ili zaklone za svoju porodicu. Prema predanju,

- mnogi su u početku boravili u *košarama* koje su pleli od pruća i oblepljivali glinom. Po onome što smo mogli saznati, ove košare su bile do
- pola ukopane u zemlju. Drugi su u vreme naseljavanja pravili male
- kuće od brvana »u čertove« (useci brvana na uglovima kuće) koje su imale samo jedno odeljenje. Te su se kuće mogle rasklapati i prenositi —
- dalje, što je i bio čest slučaj, jer su prvih godina često menjali mesto
- boravka tražeći boljeg agu ili bežeći od kuge. Pominje se da je na prozorčićima ovih kuća bila razapeta trbušina. Ima indicija da se boravilo i u nekim prirodnim zaklonima. Tako se Vidakova pećina u Tobutu —
- prozvala po Vidaku Vasiću, koji je tu čuvao krmke i u pećini noćivao.

Kao i po drugim krajevima u Bosni, i na Majevidi naziv kuća ima dvostruko značenje. Termin *kuća* znači kako celu zgradu u kojoj se —

— stanuje, tako i onu prostoriju (»kuću«) u kojoj vatra gori. To se, uglavnom, —

— odnosi na starije kuće, dok se kod novih kuća ta prostorija naziva kuhinja. —

Na položaj, izgled i razvitak kuće na Majevidi delovale su dve grupe faktora: *prirodni* — u manjoj meri i u starijim periodima, i *društveni* — tokom čitavog vremena, i posebno u novije doba. Tu mislimo na uticaj: privrednih prilika, agrarnih odnosa (ranije), verskih i socijalnih činilaca, deobe domaćinstava, procesa urbanizacije sela, industrijalizacije zemlje, modernizacije i izgradnje komunikacija itd. Tokom vremena ovi faktori su delovali u raznim kombinacijama i sa raznim intenzitetom i doveli do toga da danas na Majevidi istovremeno susrećemo nekoliko vrsta (tipova) kuća od kojih su se neki kontinuirano razvijali, a neki značili potpun prekid sa starom tradicionalnom majevidskom kućom.

Ispitujući seoske kuće na Majevidi, utvrdili smo da postoje četiri osnovna tipa, od kojih je svaki vezan za vremenski period omeđen značajnijim istorijskim međašima. U tim periodima nastupile su na kući bitnije promene izražene u broju i rasporedu prostorija, vrsti materijala, načinu građenja, što je sve dovelo do toga da su ovi tipovi kuća i na prvi pogled uočljivi.

Ta tipologija izgleda ovako:

- 1. stare kuće polubrvnare, građene do I svetskog rata;
- 2. kuće građene između dva rata od »japije«;
- 3. kuće građene u prvim posleratnim godinama — period obnove zemlje;
- 4. nove kuće građene u poslednjih 5 do 6 godina — period povećane urbanizacije majevidskih sela.

Značajno je da se u muslimanskim selima (Nahvioci i Humci) uglavnom, s malim izuzecima, pojavljuju dva tipa kuća, od kojih su stare kuće polubrvnare identične sa hrišćanskim kućama iz tog perioda, dok se drugi tip nešto razlikuje u konstrukciji krova i tlocrtu od ostalih tipova kuća, ali je najbliži tipu koji smo izdvojili pod 4 (*nove kuće*).

I za Majevidu je karakteristično da u pojedinim selima kuće imaju jednoobrazan izgled, što ukazuje na ugledanje na susede pri gradnji kuće, kao i na to da ih grade isti majstori. To se najbolje vidi po nekom elementu koji se stalno ponavlja (predsoblje na pribojskim kućama).

STARE KUĆE

Najčešći tip stare kuće koji danas susrećemo na Majevidi je *dvoodeljna polubrvnara* sa kućom i sobom, koja je, verovatno, i u ovim krajevima prvobitno bila dvoodeljna brvnara starovlaškog tipa. Ove kuće imaju, ili su pre prepravke imale visoki krov na četiri vode od daske tipa šindre, koju ovde nazivaju »taraba«. Ove daske su nejednake debljine, jer se podvlače jedna pod drugu, a dimenzije su im oko 70×20 cm (fot. 5). Česte su kuće ovog tipa na kojima je između dva rata daščani krov zamenjen krovom (nešto nižim) od ravnog crepa, tzv. »kopitaša«.

Kao što smo rekli, ove kuće imaju dva odeljenja i podrum ispod pola kuće, tj. ispod sobe. Podrum je od kamena ili od tesanih greda, a ulaz je obično s prednje uže strane. Kuća je građena od horizontalnih

Fot. 5.

Kuća (muslimanska) iz doba pre prvog svetskog rata u Donjim Humcima. Polubrvnara ali su brvna naknadno oblepljena i okrečena. Ispod kuće je magaza. Snimila Lj. Hadžidedić.

kraćih tesanih dasaka debljine oko 6 cm. Soba je od »japije« (»bondruk«) — drvena konstrukcija (kostur od vertikalnih, horizontalnih i kosih greda), ispunjene ćerpičom (nepečena opeka) ili »šeperom« (pletter od iscepanog pruća oblepljen zemljom). Šeper i ćerpič se oblepe glinom po kojoj dođe »glazura« od sivobebe »masne« zemlje u koju se doda otpad od lana (»pozder«) da bolje veže. Na kući su dvojna vrata: velika i mala. Pod je od nabijene zemlje, nema tavanice i dim sa ognjišta odlazi kroz badžu na slemenu. Ova prostorija nema prozora. Soba koja je nad podrumom ima patos od dasaka i tavanicu takođe od dasaka »sašavaca« (daske koje se preklapaju po šavovima) bolje obrađe-

nih. Soba ima obično četiri prozora, od toga dva na prednjoj užoj strani kuće i po jedan na dužim stranama (dimenzije obično 40x60 cm). Prozori su sada postakljeni. Ranije je na prozorima bila trbušina ili papir. U sobu se ulazi iz »kuće«.

Za gradnju ovakve kuće potrebna je sledeća drvena građa: na kameni podzid dođu grede — »temelj«, i to »dugi« i »prijeki«, zatim »vjenčanica« koja se sastoji od dve grede: gornje »poklapnice«, na koju dođu rogovi, i donje venčаницe, u koju su »ukopani« »kulaci« vertikalnih direka. U direke se ukopaju horizontalne daske. Rogovi su »utapani« — u venčanicu bez gvozdениh »klina«, dakle sve je od drveta. Rogovi na uglovima kuće zovu se »majie«. Majia je duga kao polovina dijagonale kuće plus 60 cm za kućnu strehu. Dužina rogova je 1 i 1/2 puta prema širini kuće, ako je kuća pokrivena tarabom, a ako se pravi (što se obično naknadno čini) krov crepom »kopitašem«, onda je dužina rogova jednaka širini kuće. Rogove vežu horizontalne gredice »pante« na koje se metnu »lijenke«, i tu se suši meso.

Od pokućstva u ovoj kući ranije je bilo: u sobi sanduk za »rubine«, dugačke klupe za sedenje, zemljana peć »furuna« sa lončićima, koja se — ložila iz »kuće«. Iznad furune su o strop obešene paralelne horizontalne motke — zvane »obučarice«, na kojima se obuća sušila. Pored jednog zida je bila horizontalna motka obešena o strop, tzv. »lijenka« za ostavljanje odeće. Spavalo se na podu na slami po kojoj su se metale vunene ponjave, a njima se i pokrivalo, ili pokrivačima od kostreti. Pod glavu se metala prevrnuta »skemlija« (klupica) ili »kladica« koja se pravila od meka drveta lipe ili vrbe (»da je mekše pod glavom«). Poneko je tu kladicu »izdjeljao« i »išarao«. Tek iza ovog rata pojavile su se slamarice — »strošci« (nem. Strohsack) — u kućama, a već pedesetih godina uvode se u kuću i kreveti koji su sada na Majevidici u opštoj upotrebi, osim u muslimanskim kućama. Kreveti grube ili stolarske izrade se stavljaju u uglove sobe.

U »kući« je bio »dolap« za obično zemljano suđe (ćase za jelo i mleko koje se i sad upotrebljavaju uz post) i za manje bakarno (ibrik i leđen), zatim »udjela« ili »čanak«, drveni sud u kojem je mešen hleb. A bile su i »naćve«, koje su veće i imaju nogare. Bio je još jedan drveni sud »blanjka«, izduben od jednog komada drveta, dug do 1,5 m, a služiv je da u njega kaplje »kapavica« kad se peče krmak na ražnju za Božić. U »kući« je stajao i »žrvanj« za ručno mlevenje žita. Uz ognjište su bakarni kazan i peka. Okolo po tavanskim gredama su »rafe« za sušenje sira ili za ostavljanje sitnica. U »kući« se još nalazi »stublina« — (za parenje rublja) i nekoliko »skemlija« — klupa za sedenje oko ognjišta. Ponegde se može u starim kućama videti i zeleni ili žuti bardak za rakiju. Iz njega se pije o slavi, molitvi, pa i o »pilavu« (svadbi). Između »kuće« i sobe, odmah pored vrata je malip rozorčić u koji se stavlja svetiljka da istovremeno osvetljava obe prostorije (takav prozorčić postoji i u seoskim kućama u predelu Lepenici u Bosni). Za osvetljenje kuće ranije su se upotrebljavali loj i mast koji se stave u »rbinu« od zemljanog suda, a ta »rbina« na lopaticu udenutu u zid. To je »vidnjak«. Kasnije je uvedena petrolejka. Za osvetljavanje izvan kuće upotrebljavala se luč.

Fot. 6.

Sirotinjska kućica iz starijeg vremena u Brijestu.
Snimio Đ. Jović.

Voda je nošena i držana u »bremama« na »vodnici«. Vodnica je manja platforma od dasaka na stubovima uz kuću, pored vrata. Ona može biti natkrivena dvovodnim krovom od tarabe.

Ove stare kuće su raznih dimenzija: ima ih sasvim malih sa površinom od jedva 10 m² (fot. 6). To su sirotinjske kuće. Prema našim ispitivanjima, najveći broj ovih kuća (oko 70%) je sa dimenzijama 6x4 i 7x5. Taj prostor se podeli popola na »kuću« i sobu.

Stare kuće mogu imati i tri odeljenja, gde je treće odeljenje mala soba, sobica ili »baškaluk«, dograđena obično naknadno na suprotnoj strani od sobe. Često se velika soba prezida da se dobiju dve manje. Starih kuća sa tri odeljenja ima srazmerno malo, svega 15—20%.

I najstarije muslimanske kuće su potpuno identične s prethodno opisanim. Razume se da je pokućstvo nešto drukčije.

Potrebno je naglasiti da su ovaj tip starih kuća gradili domaći seoski majstori.

KUĆE GRAĐENE IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

Ovaj tip kuće je znatno brojniji od prethodnog, što je sasvim razumljivo s obzirom da su to novije kuće.

Pošto su šume u ovom periodu već znatnim delom iskrčene i nema podesnog drveta (a uvedena su i znatna ograničenja u korišćenju šu-

Fot. 7.

Tipična dvoodeljna kuća sa podrumom, građena u periodu između dva rata. Snimio N. Hadžidedić.

me), više se brvna uopšte ne upotrebljavaju za gradnju kuća, ali je drvo i dalje važan građevinski materijal, a pored njega i zemlja; ta dva materijala se kombinuju na razne načine.

Kuće se sada grade od »japije« sa šeperom ili ćerpičem. Ispod sobe je podrum od kamena. Na ravnijem zemljištu podrum je ispod čitave

kuće (razvoj kuće u vertikalnom pravcu), takođe ozidan kamenom. Krov je na četiri vode pokriven ravnim crepom »kopitašem«. I ove kuće su uglavnom dvoodeljne, sa »kućom« i sobom (prema ispitivanjima — u 90% slučajeva). Obično je na kući šest prozora veličine 90x70 cm. Na kući su jedna ulazna vrata (fot. 7).

Interesantno je da su ovaj tip kuće u početku gradili majstori Osaćani (iz predela Osat, istočna Bosna). Kasnije su domaći majstori gradili po ugledanju na njih.

Osim toga, na ovim kućama ima i nekoliko elemenata koji su preuzeti sa posavskih kuća, od kojih neki davno a neki u novije vreme, ali su onda ti noviji elementi dodani naknadno na kuće. Jedan od prvih elemenata primljenih iz Posavine su drveni kapci na prozorima (bilo ih je već za prvog rata). Iz Posavine su verovatno preuzete i »dimnjak-badže«. Na ovim kućama se umesto ranije badže na slemenu ozidaju dva dimnjaka od opeke. Njih majstori ukrase vencima, rupama (zbog vetra) i kapicama sa slemenom, i to je jedini element na kući gde oni pokažu svoj estetski smisao i individualnost. Ovi dimnjaci nemaju funkciju dimnjaka već badže, tj. dim slobodno izlazi sa ognjišta ili iz peći na tavan, a onda sa tavana kroz »dimnjak-badže«. Dakle, preuzeta je samo forma a ne i funkcija dimnjaka. Dimnjak-badže se prave već iza prvog svetskog rata i nalaze se na 60% kuća ovog tipa.

Ima još jedan element koji je preuzet sa posavskih kuća, i to u novije vreme, iza drugog svetskog rata, a prenesen je samo na kuće koje su građene od japije, tj. na ovaj tip. Naime, bojadišu se crnom ili tamnosmeđom bojom delovi drvene konstrukcije (temeljne grede i direci) i kapci na prozorima. Ima primera da su temeljne grede i direci na crnoj podlozi išarani belim ili žutim rombićima. Kapci se gotovo uvek ukrase po jednim belim rombom koji ide od ivice do ivice. Ovo bojadisanje treba da ulepša kuću na taj način što još više na beloj pozadini istakne elemente drvene konstrukcije. Domaćini sami bojadišu i stalno obnavljaju boju.

Značajno je da je ovaj »manir« uveden na pravoslavnim (srpskim) kućama, znatno manje na hrvatskim (katoličkim), a nema ga nikako na muslimanskim kućama.

Na nekim kućama ovog tipa ima kod kućnog ulaza (koji je obično s duže strane kuće) mali pokriveni trem kroz koji se i ulazi u kuću (fot. 8). Pretpostavljamo da je i on preuzet iz Posavine, a možda i s neke druge strane, što na žalost nismo mogli utvrditi, ali je sigurno da je sa strane, jer ga stara polubrvnara u ovom kraju nije imala. Tokom vremena i ovaj početni trem se razvijao i dobio nove oblike, a s tim u vezi i razne nazive: kad je krov nad tremom na jednu vodu, tj. produžetak kućnog krova, onda se zove »šerefe« (Muslimani kažu »krevet«), ako je krov na dve vode ili na dve vode sa »somićem«, onda je to »veranda«, a kad se taj prostor okolo ozida (to je obično na novijim kućama, posebno u Priboju), tad se zove »predsoblje« (termin preuzet iz gradske kuće). Neki opet kažu da je veranda kad je po celoj dužoj strani kuće, a ne samo kod ulaznih vrata.

Naša ispitivanja pokazuju da su najčešće dimenzije ovog tipa kuće (do 60%) 7x5 m, a manje 6x4 m (oko 20%), dok ostalo otpada na druge kombinacije.

Kuća od »japije« (»riglovana«, »bondruk«) sadrži sledeće elemente drvene konstrukcije: »temelje« (podrumske grede od hrastovine), »direke« (vertikale), »strijele« (kosnici), »dizmad« (između strijela), »pajvani« (kosnici udareni prema temelju), »pojasevi« (horizontalne veze),

Fot. 8.

Kuća građena između dva rata sa »šerefom« u selu Bučje.
Snimio N. Hadžidedić.

»rogovi« (krovnna konstrukcija — postavljaju se »rog u rog« i moraju biti dugi kao širina kuće), »pante« (povezuju rogove), »vijenac« (dođe po zidu ispod krova), »grede« (idu popreko s vijenca na vijenac).

Vredno je zabeležiti da majstori pri gradnji kuća ovog tipa (kao i svih ostalih tipova) uzimaju, nazovimo ga, kao neki »modul«, tj. dužinu i širinu kuće prema kojoj onda obračunavaju sve ostale elemente i potrebnu građu i materijal. Tako majstor za čas izdiktira napamet potrebnu drvenu građu. Za kuću od japije dimenzije 7x5 m treba: 4 »temelja« ili »posjeka«, 28 »direka«, 12 »strijela«, 12 rogova, 8 »vjenaca«, 8 »greda« (u tavanicu), 5 podrmskih greda, dvije »okrugnjače« (podgrede na tavanici), 42 »dizmadi«, 150 letava dužine 2 m i 4 »streonjače«. Prepust rogova za strehu sa crepom »kopitašem« je 70 cm. Na taj krov dođe 22—24 reda crepa.

Kao što smo rekli, ovakav tip kuće je najčešće sa dva odeljenja: »kućom« i sobom. U današnje vreme gotovo u svim ovim kućama je pod popatošen daskom i u »kući« i u sobi, imaju tavanicu (ognjišta su uklonjena). Mesto ognjišta je »šporet«, bilo zidani bilo kupovni (često ima »šporet« i u sobi). Od ostalog pokućstva u »kući« ima »dolap« ili »kuhinjski kredenac« (u novije vreme) za suđe, sto i stolice. U sobi su

obično dva kreveta grube ili stolarske izrade, stolice, nekad i sto, često ormar, šivaća mašina i dr. Takođe bude i »lijenga«, motka preko koje se prebacuju haljine umesto vešalice.

U ovim kućama je nešto veća čistoća nego u onim gde je u »kući« patos od nabijene zemlje.

Muslimanske kuće iz ovog perioda se nešto razlikuju od hrišćanskih kuća. Ta se razlika ogleda u drukčijem rasporedu i broju prostorija (budu uvek tri sobe, iako manje i »kuća«), zatim u više kvadratnom obliku osnove, za razliku od hrišćanskih gde je osnova pravougaonog oblika. S tim u vezi i krov na muslimanskim kućama je drukčijeg oblika. On je u vidu prikraćene piramide (nema slemena). Ove razlike između muslimanskih i hrišćanskih kuća u ovom periodu nastupile su otuda što su se Muslimani pri gradnji kuća ugledali, kao i u izgradnji naselja, na kasabske kuće i usvojili neke elemente s tih kuća (veći broj prostorija i kvadratna osnova).

I unutrašnje uređenje (pokućstvo) u muslimanskim kućama je različito od onog u hrišćanskim. Najveći broj kuća ima prostirku na patosu (asure, ponjave, a bogatiji i ćilime). U sobama u uglovima (u dve sobe, a u trećoj ne) je »hamamdžik«, mali betonirani prostor (1x1 m) sa odvodnom cevi, na kojem se vrši ritualno pranje i nedeljno kupanje. Za razliku od hrišćanskih kuća, u sobama nema kreveta, spava se na podu na slamarici. Pokrivaju se u novije vreme jorganima, ranije vunenim ponjavama. Posteljina se preko dana složi pored zida i pokrije. U visini gornje ivice prozora u sobama po zidu stoji »rafa« za ostavljanje bakarnog suđa ili drugih sitnijih stvari. U jednom od uglova u sobi postavlja se na visini od oko 1,5 m horizontalna motka koja se oslanja na oba zida u uglu. Preko motke se stavlja neki bolje »izrađen« peškir. To se zove »peškir čošetnjak« i jedino služi kao ukras, nema druge svrhe (preuzeto iz muslimanske građanske kuće). U sobama ima još sanduk za ostavljanje odeće, zatim furuna sa lončićima ili običan (limeni) »šporet«. U »kući« je »šporet«, »dolaf«, sinija, nema stola i stolica. Sedi se na prostrtom podu i jede sa sinije, i uopšte se čitav život odvija na podu kao što je to običaj na Istoku.

KUĆE GRAĐENE U PRVIM POSLERATNIM GODINAMA

U periodu posleratne obnove naše zemlje, kad su u ratnom vihoru mnoga majevička sela bila popaljena i mnoge kuće porušene, počela je pod uticajem narodne vlasti i masovnih organizacija, uz želju radikalnijeg menjanja života u našem selu, izgradnja novih kuća, sasvim drukčijih od onog tipa kakav se do tada na Majevici gradio. To je tip kuće sa gradske periferije, koja je i sama postala razvojem seoske kuće uz elemente gradske kuće, ali u drugim sredinama, npr. u srednjoj Bosni. Bitne razlike između ovih kuća i starih majevičkih su u dvoslivnom krovu kojeg do tada nije bilo na Majevici (bar ne na kućama) i u tome što ove kuće imaju sobe u potkrovlju (razvoj kuće u vertikalnom smeru prema krovu), čega takođe ranije nije bilo (fot. 9). Međutim, kao što to redovito biva, i ovaj tip kuće nije zadržao svoj originalan oblik, već je primio i neke elemente sa stare ovdašnje kuće. Ti elementi su »pred-

soblje« ili »veranda«, zatim dimnjaci koji izlaze na sleme i znatno manja razlika između dužine i širine kuće, tako da ove kuće na Majevici izgledaju zdepaste za razliku od njihovog uzora. Ove kuće mogu imati podrum, ali su u nekim naseljima bez podruma (Priboj, Mačkovac), pa onda opet ostaju dve etaže: prizemlje i potkrovlje.

Fot. 9.

Kuće iz novijeg vremena u Priboju sa odeljenjem u potkrovlju.
Snimio N. Hadžidedić.

Kuće ovog tipa su građene: temelj i podrum od kamena, a ostalo se zidalo opekom koju sami prave ili često i »japijom«, drvena konstrukcija ispunjena ćerpičom. Krov je na dve vode ili na dve vode i »lastavicu«, tj. sa »somićem« na dve uže strane kuće. Pokrivene su redovito crvenim crepom »olučarom« (»falcovani« crep).

Od prostorija imaju »predsoblje« (Priboj) ili »verandu« (Jablanica) sa dvovodnim krovom; tu je i kućni ulaz (fot. 10). Predsoblje služi i kao letnja kuhinja. Zatim, imaju kuhinju, sobu, »špajz« (termin preuzet od gradske kuće), mali hodnik iz kojeg vode stepenice na tavan u potkrovlje, gde obično ima još jedna, ređe dve sobe. Sve prostorije imaju pod (od dasaka) i strop.

Prozori su veći nego na starim kućama: najčešće su dvokrilni, a ima i trokrilnih.

Dimenzije ovih kuća, naročito u Priboju i Mačkovcu, su znatne: 8x6 m, 9x7 m.

S obzirom na vrstu materijala, broj prostorija (začetak sprata) i komfor koji pružaju, ove kuće su bile znatan napredak i skok u kulturi

stanovanja majevičkog stanovništva. To se najbolje ogleda i u pokućstvu koje je obično u ovim kućama. Ono je sasvim po gradskom uzoru. Francuski beli »šporeti«, negde i električni, kuhinjski kredenci, stolovi i stolice fabričke izrade nalaze se u kuhinji. U sobama je kompletan nameštaj gradskih spavaćih soba starijeg tipa (taj nameštaj samo kupuju, moderni ne): bračni kreveti, ormari, zavese, prostirke itd. To je obično u onim kućama gde je neko od članova domaćinstva zaposlen u nekom od preduzeća ili rudnika u okolini (Lopare) ili u Tuzli, kao i onih službenika koji rade u administraciji. Kod ostalih je pokućstvo nešto skromnije, ali uglavnom prevladava pokućstvo fabričke izrade.

Fot. 10.

Kuća iz novijeg vremena u Jablanici sa podrumom i predsobljem nedovršena. Snimio N. Hadžidedić.

Pošto je ovaj tip kuća označio prekid sa starom tradicionalnom majevičkom kućom, a »stil« života se ipak nije sasvim promenio, uz ovu kuću se pojavile i dve nove zgrade (kojih nije bilo ranije), a koje treba da kompenziraju ono što na ovim kućama nema a bilo je ranije. To su »šušnica« za meso i »mljekarić« (o njima će biti govora opširnije u odeljku o zgradama), jer se u ovim kućama ne može sušiti meso na tavanu zbog potkrovlja, a izvesna ušorenost ne dozvoljava izgradnju »udžere« u kojoj se ranije držalo mleko.

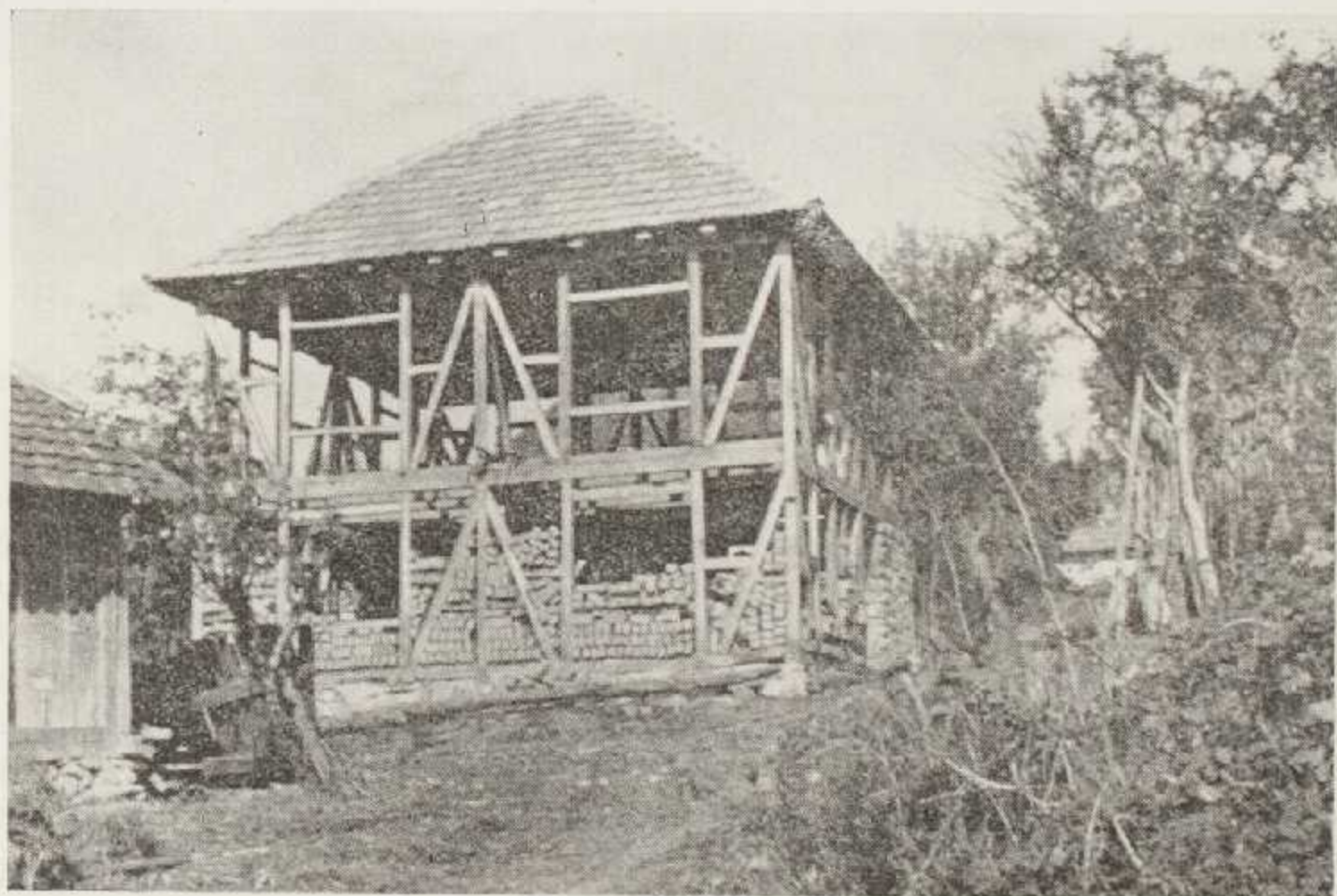
I ovaj tip kuće su gradili domaći majstori, ali po stranom uzoru.

U muslimanskim selima Nahviocima i Humcima ima svega nekoliko ovakvih kuća i u njima je pokućstvo kao i u ranije opisanim muslimanskim kućama (kuće građene između dva rata).

U najnovije vreme u periodu ubrzane urbanizacije majevičkih sela i sve masovnijeg »silaženja« kuća ka komunikacijama, tj. u poslednjih 5 do 6 godina počela je izgradnja novog tipa kuća u majevičkim selima koji znači dalji napredak u komforu. Ove kuće imaju mnogo elemenata kuće gradske periferije ili kuće malih gradova, ali u nekim elementima znači i povratak staroj majevičkoj kući.

Iako su kuće koje su građene odmah iza rata, a inače su »uvedene« sa strane, imale znatnih kvaliteta i u osnovi značile napredak, imale su i nekih slabosti koje su uslovile povratak na elemente stare kuće. Naime, radi se o dvovodnom krovu koji se na Majevidi pokazao nepraktičnim, jer se često mora popravljati (vetar ga diže, krajnji rogovi i venac zakišnjavaju i brže trunu), pa se ponovo prešlo na gradnju kuća sa krovom na četiri vode. Ovaj krov je znatno niži od starih krovova, jer se sada upotrebljava crep »olučar« kod kojeg nije nužno da krov bude strm kao kod krova od »tarabe« ili crepa »kopitaša«. Postoji još jedna razlika između ovih i svih prethodnih tipova kuća, a to je da ove kuće imaju podrum ispod cele kuće koji je u potpunosti pretvoren u stambene prostorije, pa i nije više podrum nego prizemlje. Znači: ove nove kuće imaju potpuno razvijene dve etaže: prizemlje i sprat, odnosno visoko prizemlje.

Broj prostorija, njihova veličina, visina i namena, kao i raspored su drukčiji. I materijal se promenio. Ove kuće se zidaju: u većini — prizemlje tesanim kamenom, gore opekom domaće ili fabričke izrade ili

Fot. 11.

Muslimanska kuća na sprat građena na »bondruk« u D. Humcima u gradnji (u prizemlju složen čerpič). Snimio N. Hadžidedić.

betonskim elementima takođe domaće ili fabričke izrade, a neke su i čitave od kamena, (osim u muslimanskim selima gde se i dalje upotrebljavaju stari materijali: »japija« i ćerpič, (fot. 11). Upotrebljava se u znatnoj meri i cement, odnosno beton sa betonskim željezom u gradnji ovih kuća za venac i ploču, za nadvratnike i natprozornike. Mnoge od ovih novih kuća se grade i po projektima stručnjaka. Svu stolariju za kuću redovito rade kvalifikovani stolari. Prozori su na ovim kućama trokrilni i dvostruki.

Od prostorija imaju: »veranda« ispred kuće, hodnik iz kojeg se (najčešće) ulazi u sve ostale prostorije, dve spavaće sobe, kuhinju, »špajz« i jednu novu prostoriju — kupatilo, — istina, nemaju ga sve kuće ovog tipa, ali se ovde prvi put pojavljuje. To nije pravo gradsko kupatilo jer nema tekuće vode. Sve prostorije imaju tavanicu, a sobe i kuhinja su popatošene daskom. Visina ovih prostorija je znatno veća nego u starih kuća i iznosi oko 2,6 m, kao i u gradskim kućama. U prizemlju je obično letnja kuhinja i još jedna soba, a ostalo se upotrebljava za ostavu.

Nove kuće su u proseku znatno veće od predašnjih. Najveći broj ima sledeće veličine: 8x7, 9x8 m, 10x8. Dimnjaci i na ovim kućama najčešće izlaze na sleme, zapravo samo jedan dimnjak, a drugi se ozida samo do na tavan, tako da se na tavanu može sušiti meso.

Pokućstvo u ovim kućama je redovito gradsko, fabričke izrade, ali starijeg tipa od pre 10 do 15, a možda i više godina. U onim naseljima gde ima električno osvetljenje ima u kućama i dosta električnih pomagala, kao i radio-aparata. Ovaj napredak u izgradnji kuća i njihovoj opremi rezultat je toga što mnoga domaćinstva imaju dvostruki izvor prihoda: od poljoprivrede i od rada bar jednog člana domaćinstva u privrednim organizacijama ili drugim službama, jer nabavka ovih trajnih potrošnih dobara i posebno izgradnja ovakvih kuća traže trajan priliv gotova novca. To je i razumljivo, jer je za gradnju potrebna kvalifikovana radna snaga, zatim mnogo materijala koji se nabavlja sa strane.

Za izgradnju jedne takve kuće veličine 8x7 m, u grubom proračunu, potreban je sledeći materijal: 45 m³ kamena, 10 m³ šljunka, oko 15.000 komada opeke, 2 t cementa (bez da se prave ploče), troje kola kreča, 15 m³ peska itd. Od drvene građe: 42 grede iznad podruma, 42 grede na gornji sprat, 8 komada greda 14x12, dugih 9 m, 2 komada greda 15x15 cm, dugih 9 m, 4 »maje« — rogovi na uglovima po 5,5 m dužine, 3 glave (6 komada) rogova po 5 m dužine, 12 komada gredica 8x7 cm, dugih 4 m, 8 komada istih, dužine po 3m, 8 komada istih, dužine po dva m, itd., zatim crepa olučara 1.500 komada, pa stolarija itd. Sve se to mora nabaviti i prevesti iz bliže ili dalje okoline. Vlastita izrada opeke staje 20 starih dinara po komadu, dok je fabrička dvostruko skuplja. U Peļjavama, gde nema dovoljno dobrog kamena, za gradnju temelja i podruma izrađuju betonske kvadre kojima imitiraju kamen i njima zidaju. Izrada takvog jednog kvadara (dimenzije 25x30x50 cm) staje 600 starih dinara po komadu, a treba ih 400 komada za kuću veličine 9x8 m.

I pri gradnji ovih novih kuća na Majeveci se sačuvao običaj »mobe«, i to samo u prevozu materijala do gradilišta. Drugi vidovi mobe pri gradnji su se izobičajili.

I pored toga što je izgradnja ovakvih kuća dosta skupa, njih je sve više. Zahvaljujući podacima Statističkog odeljenja Skupštine opštine Lopare, u mogućnosti smo da pratimo taj tempo izgradnje u 1966. godini u 17 naselja (od 25) na Majeveci. Pored toga, iz donje tabele možemo videti i druge podatke karakteristične za gradnju kuća na ovom području.

Tabela 1

Naselje	Broj započetih stanova u 1966.	Broj završenih stanova u 1966.	Prizemnih	Na sprat	Građeno		Vrednost u mil.	Elek. osv.
					opeka i kamen	čepić		
Lopare	4	2	2	—	3	—	64	2
Kozjak	4	4	2	—	2	2	51	3
Pirkovci	5	5	5	—	1	4	46	—
Mačkovac	2	1	1	—	2	—	18	1
Tobut	2	2	2	—	2	—	23	—
Peljave	3	2	2	—	3	—	53	1
Vukosavci	1	1	1	—	—	1	9	—
Priboj	3	2	1	1	3	—	40	2
Labucka	7	2	2	—	2	5	54	—
Jablanica	6	4	4	—	4	2	57	—
Nahvioci	5	3	2	1	1	4	50	2
Lopare s.	18	10	10	—	14	4	181	3
Piperi	3	2	1	1	2	—	35	—
Brusnica	4	—	—	—	—	4	19	—
Humci	8	8	8	—	—	8	70	—
Drijenča	1	—	—	—	—	1	10	—
Brijest	1	1	1	—	—	1	7	—

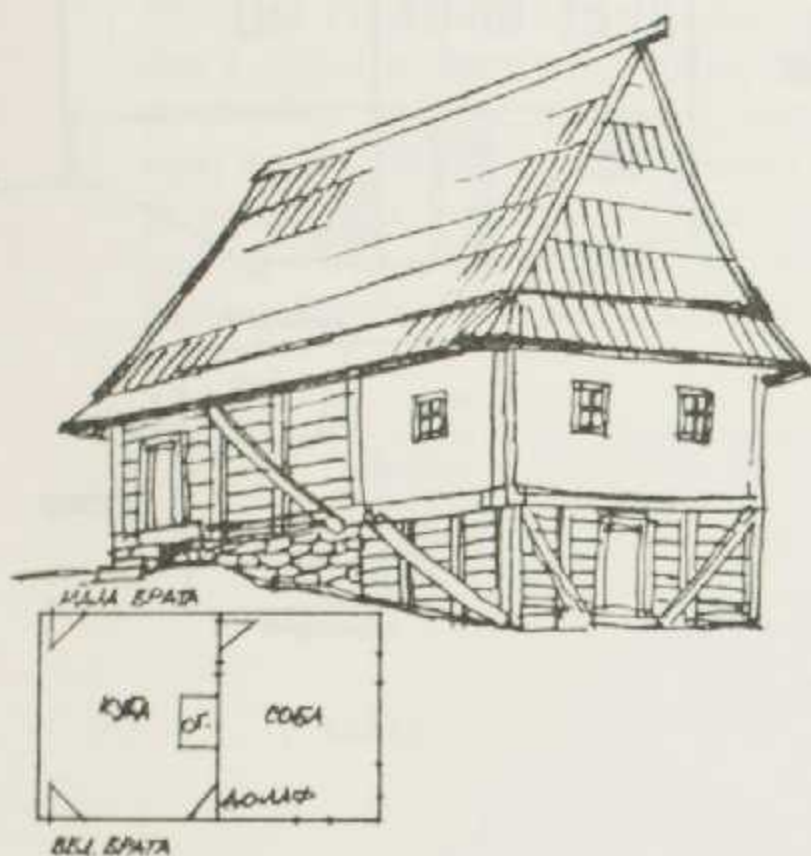
I tabela pokazuje raniju konstataciju da se nove kuće od tvrdog materijala grade u naseljima uz komunikacije, kao i to da se u muslimanskim selima nove kuće grade na stari način, tj. od japije i čerpiča.

U uvodnom delu smo već istakli da u muslimanskim selima ima svega dva tipa kuća: stare kuće polubrvnare, i drugi tip koji je građen u periodu između dva rata i koji je bio različit od hrišćanskih kuća iz tog perioda (imao je više prostorija i kvadratnu osnovu), jer je pravljn po uzoru na kasabske kuće. Ovaj se tip nije menjao do danas tokom čitavog ovog vremena. Raspored i broj prostorija, kao i materijal za gradnju kuće, osim crepa koji je sada »olučar«, ostali su isti.

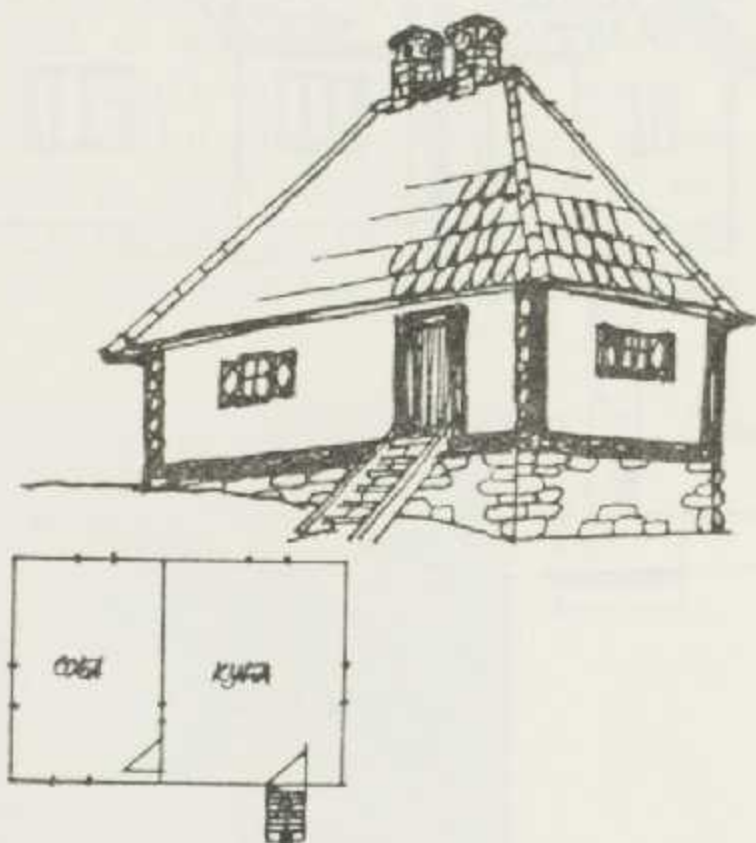
Majstori koji grade nove kuće po Majeveci su iz ovog kraja. Neka od majevečkih naselja čak su se i specijalizovala u zidarskoj struci. Tako u Vakufu kažu da »ima 50 kuća, a 20 zidara«. Slična je situacija i u Labuckoj, a mnogo zidara ima i u Priboju, Peljavama i dr. To su većinom kvalifikovani majstori koji rade u grupama i u mnogim drugim krajevima, jer nema posla za sve na Majeveci. Mnogi rade u Tuzli, Kladnju, Olovu, u Slavoniji, naročito u Osijeku, a viđao sam ih i u Makarskom primorju gde rade naročito u zimskom periodu.

Nadnica kvalifikovanog zidara u Priboju i Peljavama bila je 1967. godine 2.000 starih dinara i hrana, pa je razumljivo da im se isplati raditi u drugim krajevima.

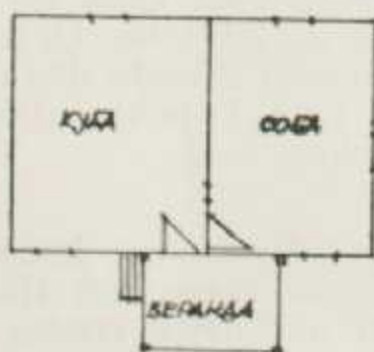
Na sk. 1—6 grafički je prikazan razvitak kuće na Majevidi.

Skica 1.

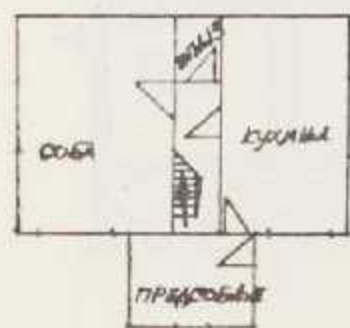
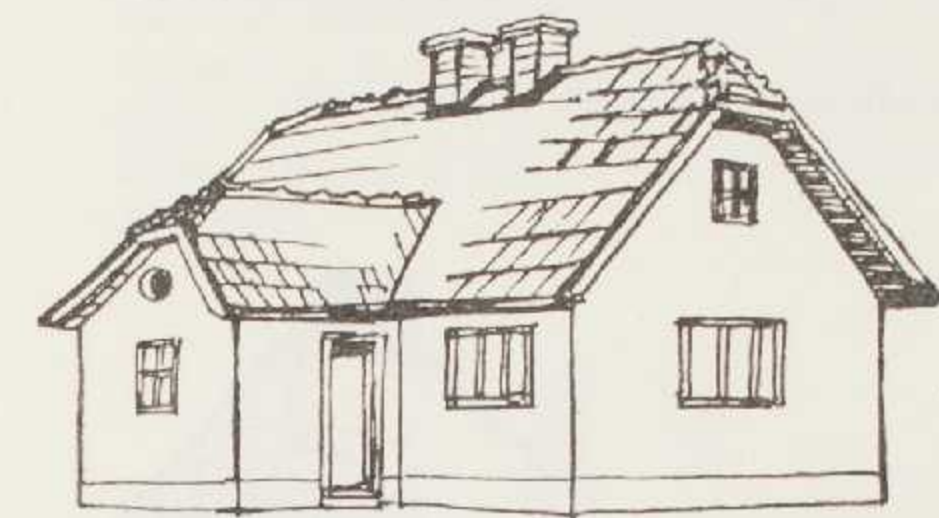

Skica 2.

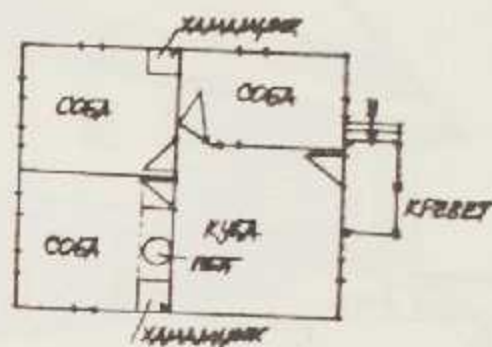
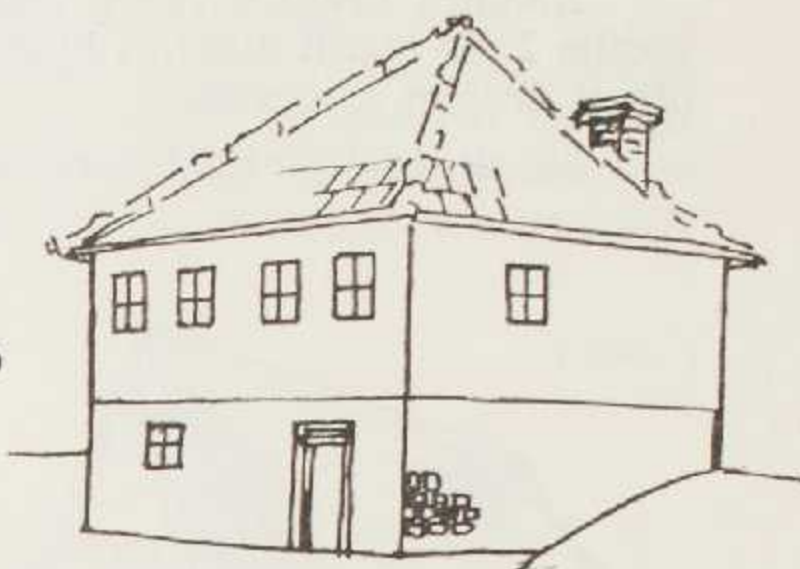

Skica 3.

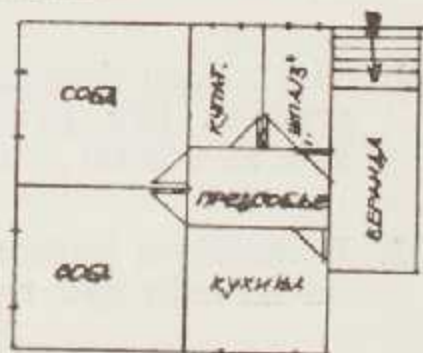
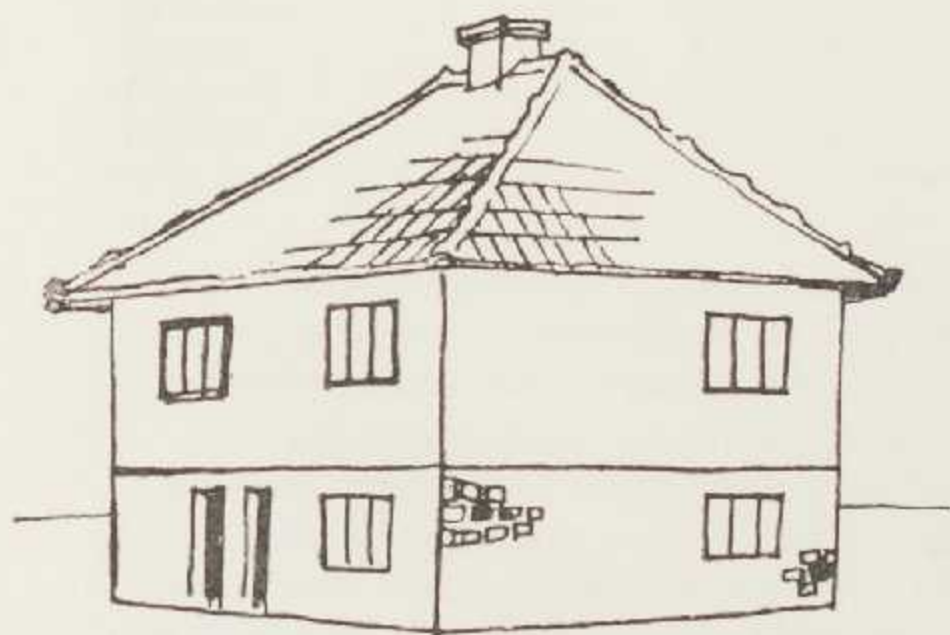
1. Stara kuća dvoodeljna polubrvnara, građena pre prvog svetskog rata. Ista za sve tri grupe.
2. Dvoodeljna kuća od »japije«, građena između dva rata.
3. Dvoodeljna kuća od »japije« sa kapcima na prozorima i »verandom«. Građena između dva rata.

Skica 4.

Skica 5.

Skica 6.

4. Kuća od opeke sa »pred-sobljem«, sobom u potkrovlju i dvovodnim krovom sa »somićem«. Građena iza drugog svetskog rata, period obnove zemlje.
5. Muslimanska kuća od »japije« sa tri sobe. Građena u periodu između dva svetska rata i posle drugog svetskog rata.
6. Višeodeljna nova kuća od opeke sa verandom. Građena u najnovije vreme, period urbanizacije majevičkih sela.

ZGRADE

Oko kuće ima nekoliko zgrada koje služe raznim potrebama. Te zgrade su većinom od drveta, a pokrivene su raznim materijalima: crepom, tarabom, slamom, klasurom i paprati.

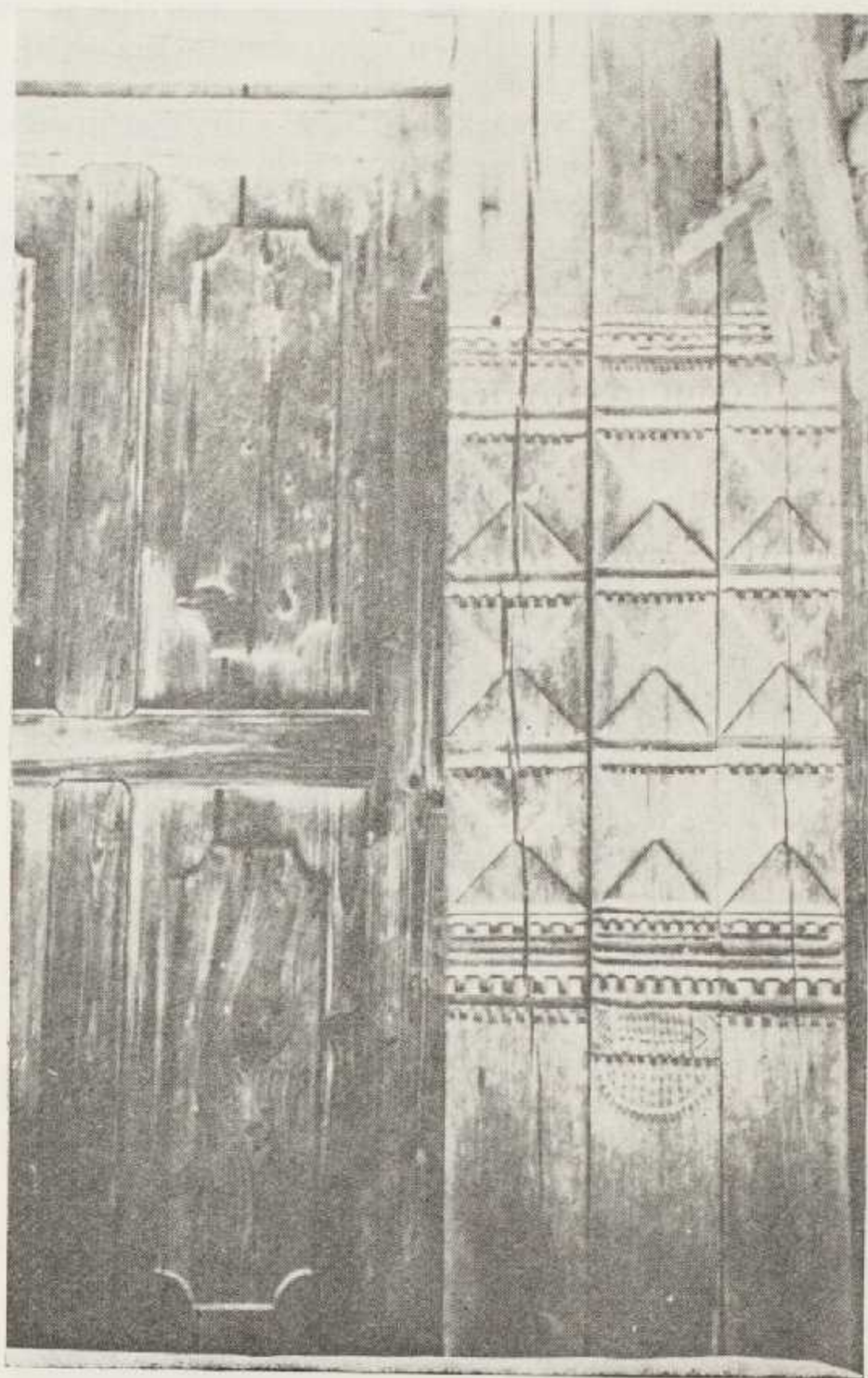
Najveća i najbolje uređena od zgrada u dvorištu je »udžera« ili *hudžera* (kod Musl.) sa univerzalnom upotrebom. Ona je, u stvari, isto što i vajat u Šumadiji. Ona, prvo, služi za »uspremu«: u njoj se drže praznične haljine, postelja, suve šljive, žito i dr., zatim služi da se u njoj spava. Mladi bračni parovi spavaju u njoj prva 2—3 meseca. A ako je teskoba u kući, posebno o slavi kada je puno gostiju, u *hudžeri* se i spava. Obično se gostima ostavlja na volju gde će spavati. Kod Muslimana »*hudžera*« može da služi i za držanje sudova s mlekom i za pre-

Fot. 12.

Veća »udžera« u selu Vakufu. Snimio N. Hadžidedić.

radu mleka. Na hudžeri negde bude i trem (pravljen je između dva rata, a odatle se prešao i na kuću). Kao što smo rekli, to je zgrada građena od drveta, tesanih dasaka ili kraćih dasaka »sašavaca« koje se preklapaju (Pribojski kraj). Redovito su pokrivene crepom, ali ih ima i pod

Fot. 13.

Ornamentalni detalji s jedne udžere u Pirkovcima.
Snimila Lj. Hadžidedić.

tarabom. Znaju biti i dosta velike, poneke i do 7 m dužine, tako da izgledaju kao kuće. Uz bogatije kuće nekad ima i po dve hudžere. Hudžere su obično i ukrašene. Na kosnicima (»šareni pajvan«) i na do-vratnicama se urežu razni geometrijski likovi i često se i bojadišu (plava, crvena i bela boja; fot. 12 i 13). To je mesto gde je majstor jedino mo-

gao da izrazi svoju individualnost i estetski smisao. Hudžere su u prošlosti gradili majstori Osaćani, kasnije i majstori iz Posavine, a u novije vreme domaći ljudi. Zanimljivo je da ovo »šaranje« hudžera izvode majstori izvan pogodbe o gradnji hudžere, pa to čine za kakav dar ili mu domaćin ispeče kokoš. Krov je kod hudžera kao i kod kuća na četiri

Fot. 14.

Ambar u Vakufu. Snimio N. Hadžidedić.

vode. Hudžera je odignuta od zemlje i stoji na nižim kamenim ili betonskim stubovima. Negde u unutrašnjosti hudžere ima i po jedno okno za žito.

Mlekar je mala drvena zgradica pod tarabom ili crepom u kojoj se drži mleko i radi o belom mrsu. U muslimanskim selima gotovo da nema mlekara. I inače sva domaćinstva nemaju mlekar.

Fot. 15.

»Čardak« za kukuruz u Vakufu kombinovan s mlekarom.
Snimio N. Hadžidedić

Ambar je takođe manja drvena zgrada, obično pod krovom od tarabe, ali ih ima dosta i pod crepom. Na ambare se stavlja daščani krov zbog toga da bar nešto ostane čitavo kad pada grad i porazbija crep na krovovima, tj. da ostane čitav ambar sa žitom, što je najvažnije. Ambari nisu veliki, obično do dva metra dužine. Stoje odignuti od zemlje na kamenju. Krov je na tri vode. Na prednjoj strani pod krovom su vrata i mala platforma za sipanje žita. Ambar je podeljen na okna za razne vrste žita (fot. 14).

Kukuruz u klip (klip — »patura«) se drži u dve vrste zgrada: u »koševima« i »čardacima«. *Koš* je pleten od pruća, okrugle je osnove, visok 3—3,5 m. Pokriven je u vidu kupe ražanom slamom ili »klasurom« (kukuruzovinom).

— *Čardak* je napravljen od horizontalnih letava. Osnova je izdužen pravougaonik (2x0,8 m), odignut od zemlje na kamenju. Krov mu je na dve vode, a pokriven je daskom ili crepom (fot. 15).

Košara (štala) je zgrada gde drže stoku. Ona je obično nešto dalje od kuće, a u mnogim selima je i nema u blizini kuće, već se nalazi na ziratima. Ranije su mnoga domaćinstva imala i po nekoliko košara: jedna kod kuće, a ostale na većim udaljenijim kompleksima zemljišta, gde se stoka držala i zimi. Kad stoka pojede hranu u jednoj košari, pređe u drugu. Toga ima i danas. Košare ili štale su opletene od pruća i oblepljene blatom (vrlo su neugledne); okrugle ili elipsaste osnove. Krov je kupast, obično od paprati, klasure, a ređe i od slame. Raznih su veličina; uglavnom prevlađuju manje zbog materijala od kojeg su

građene. Ima košara pravljenih i od daske, pokrivenih tarabom ili crepom. I one su malih dimenzija, a ime im je ostalo odranije kad su sve bile od pruća (fot. 16).

S obzirom da je ovo voćarski kraj, a posebno ima mnogo šljive koja odlično uspeva, to uz mnoge kuće imaju i *pušnice*. To su manje zgrade

Fot. 16.

Košara u Vakufu. Snimio N. Hadžidedić.

od ćerpiča, pravougaone osnove, znatno duže nego šire, u kojima su u drvenim ramovima poredane »ljese« od pruća jedna iznad druge (fot. 17). Ispod lesa se loži vatra i na njima se suše šljive. (U loparskom kraju ima i nekoliko velikih zadružnih sušionica na električni pogon, pa se ove male manje upotrebljavaju, jer šljiva sušena u njima ima aromu dima i slabo se prodaje.)

U dvorištu od zgrada dođu: »svinjac«, kokošinjac, »koraluk« (nastrešnica ispod koje stoje košnice sa pčelama), kolara (nastrešnica za kola, obično ne stoji samostalno već uz neku drugu zgradu). Sve ove zgrade su građene od drveta. Njih nema uz sva domaćinstva.

Ponegde u dvorištu ima i letna kuhinja u kojoj je ognjište kojeg više nema u kući. Ova zgrada je obično od ćerpiča.

U uglu dvorišta, podalje od kuće, je nužnik napravljen od daske i pokriven.

Uz mnoge kuće u dvorištu još imaju: bunari, stubline i »torkule«. Bunari su redovito ograđeni i pokriveni daskom ili crepom i izgledaju kao male zgradice (fot. 18). U naseljima gde nema bunarske vode snab-

devaju se vodom sa zajedničkih izvora koji su najčešće rdavo kaptirani. Odavde se voda zahvata prerezanom tikvom na štapu koja se zove »krbanj«. — »Stublina« ili »parionica« služi za pranje rublja. To je šupalj komad bukovog stabla, delimično ukupan u zemlju. U stublini se

Fot. 17.

Pušnica u Vakufu u opravci. Snimio N. Hadžidedić.

popare »rubine«: stavi se rublje, po njemu lug (pepeco), pa se ozgo sipa ključala voda. Na dnu je rupica kroz koju otekne voda za 4—5 sati, pa se onda lug odbaci i rublje vadi da se nosi na reku da se pere. Nosi se na rubinjači (obramnjači) preko ramena.

U jesen se pored mnogih kuća vide i sprave za preradu voća, koje mogu da budu i pod kakvom nastrešnicom. *Torkula* je drvena sprava za ceđenje stucanih jabuka (fot. 1). Od soka se ukuvavanjem spravlja pek-

mez. Uz torkulu dolazi i »džida«, sprava za tucanje jabuka. Sastoji se od »džide« — tučak na motki uglavljenoj u vertikalnu rašljastu granu. Na drugom kraju motke je uteg (radi na sličnom principu kao đeram). Po-

Fot. 18.

Bunar u Jablanici. Snimio Mil. S. Filipović.

moću džide tucaju se jabuke u koritu ili »dibeku« izdubenom od jednog komada drveta (fot. 5).

U vezi s nestajanjem ognjišta, a još više s promenom tipa kuća kod kojeg nema otvorenog tavana, i zbog relativne ušorenosti ovog tipa kuća (nema prostora za kompletnu okućnicu) pojavljuju se negde oko 1955. godine dve nove vrste zgrada: »sušara« i mljekarić«. Ove zgrade dolaze obično uz kuće sa dvovodnim krovom (sobe u potkrovlju). *Sušara* služi za sušenje mesa. To je daščana zgrada, visine 3—4 metra, u obliku prikraćene piramide sa krovom na jednu vodu. Osnove je kvadratne (fot. 19). Na zemlji se loži vatra, pa se na dimu suši gore obešeno mesto. Za loženje se upotrebljavaju strugotina ili trule klade. Ako se napravi šira i lepša sušara, služi kao letnja kuhinja; stavi se u nju šporet.

Fot. 19.

Sušara za meso u Šoru u Mačkoveu.
Snimio N. Hadžidedić.

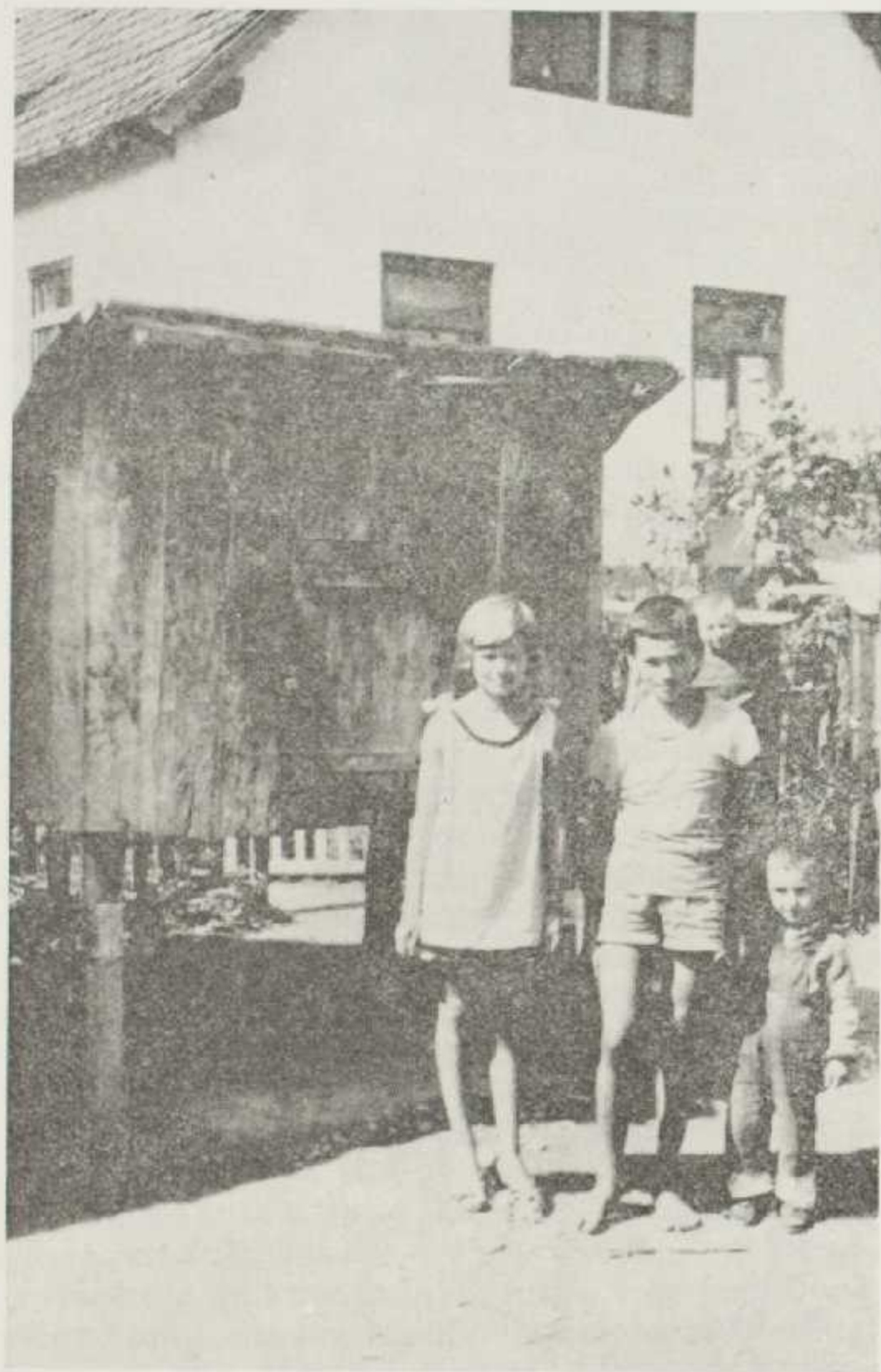
Mlekarić je sasvim mala zgradica, veličine ormara, pravljena je od daske, sa krovom od crepa ili lima na jednu vodu. Podignuta je na četiri stuba na visinu od oko 1 m. Stubovi su negde na pola visine okovani limom da se miševi ne mogu penjati gore i poganiti mleko (fot. 20). Mlekarić se nalazi odmah uz kuću, i to uglavnom u ušorenim selima gde nema mogućnosti za gradnju većih mlekara, a i sama ekonomija se promenila, jer drže manje stoke.

Imućnija domaćinstva imaju i *kačaru*, ustvari grubu natstrešnicu pod kojom se čuvaju kace za kiseljenje šljiva (fot. 21).

Okućnica se ograđuje i najčešće je četvorougona, obično kvadratna (sk. 7). Dvorište se naziva »ulica« (kod Muslimana avlija). Seoski

put se naziva »sokak«, ili drum ili »kolnik«, a kolski putevi se zovu »testa«.

Ograde su: »perda« ili »prošće« (vertikalne letve), »tarabe« (kod muslimanskih kuća visoka daščana ograda, bila u upotrebi ranije).

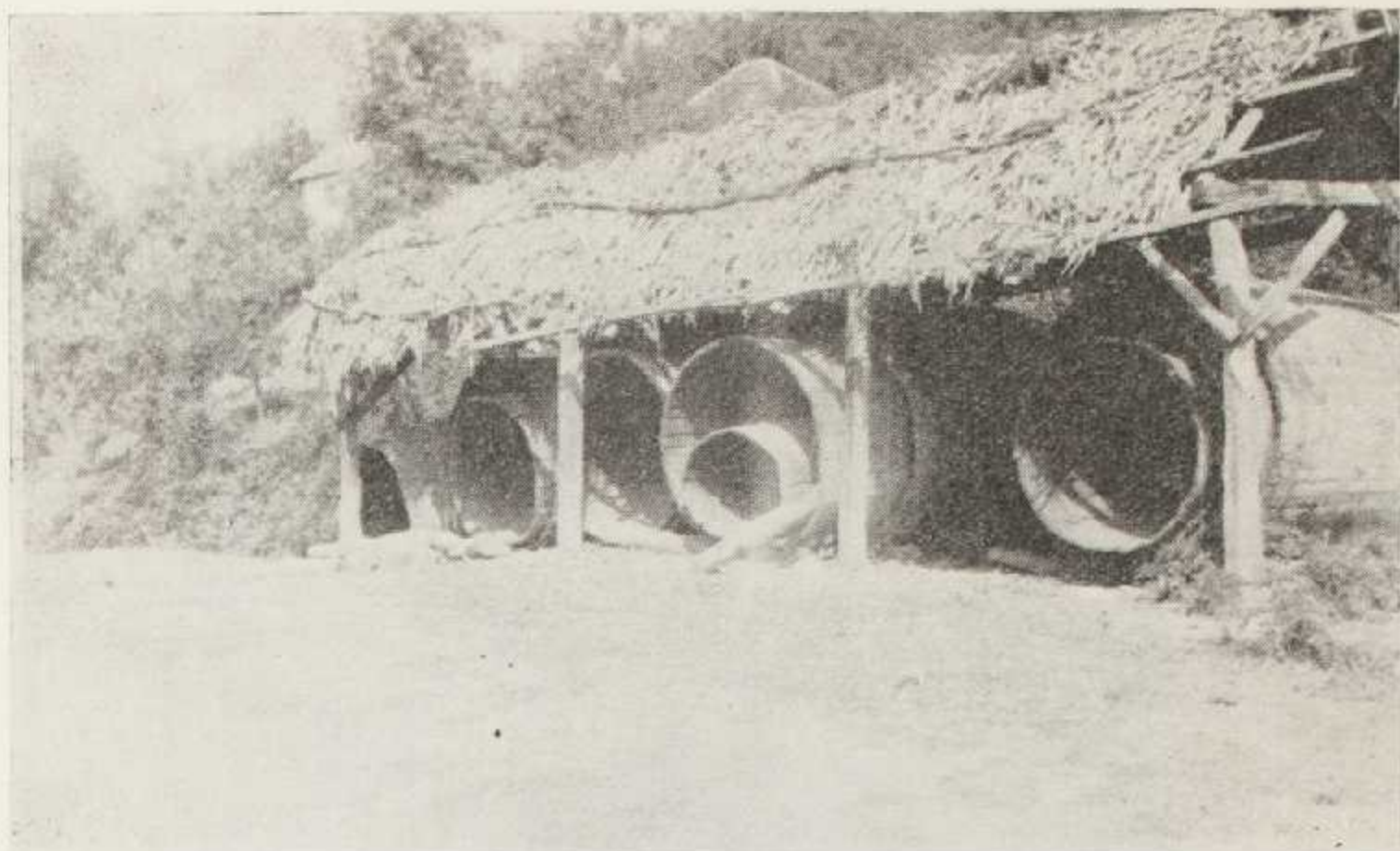

Fot. 20.

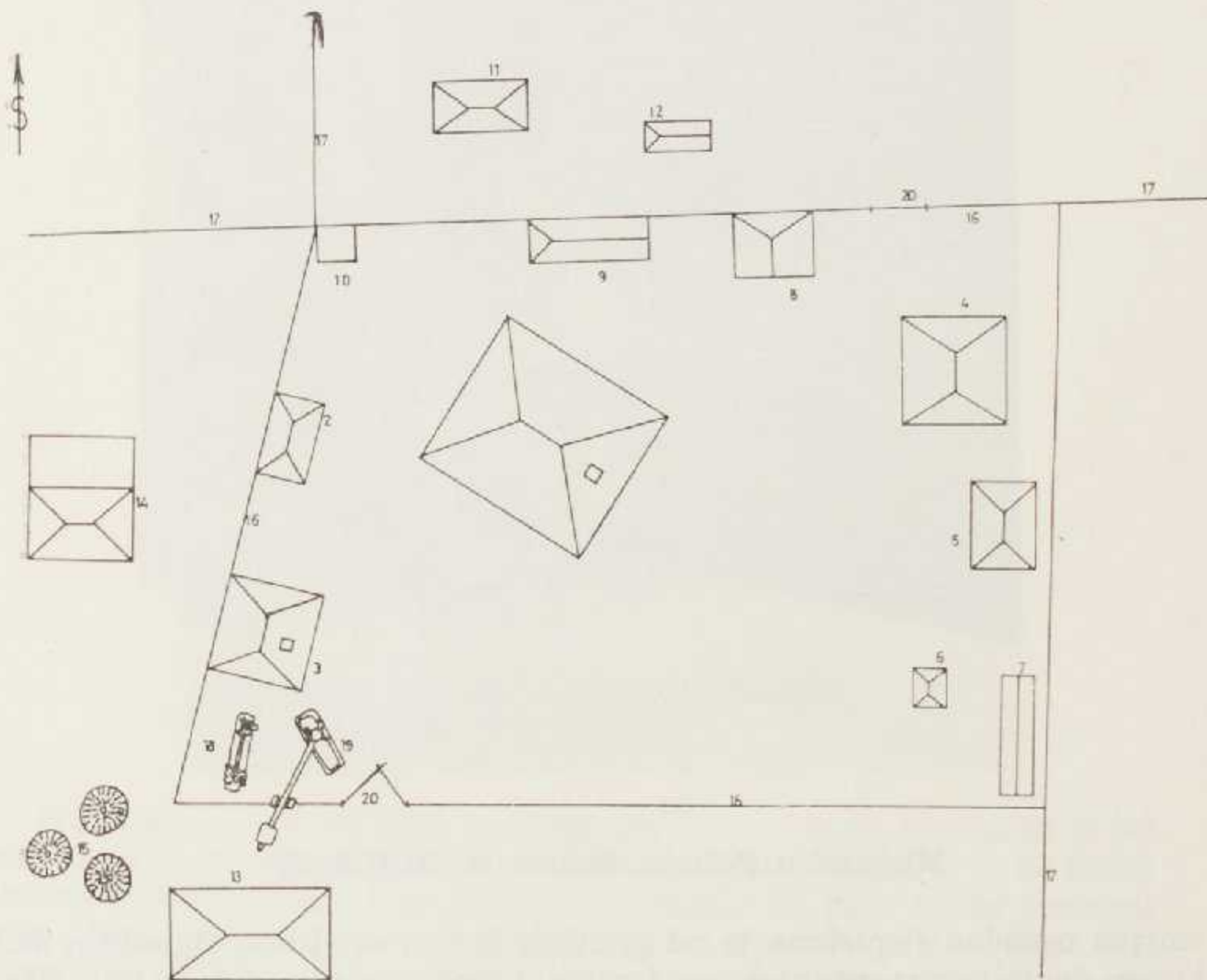
Mlekarić u Priboju. Snimio N. Hadžidedić.

»mrtva ograda« (ispletena je od granja), živica, »vrljike«. Ograđuju se: kućno dvorište, vrt, voćnjak, pa i njive, naročito ranije dok je bilo više drveta.

Kad put vodi kroz vrljike koje se moraju vaditi i nameštati radi prolaza, to je onda *bogaz*. *Vratnice* su od vrljika, ali tako napravljene da se okreću oko jedne osovine. Prelaz preko ograde za pešake, načinjen je od daske provučene kroz ogradu i oslonjene krajevima na stubove, zove se *prijelaz* ili *nogostup*.

Fot. 21.
Kačara u Humcima. Snimio Đ. Jović.

Skica 7.

Primer okućnice. Okućnica Save Vlačića u Visorima. 1. kuća, 2. mljekar, 3. let-nja kuhinja, 4. nova udžera, 5. stara udžera, 6. pokriven bunar, 7. koraluk (košnice sa pčelama), 8. ambar za žito, 9. čardak za kukuruz u klipu, 10. WC, 11. pušnica, 12. kokošinjak, 13. Košara (štala), 14. stara pušnica i kolara, 15. »sjena«, 16. ograda oko »avlije«, zvana »prošće«, 17. ograda »vrljike«, 18. tor-kula, 19. »džida« i »dibek«, 20. ulaz u avliju.

VII. NOŠNJA*

(Obradila Ljiljana Beljkašić-Hadžidedić)

Opšta karakteristika nošnje u ovom kraju je veoma velika jednostavnost, mali broj haljetaka i skoro svako odsustvo boja i ukrasa. Na ovom području na kome žive tri grupe — Srbi, Hrvati i Muslimani, najveću pažnju obratili smo nošnji Srba, jer Hrvati, koji žive u selu Driječci u potpunosti se oslanjaju na grupu Hrvata u zapadnoj podgorini Majevice (prema Tuzli) i sa njima čine celinu u svakom pogledu, pa i u nošnji. Ista takav slučaj je i sa Muslimanima koji žive u selima Humcima i Nahviocima (sa Sitarima), i koji u svemu čine celinu sa muslimanskim stanovništvom u Čeliću, Srebreniku i drugim selima prema Tuzli i Brčkom. Upravo zbog toga smo obratili najviše pažnje nošnji najbrojnije grupe stanovništva u ovom kraju, koja predstavlja celinu za sebe.

Na prvi pogled zapaža se kod sve tri grupe veliki uticaj gradske nošnje, posebno kod mlađeg sveta koji u potpunosti ili skoro sasvim usvaja konfekcijsku odeću i industrijski proizvedene materijale. Posebno u srpskoj nošnji te promene su veoma velike. Nagle promene u nošnji nastupile su naročito u toku i posle II svetskog rata. U tom periodu na promenu nošnje svakako da su uticali nestašica sirovina, opšta oskudica prvih godina posle rata i prodor industrijski proizvedenog tekstila. Pored toga, i krupne promene koje su nastupile u društvenom i privrednom životu ovoga kraja u posleratnom periodu svakako da su se odrazile i u nošnji. I pored toga što u ovom kraju nema ni većeg gradskog naselja (najbliža gradska naselja su Brčko, Tuzla i Bijeljina) niti razvijene industrije, zatim što su saobraćajne veze sa razvijenijim krajevima prilično loše, ipak se u ovom kraju naglo širi gradska nošnja, koja u ovo područje prodire kao jedan od prvih elemenata gradske kulture.

U seoskim prodavnicama u ovom području (Priboj, Šibošnica, Lukavica) najbolje se može zapaziti kretanje koje postoji u tom pogledu. Tako, na primer, industrijski proizvedeno »uzvodno« platno koje se prodavalo u ovim prodavnicama skoro da više niko i ne traži za proteklih 4—5 godina. Prodaje se najviše tzv. »sirovo« platno, tj. »botana«, od koga stariji svet izrađuje košulje i gaće. Prodaju se takođe sve vrste flanela. Niko više neće da kupuje šajak niti gotove pantalone od šajaka. Muškarci mnogo kupuju moher-kapute, pantalone od somota, vindjake i šušlavce, koji su na ceni. Marame za glavu od debele sjajne svile, zvane »ledenke«, već 5—6 godina više se ne traže. Potisile su ih sasvim marame od najlona i perlona, posebno one prozirne. Dobro se prodaju gabarden i razne vrste cica. Muslimanke kupuju pretežno šareni cic, u živim i jarkim bojama, dok Srпкиnje i Hrvatice kupuju cic malo prigušenijih boja i ne toliko šaren (»da nije muslimanski«). Vrlo je verovatno da to vuče svoje korene i iz onih ranijih vremena kada »raji« (u periodu turske vlasti) nije bilo dozvoljeno da nosi odeću živih boja, pa je to vremenom ostalo kao navika.

* Radeći ovaj prikaz nošnje, služila sam se građom koju mi je stavio na raspolaganje prof. Mil. S. Filipović, koju je on prikupio ranijih godina, i građom koju sam lično prikupila boraveći na Majevisi 1967.

Prodaju se također ženski kombinezoni, grudnjaci, ženske i muške gaće, kao i muške košulje i ženske bluze od sintetičkih tkanina. Posebno su tražene prozirne ženske najlon-bluze. Muške košulje od običnog šarenog platna ili kariranog flanela, zv. »frenč-košulje« više se uopšte ne traže. Kupi ih možda poneki stariji čovek. Mlađi traže samo najlon-košulje, ponekad čak i jarkih boja. Nije ni sasvim neuobičajeno videti mlađeg čoveka kako sav oznojen radi na njivi u beloj najlon-košulji. Pamučne čarape također retko ko kupuje, pretežno samo starije žene. U poslednjih nekoliko godina prodaju se i traže samo najlon i grilon-čarape. Mnogo se traže i prodaju šeširi koji su sa manjim obodom, slični po obliku lovačkim. Smeđi se prodaju starijim, a sivi mlađim muškarcima. Muška i ženska obuća svih vrsta traži se i kupuje. Posebno je tražena obuća sa gumenim đonom, kao i gumeni opanci i čizme. Posebno gumene čizme za decu veoma se mnogo prodaju, jer to je skoro jedina obuća koja se deci kupuje; preko leta deca idu bosa, a od jeseni do proleća u čizmama.

Pored gotovih konfekcijskih proizvoda i idustrijski proizvedenih materijala koji su našli primenu u nošnji, također se veoma mnogo nose razni »sviteri«, pleteni po ugledu na one koji se nose i u gradu. Te svitere obično žene same izrađuju kod kuće. Mnogo se nose sviteri bez rukava, pa čak i leti preko košulje.

Kod starijih ljudi koji još nose stariju seosku nošnju ta nošnja više nije u potpunosti sačuvana, jer će se u njoj, odeći starijeg čoveka, naći bar jedan deo koji je poreklom iz savremene gradske odeće.

Razlike koje su postojale u nošnji između Srba, Hrvata i Muslimana u novije vreme se gube kod mlađeg sveta skoro u potpunosti, a posebno kod školske dece te razlike i ne postoje, jer im je odeća pretežno izrađena od kupovnih materijala.

SRPSKA NOŠNJA

Dok se nosila i održavala starija seoska nošnja na Majevidi, ona je činila jednu celinu i protezala se skoro od Srebrenika na zapadu, pa skoro do Drine, tj. koliko se proteže i planina Majevidica u pravcu istok-zapad. U ovoj prilici nemoguće nam je bilo vršiti upoređenja majevidičke nošnje sa nošnjom susednih oblasti, jer o tim nošnjama, kao i o majevidičkoj, u literaturi nema podataka. Ipak, na osnovu poznavanja nošnje u Donjem Birču kod Vlasenice moglo bi se reći da na prvi pogled ima veoma mnogo sličnosti, a posebno u ženskoj nošnji. U majevidičkoj nošnji osećaju se jaki uticaji nošnje iz Srbije, koji su svakako prodirali preko Bijeljine, odnosno Semberije, Zvornika i Podrinja.

Iako je nošnja na ovom području ujednačena, ipak u nekim selima ima manjih, neznatnijih odstupanja, posebno u ženskoj nošnji. Tako, npr., tvrde da se nešto malo razlikuju ženske nošnje u selu Tobutu, Vukosavcima, Loparama i Priboju od nošnje u ostalim selima, tj. da su košulje duže, krojene od grubijeg platna i da po dnu imaju šire čipke ili »ekle«. Tako isto tvrde da je još oko 1960. godine u Brezju bilo devojaka koje su nosile na kopicama na glavi dukate, za razliku od nošnji u celoj ovoj oblasti. No, to su samo neznatne razlike.

Pošto je nošnja i u ovom kraju podložna jakim promenama, to je veoma teško pratiti njen razvoj. O tome kakva je bila nošnja između dva rata možemo dobiti podatke na osnovu sećanja onih koji su je nosili, ili na osnovu malobrojnih delova odeće koji su slučajno zaostali i koje smo imali priliku da vidimo. O tome kakva je bila nošnja početkom ovog veka, tj. još mnogo ranije, takođe smo mogli da saznamo samo na osnovu sećanja pojedinaca, jer, na žalost, o toj nošnji u tom periodu nije nigde pisano.

Ranije se nošnja izrađivala od domaćeg materijala — tkanog domaćeg pamučnog platna, domaćeg sukna i vune, a retko i od »prede« (lana). Pamučno platno tkano je od kupovnog predenog pamuka, i bilo ga je više vrsta, zavisno od vrste pamuka i tehnike tkanja. Obično je tkano nešto deblje platno, zvano »melez«, koje se upotrebljavalo za svakodnevnu odeću, posebno za starije osobe, i »uzvodno« platno, finije i tanje, koje se upotrebljavalo za svečaniju odeću starijih i nošnju mladića i devojaka. Nešto finije platno tkalo se za ženske marame, zvane »čem-bere«, po čijim su se ivicama utkivale uže ili šire pruge od raznobojnog pamuka, najčešće plave i crvene boje. Te utkane pruge zvale su se »čupe«, te su se i takvi čemberi nazivali »čupani čemberi«. Platno za nogavice ženskih gaća posebno se tkalo. To je »melez« kod koga se »na dasku preberu kutijice«, tj. tkanjem se dobiju reljefne šare.

— Pored platna, tkalo se i sukno, i to u četiri niti, pa se posle valjalo u stupama. Valjalo se u stupama u Podgori kod Priboja, a ponekad je nošeno na valjanje i u okolinu Tuzle. Sukno nazivaju »suknjište«. Posebno kvalitetnim suknom, koje je bilo i znatno skuplje, smatrano je sukno zvano »bugarija« ili »bugarsko sukno«. To sukno bilo je mrkosmeđe boje i ono se kupovalo gotovo, ili su kupovani već izrađeni haljeci od ovoga sukna. Pošto je bilo skupo, to su takve haljetke mogli da nose samo oni koji su bili imućniji.

Haljetke od sukna izrađivali su majstori — terzije koji su putovali i radili po selima, a neke finije izrađene suknene haljetke kupovali su gotove u Tuzli, Brčkom, Bijeljini, a ređe i u Zvorniku. Pred II svetski rat bilo je u Loparama krojača koji su mašinom šili haljetke od suknjišta. Danas, međutim, po selima znatan broj žena ima šivaće mašine. One same šiju jednostavnije stvari, a za nešto bolje ide se krojačima u Tuzlu i Brčko (npr., za šivenje kostima, kaputa itd.). Samo na osnovu ovoga do sada izloženog, može da se vidi kakav je krupan preobražaj doživelo naše selo u periodu posle naše revolucije i kakvim ritmom teče proces urbanizacije našeg sela.

Muška nošnja

Celokupna odeća koja pripada jednom licu naziva se »oblačaj«; odeća koja se nosi samo u svečanim prilikama zove se »stajajući oblačaj«, a sve ono što devojka nosi sa sobom kad se uda zove se »ruho«.

Danas, na vašarima, u odeći mladih muškaraca zapaža se veoma veliko šarenilo. Mlađi su u potpunosti prihvatili savremenu gradsku nošnju. Stariju nošnju možemo videti jedino još kod starijih ljudi, ali veoma retko u celini, jer i kod njih ćemo naići bar na neki deo gradske odeće. Opšti utisak u takvim prilikama je da su svi veoma čisti, uredni

i izbrijani. Međutim, radnim danom dešava se, i to ne veoma retko, da se susretnu ljudi zapušteni, prljavi, ponekad čak i pocepani. Kod mnogih su muškaraca pohabani i deformisani šeširi, a mnogi, kad je kiša, idu bosi.

Opšta i značajna karakteristika starije muške nošnje je nošenje dugih i širokih platnenih gaća, preko kojih se nosila duga košulja (do

Fot. 22.

Srpska muška letnja nošnja; opanci »kapuraši«.
Snimio N. Hadžidedić.

iznad kolena). Preko leta muškarci su uvek išli tako odeveni, pa i danas mogu se još videti stariji ljudi u takvoj odeći (fot. 22 i 23). Pošto i Muslimani (stariji) takođe preko leta nose duge košulje i gaće, ipak ih je lako razlikovati po načinu nošenja košulje. Naime, Muslimani košulju uvlače u gaće, dok Srbi košulju nose preko gaća. Muškarci tako odeveni

u gaćama i košuljama mogu se videti i u hladnije dane, a tvrde da im nije hladno u samim gaćama i košulji, jer ih tako »lavori vjetar«.

— Košulju nazivaju »rubina«. Ona je duga i široka (tab. I, sk. 4), bez veza i ukrasa. Rukavi su dugi i široki, a bilo ih je pri dnu i »smreškanih«. Okov rata je uža jačica koja se kopčala na dugme, često i u boji (tamnoplavo, narandžasto). Neposredno pre II svetskog rata ušlo je u modu i »faltanje« košulja. Naime, košulja se presecala u struku, te se deo koji ide preko gaća nabirao u »falte« (nabore). To su nosili momci ili mladi ljudi.

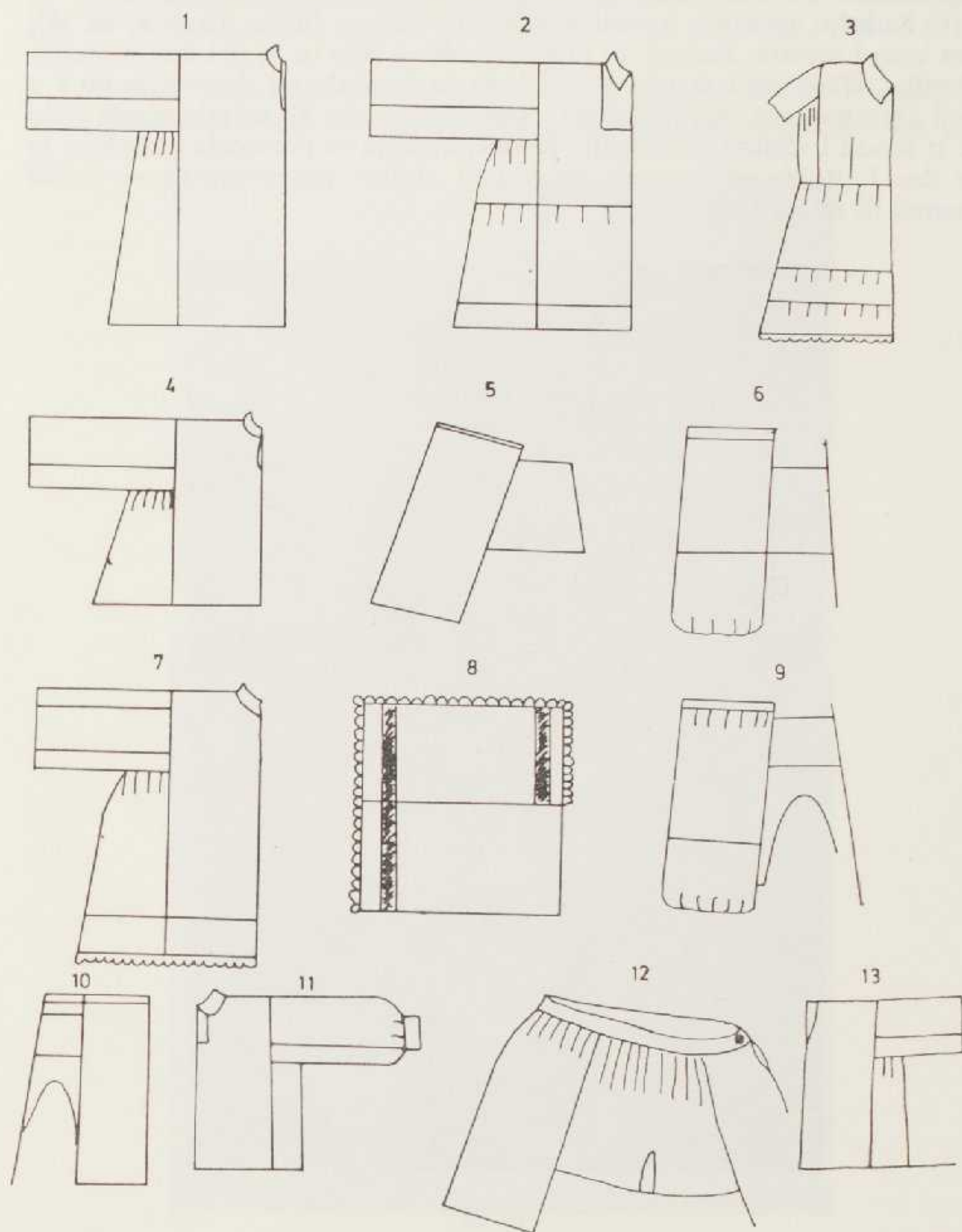

Fot. 23.

Srpska muška letnja nošnja; gumeni opanci.
Snimio Mil. S. Filipović.

— Muška deca nisu nosila gaće, nego su nosila samo košulju. Danas košuljice nose samo mala muška deca. Međutim, pre pedesetak i više godina, priča se, da su dečaci čak i do desetak godina hodali u samim košuljama, i tek kad malo poodrastu oblačili su i gaće (tab. I, sk. 5). Gaće su bile duge do opanaka, a po ivici, po dnu nogavica, ukrašavale su se užom čipkom (»erama«, fot. 22).

TABLA I

Krojevi pojedinih haljetaka.

1. Kroj srpske ženske košulje »na prosto«; 2 i 3. Kroj srpske ženske košulje »na aljinski kroj«; 4. Kroj muške košulje iz srpske nošnje; 5. Kroj muških gaća, srpska nošnja; 6. Kroj ženskih gaća, srpska nošnja; 7. Košulja, hrvatska nošnja; 8. Čember, hrvatska nošnja; 9. Kroj ženskih gaća, hrvatska nošnja; 10. Kroj muških gaća, hrvatska nošnja; 11. Kroj muške košulje, hrvatska nošnja; 12. Muslimanske muške šaljvare, 13. Muslimanska košulja; osnovni kroj muške i ženske košulje je isti, ženska je samo duža, a rukavi kod muške košulje širi.

U periodu između 1900. godine i I svetskog rata u hladnije dane preko gaća nošene su »čakšire« od belog suknjišta. Te čakšire bile su duge, sa širim turom i uskim nogavicama koje su se pri dnu kopčale kopčama sa vanjske strane. Svuda po šavovima bile su ukrašene crnim

Fot. 24.

Starija srpska. muška nošnja, inače izobičajena. Nosio je starac Jovo Janković, star preko 80 godina iz Jablanice. Snimio N. Hadžidedić.

gajtanima, a oko džepova »kolutovima« od crnog gajtana. Još nešto ranije pamti se da je poneko imao i bele ili crvene tozluke izrađene od tzv. »vidinske čohe«. Negde pred I svetski rat počele su da se nose i čakšire od crnog sukna, sa nešto užim turom i kraćim nogavicama. U isto vreme kada i crne čakšire (fot. 24), nosile su se, oko 1910. godine,

i čakšire od »bugarskog sukna«, smeđe boje, ukrašene »dikiševima«, tj. vezom od gajtana širokim kao podlanica. Tek u periodu između dva rata dolazi u modu šajak od koga se prave čakšire u vidu »rajtozni« (od nem. Reithosen), na kojima su oko džepova gajtanom bile vezene »krune«.

— Po košulji su se opasivali šarenom vunenom »tkanicom«. Pre I svetskog rata tkanice su bile široke oko 10—15 cm, a posle I svetskog rata tkanice se izrađuju nešto uže, oko 5—10 cm. Tkanice su se tkale na »stanu« (razboju). Ranije su se tkale od same vune, a kasnije, kad su postale uže, osnova je bila od vune, a potka od raznobojnog pamuka koji su zvali »rujak« (konac marke DMC). Danas tkanice mogu da se vide samo još kod starijih ljudi, i ako se još nose, nose se tako da se mnogo ne ističu (da pokriju gornju ivicu pantalona). Stariji ponekad nose pojas u vidu upletene uzice od vune (fot. 23).

Prema predanju, nekada davno opasivali su se i likom. Izuzetno, prilikom nekih običaja, opasivali su decu i vrbom: pred Đurđevdan otka se platno od »crnog« pamuka, sašiju se rubine i na Đurđevdan, pre sunca, majke okupaju decu, obuku im te rubine i opašu ih vrbom.

Preko tkanice pamti se da su stariji i ugledniji ljudi nosili i »silaj« (bensilah), u koji su stavljali mašice i pribor za pušenje. Uz silaj nosio se i »kožni torbak« ukrašen olovnim pulama i srnećim papcima. To je izobičajeno već pre 30—40 godina, ali se i posle toga mogao videti silaj ili torbak kod ponekoga. »Lole i barabe« za pojasom su nosile još i nož. Smatralo se da čestit muškarac to ne nosi.

Na gornjem delu tela nošeni su razni haljeci od sukna, sa ili bez rukava, sa različitim nazivima: prsluk, jelek, fermen, đečerma, koparan, đuda, gunj, gunjić.

— *Prsluk* (ili jelek) je haljetak kroja džemadana, krojen od domaćeg sukna, sa malo ukrasa od gajtana. Prsluk je bio karakterističan za majevičku nošnju. Ako je bio izrađen od bolje tkanine — od čohe ili suk-njišta smeđe boje (kao srbijanski), tada se nazivao *fermen* (fot. 22). Sada se mesto toga nosi prsluk iz evropske građanske nošnje, kao i svi-teri bez rukava.

Đečerma je haljetak bez rukava, nošen pre 40—50 godina, a izrađivan je od crvene »čove«. Bila je veoma slična đečermi iz Sarajevskog polja. Ukrašavana je »kruškama« od crnog svilenkastog gajtana i nošena ispod fermena.

— *Duda* (ili *koparan*) — to je haljetak sa dugim rukavima, od sukna ili čohe. Uz bele čakšire od sukna nošene su i bele suknene đude, ukrašene crnim gajtanom svuda okolo. Duge su bile nešto malo niže struka, tek toliko da ga pokriju. Izrađivane su u Brijestu i Priboju. Đude se kasnije izrađuju od mrkog sukna i od smeđemrkog šajaka, i po načinu izrade iste su kao i srbijanski (zapravo šumadijski) koparani. Takve đude bogato se ukrašavaju crnim gajtanima po rukavima i prsima. Po količini veza videlo se i bogatstvo onoga ko je nosi, odnosno imovno stanje kuće. Ovakva đuda bila je u opštoj upotrebi između dva rata. I inače treba pomenuti da su uticaji šumadijske nošnje u ovom periodu bili veoma veliki i da su se mnogi muškarci odevali po ugledu na tu nošnju. Pričaju da je između dva rata u majevičkim selima radio neki Srbijanac — pokretni terzija i da je mnogima on izrađivao te haljetke.

Đudu je momak oblačio prvi put kad odraste za ženidbu. Ako je otac imao više sinova, a slabog je imovnog stanja, onda su mu se svi sinovi iženili u jednoj te istoj đudi. Još i sada poneki stariji čovek ima đudu.

— *Gunjče* je jednostavan haljetak bez rukava, izrađen od crnog sukna (fot. 23) ili čohe, ukrašen samo naokolo sa nekoliko nizova crnog gajtana.

Gunjevi su bili u opštoj upotrebi sve do II svetskog rata, a posle rata gunjevi se gube iz upotrebe, tako da se gunj može videti samo još kod nekog starijeg čoveka (fot. 24). Pre I svetskog rata, pre pedesetak i više godina, gunjevi su bili dugi, do ispod kolena, a nešto kasnije oni su nešto kraći. Koliko se zna, najstariji gunjevi bili su beli, od belog suknjišta, a nešto kasnije počeli su da se izrađuju i od crnog.

U periodu između 1900—1905. godine u modu je ušao gunj »krpnjaš« ili »krpni gunj«. Ti gunjevi u majevička sela »potekli su« prvo iz Bijeljine. Bili su topli i teški. To sukno (»krpa«) bilo je spolja glatko, a iznutra je imalo rese. Bili su svetlije smeđe (kao singave) boje, svuda okolo ukrašeni sa po tri reda crnog gajtana, a po sredini prsa bio je i vez od gajtana. Krpnjaši su se kupovali gotovi u Bijeljini, a sukno za njih dobijano je odnekle, verovatno od Paraćina.

Danas se mesto gunjeva nose đude (stariji), razni sviteri (posebno kod mlađih), kratki i dugi kaputi.

Ranije, u izuzetnim prilikama, kao što je odlazak na slavu, crkvi ili »na mir«, i to kad se odlazi na konju, nosile su se i crvene kabanice. »Kabanice« su bile krojene od sukna, u vidu pelerina, sa kapuljačom. Bilo ih je toliko širokih da je mogao njom da se pokrije i jahač i konj. Nekada su se te kabanice nosile i savijene, pozadi iza sedla. Nazivane su »kabanica« ili »serdžada«, a kapuljaču su zvali još i »šukulja«. Retko su bile u upotrebi već i pre II svetskog rata, a sada se možda sačuvala još samo kod nekog. Nosili su ih uglavnom stariji i »viđeniji« ljudi.

Negde iza 1935. godine pojavili su se i »kožuri«, koje i sada još poneko nosi. Kažu da je pre ovoga rata u Priboju bio jedan majstor koji ih je izrađivao, i to kraće vreme. Inače, kupovani su u Bijeljini i Loznici. U toku poslednjih desetak godina, dakle u novije vreme, neki Srbijanci koji dolaze da rade kao majstori u ciglani u blizini Lopara, donese iz svoga kraja gotove kožuhe i prodaju ih, tako da ima ljudi koji i sada kupuju i nose kožuhe.

Na nogama su nošene vunene *čarape* i *opanci*. Pre 40—50 godina čarape su bile duge do kolena, pletene na pet igala od bele vune, a kasnije i od crne. Pre 60—70 godina momci su nosili i šarene čarape, vezene raznobojnom vunom. U vreme oko I svetskog rata čarape su se vezle pri dnu i pri vrhu grlića raznobojnom vunicom, zv. »rujak«, a izuzetno za momke i đinđuvama. Već u godinama pred II svetski rat čarape su nešto kraće i nazivaju se »niskače«.

U selu Peljavama pominje se da je nekada »muškinje nosilo mestve«, koje su sami izrađivali od ovčije ili juneće kože. Prema opisu, izgleda da su to bili komadi kože koji su se navlačili preko čarapa, pa tek preko toga navlačili su se opanci — »da brane od vode«. U Priboju neki pominju da su se nekada zimi, i to retko, upotrebljavale »komašne«. To su bili komadi kože sa kojih je oguljena dlaka, i koji su se oko noge

uvezivali oputom, sa namenom da čarape i noge sačuvaju od snega i vlage. Čini se da su te majevičke mestve i komašne isti ili veoma sličan deo odeće, samo sa različitim imenima. Inače, dok su mestve vrsta obuće poreklom iz orijentalne gradske nošnje, kamašne su prihvaćene iz uniformi iz doba austro-ugarske okupacije, a bile su omiljene i u nošnji lovaca i sportista.

Neki stariji ljudi pamte da su se ponekad, pre 50—60 godina, nosili za blato i »drveni opanci« koje su oni sami »kopali« od lipovog, jasikovog i vrbovog drveta.

Opanaka je inače bilo nekoliko vrsta. Kao najstariji smatraju se *presnaci*, tj. opanci od sirove kože, sa dlakom i oputom. Nošeni su oko 1900. godine, a i kasnije. Kasnije se nose opanci od »učurene« (učinjene) kože, koju su sami ćurili u kreću. Već iza 1900. godine pojavili su se opanci *šiškari* (ili *mađžarci*) (fot. 23), za koje pretpostavljaju da su im došli u modu »od Drine«. Nabavljani su iz Bijeljine i Brčkog. To su bili opanci sa širom oputom i dosta zatvoreni. U tom istom periodu nosili su se i *sarajevski opanci* koji su bili, uglavnom, crvene boje. Oko I svetskog rata nošeni su i opanci *crljenci* koje su izrađivali Muslimani u Čelicu, a imali su ređe opute i manji »nosić«. Između dva rata bilo je i srbijanskih, tzv. *šabačkih opanaka*, sa velikim kljunom i kaišem koji se obmotavao oko noge. Bilo je također i *smarlanih opanaka*. Smarlani opanci ili smarlama bili su sa đonom od goveđe kože, a gornji deo bio je sitno opleten od opute i ukrašen.

Između dva rata pojavili su se i opanci *kapuraši* (ili *klompalji*, fot. 22), koji su još i sada u upotrebi, posebno kod starijih ljudi. Ceo gornji deo izrađen im je od jednog komada kože crne boje, nemaju kljuna, široki su i niski. Kupuju se u Bijeljini i Brčkom.

Koliko se zna, prve opele počele su da se nose negde oko 1930. godine. Sada je muška obuća veoma raznovrsna: razne vrste kožne i gumene obuće — od sandala pa do gumenih čizama.

Kosu šišaju i bradu briju, dok brkove stariji muškarci često nose. Mlađi briju i brkove. Pamte da je još pre 60—70 godina bilo perčina kod muškaraca i da su već davno izobičajeni. Još pre 50 godina muškarci su se šišali na poseban način — »nosili su ćubu«. Šišali su se tako što su se pozadi sasvim šišali, a spreda, na temenu, ostavljali su »ćubu«. Posle I svetskog rata počeli su da se šišaju onako kao što je uobičajeno i sada. Brada se ne brije samo u izuzetnim prilikama, a to je jedino u slučaju velike žalosti, koja se obeležava i nošenjem brade. U žalosti za roditeljima ili decom muškarci se ne briju 40 dana. Žalost se ranije obeležavala i izvrtanjem gunja i gunjića na naličje (drugi delovi odeće nisu se izvrtali). Tek od pre 25 godina počela je da se uvodi crnina kao znak žalosti.

Nošnja na glavi bila je veoma raznovrsna. Pre I svetskog rata muškarci su na glavi nosili crvene kapice (kao fes, samo pliće), tamne, skoro crne fesove sa kićankama i šubare. Oko kapa omotavali su »pamru« i »krmez« (ili »crveni peškir«). Pamra je vrsta šala (fot. 24) koji je bio šaren (najviše crvene i zelene boje), ili je bio od pamučnog flanela kafene boje. Pamre su se nosile na glavi sve do II svetskog rata. Ugledniji i stariji ljudi nosili su crvene krmeze koji su se nosili, ali ređe, čak i do II svetskog rata.

— U periodu između dva rata sve više u upotrebu ulaze šubare (fot. 23) i šeširi. Mnogi su zimi nosili šubaru, a preko leta slamni šešir. U novije vreme, tj. u posleratnom periodu sve više su u upotrebi šeširi i kačketi. Ipak, stariji muškarci pretežno nose šubare ili kakav otrcani šešir, a mlađi šešir ili kačket. Kad kupuju šešire, mlađi kupuju sive,

Fot. 25.

Mladić sa ogrlicom od dukata preko kravate.
Snimio V. Jović.

stariji smeđe. Često se kod mladih muškaraca vidi za šešir zadenuti deo repa od veverice, peruška od fazana ili kreje, ruža, ili grančica bora ili jele.

Pored toga što je nošnja mlađih ljudi, posebno momaka, skoro u potpunosti gradska, ipak ima izvesnih pojava u njihovoj nošnji koje svoje poreklo ne vode niti iz starije seoske niti iz savremene gradske nošnje. Naime, u novije vreme, u poslednjih 5—6 godina, na vašarima se mogu videti mladići odeveni po »poslednjoj modi«, čak i sa kravata-

ma (svakako oni imućniji), koji, kao i devojke udavače, nose oko vrata ogrlicu od dukata (fot. 25) ili dukate pričvršćene na kravatu (fot. 26).

Za tetoviranje ranije nisu znali. Sada ima samo pojedinaca koji su tetovisani po rukama, a tetovirali su se kada su služili vojni rok.

Fot. 26.

Mladić na vašaru u Mačkovcu 1967. godine. Na krvati dva dukata. Snimio N. Hadžidedić.

Ženska nošnja

Opšta karakteristika starije ženske nošnje je veoma velika jednostavnost. Zatim, ona je crno-bela s tim da bela boja preovladava. Starija ženska seoska nošnja na Majevidi upravo zbog toga i zove se »bjelina«, ili kažu za nekoga da nosi »bijelo«.

Mlađe žene i devojke su, kao i muškarci, prihvatile dobrim delom odeću iz grada, ili bar pojedine haljetke i industrijski proizvedene materijale. Ipak, nošnja mladih žena još uvek je sačuvala bar ponešto iz starije nošnje. Starije žene (one iznad 40 godina) i starice nose još duge bele košulje, ali i na njima je uvek bar poneki deo iz varoške nošnje.

Koliko se nošnja menja u periodu posle revolucije (usled mnogih drugih promena u životu ovih ljudi i opštih kretanja), može da se vidi

Fot. 27.

Srpska nošnja. Žena levo ima košulju »na prosto«, žena desno »na aljinski kroj s kanjerom«. Snimila LJ. Hadžidedić.

i iz sledećeg primera: donedavno se u ženskoj nošnji nosio jelek koji je bio veoma tražen i skupocen. Neposredno posle ovoga rata takav jelek plaćan je oko 10.000—15.000 dinara. Međutim, već oko 1963. godine takav jelek mogao je da se kupi čak za 2.000—3.000 dinara, jer nema uopšte više potražnje.

Osnovni delovi ženske nošnje su duga i široka bela košulja (»rubina«) i duge bele gaće. Košulje su krojene od domaćeg tkanog »uzvodnog« platna sa širim ili užim uzvodom (»dvadešnjak« i »tridešnjak«). Oko 1930. godine neke žene su uzvod protkivale i svilom, pa su od njega šile »svilene rubine«. Sada se nose dve vrste košulja: »na prosto« i »na fistan« (ili »na aljinski kroj«). Košulje krojene »na prosto« i sada su u upotrebi kod starih žena (fot. 27), a prema njihovom sećanju, takve

Fot. 28.

Srpska nošnja. Devojka sa suknjom od uzvodnog platna, keceljom i najlon maramom. Snimila Lj. Hadžidedić.

iste bile su i »od starine«. Takve košulje su duge, široke, sa nabranim »klinima« ispod rukava, a rukavi su dugi i široki, krojeni od jedne i po pole. Oko vrata je običan razrez i uzana jačica po kojoj je često sitan vez zv. »izrada«. Prednji i zadnji stanovi krojeni su izjedna (tab. I, sk. 1).

Mnogo širu primenu imaju košulje krojene »na fistan« ili na »aljinski kroj«. Te košulje su i nešto kraće od onih košulja krojenih »na prosto«. Počele su da se nose u periodu između dva rata, a nose se

još i danas (fot. 27). One su u struku presečene; donji deo je mnogo širi i u struku nabran. Pred II svetski rat donji deo takve košulje je i »faltan«. Pri dnu košulja ima širi volan zv. »kanjer« ili »kaljer«, koji je optočen čipkom (»ekla«). Košulje krojene na »aljinski kroj« sa kanjerom (tab. I, sk. 2) nošene su u svečanijim prilikama, a one krojene »na prosto« za svaki dan. Ima košulja i sa dvostrukim kanjerom. Međutim, kanjer u poslednjih 5—6 godina izlazi iz mode.

Fot. 29.

Srpska nošnja. Devojke sa keceljama, dukatima, gologlave. Snimio N. Hadžidedić.

Kod mladih žena i devojaka u modi su i sada košulje šivene na »aljinski kroj«, koje na košulje podsećaju jedino po tome što su izrađene od tanjeg »uzvodnog platna«, a inače u svemu podsećaju na haljinu (tab. I, sk. 3). Gornji deo pripijen je uz telo i ima kratke rukave i revere. Po dnu su još uvek nešto uže »ekle«. Zapaža se da su košulje u nekim malo udaljenijim selima nešto duže (kao npr. u Brezju). Ispod košulje mlađe žene nose kupovne kombinezone i podsuknje, a starije

samo podsuknje. Koja nema »pôsuknju«, ona oblači još jednu košulju ispod one gornje da se »struk popravi«. Podsuknje se oblače samo kad se ide dalje od kuće. Kako izgleda, duge košulje i podsuknje, u ovakvom obliku, nose se još »od davnine« ili »od starine«.

U toku poslednjih 10—15 godina devojke su počele da nose suknje od »uzvodnog« platna, a na gornjem delu tela raznovrsne bluze (fot. 28, 29).

Ispod košulje oblače se *gaće* izrađene od meleza, sa širim i dužim nogavicama, koje dostižu do ruba košulje, ali se ispod nje ne vide. Pre 60—70 godina *gaće* su bile nešto duže i nogavice su se malo videle ispod košulje. *Gaće* (tab. I, sk. 6) su sastavljene od nastavaka, *turine* i *nogavica*. *Nogavice* su od meleza koji je tkan »na kutijice«, tj. u sitnim reljefnim šarama.

Kod žena je veoma u običaju *pojas*, opleten u vidu debljeg gajtana od crne ili mrke vune (fot. 27), koji se oko struka omota nekoliko puta. U svečanim prilikama opasivale su se *kaničicom*. Ta tkanica bila je

Fot. 30.

Srpska nošnja. Scena sa vašara u Mačkovcu 1967. Nošnja starijih žena različito vezani čemberi, i jeleci. Snimio N. Hadžidedić.

uža od muške, a često vezena i raznobojnom vunicom. Starije žene omotale bi se i zadenule kraj, a mlađe žene i devojke kopčale su ih »na pašte«. *Pašte* su bile srebrne, pretežno cizelirane, sa »trejkama« (ili »trepama«) — sitnim novčićima koji vise na paftama. Za pojas je mogla da se zadene i maramica. Starije žene u svečanim prilikama nosile su i pojas zv. *lâvor* ili *lahor*. To je, u stvari, bila marama mrke boje sa utkanim cvetnim (crvenim i zelenim) šarama i resama naokolo. Ta marama se uvrtala i vezivala oko struka, tako da su krajevi i rese visile sa

strane. Lâvor se kupovao u Brčkom, Tuzli i Bijeljini. Ta vrsta pojasa izobičajena je već pre tridesetak godina. Kaničice su takođe izobičajene, i mogu da se vide jedino kod starijih žena koje su ih sačuvala. U opštoj upotrebi je i sada (kod starijih žena) pojas opleten od mrke vune.

Na gornjem delu tela nosi se jelek, gunjić, đuda i gunj. *Jelek* se izrađivao od crnog somota (fot. 30) ili čoh, bio je postavljen pamukom

Fot. 31.

Srpska nošnja. Starija žena sa gunjićem i šamijom na glavi. Snimila Lj. Hadžidedić.

i veoma bogato ukrašen »kruškicama« — tj. vezom od svilenkastog gajtana. Jeleke su izrađivale abadžije u Tuzli, Brčkom i Bijeljini. Sada je prava retkost videti mlađu ženu u jeleku, a u godinama posle II svet-skog rata bio je još veoma tražen i cenjen. Razlikovali su se mali i veliki jelek. Mali jelek nosile su devojčice dok ne stašu za udaju, a veliki udavače.

Gunjići su haljeci bez rukava, od crnog sukna, a izrađivali su ih putujući majstori — terzije, kao i poneka žena koja je znala to da radi. Bili su u upotrebi do pre trideset godina, a ima ih i danas u nošnji kod starijih žena (fot. 31, 32) koje su ih sačuvala. *Gunjići* su se okolo ukrašavali našivenim crnim gajtanima i našivenom »čovicom«. Pre pedesetak godina devojke su nosile, kao posebno lep haljetak, i »krpne gu-

Fot. 32.

Srpska nošnja. Žena sa košuljom »na prosto« i »ustaknutim čemberom«. Snimila Lj. Hadžidedić.

njiće«. Devojke u takvim »krpnim gunjićima« (ista vrsta sukna kao i kod muškaraca) bile su »nabac ođevane«.

Đuda se izrađivala od crne kadife — somota, postavljena pamukom i sa dugim rukavima. Bile su isprošivane i bogato vezene »kruškama sa zvjezdicama« od svilenkastog crnog gajtana. Đude se danas mogu još veoma retko videti kod poneke starije žene. Inače, kupovale su se gotove u Bijeljini, Brčkom i Tuzli.

Preko đuda, zimi su se oblačili i *gunjevi* (fot. 33). Po materijalu i kroju bili su sasvim isti kao i muški, samo što su spreda imali na prsima kićanke od vunice. Još se mogu videti kod starijih žena.

Pre II svetskog rata, najviše u selima oko Priboja, počeli su da se nose »kožuni«, isto kao i muški. Ima i danas starijih žena koje imaju »kožune«.

Ranije se nisu uopšte nosile pregače niti kecelje. Tek u posleratnom periodu, naročito u poslednje vreme, kecelje su postale sastavni deo

Fot. 33.

Srpska nošnja. Žena sa gunjem. Snimio N. Hadžidedić.

nošnje devojaka (fot. 28, 29), mlađih, pa čak i starijih žena (fot. 30) (zna se da je ranije bilo sramota da devojke nose kecelju). Ove kecelje izrađuju se od jeftinijih fabričkih tkanina, posebno od veštačke svile. Kecelje se nose i preko košulje i preko suknje.

Nošnja na glavi dosta je jednostavna. Već ženskoj deci kosa se puštala da prirodno raste i spleatala se u pletenice. Devojčicama se kosa

plela u tri pletenice, pa sve tri splelane u jednu koja je visila niz leđa. Takvu su pletenicu nosile sve do udaje. Još oko 1925. godine devojčice su tako nosile kosu. Žene su kosu delile po sredini, plele je u dve pletenice i kosu savijale oko glave. Sada i devojke kosu pletu u dve pletenice koje nose niz leđa, ili ih pozadi ukrste i pripnu uz glavu. Kosa se raspletana nosila jedno u žalosti, i to tri dana ako se žali za roditeljima (žalost su inače obeležavale, kao i muškarci, izvrtanjem jeleka i gunjića naopako). U novije vreme mlađe žene i devojke počele su i da podrezuju kosu. Prva i jedina koja je 1962. godine odrezala kosu bila je Bosiljka Mitrašević iz Mačkovca, poznata kao aktivista.

Inače, ranije se smatralo za sramotu biti nepokrivenne glave. Jedino devojčice do 12 godina mogle su da idu gologlave. Od petnaeste godine devojčice su nosile na glavi i kapicu, crni plići fesić, po kome su devojke za udaju našivale dukate («mali grmiluci»).

U godinama oko I svetskog rata i žene su nosile na glavi kapice, šamije i čembere. Šamije su bile tanje kupovne marame, pretežno tamnije boje, koje su se uvijale kao kolut oko glave, pa se po šamiji smotaju pletenice. Takve šamije i sada se mogu videti kod starijih žena (fot. 31). Preko šamije stavlja se čember. To je marama kvadratnog oblika od domaćeg platna sa utkanim prugama ili nekim šarama, sa resama unaokolo. Čember se zimi ovije oko lica (fot. 33) (ili veže ispod brade), a leti se njegovi krajevi »ustaknu« na temenu (fot. 32) ili se u čvor vežu ispod potiljka (fot. 27, 30). Ranije su i devojke nosile čember, a danas samo starije žene. Pre I svetskog rata devojke su nosile, i to samo imućne, i neku vrstu debljeg vunenog šala, zv. »kušak«.

Pored čembera, između dva rata počele su da se nose i marame od platna jarkožute i tamnomaslinaste boje, koje su nabavljane u trgovine odnekle od Niša. Okolo su imale čenar sa cvetnim motivima. Zvali su ih »srbijanke« ili »korajke«. Ima ih i sada u prodavnicama, ali ih veoma retko ko kupuje. Jedino se još upotrebljavaju prilikom venčanja, kad se takva marama stavi mladi na glavu, i to ne veže se, nego se sapne pod vratom (da bi porodi bili lakši).

Danas su u sve većoj upotrebi razne kupovne marame koje se vežu ispod potiljka ili vrata (fot. 28). Posebno se rado nose prozirne najlon-marame. Neke devojke su i gologlave (fot. 29 i 34).

Nakit se dosta nosio. Bio je »adet« da se devojčicama buše uši i da se nose »menduše«. One su u opštoj upotrebi, i to manje. Devojke ranije nikada nisu nosile prstenje, a u novije vreme nose ga na levoj ruci. Na rukama nošeno je nekoliko vrsta narukvica — »belenzuka«: gužvane — u vidu koluta koji se kopčao kopčom, zatim sindžirlije — od paralelno poređanih lančića koji su međusobno spojeni kopčom i belenzuke koje su se pravile od crvenog pečata (voska).

Osim baba, skoro svako žensko nosi oko vrata »dendare«, ogrlice od jeftinih staklenih bobaka. Na vašarima bogatije devojke oko vrata nose i ogrlice od dukata (fot. 29, 34). U toku poslednjih 5—6 godina sve više se viđaju devojke sa dukatima, pa čak i one siromašnije. Ako devojka prilikom udaje donese sa sobom te dukate, oni se koriste uglavnom za kupovinu zemlje.

Kada odlaze na vašare, devojke se narumene nekim crvenim bobicama koje izazovu reakciju na koži, pa se rumene duže vreme.

Obuća je bila veoma slična muškoj, zapravo nošene su sve vrste opanaka kao i u muškoj nošnji. Jedino što su žene pre 50—60 godina

Fot. 34.

Srpska nošnja. Devojka s ogrlicom od dukata, gologlava i u kostimu. Snimio N. Hadžidedić.

nosile kraće rastržene čarape (uz duge gaće). Danas je obuća veoma raznolika. I starije i mlađe žene nose grilon-čarape, a samo zimi jedno-bojne vunene. Mlađe žene i devojke nose i najlon-čarape, razne vrste cipela i sandale. U toku poslednje dve-tri godine u velikoj su modi kožne čizmice. Inače, gumeni opanci i gumene čizme su u svakodnevnoj upotrebi.

Danas je uopšte nemoguće po nošnji razlikovati žene i devojke. Sve mlađe isto se odevaju. Mnogo se nose i plisirane suknje (tergal), dugi kaputi i jakne od sintetičkog materijala koji imitira antilop. Uglavnom, evidentno je da gradska nošnja, naročito kod mlađeg sveta, prodire sve više i više, posebno u toku poslednjih nekoliko godina, kao i to da prodire sa izvesnim zakašnjenjem. Tako, npr., suknje »plisirke« nose se rado, i sada su u modi, a u gradovima, odakle je ta moda i potekla,

retko se nose. Takav je isti slučaj i sa jaknama od sintetičkog antilopa, kao i drugim odevnim predmetima. Tako, npr., i u muškim nošnjama noher-kaputi mnogo se nose, kao i šimi cipele koje su u gradu već demodirane.

MUSLIMANSKA NOŠNJA

Kao što je već u uvodnom delu rečeno, muslimansku nošnju posmatrali smo samo uzgredno i ovom prilikom daćemo samo njene osnovne karakteristike.

Ženska savremena nošnja jednaka je i kod devojaka i kod udatih žena. Sastoji se od dimija, bluze, marame (kod mlađih; fot. 35) i jeme-

Fot. 35.

Ženska muslimanska nošnja. Snimio Đ. Jović.

nije (kod starijih žena) i bošče. Nose se veoma mnogo razni džemperi, a na gornjem delu tela preko zime i »hrke«. To je haljetak sa dugim rukavima do ispod struka, od cica i pamuka isprošivanog kao jorgan. Devojke su nosile crvene »hrke«, raspuštenice i udovice zelene, a sta-

rije žene tamne, mrke »hrke«. Žene su ih same izrađivale. Bile su i ranije, a i sada u upotrebi.

Ranije, pre 50—60 godina, u opštoj upotrebi bile su duge košulje od domaćeg »uzvodnog« platna zv. »jedeklija«. Košulje su bile duge do zemlje. Ispod košulja nošene su duge široke gaće. Preko košulje pojas sa paftama, ječerma i hrka. Na glavi su nosile fesić od crne čoh, oko njega omotane pletenice, po čelu na kapi našiveni novčići (»rubije«), a preko toga jemenija i bošča. Preko košulje ponekad su imućnije opasivale i »šalić«, kupovnu tanku vunenu šarenu maramu sa resama (po opisu ista kao lavor u srpskoj nošnji). Na nogama su se nosile bele vunene čarape sa petama i prstima od crvene vune, jemenije — vrsta gradske obuće orijentalnog porekla (kod imućnijih) i opanci presnaci kod ostalih. Tek pre 60 godina počele su cure da nose pored dugih košulja i dimije (»ćiftijaneta«), sašivene od 7 bezova. Dimije su se oblačile samo na Bajram i druge svečanosti. Kasnije dimije sve više potiskuju dugu košulju, tako da se ona skoro gubi u godinama između dva rata. Poslednja žena koja je još nosila dugu košulju mesto dimija umrla je u Humcima u 90-oj godini života 1956. godine.

Čak i u vreme kad su prestale da se nose duge košulje, one su se čuvale i oblačile mladama kada ih kniju uoči venčanja. Ono što je posebno interesantno to je činjenica da mnoge starije žene čuvaju duge košulje za »ukop«, tj. da se u njima sahrane, i u vreme kad nose dimije, iako se prema islamskom običaju svi umrli treba da sahranjuju umotani u platno »ćefin«.

U ono vreme kada su sve više počele da se nose dimije, mesto dugih košulja počele su da se nose košulje od svilenkastog beza, duge do kukova, sa širim dugim rukavima. Te košulje zvali su »košuljak«. Ponekad je niz rukave kod ženskih dugih i kraćih košulja bio i crveni uzvod (tiriplik).

Ranije su žene i cure preko šamije ili marame na glavi nosile velike četvrtaste »bošče« koje su ženu pokrivale skoro do pojasa, a koje su bile pirlitane »na nalune«, tj. na crvene šare u razmacima. Devojke su na glavi nosile još i tepeluk od srebra i »kalkan« — pliću kapu sa crnim resama.

Devojke su kosu češljale isto kao i srpske devojke, tj. od tri pletenice spletala se jedna niz leđa. Tek pred II svetski rat sve su počele da pletu kosu u dve pletenice. Žene i devojke bojile su kosu pre 40—50 godina. Devojke su kosu knile tako da su bile riđe, a udate žene bojile su kosu u crno (»prično«) i to šiškom koja se kupovala u Tuzli. Udate žene rezale su i solufe.

Inače, od muškaraca nisu se posebno krile, jedino što su pred stranim muškarcima bošću malo više zavijale oko lica.

Muška muslimanska nošnja kod mlađih ljudi dobrim delom je konfekcijska. Čak ako su i u potpunosti odeveni u gradsku nošnju, većina nosi na glavi kapu »bere« (beretka) koja je u doba posle revolucije zamenila fes.

Nošnja starijih ljudi je ujednačena.

Preko leta nose gaće sa širokim turom i košulje koje nose uvučene u gaće. Pre 60—70 godina nosili su košulju preko gaća kao i Srbi. Do 1907. godine nošene su zimi bele suknene čakšire sa crnim gajtanima,

fermeni i beli gunjevi. Kasnije se nose crni »sarajski« gunjevi optočeni tamnocrvenim gajtanima.

Početak ovog veka momci pod uticajem gradske muslimanske nošnje počinju da nose »šarvale« i »koparane« od štofa ili tanjeg materijala tamne mrke ili crne boje. »Šarvale« i »koparani« su postavljeni »čador-bezom« — botanom (»podhastareni«). Obično se prave od crnog glota (fot. 36 i 37). Danas je to nošnja svih starijih muškaraca. Oko

Fot. 36.

Muslimanska muška nošnja, šarvare i koparan. Snimila Lj. Hadžidedić.

pasa nose zelen vuneni pojas. Ranije su momci nosili trabolos, a stariji krmeze oko pojasa. Pojas može da bude i beo, vuneni. Košulje kod starijih muškaraca su od tanjeg »uzvodnog« beza, sa širim rukavima (oko 30 cm). Pre 50 godina rukavi su bili veoma široki, tako da su se sapinjali na leđima da ne smetaju-

Sve do 1914. godine nosili su perčine, a posle se mlađi šišaju, a neki stariji i briju glavu. Muškarci preko 60 godina pretežno nose bradu. Na glavi su do I sv. rata nosili »ćulahove« od vune koje su kupovali u Tuzli. Kasnije počinju na nose i fes. Kod starijih ljudi ima i sada kapa u vidu ćulaha opletenih od vune. Oko ćulaha omotavali su ranije

Fot. 37.

Muslimanska muška nošnja, koparan. Snimio
Mil. S. Filipović.

»čupane peškire« (pirlitane) i »poše« koje su i sada u upotrebi. To su obični pleteni vuneni šalovi u jednoj boji. Mlađi nose kape »bere« (beretke).

Čarape su i ranije, a i sada, od bele vune; ranije su samo bile do kolena, a sada su nešto kraće. Opanci su nošeni kao i kod Srba — prijesni i učureni, i kupovali su se u Bijeljini i Brčkom. Jedino su se opanci »madžarci« razlikovali bojom kod Muslimana (crveni). Za opanke kapuraše čuje se kod Muslimana naziv »žabnjaci«. Inače, kod Muslimana su se duže zadržali u nošnji presni opanci.

Izgleda da je u periodu još iza 1900. godine bilo većih sličnosti u nošnji Muslimana i Srba nego docnije. Tako se, npr., priča u Nahvionicima da je neki Ramo Emkić, kada se ženio, pozajmio za svadbu od nekog prijatelja Srbina iz Pipera gunj i čakšire, što svakako ukazuje na to da je tadašnja nošnja Srba i Muslimana imala dosta sličnosti.

HRVATSKA NOSNJA

Hrvati žive samo u selu Drijenči, i u svojoj nošnji, kao i svim oblicima života, vezuju se uz grupu Hrvata brešćarsko-lipničkih, kao što je već rečeno i u uvodnom delu ovoga opisa. I kod ove grupe zapažaju se takođe veoma velike promene u nošnji u periodu posle revolucije, posebno kod mlađeg sveta koji usvaja savremenu gradsku nošnju. Na primanje gradskih uticaja svakako da je uticala i činjenica što mnogi muškarci iz Drijenče rade kao rudari u Tuzlanskom basenu.

Fot. 38.

Hrvatska ženska nošnja. Snimila Lj. Hadžideđić.

Opšti utisak je da su svi veoma uredni i čisti, naročito žene koje nose »bjelinu«. Zapaža se takođe da žene u novije vreme svoje bele košulje stavljaju u jači »vešplav«, tako da imaju plavičast ton. To je tek novija pojava, verovatno uticaj iz Posavine.

Fot. 39.

Hrvatska nošnja, čember na glavi. Snimila Lj. Hadžidedić.

Žene nose duge košulje i gaće, bele vunene čarape do kolena, oko pasa pojas sličan kao u srpskoj nošnji, a na gornjem delu tela ječermu (od crne kadife) i prsluke, od istog materijala, samo nešto duže (fot. 38 i 39). Također, se veoma mnogo nose sviteri. Košulja se sastoji od stanova, narozanih klina i stana. Po dnu košulje su utkani motivi »čupe«. Po dnu košulje su »ekle«. Imaju dve vrste uzvoda: »ćesma« (sa svilom, tka se na daščicu, promiseće se pamuk i svila) i »navorani uzvod«, koji se ranije radio od pređe.

Žene nose i tkanice oko pojasa koje su pretežno crne, zelene, naranđaste i bele boje, širine oko 10 cm. Devojke i mlade nekada su nosile »vesić« na glavi i preko toga »lavur«, svileni čember. Nosile su još i duvak, prozirni beli burundžuk. Kosu su inače plele u dve pletenice, pa motale oko glave. Na glavi nose čember koji je sastavljen od dve pole, sa čupama i vezom sa dve strane i pravim kerama svuda

Fot. 40.

Starija muška hrvatska nošnja. Snimila Lj. Hadžidedić

okolo. Čemberi kod Hrvatica znatno se razlikuju od čembera u srpskoj nošnji jer su mnogo bogatije ukrašeni i veći. Osim toga, vežu se tako da se vez ističe (iza potiljka). Poznato im je tetoviranje koje izlazi iz običaja. Pre 50 godina bilo je žena koje su bile tetovirane po grudima, pre 30 godina po čelu, a sada samo po rukama (križevi i imena). Teto-

viranje zovu »bockanje«, a izvodi se uz korizmu (kad je sv. Grga). Bockaju se »murećefom«. To je čađ sa gasne lampe. Kod dece i omladine retko se može videti tetoviranje.

Starija nošnja kod muškaraca skoro je sasvim izobičajena. Pretežno se nosi konfekcijska odeća. Ipak, preko leta stariji nose i sada gaće i košulje preko njih, izrađene od domaćeg »uzvodnog« platna. Košulje su duge do ispod kukova, gaće do članaka i imaju malo šire nogavice pri dnu. Rukavi na košulji su sa manšetama, a nogavice pri dnu okerane. Oko pojasa nošene su tkanice slične ženskim, samo šire — oko 15 cm. Mesto pojasa nošen je i »peškir sa zaotkama« tkan od pamuka, osnovne boje crne i crvene, uzduž savijen. Nosio se i oko vrata (nosili momci) ili se prišivao na gunj mladoženji. Sada je to izobičajeno. Na glavi su pretežno šeširi sa manjim obodom i razne vrste gradske obuće, što je uostalom već prihvaćeno kod svih ovih grupa (fot. 40).

Z A K L J U Č A K

U nošnjama majevičkog stanovništva dešavaju se krupne promene u periodu posle revolucije. Uticaji evropske gradske nošnje veoma su veliki kod sve tri grupe stanovništva, i možda se još najmanje osećaju u muslimanskoj nošnji.

O razvoju nošnje moguće je govoriti jedino u periodu od 50—70 godina unazad, i to na osnovu sećanja. Pored toga, nedostaju i radovi o nošnjama susednih oblasti, tako da u ovoj prilici nije bilo moguće vršiti neka upoređivanja. Ipak, može se zaključiti da je bilo uticaja iz Brčkog, Bijeljine i Tuzle, pa i Zvornika, jer su se opanci i suknjeni haljeci kupovali u tim centrima. Jedino tako može se objasniti nošenje nekih haljetaka kakve smo imali i u Sarajevskom polju, jer su sarajevske abadžije prodavale svoje proizvode u Bijeljini i Zvorniku. Takođe se osećaju veliki uticaji srbijanske nošnje koji su, opet, svakako prodirali preko Semberije i Zvornika.

I pored toga sto su o nošnji Muslimana i Hrvata u ovoj oblasti dati samo najopštiji podaci, ipak se može videti u čemu postoje sličnosti ili razlike između ovih nošnji. Čini se da su postojale veće sličnosti u starijoj nošnji Srba i Muslimana, i da su te sličnosti nestale zahvaljujući tome što su Muslimani još mnogo ranije nego Srbi bili izloženi uticajima gradske (zapravo orijentalne muslimanske) nošnje. Danas, međutim, imamo izmenjenu situaciju. Uticaji savremene gradske odeće mnogo više se osećaju u nošnjama Srba i Hrvata, nego u nošnji Muslimana, kod kojih su još sačuvani delovi starije, već davno izobičajene muslimanske gradske odeće.

U novije vreme, usled prihvatanja savremene gradske nošnje, naročito kod mlađeg sveta, a posebno kod muškaraca, razlike koje su nekad postojale u nošnjama različitih konfesionalnih grupa u potpunosti se gube. Danas je po nošnji već nemoguće razlikovati versku i etničku pripadnost mladih osoba.

VIII. ISHRANA

Opšta i, svakako, glavna karakteristika savremene ishrane kod srpskih stanovnika u majevičkim selima je da se vrše nagle promene u ishrani. Te promene su uslovljene, u prvom redu, promenama u privredi: naglo je porastao broj službenika, radnika u industriji i penzionera koji žive od svoga rada i primanja u novcu, te kupuju znatan deo namirnica. Kupuje se industrijsko brašno i kafa, testa, so, šećer, ulje, svinjska mast, pirinač, razne konzerve itd. Pored toga, ulaze u upotrebu i recepti iz građanske kuhinje, tako da se i ishrana urbanizuje.

Preko leta majevički Srbi jedu četiri puta na dan. Ti su obedi: »fuštruk« — izjutra, ručak — oko 10 sati, užina — oko 14—15 sati i večera — u mrak. Zimi otpada užina, a ručak je oko 12 sati.

Za doručak (»fuštruk«) se obično iznosi, ako se mrsi, slanina, sir i kajmak, a ako se posti, onda luk, paprika, paradajz. Za ručak uglavnom isto, pa grah i krompir. Za užinu se spremaju bolja i raznovrsnija jela. Svakako treba da bude i pita i, po mogućnosti, i nešto s mesom. Za večeru: slanina, pita, mleko. Ako kuća ima više radnika, za večeru se kolje štogod (jagnje, ovca, ovan). Uz mrs večera ne može bez mesa, a uz post meso zamenjuju pite s uljem.

Nekada se mnogo postilo. I u naše dane (1966) ima starijeg sveta koji posti sredu i petak i sve dugačke poste.

*

Priča se da je bivala glad. Tada su gulili klekovu koru za hleb i mezgru. A u to vreme, priča se, »Madžari« su živeli u takvom izobilju da su hleb upotrebljavali i u nužniku za brisanje.

— Osnovu domaće ishrane čini hleb, i to kukuruzan, zvani *prova* ili *proja*, koji se spravlja bez soli.

— Međutim, *pura* (kačamak) od kukuruznog brašna retko se spravlja, i to uglavnom samo zimi, sa sirom, ali se *cicvara* često pravi. Cicvara se spravlja na više načina. Jedan je način: naspe se u tavu vode, malo mleka, kajmaka i masti i to se posoli. Kad to provri, zaspe se kukuruznim brašnom, pa se sve ostavi da vri dok se zgusne. Cicvara nikako ne dolazi u obzir kao jelo koje bi se iznelo pred goste. I od pšeničnog i od kukuruznog hleba se pravi *popara*, ali samo za domaće. Pura, popara i cicvara se posipaju sirom iz kačice.

— U ranije vreme koje se još pamti pšenični hleb je spreman samo o praznicima i svečanim prilikama. O Božiću, slavi i »molitvi« (seoskoj slavi) i najsiromašnija kuća je spremala pšenični hleb. I, to je bio *somun*, pšenični hleb s kvasom. Pšenični hleb bez kvasa je *pogača*.

— Hleb se je pekao na ognjištu pod pekom, tj. testo je stavljano na ugrijanu površinu ognjišta, pa pokrivano dobro ugrijanom gvozdenom pekom. Da bi hleb bio ukusniji i da ne bi izgoreo kad se pekao pod, pekom, na ognjište je prethodno stavljen kupusni ili lipov list, kad ga ima. Peke su kupovali u Brčkom i u Tuzli. U novije vreme hleb se peče u šporetu. I sada (1966) ima toga da ga peku na ognjištu pod pekom. Ognjišta su zabranjena, ali ih neki još imaju u kućama i kriju ih, ako ga nema u kući, ognjište ima u letnjoj kuhinji.

Nekad je sejana heljda, pa je i od njenog brašna pravljen hleb.

Kad dođe neki gost, pa da ga počaste, spravljaju *kolačiće*. Spravljaju ih redovno i za praznike, kad se ide gde na »vašar«, nosi se pita, a ozgo na njoj kolačići. Nekada su kolačići pravljeni i od kukuruznog brašna, a sada samo od pšeničnog koje se zamesi žitko sa vodom; u testo se stavljaju i jaja da bi kolačići bolje narasli.

Jela od brašna se uopšte često spravljaju, naročito razne vrste pita. Dve su vrste pita: *ražljevuše* i *pite na listove*. Ražljevuše su pite od smese brašna, jaja, mleka, sira i sa dodatkom eventualno sitno seckane bundeve, pa se ta smesa izruči u tepsiju i tako peče. Bila bi sramota izneti gostima ražljevušu; kad bi gost slučajno naišao na ražljevušu, nastalo bi veliko izvinjavanje domaćice.

Pita na listove (savijača, gužvara) može biti na dva načina: da se po listovima testa razredi sitno seckano meso, seckana bundeva ili krompir, sir s jajima, pa se ti listovi lepo saviju kao valjak, a onda od toga se napravi kolut (spirala), ili se listovi zgužvaju idući od krajeva, i načini se, kao krug. Pite se prave samo od testa od pšeničnog brašna. Omiljena je *bundevara* (pita od bundeve, »zakuvana« s mlekom), pa pite od krompira, mesa i dr.

Od pšeničnog brašna (sa jajima) se pravi i *jufka* (rezanci), koja se suši, pa se, kad treba, skuva u vodi i jede prelivena mlekom ili kajmakom. Tako isto se pravi i *tarana*, koja se suši i posle upotrebljava kao dodatak za čorbe.

Skoro sve do poslednjeg rata bilo je toga da se spravlja *bungur*: krupno mleveno kukuruzno zrno skuvano kao gusta kaša. To su osobito nosili đaci u školu mesto hleba; nosili ga zavijena u krpu.

Na Varindan se kuva kao ritualno jelo pšenično zrno s kukuruznim i sa grahom. To je vara. Neki kuvaju tada samo kukuruzna zrna, a to se kuva i inače, u druge dane.

Uz povrće seju i kukuruz »pucu« (»puco«), čija sitna zrna zimi »kokaju« (prže) i jedu i deca i odrasli, osobito na Detinjce, Materice, i Očeve.

U jesen mladi klipovi kukuruza (»pečenjci«) se kuvaju ili peku na žaru. Jedu ih i deca, a i odrasli, naročito kao meze uz rakiju.

Beli mrs ima znatan udeo u ishrani. Ako se ne posti, na trpezu se svakako iznosi i nešto od belog mrsa: sir (napravljen toga dana), kajmak, vareni kajmak, kiselo mleko.

Vareni kajmak je onaj što se skida s varenog mleka. Nema da se soli: nikakav se kajmak ne soli. Nevareni kajmak se skuplja; kad se nakupi veća količina, kuva se i kuvanjem iz njega izdvaja maslo.

Kiseli se i vareno i nevareno mleko, i to samo u zemljanim sudovima (u Zagorju samo vareno, i to u škipovima). Razne su vrste sira. Glavne su: a) Običan sir, nevareni: kad nevareno mleko u zemljanim časama prokisne (»prokis«), stavi se u kotao i malo ugrije. Skine se kajmak, pa se ponovo stavi na šporet da se smlači; onda žena rukom izmeša i kad oseti da se surutka odvaja i diže gore na površinu, onda sve istrese u veliku lanenu kesu da se cedi. Sir ostane u kesi 2—3 dana, pa se iz kese vadi i jede tako svež. b) Ako se takav obični sir stavi u kačicu i dobro posoli (a odozgo pritisne daskom i kamenom), to je onda *ljuti sir*. Može da stoji u kačici celu zimu. v) *Vareni sir*: uzavri se

mleko pa se ohladi, sa njega se skine kajmak i onda se zalije surutkom i smlači da se usiri. d) *Masni sir*: sveže tek pomuzeno mleko procedi se i u njega stavi surutka, pa se smlači i usiri. Promeša se nekoliko puta. đ) *Zarac* se pravi od mleka iz kog se prethodno izvadi maslo, pa se komadi suše na dimu ili suncu. Ko hoće, stavlja u zarac kajmak sa nevarenog mleka, a ko u kući nema dovoljno mleka, meće kukuruzno brašno u zarac.

Proizvodi se i *maslo*: vadi se iz nevarenog kajmaka. *Živo maslo* je buter, a kad se pretopi, dobija se (*topljeno*) *maslo*. Samo imućniji troše maslo u svojoj kući; ono se uglavnom iznosi na prodaju u obližnje varoši, gde ga kupuju u prvom redu Muslimani. Jela se zamašćuju svinjskom mašću i uljem. Ulje se kupuje, a i svinjska mast se kupuje u znatnim količinama.

Osobita su jela od belog mrsa:

Makal(i)ca: kiselo mleko pomešano sa sirom, negde i sa jajima;

Kaliza: u Jablanici mleko i kukuruzno brašno, a u Pirkovcima: stavi se na vatru voda i u njoj razmuti čaša mleka, pa se u toku vrenja u to sipa pšenično ili kukuruzno brašno i meša. Pošto se skine, jede se kašikama; ranije se prismakalo.

Meso se jede više u zimskoj polovini godine nego u letnjoj. Preko leta se meso jede o praznicima i drugim svečanim prilikama (veći praznik, moba, svadba i sl.). Tako isto i ako je gost u kući; tada se obično kolje živina. Ima i toga da oni koji su bliži varošici Loparama kupuju meso u mesnici. Radnim običnim danom meso se ne jede redovno, a ako se i sprema, sprema se u manjoj količini. Ranije, dok je bilo više stoke, jelo se meso češće. Tako, u Kozjaku sam slušao kako su u jednoj zadrugi imali dosta stoke, pa su svake nedelje klali ovna, jarca ili svinju, a oskudevati su u hlebu!

Jede se meso od domaćih životinja (svinja, goveće, ovca, živina), ali i od divljači. Kažu: svako »divije« meso je zdravo. Ipak, ne jedu svako. Od divljači jedu: zeca, srnu-srndaća, goluba, kreju, detlića, kosa, žunu, jarebicu, divlje patke i guske, fazane, pa i čvrljke, kosavice; deca love i »grozdavice« (drozdove). Vrapce niko ne jede.

Svaka kuća nastoji da o Božiću ima *pečenicu*, ako ništa veće, a ono bar »tukca« (ćurana).

Postoje razni tabui i verovanja u pogledu jedenja mesa. Ima ih lokalnih i opštih. Tako, dok u Priboju jedu samo kreju i goluba, u Peljavama jedu samo goluba; u Jablanici i Pirkovcima se jedu i golub i kreja, kao i žuna i čvrljci. Od divljači se ne jedu: veverica, lisica, vuk, vrana, svraka. Meso od jazavca se ne jede, ali je nekada salo od jazavaca bilo veoma traženo, jer je smatrano da je najbolji lek od tuberkuloze. Od zeca se spravlja *zečja supa*: meso se prokuva, pa se dodaje bibera i kukuruznog brašna da se na kraju, pošto se brašno skuva, supa začini jajetom. Inače, zečje meso se skuva, pa se prži u tavi na ulju ili na masti. Glavu od zeca domaćica daje lovcu koji ga je ulovio da bi i dalje imao sreće u lovu, da bi bolje lovio. I od goluba se pravi supa, a može i da se meso prži. Ko ima slabo srce, treba da jede golubije meso.

Glavu od kokoši, osobito mozak, ne treba da jede mlađe čeljade, jer će biti glupo kao kokoš.

Ne jede se meso od stoke koju ubije grom. —

Ko jede srce od zaklane stoke, biće jači. Musa Kesedžija je bio jak zato što je jeo samo srca: dovede najboljeg vola da se zakolje i da se njemu da srce, a ostalo ostavi drugima.

— Bila bi sramota zaklati ovna za božićnu pečenicu, što je inače obično u Hercegovini. Srbi smatraju da je bravetina specifično muslimansko jelo. Bravetina se upotrebljava samo za jedžek, daću, i to za daću muškom pokojniku kolje se ovan, a za ženskog pokojnika ovca. Taj »dušni brav« mora biti beo. Ko ima crne ovce, menja u tom slučaju s kime crnu za belu.

— Pravoslavni (Srbi) jedu ribu.

— Ima i toga da neki ulove krupne ribe, pa ih suše za zimu; u rečicama ima ribe i od 1 kg.

— Jaja, kokošija, retko se daju svojoj čeljadi, sem upotrebljena u raznim drugim jelima, kao npr. u kolačićima, pitama, jufki i sl. A ako u kuću dođe gost, on će se počastiti jajima, i to kuvanim ili prženim s kiselim kajmakom. Najviše, pak, u takvim prilikama se jaja prže i to izmućena sa dodatkom vode i kukuruznog brašna. Obavezno je da se kuvana jaja nose u »spremi«: oko kolačića na piti stavljaju se oguljena (oljuštena) kuvana jaja. Običaj je da na Vaskrs svako čeljade u kući dobije po 4—5 komada šarenih jaja ili crvenih jaja. Jaja se kuvaju i za druge praznike, ali se ne šaraju i ne bojadišu.

Rakove jedu, naročito u dane kad je pun mesec: veruju da je rak tada pun mesa, jer kad je pun mesec on izlazi i pase travu. Kažu (u Piperima): ko u Časnom (uskršnjem) postu okusi tri puta raka, kao da se je i pričestio.

— Puževe do našega vremena niko nije jeo, nije ih hteo ni u ruku uzeti. Ali, otkako zemljoradničke zadruge otkupljuju puževe radi izvoza, deca počinju da ih jedu. Sem toga, jedu ih i pojedinci pod uticajem sa strane, ali i to krijući od drugih (npr., jedan ih jede pod uticajem svoje punice, koja je iz Srema).

Za zimnicu svako ko može sprema »posjek« (pošjek-a) ili »ziminu« (pored pečenice za Božić). Posek je naročito uhranjena svinja. Meso se suši, kao i slanina, a prave i »kobase« i pršute. Suvo meso se kuva sa grahom i kiselim kupusom. Govori se:

Džabe ti je zimina bez kupusa,
i džabe ti je kupus bez zimine.

Mrsiti znači uopšte: jesti jela spremljena na životinjskoj masti. Naglo izlazi iz običaja da se posti, ali je u Jablanici i 1962. postila velika većina. Ne samo da su se održavali višednevni posti (božićni, uskršnji, i dr.), nego su se postili i sreda i petak. Uskršnji post poste i sada i u drugim selima.

Povrće i varivo jedu se svakodnevno. Veći deo od toga proizvode sami, a nešto se i kupuje, kao npr. pirinač. Preko leta se često jede boranija, kuvana bez mesa, sa kajmakom, zatim krompir, paradajz i dr. Najviše se jedu grah, pa krompir i kupus.

— Krompir se jede spremljen na razne načine: kuhan, pečen, »čorbali-krompir« (kuhan s mesom ili bez mesa), u novije vreme i pita od krompira.

— *Luk*, crni i beli, jede se i presan, a dodaje se i mnogim jelima. Gaji se po vrtovima i *prasa*; jede se kuvana s mesom, kao salata, a pravi se i pita od prase.

— Kuva se *kupus*, i to samo beli. Obično kupus se kuva sa svežim svinjskim mesom, nikako sa suvim. Jede se spremljen i kao salata. Kupus se, ipak, najviše jede kiseo, zimi. Kiseli kupus se kuva sa »suvo-vicom« (suvim mesom). I paprike se pune kupusom. Mnogo se u ishrani troši i raso od kiselog kupusa: često za večeru bude raso sa hlebom (kukuruznim). Đurđevdan je krajnji rok do kog se jede kiseli kupus; što preostane posle Đurđeva dana, to bacaju.

Mnogo se koriste u ishrani *bundeve*, koje se gaje u vrtovima i kao međuusev na njivama s kukuruzom. A ima i toga da se male parcele zasejavaju dugačkim »sakraškama«. One se režu i komadi prže na masti, pa se dodaje kajmaka i sira. Kao i drugde po Bosni, omiljena je pita bundevara, koja se spravlja često. Bundeve se peku i u pepelu (što je ukusnije) ili u rerni. Jedu ih i deca i odrasli. Liguša je bundeva čija je kora potpuno glatka: peče se u kriškama (to je ista vrsta koja se prodaje pečena po gradovima). U Pirkovcima se iza prvog svetskog rata gaje čurte, koje budu teške i po 15 kg i samo se peku. Njihovo seme doneo je iz Rusije V. Jović.

— *Grah* u zrnju se jede i preko leta, ali naročito zimi. Obično se kuva sa slaninom. Pravi se od njega i papula (pire): skuva se nagusto, iscedi, izgnječi, dodaju se tucani beli luk, zeitin i kajmak (ako se mrsi). Papula se spravlja osobito za posne slave (Nikoljdan, Lazarevdan).

Grašak se gaji i jede tek u najnovije vreme.

Krastavci. Preko leta se jedu zeleni krastavci, a zimi kiseli. Gule zelene krastavce, pa seku na kriške i osoljene kriške jedu s hlebom ili se iseku popreko na tanke kriške i pomešaju s lukom i sirom. Ili se od njih pravi salata. Zeleni se stavljaju i u turšiju (kisele se) za zimu. Prestareli krastavci ostavljaju se za seme i daju stoci.

— *Paprika* se upotrebljava i kao začim u raznim kuvanim jelima, a i od nje se spravlja razna jela. Najviše se gaji mala, tanka paprika »cigarusa«, koja je ljuta. Jede se sveža kao salata: iznese se na tanjiru nekoliko takvih paprika sa soli. Suše ih takođe, pa zimi dodaju u razna jela. Osobito u grah. I sami suše paprike i melju, pa mlevenu papriku, koju zovu »šafranika«, dodaju kao začim mnogim jelima. I kupuju je. Zelene paprike se kisele za zimu, i to je *turšija*.

— *Paradajz* se jede i presan, zatim kao salata; pored toga, može da se prži na masti u tavi s malo luka, i to se prismače s hlebom. Jede se i kao dodatak u raznim jelima.

Plavi patlidžan je retkost u Majevidi.

Rotkva se jede presna: rezana na salatu i začinjena sirćetom. Ponegde se gaji i *hren*; jede se kao salata.

Od *stočne repe* se bere list, pa se kuva sa slaninom.

— Bere se po njivama *divlje zelje*, pa se kuva.

Mrkva se upotrebljava odskora, i to kao dodatak raznim drugim jelima.

Pirinač se kuva s krompirom, a kuva se i s mesom, na razne načine.

— Jedu se nekolike vrste gljiva, osobito rujnice.

Od začina se upotrebljavaju: sirće (jabukovo, koje sami spravljaju), so, biber, mlevena paprika.

Majevica je veoma bogata voćem, osobito šljivom, ali voće nema u ishrani onaj značaj koji bi moglo i trebalo da ima. Šljive se uopšte malo koriste u ishrani: više pojedu svinje nego ljudi. Idući putem, dohvatiće i pojesti koju šljivu. Mlađi jedu sirove šljive; stariji to ne vole. Veoma je u običaju da se uveče, kad se iskupe susedi na razgovor, iznesu orasi i suve šljive, koje jedu uz rakiju. Inače, šljivu ne smatraju potrebnom i korisnom hranom.

Kad se šljive oberu, svaki domaćin obično ostavi 1—2 stabla neobrana »za jelo«. Bira se krupniji rod. To će se postepeno brati i trošiti za jelo i, eventualno, za pekmez za domaće potrebe. Pekmez za kućne potrebe se »peče« ili u poljosnatoj »tavulji«, ili u rakijskom kazanu. Tavulja je prečnika 50—60 cm, a ima ih i sa prečnikom od 1 m. Ne proizvodi se pekmez za izvoz.

Velike količine šljive se suše i izvoze; izvoze se i znatne količine presne šljive. Ipak, najveće količine se prerade u rakiju, koja se takođe izvozi. Računa se da se oko 50% od proizvedene rakije izveze, a druga se polovina potroši u samoj Majevici. Neki sav rod svojih šljiva »saspu u rakiju«, tj. upotrebe za proizvodnju rakije. Pojedinci »ispeku« i po 30 metričkih centi rakije.

Prva rakija koja se peče, već krajem jula i u prvoj polovini avgusta, je *džána*, rakija od džanarika. Ne ide u prodaju izvan sela: potroši se sva u selu, odnosno u kući.

Inače, rakija se pravi najviše od šljiva požegača, zatim od trgulja, pa trnovača i od »bjelošljive«. Prave je i od svih vrsta krušaka i jabuka: jabuke i kruške tucaju, pa cede sok od kog prave pekmez, a »trop« ukisele, pa od njega peku rakiju. Prave rakiju i od dudova (dudovača) i, retko, od trešanja. Ako voće ne rodi, onda se pravi rakija i od ploda avduke ili aptuge. Rakija se pravi i od kupina. U novije vreme prave, ali tajno, i rakiju od kukuruznog hleba (komadara). Na proleće prave rakiju i od suvih šljiva i krušaka. Neki radi toga namerno sačuvaju suve kruške i šljive, jer bi se rakija popila. Suve kruške i šljive se pokisele, pa se peče rakija. A neki s jeseni pokisele šljive u kacama u podrumu, pa na proleće peku rakiju.

Kad je obilat rod, a nemaju dovoljno kaca za kiseljenje šljive, kopaju rupe u zemlji. Ranije su u takvim rupama samo ilovačom oblepljivali uglačane zidove, a sada betoniraju dno i zidove i pokrivaju daskom. Tako rade i stoga što su sada kace veoma skupe.

Kad nema dovoljno domaće rakije, mnogo se troši industrijski alkohol, pa i denaturisani, od kog prave rakiju. U prodavnicama se prodaje rakija u bocama, pa se i ona kupuje i troši, iako se inače izvozi rakija iz ovoga kraja.

Pa i kad je dobar rod, ipak kupuju i čist alkohol i prave rakiju radi zarade. Jer, dok je jedan litar rakije 800 dinara (1966), 1 l alkohola kupuju za 1.300 dinara, od čega će napraviti 4 l rakije, koju će prodati po 800 dinara i dobiti 3.200 dinara (dakle, sa zaradom od blizu 2.000 dinara).

Prema podacima Finansijskog odeljenja Skupštine opštine Lopara, koja ima oko 36.000 stanovnika, iznosila je proizvodnja rakije:

Godine	Za izvoz litara	Za domaću potrošnju litara
1959.	75815	38650
1962.	28244	35160
1964 (izuzetno rodna godina)	98650	52260

Ali, to su samo prijavljene količine, a smatra se da je proizvedeno stvarno još toliko.

Poslednjih godina vlasti smatraju da jedno starije lice može da popije u toku godine 20 l rakije (ranije 15 l), i ta se količina ne oporezuje. U narodu pak se smatra da jednom odraslom čeljadetu treba za godinu 30—100 l rakije.

Rakiju na Majeveci piju gotovo svi: i muški, i ženske, i odrasli i omladina, pa čak i deca. Samo što se svaka klasa upravlja u tome po naročitim običajima. Ima prilika kad se smatra da treba ne samo piti nego se i opiti, i da nije zazor da se opije i lice kome bi se to inače u drugoj prilici zameralo.

Pijenje se opravdava raznim razlozima, pa se nalazi opravdanja i u religiji, u autoritetu sv. Save. Kažu da je sv. Savo rekao: »Ko popije tri, blagosloven bio, ko popio više, proklet bio!« Ali se dodaje: »Jest, ali on je pio časom od 12 oka«.

Mada mogu da piju svi bez razlike, ipak postoje neka ograničenja u pogledu pola i uzrasta, ali je osnovno da je kao muška privilegija da mogu piti ne samo češće nego i više, tj. s manje ograničenja. Muškarcima se čak toliko ne zamera i kad se opiju, mada se opijanje osuđuje.

Stariji muškarci piju rakiju u malim količinama, tako reći svaki dan: »Ko ima, pije svaki dan«. Neki piju izjutra, neki pre večere. Ali, zamera se, kako mlađem tako i starijem ako ide u krčmu da pije: neka pije kod kuće, ili neka ide kod suseda. Ko bi se napio u krčmi ili pio radnim danom, taj se smatra kao propalica, naročito ako to radi često ili redovno. A ima i takvih, osobito bliže varošici Loparama. To su pijanice. Takve pijanice obično se opijaju u gostionicama u Šibošnici, Loparama i Priboju, i u tim mestima svakog dana se može videti poneki pijanica, nekada već u 8 sati izjutra. Ima takvih pojedinaca koji su vrlo česti posetioци tih gostionica. Viđao sam često u Loparama jednog domaćina iz obližnjeg sela koji pije svako jutro, i onda tek može da radi. Slično je i sa jednim zanatlijom (42 god.) iz drugog obližnjeg sela, kog sam u 14 sati radnim danom zatekao već pijanog. Takvi se obično opijaju pijuci u društvu: »sjednemo rakijati«. 21. avgusta 1967. video sam

u Šibošnici četvoricu ljudi (dvojica su bili Muslimani) koji su prešedeli u krčmi ceo dan pijući, a 9. avgusta 1967. u Loparama desetak mlađih ljudi, uglavnom službenika, koji su tog dana primili platu, pili su u restoranu celo popodne i, iako su bili drugovi, međusobno su se častili najgorim psovkama. Ima i takvih koji se opijaju pijući sami. Neki ispeče i prepeče rakiju i ne trezni se dok ne popije sve što je ispekao. Naročito se mnogo pije prilikom pečenja rakije, kod kazana. Mnogo pijanih pored kazana video sam lično u avgustu 1967. Jedan moj informant video je kod kazana u Jablanici 16 pijanih ljudi. Običaj je da onaj ko ima dosta koma pozove susede, kad peče poslednji kazan, da popiju zajednički svu rakiju koju dadne taj kazan.

Pada u oči da su pijanice uglavnom siromašniji ljudi i takvi koji su već upropastili svoje kuće. Takav otera kravu na pazar, proda je i popije sav novac što ga dobije.

Nije nikakva sramota da se opije stariji čovek u nekoj svečanoj prilici, kao što su slava, svadba, pilav, krštenje i seoska molitva; nije sramota doći kući pijan s »vašara«. Štaviše, tada je to neka dika, pa i domaćin i gost smatraju to kao čast što ih se više opije. Ako se gosti o slavi nisu tako napili da ne mogu da ustanu iza trpeze, smatralo se da nisu dobro ugošćeni, da se domaćin nije dobro spremio za tu priliku. Ali, bilo bi sramota da se domaćin lično opije o svojoj slavi, osim na »preustavce«, kad ispraća goste. Tada je, kao po pravilu, pijan i tada on treba u svojoj kući da razbije što od posuđa: bocu, tanjir, čaše. A gosti, svakako, treba da budu pijani: radi toga su i došli na slavu. Posle se priča kako je bilo na slavi i zamera se onome koji se nije napio: »Eto, bio je kod nas i ne napi se!« (što znači: nije mu nešto bilo po volji). Onome koji se dobro napio uzvraćaće posetu. Ako se neko na veselju (slavi i sl.) uzdržavao pa nije pio, to je za domaće znak da nešto kod njih nije bilo u redu.

Domaćin treba da spremi za slavu znatnu količinu rakije, i to do 70 kg, a najmanje 30 kg. A za čašćavanje gostiju koji će mu doći preko godine, kao i za žeteoce i kosce trebaće boljem domaćinu da spremi oko 100 kg rakije.

Bila bi velika bruka, ako bi se opio neženjen momak. Ali, u tome se već popušta. Jednog dana 1967. video sam u Loparama grupu mlađića koji su odlazili u Armiju. Svi su bili pijani, a u društvu svojih drugova i srodnika, muških i ženskih. Inače, smatra se kao mana i kad koji momak puši.

Piju i ženske, ali umereno. Sramota je da se opije žensko. Samo kad ženi sina, žena se sme napiti, bez zazora, a ne i kada udaje kćerku. Koja bi se napila o slavi, bila bi »beštija«. A devojka koja bi pila i pušila, ne bi se već nikada mogla udati. Devojka može popiti samo malo, i to kad je u kakvom društvu.

U nekim kućama daju rakiju i deci. A kad dete ode sa starijim u goste u familiju, tamo i njega »časte« sa malo rakije.

Kad neko dođe u kuću, prvo ga časte rakijom. Sramota je ako kuća nema rakije. U takvom slučaju iz kuće se šalje kradom neko čeljade da donese rakije iz susedstva.

Kad idu na »važare« (svečane skupove), donose od kuće rakiju i njom čašćavaju za sofom prijatelje i poznanike. Na važarima bude da se piće i prodaje, i to najviše pivo, kojim se takođe čašćavaju međusobno.

Od jabuka, kao i od krušaka se pravi *pekmez*; u najnovije vreme i od šipaka. Kruške ili jabuke se prethodno tucaju u blani (stupa), a onda se ta masa cedi u *torkuli*, pa se šira kuva u bakarnim kotlovima dok se zgusne. *Blana* je veliko korito sa tučkom, koji se pokreće rukom.

Od divljih jabuka se spravlja *jabukovo sirće*, koje se mnogo troši. Te jabuke se stucaju u blani, pa se iscedeni sok ostavi da još više uskisne.

Šljive se suše u pušnicama, nekada samo na suncu. Izvoz suvih šljiva sa Majevice (pod imenom brčanskih) ima veliki značaj. Sada zemljoradničke zadruge (loparska, pribojska i šibošnička) imaju moderne električne sušare. Kruške takiše suše i dalje u svojim seoskim pušnicama. Isečene i osušene jabuke i kruške su *ošaf*.

Sve do poslednjeg rata bilo je da se jednostavno na suncu suše neke vrste krušaka i jabuka, pa to neki rade i sada. Na suncu se suši tako da se to voće razastre na čemu i preko dana drži na krovu ili na zemlji, a uveče se unosi u kuću. Tako za 7—10 dana. Imućni šakote u Tobutu imali su veliku pušnicu za sušenje šljiva s 8 lesa, ali su voće za kućnu upotrebu sušili na suncu. Sada se još oskoruše suše tako na suncu. Sušene oskoruše se posle nižu na konac. Jedu se zimi tako, a od njih se pravi i čaj koji služi kao lek od proliva.

— Od nekog voća se prave turšije i sokovi. Turšija se nekada pravila posvuda, a sada kod Srba samo u još nekim kućama. Pravi se od mušmula, divljih krušaka, takiša, drenjina, trnjina, smrekovih bobica, divljih jabuka, šipaka. Voće se stavi u veći sud od 500—600 litara, pa naliže vodom; posle nekog vremena ta je voda ukusno osvežavajuće piće. Ono se pije kod kuće, a naročito je spremaju radi bolesnika.

U najnovije vreme prave se voćni sokovi od dunja, drenjina, jabuka, grožđa, kupina i dr. Služe se modernim sokovnicima: do avgusta 1967. samo u Priboju bilo je prodano 7 sokovnika. Pravi se sok i od ružinog cveta: to su ovdašnje žene naučile u domaćičkim školama pre rata.

Pijenje kafe je veoma odomaćeno, ali je to privilegija starijih. Gosta će obavezno počastiti kafom. Tako isto i kad se prijatelji i poznanici nađu u mestu gde ima kafana časte se kafom. U Peljavama se priča kako su Živkovići bili prva kuća u tom selu koja je uvela kola, a prvi su počeli i da piju kafu. Okolina je tada govorila za njih da jedu kozije brabonjke. (Preci tih Živkovića došli su u selo krajem 18. ili početkom 19. veka.)

Veoma je u običaju da muškarci puše. Duvan se sada gotovo jedino u vidu cigareta kupuje. Retko puše ženske, i to uglavnom starije i one koje su učestvovala u NOB-u. Kao surogati za duvan upotrebljavani su: bukov i šljivov list, kukuruzova svilica, a najviše mrtva žara (koprija). Bukov list je mešan sa pravim duvanom. U toku prošlog rata mnogo su sadili duvan u Mačkovcu, Pirkovcima i Kozjaku. Dobro je uspevao, ali meštani nisu umeli da ga uredi kako treba za pušenje. Posle rata zabranjeno je gajenje duvana u ovom kraju.

IX. DRUŠTVENI ŽIVOT

Kao i drugde kod Srba, i na Majevidi je nekada bilo pravilo da u brak stupa svako muško i žensko lice koje je za to sposobno. Pored fizički nesposobnih, i moralno diskvalifikovani nisu mogli stupiti u brak: i danas devojka neće poći za onoga za koga se zna da je nešto ukrao. Tako, npr., u Peljavama su oko 1950. dvojica mladića ukrali volove i nisu se mogli posle oženiti (zapisano 1966). Ako je devojka iz neke kuće rodila vanbračno, ne samo da se u ranije vreme ona nije mogla udati nego i druge devojke iz te kuće, pogotovo sestre, teško su se mogle udati. Stariji i sada (1967) zaziru od takvih bračnih veza. U jednom velikom selu sam čuo s tim u vezi: »Ja neću da budem N.: u N-ima rađaju kopilad«. Iako se veruje da su svi vanbračno rođeni lepi, devojka neće da »ašikuje« s vanbračno rođenim mladićem.

Vanbračnog rođenja je bilo i u ranije vreme: ima u predelu i starih ljudi koji su rođeni vanbračno. Ipak, to je bilo retko, a u godinama pred poslednji rat vanbračno rođena deca su obično nošena u dom za takvu decu u Sarajevu. Posle rata je vanbračno rađanje češće i ima ga gotovo u svakom selu. A to dovodi i do tužbi i sudskog utvrđivanja očinstva.

Ako je devojka otišla iz očinske kuće i bila makar kratko vreme s mužem, makar i nevenčano, pa zanela, to nije zazorno. Sramota je samo ako devojka zanese i rodi dok je u očinskoj kući.

Kao posledica velikih društvenih promena javio se i celibat. U Loparama i u Šoru u Mačkovcu ima priličan broj doseljenih samica (žena i devojaka) koje su zaposlene u raznim ustanovama i industrijskim preduzećima. Od njih se retko koja udaje. Neke žive vanbračno i imaju vanbračnu decu.

Srpska sela u Majevidi većinom su prostrana i raštrkana. Nevesta se traži najpre iz svog sela, ali ne iz susedstva (»komšiluka«). Retkost je da se uzme devojka iz komšiluka. Jer, komšije se vole kao braća, uvek su zajedno, »i kako će uzeti?!« Mladić se, inače, može oženiti iz svog sela devojkom koja mu nije rod. Kod toga se ne gleda na slavu, pa se može uzeti devojka iz kuće koja ima istu slavu kao i momkova kuća, ako inače nisu blizak rod.

Mnogi Srbi na Majevidi oženjeni su devojkaama iz susednih sela u okolnim predelima.

Odranije ima toga da se majevidski Srbi žene Ravanjkama: koji zbog siromaštva ne može da nađe devojku u svom kraju ide u Ravan ili u Spreču i posredstvom prijatelja iznalazi i dovodi devojku odatle. Dovodi obično imućniju, koja tamo nije mogla da se uda: nije lepa, zašla u godine. Obično se tako žene oni koji su bili u najmu, čuvali stoku kod nekoga, pa se ožene kćerima svojih poslodavaca. Da se devojke iz Ravni udaju na Majevidu navode kao razlog i bolju klimu i bolju vodu u Majevidi, pa da su i muževi na Majevidi verniji i postojaniji. Za Majevidčane su kod toga od uticaja i ekonomski razlozi: imućni tast iz Ravni slaće kćeri i zetu pšenicu i kukuruza, pomoći kod gradnje kuće i sl. U novije vreme mladići iz Majevice se žene i iz Podrinja, predela od Zvornika do Bijeljine. Uopšte, kaže se: »Mušku je od Rače do

Maoče«, tj. može da bira devojkicu na velikom prostoru. (Maoča je selo u severnoj podgorini Majevice, a Rača je na Savi, pre ušća Drine.)

Drukčije je sa devojkama. One se najradije udaju za svoje susede, mladiće iz svog sela. Devojka govori: »Od neznana zelja boli glava«. I pevaju u tom smislu:

Što će meni kruška divljakinja,
Kad ja mogu i pitomku naći?!
Što će meni momak jabandžija,
Kad ja mogu i komšiju naći?!
Jabandžija, ne deri opanke!
Moj komšija, tvoja i božija!

Ako se uzme nevesta iz kraja s drukčijom nošnjom, ona odmah po dolasku presvlači se u nošnju ovoga kraja.

Negde između 1920. i 1930. zalazili su i Semberci u Majevicu i tražili devojke.

A u novije vreme bilo je i slučajeva da se devojke iz Majevice udaju daleko: u Niš, Crnu Goru, Makedoniju: upoznaju se sa mladićima iz drugih oblasti negde na radu, na omladinskoj akciji, boraveći u gostima kod srodnika (jer su se mnogi Majevičani razišli kao kolonisti i službenici daleko izvan Majevice, svuda po Jugoslaviji).

Kod iznalaženja bračnog druga, naročito gde o tome odlučuju prvenstveno stariji, uopšte se ne gleda na fizičku lepotu kandidata nego se u prvom redu gleda na njegovu »familiju«, a u drugom redu na imovno stanje te kuće.

Nisu uvek razlike u imovnom stanju ili u moralnoj diskvalifikovanosti bile uzrok da se isključuju bračne veze s nekom kućom. Bilo je kuća za koje se verovalo jednostavno da je za njih vezan neki »baksuzluk«, pa takvim kućama drugi obično nisu ništa prodavali niti kupovali od njih, još manje su hteli da im dadnu ili od njih uzmu curu.

Oko 1900. bilo je slučajeva da se devojka od 40 godina uda za mladića od 17 godina. Posle prvog svetskog rata smatralo se da je najbolje vreme za udaju devojke doba od 25—30 godina, a momak je mogao biti i nešto mlađi. Posle drugog svetskog rata ulazi u običaj da se mladići žene od oko 25 i više godina i uzimaju devojke od 17—20 godina (podaci Ljiljane Hadžidedić).

Mnogo se priča o tome kako su se ranije momci ženili znatno stariji nego sada, obično u uzrastu od oko 30 godina. Jedna baba iz Kozjaka govorila je svojim pre koju deceniju: »Momak ako nema 40 godina, nije momak«. Koliko se nije vodilo računa o samom kandidatu i njegovim željama, pokazuje ovo kazivanje iz Labudske: Mladić bio kod krmaka u planini. Pozvali ga kući da obuče gaće, i da ga ožene.

Rđavo je za devojku koja se ne uda do 25 godina.

Mladići i devojke se upoznaju najviše na velikim svečanim skupovima, kao što su crkveni zborovi, seoske molitve i razne priredbe. Na jednom takvom sastanku ugovoraju na kom će se narednom sastanku opet naći, ako nisu iz blizine. Postoji još jedan osobit način, a to je da se devojka upoznaje s mladićima kad ide »u svojat«. Običaj je, naime, da u jesen devojka odlazi u posetu udatoj sestri, tetki, ujni i dr. u neko drugo selo. Ide »u svojat« da se odmori i provede i, prećutno, da eventualno nađe priliku da se uda. Ona će u gostima da radi, učestvuje u

raznim poslovima, što treba da vidi okolina. Ostaje u gostima nekoliko dana, a na povratku joj tetak, ujak ili zet daje »milost« (dar): maramu, sapun, ogledalo. U Srednjoj Bosni, kod Srba, takvo odlaženje devojke u goste je veoma razvijeno i ono se naziva stojbina.

U samom selu momci se skupljaju naveče pa glasno zapevaju i time daju znak devojka da su tu. Sa devojka razgovaraju na izvesnom odstojanju. »Jauklija« je momku devojka s kojom vodi ljubav, prijateljica.

Rodovska egzogamija je bila opšte pravilo. U nekim rodovima još se drže toga, ali u nekima već ima uzimanja, pa čak da se uzimaju i drugi rođaci (1961). Ipak, još se pazi da kandidati ne budu rod po muškoj krvi: devojka se ne može udati u »mušku krv« (familiju), ali može »u svojat« (Piperi). Srbi ističu da je staro pravilo da se ne uzimaju ni oni koji su »četvrto koleno po materi«.

Dešava se da se rađaju fizički defektna deca. Majevički Srbi smatraju da je tome uzrok incest: roditelji su se uzeli, a u rodu su, ili da je otac kleo kćer što se udala protiv njegove volje. (Majka ne može ukleti nego samo otac, jer je očeva krv jača.)

Stari je običaj da momci i devojke »ašikuju«, razgovaraju, vode ljubav, i to vođenje ljubavi može dovesti do braka, ali ne mora. Naročito dok su o braku svojih mlađih odlučivali roditelji. Međutim, svaki mladić i devojka prilikom upoznavanja raspituje se da nisu slučajno u srodstvu, jer bi to srodstvo predstavljalo bračnu smetnju; ako bi se pokazalo da su u srodstvu, odmah bi prekinuli ašikovanje. T. D. iz Peljava počeo da razgovara s jednom devojkom. Kad mu je njen otac rekao da mu je ta devojka rođica, odmah su prekinuli.

I afinalno srodstvo je donekle bračna smetnja. Ranije, ako se mladić iz jednog roda, roda A, oženio devojkom iz roda B, više se ni drugi od roda A ne bi ženio prijemom iz roda B. A sada, ako se mladić iz roda A oženi devojkom iz roda B, i drugi iz roda A mogu se ženiti od B. Međutim, u Priboju mi je rečeno da »može devet rodica ići jedna za drugom u isto selo, a u razmjenju ne može ni jedna« (tj. da se njena kćerka vrati). Majka deda-Časlava i Stevana Milovanovića u Priboju bila je od Rikića u Peljavama, a dedova žena od Ristića u Kozjaku. Milovanovići su sa njima rođaci, ali bi se Časlavljev sin već mogao oženiti od Ristića i Rakića: već je bilo takvih veza.

Po objašnjenju koje sam dobio od prof. Đoke Jovića, rodom iz Pirkovaca, njegova majka je od Aleksića u selu Loparama, i njeni sinovi, kao ni njihovi agnatski prvi rođaci ne bi se mogli oženiti od Aleksića, dok bi drugi (dalji rođaci Jovići) mogli. Od Aleksića pak deca materine braće ne bi se mogla oženiti, odnosno udati za Joviće; s te, ženske, strane ne mogu ni drugi rođaci, a mogli bi treći, dok se s očeve strane ne bi mogli nikako uzimati ni treći rođaci.

Dok se kod bosanskih katolika često dešava da se dva brata ožene dvema sestrama, toga nema kod pravoslavnih. Ali, na Majevidi ima toga da se dva prva rođaka ožene dvema sestrama ili rodicama. Tako, npr., Veljo i Drago Tomići u Radojevićima (selo Lopare), među sobom prvi rođaci, oženili su se devojka koje su »iste rodice« i kojima su oni došli u kuću iz Priboja.

Odkora, posle poslednjeg rata, ima i ovakvih veza: oženi se mladić, pa se njegova sestra uda za prvog rodaka te svoje snahe. Ranije su i takvi afinalni srodnici smatrani kao bliska svojta, i bračne veze između njih nisu bile dopuštene.

I srodstvo po mleku je ipak bračna smetnja, iako se to srodstvo u ovom kraju inače ne ističe i nema ni naziva za njega. Običaj je da novorođeno dete treba da zadoji susedka, ako u blizini ima takva koja ima dete pri sisi. Ta deca, ako su raznog pola, ne mogu se posle uzeti, »jer je jedno mlijeko salito«, ali se njihova deca mogu uzeti.

Iako su oboji pravoslavni, ranije nije bilo bračnih veza između Srba i Karavlahi. Posle rata došlo je do jednog mešovitog srpsko-karavlaškog braka. Tako isto ima primera, bračnih veza, iako su sasvim retki, između hrišćana i Muslimana, ali su te žene obično Srbijanke a ne meštanke. Između katolika u Drijenči i pravoslavnih u susednim selima bilo je i ranije, iako retko, bračnih veza. Ali, takvi su brakovi kratkotrajni.

Na ostrvu u Rastoškoj Rijeci, među Teočakom (musl. selo) i Pribojem (pravoslavno selo) je *Jokin grob*. Joka bila udata za Jovana u Priboju, pa utekla za Muslimana u Teočak. Posle je Muslimani isterali iz sela kao »neveru«, bivši muž je ne htedne primiti i pođe na nju, a ona umre od straha. Po kazivanju u okolini, Muslimani su bili naredili njenu bivšem mužu da je primi, ali da je ne sme ubiti u njihovu polju.

Legalizacija braka nije uslov da društvo neki brak smatra zaključenim. Naime, glavno je dovesti nevestu u kuću na način po ovdašnjim običajima, a brak će se legalizovati kad za to budu povoljne prilike. Time što je »prekoračila prag« nevesta je postala ravnopravan član kuće u koju je došla, makar i ne bila venčana. U parčadima jednog crkvenog domovnika (sada kod matičara u opštini u Loparama) bilo je upisano jedno ovakvo domaćinstvo u selu Jablanici: Kojo Stević sa »nezakonitom« ženom i četvoro »nezakonite« dece (2 sina i 2 kćeri).

Kod Srba uopšte nema levirata i sororata.

Katolička crkva dopušta levirat i sororat. Pa ipak, kod Hrvata katolika u Drijenči »ne bi to niko za živu glavu učinio«. Dok se kod Muslimana svast uopšte ne smatra srodnicom, kod pravoslavnih je suprotno: ona može ići i kroz šumu s mužem svoje sestre, pa da to ne bude povod nikakvoj priči.

Ima kod pravoslavnih (Srba) i bigamije: »doveo ženu na ženu«. Jedan iz Peljava bio oženjen 16 godina i sa ženom imao decu. Tu ženu mu bio našao otac; on je nije ni video, a bila je od njega starija oko 12 godina. Ona ostarela. On se zagledao u drugu, doveo je i s njom živio u nelegalizovanom braku. Preveo sebi i jednog sina od prve žene. A domaćin je kod obe žene.

Pojava novijeg vremena su razvodi braka kod pravoslavnih, kao i srazmerno često vanbračno rađanje. Ima više primera da se čovek razveo sa ženom s kojom je imao dece, i ona otada vodi posebno domaćinstvo, a on s drugom ženom zasniva novo domaćinstvo.

Kod Srba u srednjoj Bosni i Hercegovini odiva je svako žensko čeljade onoj kući i rodu iz kojih se udala. Taj termin je Srbima na Majevici nepoznat. Idući prema jugu, javlja se u Planini (Han-Pijesak).

Nema leviratskog braka, ali ima odnosa koji liče na levirat. Naime, ako udovica ostane u muževljevoj kući, dešava se da održava polne odnose s nekim od ljudi iz muževljeva roda.

Kad se kći udaje, stari je običaj da se uz nju daju: posteljina i njena odeća, a u najnovije vreme: nameštaj, šivaća mašina, dukati (ranije retkost). *Ruho* je sve što ona nosi: postelja, odeća kao i sve što je spremljeno da se o svadbi daje kao »darovi«. U novije vreme ulazi u običaj da se uz devojkicu daje i novac. Tako, npr., jedan mladić je dobio uz devojkicu 300 000 dinara (starih), a očevi dveju devojaka dali su uz njih, udajući ih za sveštenečke kandidate, 500 000 odnosno 800 000 starih dinara.

Zakonsko je pravo kćeri da nasleđuju i nepokretno imanje od roditelja. Dok se one kod Muslimana gotovo redovno koriste tim pravom i devojkica se teško može udati bez takvog miraza, kod pravoslavnih su retki slučajevi da udate kćeri i posle očeve smrti uzmu nasleđe. Obično sinovi nastoje da otac još za života sudski prevede na njih nepokretno imanje. Ako on to nije učinio, sestre imaju pravo na nasleđe, ali se obično tim ne koriste; nasleđe traže baš one koje su se udale u »bolju« (imućniju) kuću.

U naše vreme kod majevičkih Srba dešavaju se česti bračni sukobi, tuče i sl., što dovodi i do razvoda brakova.

PORODICA I ZADRUGA

Nekada je i u ovom kraju bilo toga da se živelo u kućnim zadrugama, što ne znači da su u svakoj kući vladali zadrugni odnosi, ali je svaka kuća bila potencijalna zadruga. Ekonomske i društvene promene ostvarene u toku poslednjih decenija (agrarna reforma od 1919. i docnijih godina, prodiranje najpre kapitalističkih, a zatim socijalističkih odnosa u selo i dr.), imale su za posledicu da je nekadašnja zadruga postala nepotrebna i suvišna, pa čak i smetnja. Stoga su zadruge u naše vreme velika retkost, naročito prave, bratske zadruge. Tek još ponegde starci žive u zadrugi, npr.: braća starci Neđo i Jovica Mitrović u Labudskoj, od kojih jedan nema dece; tako isto u Labudskoj Risto i Tešo Ristići, od kojih je jedan bez muške dece (1962); dva oženjena brata Pavlovića u Lipovicama žive u zajednici (1962); Živan Janković, putar, u zajednici je sa bratom u Jablanici (1962).

Deoba zadruge se predviđa unapred i običaj je da se za deobu spremaju unapred, pa iz zajednice grade kuće za nova domaćinstva, tako da već prilikom deobe svako ima svoju kuću. Tako su četiri brata Popovića u Lukavici pravila kuće još dok im je otac bio živ. Tako je radio i Č. Milovanović u Priboju.

U Piperima su (1967) u zajednici četiri brata Novakovića sa preko 17 čeljadi, a starešina im je majka. Imaju tri kuće i grade četvrtu da budu spremni kad se budu delili. U velikom selu Tobutu (blizu 400 domaćinstava) jedva da u desetak kuća žive braća u zajednici. Više je očinskih zadruga, među kojima ima i okrnjenih, tj. da je otac ostao s jednim sinom, a drugi da su se odelili.

Godine 1927. podelila se u Priboju zadruga Tomića, koja je imala 40 čeljadi. U toj kući su dve žene stalno kuvale, i to na smenu po sedam dana, a za zimnicu kuća je klala po 7—8 »zimina« (krmaka). U kući Simića u Loparama, u kojoj je bio domaćin Lazar, još 1947. bilo je 26 čeljadi. U toku poslednjeg rata podelila se u Lukavici zadruga, čiji je domaćin bio Vaso Garić, koja je tada imala 64 čeljadi. God. 1892. bile su u Peljavama samo dve kuće Delića, a 1967. bilo ih je 27; u jednoj kući Delića—Gavrića bilo je do 1945. oko 35 čeljadi (šest porodica).

Dok su bratske zadruge tako retke, češća je pojava da otac živi u zajednici s oženjenim sinovima, mada je već postalo kao pravilo da se sin odvaja od oca kad se oženi: posle ženidbe sin ostaje neko vreme u roditeljskoj kući, ali se obično odvaja kad mu se rodi dete. Ako je sin jedinac, on će eventualno ostati s ocem. Sasvim je obična stvar da je otac živ, a da su se sinovi izdvojili i podelili. A redovna je pojava da se braća dele čim im umre otac, ako su dotle bili zajedno s njim.

Velike društvene promene u zemlji odražavaju se i na porodici u ovom kraju na taj način što je sukob između generacija veoma izrazit, često i drastičan. Ima roditelja koji neće da znaju za sinove i sinova koji neće da znaju za roditelje; ima i toga da sin tuče roditelje, da se s njima sudi i sl.

Majke neposlušnu decu grde i kunu, ne misleći ozbiljno i ne želeći da se detetu što desi. Stoga se materinih kletvi ne treba bojati, kako smatraju na Majevidi, ali »teško onom sinu na koga panu očeve suze«.

Na čelu zadruge je *domaćin*, u očinskoj zadrugi redovno otac. Pored domaćina je *stopanica*, obično njegova žena. Ako je u kući više žena, jedna od njih je stalna *maja*, koja »maji«, sprema (gotovi) jela za svu čeljad. Ona ne ide da žanje, kopa i sl. Ako ona ode nekuda, zamenjuju je, pa »maji« neka druga žena iz kuće. Ako se iz kuće prodaju beli mrs, pernata živina i jaja, novac koji se dobije za to pripada domaćici. Smatra se sramotom da domaćin uzima taj novac. Domaćica upotrebljava taj novac da kupuje sitne potrebne artikle, kao: kafu, šećer i sl., kao i »milosti« (darove) udatim kćerkama. Međutim, za spremu devojke na udaju troši se »iz kuće«, tj. ona se sprema o zajedničkom trošku.

Do poslednjeg rata bio je opšti red da sin ne puši i ne pije pred ocem, pa i sada (1968) ima toga da čak ni sin od 60 godina ne puši pred svojim ocem i da neće ući u gostionicu ako je u njoj otac mu.

Ako otac ima više sinova i oženi ih, onda gleda od koje mu je snahe počeo napredak u kući (da se stoka množi, da žito bolje rada itd.); ako je od neke pošlo kako ne treba, onda i sam nastoji da tu snahu, odnosno sina što pre odeli.

Uspomena na negdašnji red u zadrugi očuvana je u posloviци »Mole se Bogu k'o Gavrići« (u Peljavama); ti su Gavrići bili velika zadruga i u njoj je bio red da se uveče i izjutra zajednički dugo mole Bogu.

Kad se sin oženi, ostavlja oca svojom inicijativom, ili ga sam otac odeli, što većinom odgovara i sinovljevoj želji. Ako otac ima više sinova, većinom još za života podelio je imanje, tako da se posle njegove smrti nema šta da deli. Ima primer u Loparama da je otac odelio sinove pa, iako ima još zemlje, u starosti pao je na teret opštine.

Neki otac ostavi za života sebi njivu koju će sinovi posle njegove smrti da dele među sobom, ako su zajednički podneli pogrebne troškove. Inače, njiva odnosno zemlja pripašće onome ko je oca u starosti izdržavao i podneo trošak oko sahrane, izdao uobičajene daće (»jedžene«) i podigao spomenik. To je ostavljanje »za ukopa« i »ugovor«: otac napravi ugovor da ga sin izdržava za života i koristi se tom zemljom. Ako otac nije ostavio tu zemlju testamentom tome sinu, ostali će povesti spor i tražiti »ostavinsku raspravu« da se i ta zemlja podeli na jednake delove braći. A ako su svi sinovi zajednički snosili troškove oko sahrane i daća, taj deo će podeliti među sobom na ravne delove. Ako je nekom od braće žena donela veći miraz, onda braća prilikom deobe gledaju da mu dadnu manje zemlje, iako on po zakonu ima pravo na deo kao i ostali. Majka će u takvom slučaju eventualno posredovati, uticati na tog sina da popusti.

U naše vreme ima zajednica koje su prinudno zadržane, jer vlasti smatraju da je punopravna deoba kad svaki od podeljenih ima svoje domaćinstvo i stan. (Retkost je da su dve porodice pod jednim krovom.) Ima i prividnih, fiktivnih deoba, pod uticajem poreskog sistema: da bi kao posebna domaćinstva izbegli, odnosno olakšali poresko opterećenje, čeljad objave da su se podelila a, u stvari, i dalje žive i rade u zajednici.

Posle prvog svetskog rata deoba zadruga je bila masovna. Mnogi su tada išli na krčevine: šuma nije štićena, pa je bezobzirno uništavana.

Kao i drugde, i na Majevidi se smatra da su žene glavni uzrok deobama braće, zadruga: svaka žena, vele, hoće da bude domaćica, da »majiše«.

Ako se dele braća posle očeve smrti, zovnu 2—3 suseda ili uglednika čoveka iz sela da pomognu kod sprovođenja deobe. Njima se za to nije ništa plaćalo, nego im je davan po svršetku obed *časť*. Bude i deoba da se niko ne zove: oni koji se dele obave to sve mirno i po sporazumu.

Ako se vrši deoba dok su živi roditelji, onda roditelji zadržavaju kuću i nešto imanja, obično šljivik, sebi za sahranu, »za ukop«. Sada se obično na deobu pozivaju opštinski odbornici. Prilikom deobe stariji brat deli parcele, a mlađi bira prvi. Ili jedanput stariji deli a mlađi bira, a drugi put mlađi deli a stariji bira. Obično se na delove ne stavlja nikakav znak, tj. obično se kod deobe ne primenjuje kocka, ali bude i toga da svaki koji se deli daje neki znak, klpić, licu koje neće znati čiji je koji znak, a to lice te znakove stavi na parcele, i tako se kockom odluči kome će koja pripasti. Ako je zemlja istog kvaliteta, deli se na ravne delove. Pri tome zemlja se meri rogom (*róga*«, motka). Ako je raznog kvaliteta, onda stariji brat uzima manji deo boljeg a veći deo slabijeg kvaliteta. Obično mlađi brat ostaje na starom ognjištu.

U novije vreme su mnogi sa Majevice svršili škole i kao takvi se zaposlili, ili se zaposlili kao obični službenici. Neki od takvih će se odreći svog dela zadružnog imanja u korist onoga brata koji ostane na zemlji, ali to nije pravilo. Evo jedan primer iz Peljava: od četiri brata jedan je ostao u selu, a od trojice koji su otišli u službe, jedan se odrekao svog dela u korist toga u selu, dok druga dvojica to nisu učinila.

Dešava se prilikom deobe da se neka »bašča« (voćnjak, šljivik) ostavi kao zajednička, pa podeljenici posle dele plod koji tresu zajedno, dok ona postoji. Ali se zemlja na kojoj je bašča prilikom deobe odmah dodeli jednom. Posle deobe može i mlin da ostane zajednički, u kom onda suvlasnici melju »na redove«. Tako, npr., 12 kuća Mitrovića u Labudskoj imaju jedan zajednički mlin. Mogu ostati nepodeljene i pokretne stvari. Kad su se u Peljavama delila dva brata Delića (otac i stric Tome Delića), žbanca, kazan i kaveni mlin su ostali u staroj kući, s tim da se njima službe oba nova domaćinstva; te stvari su »ostale na pola«.

Navešću ovde primer jedne osobite zadruge iz prošlosti. U Vukasovcima su bili u zajednici braća Gligor i Tešo Pajkanovići. Gligor je bio bogat svinjarski trgovac, koji je prodavao svinje u Šopronj, Pečuj i dr. Imao je i svoje dereglije. Nije imao dece. Tešo je imao sina Stevu i kćer Maru, koja je bila udata za Đoku Cvijetinovića iz Mačkovca, koji je u Vukasovcima prozvan Popović. Stevo Tešin je držao malu trgovačku radnju u selu; ta zgrada (udžera) postojala je sve do 1941, kada su je ustaše zapalile. Ni Stevo nije imao potomstva, i tako je celo imanje tih Pajkanovića nasledio Đoko.

Pošto više gotovo i nema kućnih zajednica, izmenili su se, odnosno stvorili novi odnosi u porodici. U savremenoj porodici u ovom kraju muž i žena se sporazumevaju o trošku. Ima dosta kuća u kojima muž predaje ženi zarađeni novac, pa ona nabavlja što je potrebno. Ako je muž odnosno otac zaposlen pa prima dečji dodatak, taj dodatak obično se smatra kao opšti kućni prihod, a neki ga iskoriste za bolje snabdevanje dece odećom i drugim što je potrebno. Retki su oni koji taj dodatak izdvajaju i ulažu na štednju na dečije ime.

D O M A Z E T

»Teško kući koja nema muške glave«. Kaže se, doduše, da kuća leži na ženi, pod čim se podrazumevaju unutrašnji rad i red u kući, dok imanje (ranije se govorilo *stanje*) leži na »čojeku«. Dok je bilo više zadruga, taj problem muškarca u kući nije se postavljao tako oštro, kao od vremena kada su zadruge postale retkost, a domaćinstva se svela na male porodice koje čine jedan bračni par sa decom. I u takvoj maloj porodici koja nema muške dece nastoji se da se održi domaćinstvo i produži loza, da se održi »koljeno«, što se može postići samo tim da u kući bude muški naslednik. Da se to postigne, oni koji su uopšte bez dece uzimaju koga »pod sina«, a oni koji imaju kćeri obično jednoj od njih dovode muža u kuću. Ili se udovica preuda za muža koji joj dođe u kuću (»majka mi upusti očuha u kuću«). Kao što se može videti iz opisa pojedinih sela, bezbroj je takvih primera, naročito iz novijeg vremena, i takva prelaženja su veoma čest uzrok sitnim migracijama u okviru sela, ili iz sela u selo u predelu, ili između susednih predela.

Da bude muško u kući, ne samo da se dovodi u kuću muž kćerki, nego ima primera da je doveden muž i obudoveloj snahi.

Takav koji dođe ženi u kuću zove se *uljez*, ređe *domazet*. Tako zovu i onoga koji dođe iz drugoga sela, kupi zemlju i naseli se: on je

»uljez« ili »došlo« u selu. Taj izraz se, ipak, izbegava, pa se obično govori kako je neko »došao curi u kuću«. *Mirašćija* je pak onaj iz drugog sela koji je po nasleđu dobio zemlju u selu. Po srpskim majevičkim selima uljeza je bezbroj, ali ipak njihov društveni položaj nije sasvim ravnopravan: na njih se, ipak, gleda s izvesnim prezirom. Prvo, za uljeza idu mladići iz siromašnijih, manje uglednih kuća. Zatim, on odlazi na ženino imanje i nije potpuni gospodar u kući. Od velikog roda Delića u Peljavama, iako su se veoma namnožili i posedi im veoma isitnjeni, nijedan mladić nije otišao devojci u kuću; koji ostanu bez dovoljno zemlje, odlaze u gradove. Za uljeza vredi: Njezina (tj. ženina) kuća, njezina ba'ča (šljivik), ili: »Došo na ženine glavnje«.

Pada u oči da ima kuća koje se već generacijama održavaju pomoću domazeta. Npr., Petkovići u Tobutu su iz Podgore: došao otac kao uljez, a sad u toj kući uljez iz Priboja. Pero Dragičević je došao »curi u kuću« (u kuću Dike Erića) u Peljave. Kad mu je žena Jela umrla, on ostane u kući i za živa punca dovede drugu ženu Stoju Mijatović. To je bilo četvrti put da se tako dešava na istom imanju. Najpre je na tom imanju bio uljez neki Jefte. Posle Jefte je bio neki čije ime nisam mogao da doznam. Treći je bio Diko Erić iz Peljava, a Diki došao Pero Dragičević. Nedavno je umro Perin sin Ranko i ostala mlada udovica, pa se predviđa (1967) da će opet biti tako nešto kao i ranije.

Ko dođe sa druge zemlje (tj. uljez), uzima kao glavnu slavu onu koju slavi ta kuća, a svoju može da zadrži kao preslavu. A može da uradi i obrnuto: zavisi od toga koliki je uticaj punca i punice. Ako je uljez došao u kuću devojci koja je bez roditelja, obično zadržava svoju slavu, a njenu uzima za preslavu.

Neki od domazeta primi i prezime kuće u koju je došao, ali to nije pravilo.

R O D

Srodstvo je kod majevičkih Srba bilateralno, ali asimetrično: duže traje ono po muškoj nego po ženskoj liniji, i stoga je bilo vrlo teško utvrditi pravo stanje u pogledu računanja roda. Teškoće su i otuda što su u toku krupne promene i stari rod (gens) gubi ulogu koju je nekada imao.

Razlikuju se už i širi rod. Širi rod su svi agnati koji vode poreklo od jednog dalekog pretka, od onoga pretka koji se doselio u ovaj kraj pre više generacija (u 18. ili početkom 19. veka), a už rod čine agnati koji vode poreklo od jednog potomka tog daljeg pretka. Už rod ima svoje prezime i više takvih užih rodova čine jedan širi rod koji može da ima, ali obično i nema, zajedničko prezime nego samo postoje predanja i svest o zajedničkom poreklu i srodstvu.

Familija je termin koji se najčešće upotrebljava za už rod (gens), za ono što se u savremenoj anglosaksonskoj literaturi naziva lineage. Familiju čine svi agnati koji vode poreklo od jednog ne tako udaljenog pretka po kome se i zovu. U okviru »familije« su još i »stari rođaci«, tj. daleki rođaci koji bi se već međusobno mogli uzimati. Bliži pak srodnici u okviru familije, ali samo oni po muškoj krvi, su — kako se može

čuti — *rodbina*. Može se čuti za taj uži rod i naziv *koljeno* (npr. u izrazu: »rodi se (u porodici) po jedno muško samo da koljeno čuva«). Inače, koljeno je termin koji znači: generacija, i tri generacije su uži rod, i srodstvo do tri generacije se strogo pazi, tj. bliskim rodom se još smatraju treći rođaci; četvrti se slabo uzimaju u obzir, a dalji nikako, mada se izbegavaju bračne veze uopšte u granicama familije, pa i šireg roda. O daljim rođacima se govori s ironijom, npr.: »Kakvi smo rođaci?« — »Neko deseto koljeno«.

Članovi familije su moralno obavezni da idu na pogreb kad umre neko od familije. I svaka familija ima svoju parcelu u groblju. Svaka familija ima svoje prezime i slavu, ali je slava ista i članovima širega roda. Prezime menjaju, pa i pripadnost rodu oni koji odu u druge rodove kao domazeti ili posinci. Ali, ima primera da se i u takvom slučaju održava svest o pripadnosti familiji. Npr., kad neko od Popovića u Vukasovcima kaže »naša familija«, on pod tim podrazumeva ne samo Popoviće u Vukasovcima nego i Cvijetinoviće u Mačkovcu čiji su ogranak.

Više »familija« koje su zajedničkog porekla čine širi rod. Jedan takav rod je celina po tome što sve njegove familije vode poreklo od zajedničkog daljeg pretka i imaju istu slavu, a obično znaju i svoje negdašnje zajedničko prezime. Neki od takvih rodova su veoma snažni po broju domaćinstava. Tako, npr., u selu Loparama rodovskoj grupi Bobara pripadaju u samim Loparama 42 domaćinstva, a grupi Bajića, u istom selu, 53 domaćinstava. Takvih primera ima više.

Narodni naziv za taj širi rod je *loza*, a mogu se čuti i nazivi *povrza* i *uvrza* kad se ispituju genealoške veze, odnosno pripadnost pojedinaca. Evo nekoliko primera: Mijatovići, Savkići, Pajkanovići i Perići u Vukasovcima su od jedne loze, jer vode poreklo od jednoga pretka. Jovići, Tomići, Davidovići, Ivanovići i Mitraševići u Mačkovcu su svaki za se familija, a svi zajedno su jedna loza i u okviru te loze još (1966) nema bračnih veza. Delići, Perići, Četkovići i Mirkovići u Peljavama su »familije«, a svi zajedno su »loza«, jer su zajedničkog porekla; u toj lozi je došlo do toga već da su se sami Delići namnožili, pa su sami već postali »loza«, čije su »familije« Delići, Tomići, Gavrići i Milovanovići. Ta »loza« je od pre sedam generacija (»sedmi rođaci«) i u njenom okviru nema bračnih veza, ali od pre deset godina počeli su da se među sobom uzimaju Delići i Perići.

Kod crkava u Priboju i Mačkovcu bilo je 1938. dosta *kreveta* ili konaka, kako su ih zvali u Priboju. U Priboju ih je bilo preko 20. To su male kolibe, podignute visoko na sohama, tako da se ispod patosa kolibe može ostaviti konj, a gore, na »krevet«, skupljaju se o praznicima, obeduju i časte ukućani čija je koliba i njihovi srodnici i prijatelji. Krevete su održavali zajednički svi članovi roda i, kad je potreba, mobom ih opravljali. U toku poslednjeg rata propali su ti kreveti ili kolibe i više nisu obnavljani.

U južnim srpskim krajevima, odakle su uglavnom poreklom i Srbi Majevičani, za taj pojam koji se na Majevici zove loza u običaju je naziv *pleme*. Ja sam na Majevici samo jednom prilikom 1967. čuo taj termin, i to u selu Pirkovcima: da su svi Savići (preko 20 domaćinstava) u tom selu »od jednog plemena«.

Ranije su postojale *čitulje* po kućama, u koje su unošena imena pokojnika. Te čitulje se uopšte gube, kao i njihova upotreba, a to je pojava koja prati i koja je posledica slabljenja verskih osećanja i obavljanja crkvenih obreda i dužnosti, što se vidi ne samo kod onih koji su napustili crkvu, nego i kod onih koji su i dalje odani crkvi. S druge strane, napuštanje čitulja je posledica i slabljenja srodničkih osećanja i funkcija roda, jer se rodovska egzogamija sužava i nema potrebe da se vodi računa i o dalekim precima.

»Svojat« je širi pojam, i obuhvata kako sve srodnike agnatske, odnosno srodnike iz familije, tako isto i srodnike po majci i ženi, ali prvenstveno te dve poslednje kategorije. Npr., nekome je svojta rodica njegove majke. Ako se sestra ili kći udala, onda su i čeljad kuće u koju je ona otišla svojta. Pa svojta su (»prijatelji smo mi«) i čeljad kuće u koju se udala tetka. Kad udata žena ide u posetu svojim roditeljima, kaže da ide »u rodbinu« ili »u rod«, a ako ide u posetu srodnicima po majci, onda ide »u svojat«. Majka Steve Popovića iz Vukosavaca, koja je bila od Milivojevića iz Bogutova sela, govorila je za svakog Milivojevića iz tog sela, ako je bio i dalji srodnik: »To mi je rod«. Uopšte, žena će reći »to mi je rod« za rod (familiju) iz kog je došla, a kuća, odnosno rod u koji je dovedena njoj je »dom«. Ako žena sa decom ostane udovica, pa se preuda i stekne decu i sa drugim mužem, ona za decu iz prvoga braka kaže da ih je »rodila u prvom domu«, a takvo dete koje dovede drugom mužu postaje »dovodak« u drugom domu.

Srodnici iste generacije sa strane materinske su takođe rođaci (npr. deca dveju sestara, sestre i brata, kao i deca takve dece), ali se to srodstvo brže gasi i na toj strani dolazi brže do bračnih veza nego između srodnika po muškoj krvi.

Po objašnjenjima T. Delića, rodom iz Peljava, njemu su svojta Blagojevići, jer je majka bila od Blagojevića; materina majka je bila od Živkovića, pa su i oni svojta; očeva mati, tj. baba, bila je od Vidovića iz Jasenice, te su i oni svojta; sestra babina bila je udata u Simiće u Muzeljima, pa su i Simići svojta Delićima. Ipak, tu ima jedno ograničenje: od Blagojevića su svojta samo ona kuća iz koje je bila majka, tj. njena braća i sestre i njihovo potomstvo. Još jedan primer: oni Šakotići u Tobutu, čija je baba Joka bila od Rikanovića u Vukasovcima, i sada se poštuju sa Rikanovićima, dok ostali Šakotići nemaju s njima ništa zajedničko.

Odnosi u rodu i svojti osobito dolaze do izražaja u slučaju smrti. Npr., ako umre ko od Mitrovića (u Labudskoj), onda svi Mitrovići obustavljaju rad i idu na sahranu. (Na sahranu idu i susedi koji su iz drugih familija). Ako umre neko od Mitrovića koje je oženjen od Jovića, onda dolaze na sahranu oni Jovići koji su po svojti bliži.

Krvna osveta nije sasvim iščezla. Dešava se da se izvrši neko ubistvo. Ako je rod ubijenog zadovoljan presudom redovnog suda, dobro je i na tome se sve završava. Ali, ako nisu zadovoljni, oni se svete.

Svojim protivnicima ili onima koji su im učinili kakvo zlo pojedinci se svete na taj način da im tajno pale sena, žito, košare sa stokom i sl.

RITUALNO SRODSTVO

Pored krvnog i bračnog srodstva, postoji i veštačko sredstvo. Glavni njegov oblik je *pobratimstvo*, odnosno *posestrimstvo*. Sklapa se, uglavnom, samo između lica raznoga pola, i to na osnovu sna u kom je jedno lice sanjalo da ga neko drugo lice pomoglo ili izbavilo iz velike nevolje. Taj koji je sanjao da ga je neko izbavio od vode, vatre i sl. spremi se i ode sa ploskom rakije kući tog svog spasioca iz sna, ispriča mu san i počaste se. Takvi pobratimi, odnosno posestrime smatraju se kao veoma blizak rod, kao brat i sestra, i međusobno se posećuju u svečanim prilikama. To srodstvo se drži i u sledećoj generaciji. Takva pobratimstva su česta.

Nekada je bilo i toga da se ljudi pobratime s vukovima da jedan drugoga ne »brče« (dira), po kazivanju Neđe Tomića iz Priboja.

Kumstvo se kod Srba veoma poštuje i smatra velikim srodstvom. Na ovom mestu samo da istaknem da se kum smatra kao i brat: »Kum se poštuje k'o i brat!« I u snu, u nevolji koja se sanja, govori se: »Kume (ili: brate), izvadi me iz vode, da ti budem kum (ili: brat)!« Takvoga će posle zvati da kumuje na venčanju i krštenju, pozivati ga na čast (slavu). V. o kumstvu na str. 162—163.

SRODNIČKI NAZIVI

Deca braće ili sestara su između sebe *rođaci* odnosno *rodice*. Međutim, *isti rođaci* su deca dva brata ili dve sestre (dakle parallel cousins), a ne i deca brata i sestre (cross cousins). »Ja i dijete moje tetke smo rođaci, ali nismo isti«; ili »Isti smo rođaci: od dva brata (sestre) djeca«.

Ujakova deca su *prvi rođaci* deci njegove sestre, ali nisu »familija«.

Prvi agnatski rođaci su se smatrali bliskim kao braća, i kad nisu u kući zajedno.

Rođaci mogu biti po ocu i po majci. Računaju se *prvi, drugi, treći rođaci*. Rođaci po muškoj lozi se više cene, pa sa te strane može biti da se uzimaju u obzir i četvrti rođaci, dok se po ženskoj lozi, uglavnom, drže samo još drugi rođaci, a treći mogu međusobno da stupaju u brak. Ranije ni takvi treći rođaci nisu mogli da stupaju među sobom u brak, a sada ima toga i među agnatima.

Očev brat je *amidža* ili, retko, *stric*, a materin brat *ujak* (u Piperima *daidža*). Pošto se ti termini mogu da odnose i na druge srodnike (npr. »naše babe bratić je naš stric«, za strica koji je pravi očev brat, kao i za ujaka koji je pravi materin brat dodaje se »isti«, npr.: »moj stric, isti«. Pošto su prvi rođaci kao i braća, onda oni postaju amidže deci drugoga. To vredi i kad su ti rođaci sinovi dve sestre, pa je onda jedan — amidža deci svog rođaka od tetke. Inače, stric je i četvrti ili peti rođak očev.

Smatra se da su jači rod rođaci koji su sinovi — deca dvojice braće negoli deca dve sestre, pa se čak ni rođaci koji su od materina brata (ujaka) ne smatraju da su takav rod kao rođaci po ocu (deca njegove braće).

Srodničke veze su od značaja osobito u odnosima sa drugim selima, jer rođaci koji žive u drugim selima su posrednici u uspostavljanju poslovnih i drugih veza, kod njih se ide u goste, svraća na prenoćište prilikom putovanja i sl. A što je rođak izvan sela, to je sused u selu, pa se govori: »Dobar komšija bolji nego brat«.

Ujak (pravi) u odnosu prema sestrinoj deci ima naročit položaj ili dužnosti. Kad mu se u sestre rodi dete, kao dečiji ujak donosi detetu sav bošćaluk i dariva ga novcem više nego što darivaju ostali posetioči. Svojoj sestri, detinjoj majci, donosi što od jela: pitu, piliće, kolače. A kad dete ode ujaku (mati ga nosi u posetu), ujak mu daje pile, jagnje, prase, već prema svojoj mogućnosti. To je milost. Tim što dete dobije i što se plodi, raspolaže majka; to se obično daje na priplod izvan kuće. Ujak je taj koji će prilikom ženidbe sestrića dati najbolji dar, a njemu će snaha dati bošćaluk.

Ujak može da bude stari svat, ali je u ovom kraju običnije da stari svat bude zet (muž sestrin ili kćerkin). Međutim, o svadbi za gornjom sofrom su tri dolibaše: desno od pravog dolibaše sedi kum, levo stari svat, a do kuma, ili starog svata sedi mladoženjin ujak.

A ako se ide u posetu ujacima, kaže se: »Idem u ujake (ili: ujacima)«.

Materina braća su *ujaci*, ali isto tako i njeni prvi rođaci su ujac. A svi ujac zajedno i njihova čeljad su *ujčevina*. Ujaci i tetke nisu familija, kao ni njihova deca: njihova deca su rođaci.

Očev ili materin otac je *ded*, a njihova majka je *baba*. Dedova i babina braća su takođe »dedovi«, a njihove sestre babe. Ali, »isti mi ded je samo očev otac« (ili majčin), i »to mi je ded, očev stric ali nije isti«. Preci dalje od deda su: *pranded* i *šukunded*. Za dalje pretke nema termina. Značajno je da u ovom kraju postoji i naročit termin za dete unuka, praunuka: *zaunuk*. *Bijele čele* su deca praunuka.

Materine i očeve sestre su *tetke*, ali su tetke i njihove prve rodice. Ako nekome umre tetka, pa se tetak ponovo oženi, o toj njegovoj ženi deca njegove prve žene govore kao o ženi koja je došla »na tetkino mjesto«. Mužev otac i mati su ženi *svekar* i *svekrva*, pa su joj to i stric njegov (svekrov brat) i strina. Ali, pravi svekar i svekrva, tj. roditelji muževi, su *isti svekar* i *ista svekrva*.

Ženin otac i mati su *punac* i *punica*, *stara punica*, ženin brat ili rođak je *šurak*. Oni zajedno i čitava njihova kuća su *tazbina*, pa se kaže da zet ide u tazbinu. Punica je ne samo ženina mati nego su punice i žene ženine braće, kao i strine ženine (makar i ne bile u istoj kući sa pravom, starom punicom), i uopšte sve udate žene u ženinoj bližoj familiji (žene njenih rođaka). I daljna ženina snaha reći će »zetu«: »Što ne dođeš svojoj punici?« Među tim tolikim punicama pravi se još ta razlika da se šurina ili šurakova žena zove *mlada punica*. Stara punica se poštuje kao i rođena majka, a tako sto i ženina »ista strina«. Međutim, nije tako s mladim punicama, prema kojima se dopušta i izvesno slobodnije ophođenje. Erotske šale i aluzije na punicu, koje se mogu čuti, odnose se samo na mlade punice. U običaju je da se mladoj punici dobacuju nepristojne šale, a da ona na isti način uzvraća. Ako joj se zet tako ne obraća, može se desiti da mu ona kaže: »Kakav si, nisi ništa!«

Nije greh uraditi i što više. Kaže se, npr., mladoj punici: »Prekinuo konce na gaćama« (ispod kolena). Zabeležio sam u Priboju kao verovanje: »Ako je (mladu punicu) ne bi poljubio, na onom svijetu mora naćerati zeca u badanj«.

Reč *tazbina* kod majevičkih Srba je iz novijeg vremena, i u Maje-vici mnogima je nepoznata. U Osatu je odomaćena. Na Majevisci se ne govori: »Idem u tazbinu«, nego: »Idem puncu (punici, u punice)«.

Svast ili *svastika* je ženina sestra. Ona se smatra kao da je sestra, pa se tako i ponaša prema njoj. *Svak* je, pak, jednoj ženskoj (ženi ili devojci) muž njene sestre. Muževi dveju sestara su među sobom *badže* (pašenozi). »Devet badža mogu da žive pod jednom repušinom (da se ne svađaju)«. Badže su kao braća: braća se pobiju, a badže ne.

Kad roditelji ožene sina ili udaju kćerku, stiču *prijatelje*. Prijatelji su uzajamno ne samo roditelji jednog bračnog para nego i članovi njihovih porodica, ukućani, pa i njihovi srodnici. Među prijateljima se izdvaja *glavni prijatelj*: to je otac najstarije snahe, ili svekar najstarije kćerke, ili onaj koji mu je najviše po volji. Ako otac oženi sina od N., koji ima braću, N. mu postaje glavni prijatelj, a njegova braća, sinovi i ostali postaju prijatelji. Ili: udao je kćerku, pa je otac toga zeta glavni prijatelj, a njegovi (zetovi) stričevi i rođaci su prijatelji. Ženske su *prije*. Prijatelj i prija se smatraju kao velika svojta.

Kćerkin muž je njenim roditeljima i njenoj braći *zet*; sinovljeva žena je njegovim roditeljima i braći, kao i ostalim ukućanima *sna*.

Često se uzimaju muški »pod svoje«, jer takav treba da zameni sina i da svog poočima i pomajku hrani do smrti, sahrani ih i po običajima dadne podušja i podigne spomenik. »Pod sina« se uzima dete od dobre »familije«. Bio je u Peljavama neki Simo Gavrić-Đukić. Imao je sina Jovu, ali ga taj sin nije slušao i Simo uzme »pod sina« Peru Delića, s tim da ga on izdržava do smrti i sahrani, a da za to nasledi polovinu Simina imanja. Potomstvo takvih posinaka, kao i potomstvo domazeta, izjednačavalo se s onima među koje je došao njihov predak. Bilo je toga, kako izgleda, mnogo: vidni tragovi takvih odnosa su obično razlike u slavi među onima koji se danas smatraju da su jedna »fami-lija«, zatim nadimci.

Mnogo ređe biva da oni koji nemaju ženske dece uzmu tuđe žensko dete »pod svoje«, »po(d) šćer«. To dete postaje *pošćer*. Nju će ta kuća spremiti za udaju, ali ima i toga da počerki dovede muža kao uljeza.

Neki srodnički nazivi imaju još jednu funkciju: oni se upotrebljavaju i kao izrazi kojima se izražava poštovanje, ili kojima se obraća i licima koja nisu rod ili nisu ni poznata.

Stariji čovek od sebe, naročito ako mu se ne zna ime, oslovljava se sa: *dede*, *amidža*, *domaćine*, *čiko*! Npr.: »Amidža Pero!«. Starijoj ženi se obraća sa *tetka*, *strina*, *majko*, a još starijoj sa *baba*!

Mlađi muškarci se među sobom oslovljavaju rečima: *rođak*, *kom-šija*. Vršnjaci se inače među sobom oslovljavaju imenom.

Stariji će se obratiti mlađoj ženskoj uopšte sa: *Ženo*! *Snašo*! *Snaj-ka*! a devojci jednostavno: *Curo*!

ZAJEDNICA

Na Majevidi ima potesa u čijim se nazivima čuva verovatno uspomena na oblike zajedničke svojine, rodovske ili seoske. Na žalost, o tome se može malo šta određeno saznati.

Veliki potes na tromedi Lopara, Labudske i Vukasovaca zove se *Zajednica*. Na toj Zajednici ima starinskih grobova (stećaka), a oko nje dosta šume. U selu Brijestu je njiva *Zajednica*, sada svojina Miletića. Ranije je tu bila neka kuća. I u Podgori ima potes pod imenom *Zajednica*, između kuća Trišića i Stjepanovića-Aćimovića. To je bilo imanje koje su oni obrađivali zajednički, i to tako da su ga jedne godine obrađivali jedni, a druge drugi. Tako su činili stoga da bi izbegli sukobe zbog šteta koje pravi sitna stoka i živina. I jedan potes između Humaca i Miladića zove se *Zajednica*.

PREZIVANJE

Svaki pojedinac ima svoje *prezime*. Prezimena koja su utvrđena u administraciji su »sudska«, a mnogi rodovi imaju pored toga i drugo prezime po kome su poznati u selu, npr.: »sudski se zovu Tešić, a u selu Gopići«, — »Ja se zovem seoski Ivanović, a sudski Ristić«, — »Đukić je kod suda, a volim da me zoveš Petrić« (po majci).

— Prezimena šireg roda su na -ić, ali u okviru roda postoje onda uža prezimena na -vci ili -ći. Tako, npr., Boško Simikić u Pirkovcima ima pet sinova koji su oženjeni i oni su postali *Boškovići*, a sinovi Gojka Simikića u Labudskoj su *Gojkovci*.

I inače se često može čuti da se zovu, u selu među sobom, po ocu ili majci: »De si ti, Pantinovac?« (po ocu, Peljave); Milorada Ristića u Lipovicama zovu po majci Darinkić, jer mu je otac rano umro; tako i Savo Marin u Pirkovcima.

Žene se u užem krugu zovu po svojim muževima: Petrovica, Jovanovica, Branjinica (od Branjo = Brano).

Kad se ide nečijoj kući ili u neki zaselak s više kuća istoga roda, kaže se da se ide, npr., »u Lukiće«, »u Narandžiće«.

Ima dosta toga da su pojedini rodovi veoma razgranati i obrazuju veće grupe kuća u selu. Onda ih razlikuju, osobito u selima koja su više razbijena, po tome što ih zovu »donji« i »gornji«, npr.: Gornji i Donji Dragići, Gornji i Donji Tejanovići u Pirkovcima.

— U Peljavama dva »ista« brata nose razna prezimena: Savo Krstić i Ljubo (i Srbo) Mičić. Za vreme rata pogorele matične knjige, pa se Mičići upisali u nove knjige po starom prezimenu, a Krstić po nadimku.

Značajno je da na Majevidi neka sela nose patronimična imena na -ovci: Pirkovci, Vukasovci (i u bližoj okolini više takvih imena); pored takvih, imena na -ići: Miladići (i imena mnogih »sela«, zaselaka). Postoje i dva roda s prezimenima na -ovci: Tasovci i Orlovci u Priboju. Prvi su doneli svoje prezime iz Hercegovine, a drugi su ga dobili po poreklu, jer su iz sela Orlovina.

Veoma su u običaju nadimci. To je *ruganje* ili *ruženje*: »Kako se tvom ocu rugalo?« — »Ne znam«, — »Lampeša«. Bio je prozvan tako

Doko Šakotić u Priboju, jer nikuda nije išao bez fenjera (lampe). — »Zovu se Mićanovići, a ruže se Vukovići«.

Retkost je da odrastao čovek nema nadimak, ali nadimci već izlaze iz običaja. Neko se ljuti kad ga zovu po nadimku, a neko se i ne ljuti. Nadimak, ruganje, može da pređe s pojedinca i na čitavu kuću i familiju. Tako, npr., jednu granu Cvjetkovića u Peljavama zovu Mačkarići. Ali, pojedinac iz takve familije može opet da dobije nov nadimak, npr.: Krko-Krkan među Mirkovićima u Peljavama, koji imaju opšti nadimak Šivići.

Evo nekoliko primera individualnih nadimaka: Frka, Trka, Zec, Pijevac, Čumur, Nijemac, Jaran, Junac, Prase itd.

Mogu se imati i dva i više nadimaka. Tako, Lj. Popović iz Lukavice ima dva nadimka: Papratka i Korijen. Jednom maloumnom mladiću u Loparama (od Aćimovića) deca su nadenula oko 30 nadimaka.

POLOŽAJ ŽENE

Revolucija je donela izjednačenje žene s muškarcem u građanskim pravima. Mada su žene u Majevidi to prihvatile s oduševljenjem i time se koriste, ipak se ni one same nisu oslobodile od starinskih shvatanja. Još uvek i starija ženska ustaje pred mlađim muškarcem, žena u putu ne ide uporedo s muškarcem nego nešto iza njega, a baš od jedne aktivistkinje sam čuo, kad je bila među više muškaraca, da je »muško preče«. Inače, obična je pojava da žene sa sela dolaze same u varošicu Lopare radi svršavanja poslova po nadležnostima, nabavke namirnica i dr., pored toga što već od starine odlaze same na pazare.

SELO KAO DRUSTVENA ZAJEDNICA

Jedno selo je društvena zajednica već i po tome što su kuće koje su na okupu ili inače čine jednu celinu upućene na to da se među sobom pomažu i što imaju razne zajedničke interese. Ta seoska zajednica kod majevičkih Srba nema uobičajenu organizaciju: ona je sve donedavna imala starešine, ali su te starešine bile, u stvari, ustanova koja je bila propisana i nametnuta državnim zakonima i propisima. Nešto je svakako u toj ustanovi kao i u odnosima u selu i sela sa spoljašnjim svetom moglo biti i običaj iz nasleđa, iz starine, kao, npr., kmetovski ili seoski zbor, koji se sastajao i rešavao o zajedničkim poslovima sasvim nezavisno od zakonskih propisa.

Po selima ima puteva kojima se služe samo stanovnici tog sela, pa se oni i staraju o njihovu održavanju. Tako je, npr., slučaj s putem iz sela u šumu iznad sela. Kad se put pokvari, selo se skupi i rešava o njegovoj opravci. Tada svaka kuća daje po jednog radnika; siromašniji, koji nemaju radne snage i volova, oslobađaju se te obaveze.

Ranije seoski zborovi, a u novije vreme zborovi birača doprinose održavanju svesti o seoskoj zajednici. Održavaju se i drugi neformalni skupovi koji imaju tu ulogu. U Labudskoj je bio ranije običaj da se u vreme poljskih radova uveče skupljaju kod jabuke zvane Prancija, i sede u razgovoru do neko doba noći: pored običnog pričanja, tu bi se dogo-

varali o zajedničkom seoskom poslu. Preko zime obično su sazivana *sijela* za komljenje kukuruza i »struganje« tavana: da se struže čađ sa tavana. Bili su naročiti strugači (oruđe) za to i svaka devojka koja je išla kao strugalja morala je da nosi svoj ili pozajmljeni strugač. To struganje je bilo moba, koja se zvala *strugare*.

Ljudi su se u selu međusobno pomagali i mobom za obavljanje poljoprivrednih poslova, ali su u mobi mogla da učestvuju i lica iz drugih sela, obično srodnici.

Moba je još uvek u običaju, naročito milosrdna moba i moba za pomoć prilikom građenja.

— Mobu saziva onaj ko nema dovoljno radne snage. Bez nevolje niko ne saziva mobu. Red je da se pomoć koja je primljena u mobi vrati, ali to nije obavezno. Učešće u milosrdnoj mobi ne samo da se ne uzvraća, nego učesnici takve mobe rade o svojoj hrani. U naše vreme sazivanje milosrdne mobe vrše opštinski odbornici ili odbornici SSRN. Milosrdna moba obavlja teže poljoprivredne poslove kućama bez odraslog muškarca, ili posle kakve tragedije. Kad je Peri Dragičeviću u Peljavama 1967. umro sin Ranko (24 god.), selo je Peri posvršavalo mnoge poslove: žetvu, vršidbu.

Zimi se pozivaju na mobu *prelje* i *češljare* (za vunu).

Na običnu mobu za poljoprivredne radove ne ide se rano, obično oko 10 sati: »K'o moba; ide kad hoće«. Jer, to je dobrovoljna pomoć.

Mobe radi pomoći prilikom gradnje kuće su veoma česte i 1967. video sam ih nekoliko. Domaćin kome treba pomoći objavi to susedima, i u zakazani dan doći će mu nekoliko suseda s volovskim kolima da prevoze kamen, drvenu građu, crep. Takvu mobu hrani domaćin kome rade; mora nešto i da zakolje.

Mogli su biti iz raznih sela, ali su obično iz istog sela bila dvojica koji su se udruživali za *spregovanje*, (»da spregnemo«, sprežnici). To je bilo veoma u običaju do poslednjeg rata. Pored obične sprege (kad se dvojica udružuju koji imaju po jednoga vola ili konja), ima i ovakve: jedan ima dva prva točka od kola, a drugi dva zadnja, pa se udruže i, kad im treba, sastave kola i zajednički se njima koriste. Do sprege naročito dolazi posle deobe kada dvojici podeljenika pripadne po jedan vo. Obično, pak, udružuju se po dvojica koji imaju po dva slaba vola.

— *Zaimanje* je uzajamno pomaganje radnom snagom prilikom kopanja, berbe i dr. Taj se zajam vraća ravnom merom: radnik za radnika — i sl. Ako neko pozajmi jaram volova, može da taj zajam vrati sa četiri radnika.

Pozajmica je kad se iz druge kuće uzme kukuruza, soli i sl. na zajam. Takve pozajmice ima samo između suseda, i to samo između onih koji imaju međusobno više poverenja.

Mladići iz jednog sela nerado gledaju kad im u selo dođe mladić iz drugog sela radi ašikovanja. Takav mladić je *jabanac* (stranac).

Pošto su migraciona kretanja kod pravoslavnih bila veoma živa (pa i danas), kod njih nema osobitog antagonizma prema novijim doseljenicima.

Poznanici i prijatelji iz istog ili raznih mesta, kad se susretnu u Loparama ili drugom mestu gde ima mogućnosti za to, čašćavaju se među sobom kafom i rakijom, a u putu i duvanom. U Loparama je

sedište opštine i tu su razne druge ustanove (osmogodišnja škola, ambulanta i bolnica, sud i dr.). Stoga se izjutra u Loparama oseća znatna živost: iako bi nadležstva i ustanove trebali da primaju stranke tek od 10 sati, ljudi iz sela koji imaju posla u Opštini dolaze ranije, svrše posao i vraćaju se, tako da u varošici već posle 10 sati prestaje ta živost. Pred veče ona oživi, kad mesna omladina iziđe na ulicu.

Od starine su postojale razlike između stanovnika jednog sela po imovnom stanju, ali te razliku nisu imale neki naročiti značaj, nisu imale klasni ili kastinski karakter. Imućni se nisu u društvenom pogledu odvajali od onih manje imućnih. Uostalom, u prošlosti su svi bili čivčije, a kad su počeli da se oslobađaju, oni koji su se otkupili nisu se po životu ni u čem razlikovali od ostalih.

Bilo je, međutim, razlikovanja i podvajanja po moralnim osobinama. Tako, bilo je i ima kuća i ljudi koji su »na namu«, na glasu, od ugleda, iako nisu bogati. Nasuprot tome su kuće koje su na rđavu glasu i koje se prećutno bojkotuju; s njima izbegavaju bračne veze, ne zaimaju im i sl.: »Volim š njim da ne patrgam«. To je naročito slučaj sa kućama čija čeljad važe kao kradljivci. Ipak, taj bojkot ne ide na Majevici tako daleko da bi se bojkotovani morali da sele iz sela. Neke kuće se izdvajaju po tome što su im čeljad kao neki osobenjaci, ili okolina smatra da su »baksuzi«, pa ih stoga izbegavaju: nerado s njima stupaju u bračne veze kao i u poslovne. Tako, npr., u jednom selu su mi kazivali da će i radnik radije ići drugome da radi za manju nadnicu nego za veću kod pripadnika jednog takvog roda. Govori se kod Srba o »poštenim« i »ajdučkim« familijama, kod Hrvata o »dobrim« i »rđavim«. »Dobre« se poznaju po tome što momci iz takvih kuća ne piju, ne puše, ne tuku se.

Posle oslobođenja javlja se osobit vid društvenog raslojavanja. Mnogi su postali službenici ili funkcioneri u raznim organizacijama. Takvi, kad im prestane služba ili funkcija, ne vraćaju se više u selo i u poljoprivredu nego nalaze načina da ostanu u varošici Loparama.

Postoji takmičenje i među familijama. Svaki bi hteo da njegova familija bude prva, najstarija i najuglednija u selu. Pojedine kuće i familije se zaista izdvajaju, ističu iznad ostalih. Među Srbima taj ugled, društveni prestiž, sticao se prvenstveno imanjem, i to se gledalo, u prvom redu, prema tome koliko ko ima krava i volova, pa tek onda koliko ima dunuma zemlje. Imati veliki rakijski kazan (cilindar), nekada je bilo merilo prestiža, a sada su to traktor, kamion, televizor.

Ipak, bogatstvo nije uvek i jedini uslov da se stekne ugled. Nema ugleda u društvu čovek koji je bogat ali škrt. A ima ugled i poštovan je mlad čovek koji je vredan, društveno aktivan, pošten i nesebičan.

Neformalni sastanci seljana ili pojedinih njihovih grupa održavaju se u raznim prilikama i na raznim mestima: kod pojedinih kuća nedeljom i praznikom, kod prodavnica zemljoradničkih zadruga i u ugostiteljskim radnjama gde ih ima, prilikom opštih seoskih svetkovina i priredaba i sl.

Nekada je bilo u običaju da se povremeno sastaju vršnjaci, *orta ljudi*. (Ako se mlađi šali sa starijim, ovaj će mu reći: »Nisi ti moja orta, nemoj da se šališ sa mnom!«) Mladići pak, dok su neoženjeni, su *klapa*: društvo, vršnjaci, družina, neozbiljni ljudi. Kaže se: »Jedna je to klapa!«.

Običaj je da se o sedeljama radi zabave laže, što ne ume svako. Zna se ko to ume. Jedan će lagati npr.: vetar nosio ogradu do tog i tog mesta (3 km) i doneo zeca s tom ogradom, a on bio čoban u blizini i prepao se, ali se prepao i zec i on ga uhvatio. Bude i takmičenja u laganju. Ako drugi slaže »masnije«, prvi se povlači i odlazi sa skupa, a oni koji ostanu ismejavaju ga.

Ovom prilikom da iznesem i ovo:

Srodnici, prijatelji i poznanici idu jedni drugima u posete namerno, npr.: na slavu ili neku drugu svečanost u kući, ili slučajno, npr.: kad dođu kakvim poslom u to selo ili kad kroz njega putuju. Običaj je kad se ide kome u posetu da se donese što, makar jaje. To je *milost*. Milost je i dar koji roditelj donese detetu sa vašara, iz varoši i sl. Inače, kao milost obično se nosi: kafa, šećer, voće, bonbone i sl. Što neko tako donese deci u kući, to deli brzo po svom dolasku, a ono što je doneo za kuću ili za starije to im daje na svom polasku. Ako susedsko dete dođe u kuću bilo kakvim poslom, starije žene ga darivaju bilo čim, jer je »grehota« da dete ode iz kuće praznih ruku.

Sela su etnički i konfesionalno homogena. Postoji, u stvari, segregacija, koja je sprovedena verovatno u 18. veku: pojedina naselja su homogena u tom smislu da im je stanovništvo iste vere, a zna se da je ranije bilo i mešovitih naselja. Mnogo je primera da neko domaćinstvo iz jednog sela ima zemlju i u hataru drugog sela čije je stanovništvo druge vere, ali ne prelazi u to selo da u njemu živi. Tako, dosta katolika iz Obodnice i drugih katoličkih sela u podgorini Majevice ima imanja u pravoslavnom selu Brezju, ali niko od njih ne seli u Brezje. Ali, poznanici iz susednog muslimanskog i hrišćanskog sela često održavaju među sobom srdačne prijateljske odnose, i pored razlike u veri. To su čnda *ahbabi*, i oni se međusobno posećuju. Tako, Muslimani iz Humaca idu pravoslavcima u Miladiće na slavu, a ovi njima na bajram. Tako isto rade i pravoslavni iz Priboja i Muslimani iz Teočaka.

Katolici iz Drijenče idu pravoslavcima prijateljima u susednim selima na slavu i na Božić, a ovi njima uzvraćaju takvu posetu: bliži susedi drugog ili trećeg dana Božića, a prijatelji tako da dođu prvog dana Božića uveče i ostanu do sutra. Jedni drugima idu i na svadbe, ali to po pozivu.

Za odnose između predstavnika raznih etničkih grupa veoma je karakteristično ovo: nekada su muslimanske žene sakrivala lice ispred nesrodnika i stranih lica. Ali, kad su bile na radu gde se nije očekivalo da će naići koje strano lice, ne bi sakrivala lice. Ako bi slučajno naišli Vlah (Srbin) i Ciganin, bilo je »sevapnije« za muslimansku ženu da se zakloni za Vlaha (nego za Ciganina), pa da je Ciganin ne vidi (Koraj, Musl.).

Bilo je i slučajeva da je u poslednje tursko vreme po nekoliko manjih sela činilo jedno naselje kao najnižu administrativnu jedinicu, koja se zvala *jafta*. Na čelu jafte bio je *knez*, a pored kneza su bili i *medžizi* »medžlis), odbornici. Tako, npr., »labudsku jaftu« su činili Lopare. Labudska i Vukasovci; Lipovica i Zlo Selo (Podgora) činili su jednu jaftu. Takvo stanje bilo je, uglavnom, i pod autro-ugarskom okupacijom.

Knezovi su bivali predstavnici uglednijih kuća u jafti, i neki su dugo godina vršili tu dužnost. Tako je, priča se, Gajo Hajdarović bio u

Lipovicama 20 godina knez, a u Labudskoj je Mihailo Gabeljić knezovao više od 30 godina. U Dubnici (u Spreči) sam slušao kako je taj Mihailo Gabeljić bio kao neki starešina nad svim knezovima u zborničkoj nahiji turskog vremena. Kuća mu je bila puna pušaka i velikih noževa. U Miladićima je bio 16 godina knez iz roda Mitrovića (kojih su tada bile samo 2 kuće), pa Đokići, jači rod, bunili su se protiv toga i oko 1930. uspjeli su da proture za kneza jednoga Đokića, koji je bio tek došao iz kadra kao kaplar. Đoko Popović, koji je došao u Vukasovce iz Mačkovca, bio je bogat, a kako je došao iz »popovine«, bio je poznat i u Mačkovcu i u Vukosavcima. Kažu da je od obesti kolačićima iz puške gađao pršute na tavanu i obarao.

— Petkovići u Lipovicama su bili najmlađi doseljenici iz Hercegovine. Od njih je bio Stanko Petković, koji je bio knez Lipovicama i Zlom Selu. Posle 1878. dolazili su mu više puta rođaci iz Hercegovine. Stanko bi uputio Trišu Petkovića da s tim rođakom ide od kuće do kuće i skuplja žito za njega da nosi u Hercegovinu. A taj rođak prebacio struku. Žito bi odneo na konjima u Hercegovinu. To je prestalo oko 1900.

Knez je odlazio pazarnim danom na *tembiju* u sresko (kotarsko) mesto, gde su svima knezovima izdavane naredbe i uputstva za njihova sela. Knez je onda u svom selu pozivao seljane na zbor ili išao od kuće do kuće i saopštavao poruke i naredbe, ili bi to u njegovo ime uradili njegovi pomagači. Knez nije primao nikakvu platu, ali su mu seljani mobom pomagali u obavljanju poljoprivrednih poslova: kosidba, kopanje, žetva.

— Knezu su pomagali *kmetovi*: iz svakog manjeg sela ili grupe kuća po jedan. Tako sela Lipovice i Zlo Selo (koja odavna čine jednu katastralnu opštinu) imala su jednog kneza i šest kmetova. I danas će poneki u kakvom sporu reći, odnosno predložiti drugoj strani: »Nemoj psovati, nemoj da se svađamo! Zovi ljude da okmetuju« (štetu).

Kad bi se vratio sa »tembije« iz Zbornika u selo, knez bi sazvaio kmetove i narod. A pozivao ih je zvečkom (u stvari, to je klepalo), koja se zove i danas u nekim selima *tembija*, drugde *zvečka* ili *lupetak*. To je daska obešena na kakvom drvetu. Udaranje u nju je znak da se ide na sastanak, i iz svake kuće je išao poneko. Ako kuća nije imala »do maćina«, na seoski zbor je išla žena: na zboru je morao biti neko iz svake kuće, nije smela izostati ni jedna kuća. Ovde da pomenem da se ranije strogo vodilo računa o podeli rada po polovima; i danas se smatra da žena ne može (odnosno da ne bi trebala) kositi i krčiti. I sada ima tih zvečki ili tembija i služe za pozivanje birača na zbor ili kakvu konferenciju. Takve zvečke služe i sada u Vukasovcima (na Pauljama), Loparama, Lipovicama, i dr.; u Priboju ima u svakom od pet zaselaka po jedna takva tembija. U Peljavama su bile dve, u Podgori jedna (lupatak) itd. U svim selima oko Šibošnice (koja su administrativno pripadala nekada tuzlanskom srezu) nije bilo tih zvečki ili lupataka; u Piperima je bila zvečka još u periodu između dva rata. U Drijenči se sazivanje na zbor vršilo pozivanjem usmeno — od komšije do komšije, a u svakom zaseoku ima neko ko to čini rado dobrovoljno.

Mnogo se u Majevidi priča o »obor-knezovima«, ali ta kazivanja nisu jedinstvena. Slušao sam da je nad svim knezovima na Majevidi bivao jedan »obor-knez«, a i to da je svaki onaj ko je knezovao dvade-

— set godina postajao »obor-knez«. Godine 1843. pominje se »obor-knez« Stevan Narandžić iz Jablanice. Poslednji »obor-knezovi« su bili Drago Mitrašević iz Mačkovca i sin mu Stanoje. Stanoje je bio knez nad Kozjakom, Vakufom, Mačkovcem, Pirkovcima i dr., a ta su sela imala i svoje seoske knezove. Stanoje je bio ded Neđe Mitraševića (r. 1902).

U vezi sa »obor-knezovima« zabeležio sam i dva osobita predanja.

Priča se kako je bio »obor-knez« u Skočiću, kod Zvornika, kad je bila Jerina. Zidao se grad u Zvorniku. O Božiću naređeno da svaka kuća donese Jerini u Zvornik po desnu plečku. »Obor-knez« iz Skočića otišao njoj u ime naroda (da traži) da smanji (to traženje). A on kaže (njoj) da je došao da se da još i po but. Ona ga pohvalila. Kad je izašao, a ljudi to čuli, zasuli ga kamenom u Skočiću. I eno mu i sada grob. (Taj »obor-knez« bio najbliži Zvorniku.)

Priča se kako su dahije govorile da će ubiti »obor-kneza iz Međednika«, a taj »obor-knez« da je bio Ilija Birčanin.

Knezova i kmetova više nema. Po sadašnjim zakonskim propisima, i u selima loparske opštine ima 1—5 odbornika. Oni vode zborove birača, daju inicijative za razne akcije u svojim selima. Dok je nekada pozivan knez da »okmetuje« poljsku štetu, seljaci sada, po tradiciji (i inerciji), obraćaju se odbornicima da rešavaju sporove između suseda, kao i sporove oko poljske štete, da rukovode i posreduju kod kućnih deoba, što sve nije njihova dužnost po zakonu, ali je po starom običaju.

Knezovima se išlo na mobu, i tako su nagrađivani za svoj trud. Odbornicima se ne ide na mobu, jer oni primaju dnevnice kad su na nekom poslu kao odbornici.

Odbornici zakazuju zborove birača mesnih zajednica na koje pozivaju birače lično i posredstvom drugih: pisanim pozivima, plakatima i preko školske dece. Na području majevičkog dela loparske opštine je šest mesnih zajednica: Priboj, Vukasovci (sa Tobutom i Labudskom), Lopare (varošica i selo), Mačkovac (Kozjak, Pirkovci, Mačkovac i Jablanica), Šibošnica (Drijenča, Nahvioci, Visori, Piperi, Vakuf, Lukavice, Bučje), Humci (Humci, Brezje, i Miladići); selo Brusnica ide uz Čelić.

Na zborovima birača se raspravlja i donose se odluke o uređenju naselja (putevi, javne česme, bunari i dr.), o zavođenju mesnog doprinosa i dr. Tobut je veliko selo, tako da se svi domaćini u njemu međusobno ne poznaju. Stoga su u Tobutu zborovi birača nekoliko godina (pre 1967) držani u pet sekcija. Bude takvih zborova da na njima bude prisutno više ženskih birača, mada obično bude više muških. Dok su u ranije vreme na seoske skupove dolazili samo domaćini, sada dolaze i mlađi. Odluke se donose većinom glasova, a kvorum je više od 50% od upisanih birača. Godine 1967. građen je novi automobilski put Tuzla — Bijeljina — Beograd, koji prolazi kroz majevička sela Brijest i Priboj. Ta sela su na svojim zborovima birača donela odluke o seoskom doprinosu za građenje tog puta: u Priboju — da svako sposobno lice (sem žena u drugom stanju i s malom decom) radi 12 dana, a u Brijestu — 10 dana; isto tako, odlučeno je da daju i volovsku zapregu i kola ko ih ima. Volovska zaprega se mogla zameniti sa četiri lična radna dana, a lični radni dan sa 20 n. dinara. Bio sam u Brijestu 16. avgusta 1967. i tada se punom parom radilo na drumu.

— Nekada su sela imala svoje *poljare*, čija je dužnost bila da paze da stoka ne pravi štetu usevima. Poljara je bilo još nekoliko godina posle prvog svetskog rata, kada su ukinuti, i od onda svako čuva svoju stoku i svoje imanje; otada je ušlo u običaj da se njive zagrađuju. Zagrađivao je samo ko je hteo. A pre toga su austrijske vlasti naterivale seljake da moraju biti ograde da se ne šteti šuma. Poljaru je svaka kuća u selu davala po 5 oka žita na ime nagrade, a posebno je dobijao nagradu kad bi uhvatio čiju stoku u šteti. Na sredini sela Lipovice bio je tor u koji bi poljar terao stoku koju bi zatekao u šteti. Poljareva dužnost je trajala od kada se žito zaseje, pa dok se ne digne sa njiva.

Fot. 41.

Scena sa vašara kod crkve u Priboju 1966. Snimio Mil. S. Filipović.

Tada je u »polje« puštana i svačija stoka je slobodno pasla po seoskom hataru. Sada je manje zemlje u pojedinim domaćinstvima, i svako je svoje ogradio i svoju stoku drži u svome.

Na Majevidi nije poznata ustanova težakbaše, kao u srednjoj Bosni. Ali, u Peljavama je običaj da u selu prvi počinje da ore i seje Tešan Delić. U Priboju je to na jednoj kući Sekulića po nasleđu.

Uspomena na nekadašnje zajedničke seoske ispaše očuvana je u čestom toponimu Utrina (obično se izgovara kao Utrna), koji sam zabeležio u selima: Vakuf, Nahvioci, Piperi, Jablanica, Labudska i Podgora.

Stanovnici jednoga sela istupaju prema stanovnicima drugoga sela kao jedna društvena zajednica. I pojedina »sela« se među sobom progone oko prvenstva, pa ta progonjenja dovode i do tuča, osobito između

omladine. Na tromedi sela Vakufa, Pipera i Jablanice je potes Ornica sa raskršćem. Na tom raskršću su se razilazili kad bi se vraćali od crkve u Mačkovcu i tu bi se onda tukli. Ne samo da su se pregonila pojedina sela nego i pojedini zaseoci u jednom selu. Tako, veze između G. i D. Pipera su slabe, a u Miladićima Mitrovići i Mihailovići kao susedi uvek se slažu, a zajedno su protiv Đokića — i obrnuto.

Od starine se održavaju skupovi zv. *vašari*, koji imaju crkveni ili religiozni karakter utoliko što se drže o praznicima i kod crkava. Posle oslobođenja uveden je čitav niz novih vašara koji su opšteg svetovnog karaktera, pa su interkonfesionalni i interetnički (fot. 41). To su vašari u dane državnih i republičkih praznika i u dane kada se proslavlja uspomena na značajnije događaje iz NOB-a u ovom kraju. Te vašare organizuju organizacije SSRN, udruženja boraca i lovaca. Prihodi od tih vašara (od ulaznica, taksa za razne prodavce i sl.) koriste se u dobrotvorne svrhe.

NEGDAŠNJI AGRARNI ODNOSI

— Sve do agrarne reforme od 1919, Srbi seljaci na Majevici bili su većinom *čifčije* ili, kako se ovde običnije kaže *kmeti*. To je bilo teško nasleđe iz prošlosti, još iz turskih vremena. »Kmeti« su bili i Karavlas i u Loparama. Bilo je kmetova i među Muslimanima; to su bili postali i Muslimani doseljeni iz Hercegovine u Sitare.

— Vlasnici čifčijskih zemalja bile su begovske i aginske porodice iz Zvornika, Teočaka, G. i D. Tuzle. Muslimanski seljaci u Humcima i Nahviocima su bili slobodni »težaci«, ali je među njima bilo pojedinaca koji su imali kmetove koje su bili kupili za novac. Srbi Delići u Peljavama, koji su i sami bili kmetovi na aginskoj zemlji, bili su još za turskog vremena kupili neke kmetove (čitluke) u Lokanju; sada na toj zemlji u Lokanju živi oko 80 kuća.

— Vlasnici čitluka imali su po selima svoje *subaše*, namesnike ili nadzornike koji su vodili nadzor nad čifčijama, naročito prilikom skupljanja »haka«, trećine od useva koja je pripadala čitluk-sahibiji. Subaše su bili obično Muslimani, ali ih je bilo i od hrišćanskih seljaka. Tako, npr., u Podgori je bio subaša Pero Rakić iz sela. Subaše su ostali u vrlo rđavoj uspomeni; u Priboju je jedan subaša ubijen, jer je tražio da vrši *ius primae noctis*.

— Kmetovi ili čifčije davali su svojim agama, vlasnicima čitluka, trećinu od useva (»treća vreća žita«), pošto se izdvoji desetina koja je pripadala državi, treću »gredicu« luka, treće stablo (tj. rod) šljive. Od stoke po jednog ovna godišnje. Zatim, agi je povremeno trebalo odneti masla i dr. Ako je čifčija hteo da ženi sina, morao je čitluk-sahibiji da da neko marvinče: junca, dobrog ovna i sl., a tako isto ako je hteo da deli od sebe sina. Bilo je između kmetova i aga i neke uzajamnosti u davanju: aga bi kmetovima davao voska, a kmetovi bi, zauzvrat, išli njemu da kose.

— Bilo je dosta i begovskih zemalja zv. *begluka*. To su bile zemlje čiji su vlasnici bili inače čitluk-sahibije, ali su begluke obrađivali u svo-

joj režiji i sav prinos s njih uzimali sebi. Radnu snagu, međutim davale su čifčije.

— Već u tursko vreme bilo je i među Srbima slobodnih seljaka, koji su do »vlasništva« dolazili otkupljivanjem od čitluk-sahibija. Pojedini čitluk-sahibije, osiromašivši, prodavali su svoje kmetove, i tako su se neki otkupili. Tako su se oslobodili Lukići i Božići u Loparama, Bojkići i Ivanovići u Jablanici i dr.

X. OBIČAJI

TRUDNOĆA, POROĐAJ, DETE

Postoje i kod Srba na Majevici dobro poznata verovanja i tabui u vezi sa gravidnom ženom: njoj se ne odbija, ne uskraćuje ništa u pogledu jela: ako ona što ukrade, na detetu će biti takva belega, ako je udarila sekirom u drvo, dete će se roditi sa rasečenom usnom, itd. Ako gravidna žena potraži što od druge žene, ta druga joj to neće dati nego će se još baciti čim za tom gravidnom da joj (toj koja baca) miši ne bi pravili štete u kući. Naime, veruje se da će kuća stradati od miševa ako se što da gravidnoj ženi. Obično se baca zemljom da bi posle dete koje će se roditi jelo zemlju. A ako žena koja odbije trudnicu posle njenog izlaska iz kuće zaseče sekirom u prag, u one će se roditi dete sa rasečenom usnom. Gravidna žena ne sme da loži drva s ekserima.

Za gravidnu ženu se kaže da je *noseća* (npr.: »Bila noseća sa tim i tim djetetom«).

Ne sme se šiti za dete pre nego se rodi; izuzetno može to da radi samo majka trudnice. Ni kolevka (»bešika«) ne sme da se pravi pre rođenja deteta (LJHD).

Počinje da se vrši kontrola rađanja. To se postiže, u prvom redu, upotrebom preservativa koji se prodaju i u seoskim zadružnim prodavnicama, a i vršenjem legalnog abortusa.

Sada mnoge porodilje odlaze da se porode u porodilištu u bolnici u Loparama. Ili se porađaju uz pomoć diplomiranih babica i sanitetskog osoblja iz ambulanti.

Običaj je da porodilja unapred spremi sebi rakiju za porođaj: onoj koja se porodi kod kuće u selu daju, odmah pošto se porodi, da pije rakiju.

Da bi se žena lakše porodila, radi se, odnosno radilo se ovo:

- 1) muž ili ko drugi ko ima pušku puca iz puške preko žene, tako da i porodilja čuje pucanj;
- 2) pod glavu porodilji se stave muževljeve gaće;
- 3) čuva žena pojas ili šta drugo s venčanja, i to stavlja na sebe kad se porađa;
- 4) žena će lakše roditi ukoliko manje lica zna za porođaj (LJHD);

Ako bi žena pobacila degenerisan fetus, taj treba ubiti. Nije poznat naziv snijet za dete.

Izuzetno dobro dete smatraju da je zmaj.

Ako se dete rodi u košuljici, odreže se komadić košuljice i ušije detetu svilenim koncem u mišicu, koja se prethodno raseče. Veruje se da onda tako zaštićeno dete ne može »nagraisati«, niti da ga može pogoditi metak iz puške (LJHD).

Pošto se dete rodi, traži se dobra žena, obično iz familije, koja će dete zadojiti da bi i ono bilo dobro. Ta žena je zadojaljka ili majka. Time ipak ne nastaje nikakvo srodstvo između nje i toga deteta. Ali, ako dete posle bude zločesto, majka psuje onu koja ga je zadojila. Veruje se da usled toga što su sisala isto mleko — ta dva deteta mogu da budu slična.

Pošto se dete rodi, radi odbrane od uroka prva tri-četiri dana s obe strane glave mu stavljaju grebene, a pod glavu vune, knjižicu San bogomajke, belog luka i malo tisovine (LJHD).

Porodilja ustaje treći dan po porođaju; neka će ustati i ranije.

Dete ne treba šišati pre navršene godine: obično se šiša prvi put kad su mu 2—3 godine. Odsečena kosa prilikom prvog šišanja stavi se u račve mlade vočke.

Da bi im deca bila jača i zdravija, žene su ranije dojile decu i po tri godine, a sada obično samo godinu dana.

I na Majeveci se želi i više se raduju rođenju muškog nego ženskog deteta. »Rodilo se žensko, ali nije moje, — tuđe, ode u svijet!«. A od muškog deteta se očekivalo da roditeljima u starosti bude zamena i naslednik.

Veruje se, kod Srba, da se detetu odmah po rođenju određuje sudbina, ali nisam, možda slučajno, ništa čuo ni o Usudu ni o suđenicama. Evo šta su mi kazivali (1967) u selu Brijestu: Kad se rodi dete, neka »nevidljiva osuda« mu određuje sudbinu. Dođu »dviije osude, pošalje ih Bog«. (Ne zna im se pol.) Drugi kažu: Dođu dvoje sa belom bradom i dogovaraju se kakvu »sreću« da dodele detetu. Pošto jedan kaže šta misli, drugi onda veli: »Kakva je sinoć večera bila« (tj. ako je bila dobra večera, biće i detetu dobra sreća). Ta dva su neki put večerali — a oni su večeravali negde drugde — samo koricu hleba, i dete koje se rodi posle takve večere biće uvek siromašno.

U istom selu sam zabeležio i priču o određivanju sudbine detetu: »Zadesi se ujak u kući kad se rodilo dete. On je k'o bajagi spavo. Dođoše neka dva čovjeka, 'Kako ćemo odrediti ovome da živi i kakvu sreću?' A muško se dijete rodilo. Drugi veli: 'Nećemo ga sad uzeti (a poslani da ga uzmu, jer mu je otac pogriješio) nego kad se oženi da skoči u bunar'. Ovaj je živio čovjek — njegov ujak — dok je ovaj bio za ženidbu. Ovaj je došao, pozvali njega: ko sestra brata. Ovaj zna šta su mu odredili kad se rodio. I on uzme i zaključa dobro onaj bunar. A ovaj kako je letio mladoženja — svatovi ušli u kuću — pa za bunar. Kaže: 'Šta ovo uradi, grešno uradi!' Bog što je naredio mora da se izvrši, i — on skoči u bunar!«.

Babine. Odmah po rođenju deteta dolaze baba (majka detetove majke) i žene iz bližeg roda na (*male*) *babine* i donose ponude porodi-lji, a baba i ujna i darove detetu. Druge žene darivaće dete novcem. Baba iz kuće (tj. detetova baba po ocu) ne treba ništa da daje. Inače, sve to što se donosi je *sprema*.

Docnije će biti *velike babine*. Za njih se unapred odredi i objavi dan. Sem babe, na velike babine ne dolaze žene koje su bile na malim babinama. Ali, dolaze i muškarci. Sem rodbine, dolaze i kumovi i prijatelji. Dolaze u grupama. Susedi dolaze jedanput, tj. na male ili na velike babine, kad ko može. Baba na velike babine donosi darove detetu i ukućanima: zetu, kćeri i dr. (a prvi put je dolazila samo da vidi dete).

Veruju da se dete, kad odraste, neće moći da oženi, odnosno uda ako niko nije došao na babine. Onda su se priređivale naknadne babine: poviju to lice u ponjavu, okupe se žene i donesu što da se pojede, daruju »dete«. Toga više nema.⁵¹

Uzgred napominjem da se kod Srba u predelima Osatu i Ozrenu održavaju samo jedne babine na koje idu samo žene s malom decom.

Davanje imena. Detetu treba dati ime, ali se to čini po raznim principima.

Ranije su kod Srba deci davana obična imena po dedovima, odnosno po babama, tetkama, uopšte imena kakva su već nosili bliski srodnici. Taj se običaj napušta, pa se deci daju savremena imena.

Neki će novorođenom detetu dati dedovo ime za života dedova, ali se tako više čini posle dedove smrti.

Ako u kući umre neko (bilo muško ili žensko) dok u kući ima trudna žena, detetu će, kad se rodi, dati ime tog pokojnika. Godine 1959. umro je u Pirkovcima Vaso Jović, pa je ženskom unučetu, rođenom posle njegove smrti, dano ime Vasiljka. Njegovom smrću je presečena diskusija kako će se dati ime tom detetu, diskusija koja je vođena još za njegova života. Sinu koji se rodio posle pogibije Ilije Simikića u Labudskoj dano je ime Ilija (1961).

Inače, slušao sam da kažu da ne valja deci davati mrtvačka imena, tj. imena umrlih ukućana, ali ih ipak daju.

— Prvom sinu se obično daje dedovo ime.

Kod Srba na Majeveci su česti primeri da sin nosi isto ime kao i otac. Pravilo je da se detetu rođenom posle očeve smrti daje očevo ime. Neće dati očevo ime detetu ako mu je živ otac, sem u slučaju kad se nekome ne da u deci, umiru mu deca, pa detetu koje se rodi posle više takvih smrtnih slučajeva dadnu očevo ime. Vaso Mićanović u Piperima, rođen za vreme prvog svetskog rata, dobio je ime kao i stariji brat: kad se taj mlađi Vaso rodio, mislili su da je stariji poginuo. Taj stariji Vaso bio je, ipak, živ: javio se iz Rusije 1924. i dolazio u posetu 1963.

Ženskom detetu, ako mu majka umre na porođaju, daće materino ime. Inače, ženskom detetu se rado daje ime babino ili tetkino.

Ima i toga da se detetu da ime praznika, ako se rodi na praznik: npr., rodio se na Cveti (Cvijeti) i zato dobio ime Cvijetin.

Izbegavalo se da u zadruzi budu dva ista imena. Međutim, u Lipovicama su pre poslednjeg rata bila braća Pavo i Pavle. Ne smatra se da su to ista imena.

Ima i menjanja imena, ali nisam mogao da doznam motive, npr.: kršten Cvijo, a zovu ga Piljo (u Kozjaku), kršten Nenad, a prozvan Milo (u Bučju).

⁵¹ Mil. S. Filipović: *Naknadne babine ili povojnica*, Etnološki pregled III (Beograd 1961), 121—126.

Veoma je u običaju upotreba hipokorističnih oblika, npr.: Đoja i Đoko (od Đorđe), Čajko (Časlav), Pačo (Pantelija), Pejo (Ljubomir).

Kao »stara imena« smatraju se imena oblika: Simika, Stevika, Jovika, Tomika.

Izobičajeno je lično muško ime Zeko, a u jugoistočnom delu Majevice susreće se muško ime Vujan. Veoma su česta lična imena Neđo i Rikan. Postoje ženska lična imena Anfa i Rija, a često je ime Toja.

Ako se rode blizanci istoga pola, da će im slična imena, npr.: Slavko i Stanko, Stanko i Stanoje, Jovika (m.) i Jovan, Živan i Živojin, Ruža i Ružica; ako su raznog pola, onda im daju odgovarajuće oblike istog imena: Ljubo i Ljubica, Stojan i Stoja, Slobodan i Slobodanka.

Inače, kod Srba se bliznjenje kod ljudi i kod stoke smatra kao napredak.

Izlaganje deteta

U koga se ne drže deca, umrlo ih već dvoje-troje, da se spreči dalje umiranje, iznese se dete koje se rodi posle toga u mladu nedelju pre sunca na raskršće ili pred crkvu. Ko prvi naiđe, bez obzira na to koje je vere, »okumi ga«. Taj kum dariva dete tu na raskršću, ili mu sveže dar za pojas, a žena koja je iznela dete njega će darivati maramicom i počastiće ga u kući. Taj kum inače ne mora niti da krštava niti će venčati to dete kad odraste. Detetu će dati ime tog kuma, ako je pravoslavni. A ako je naišao Musliman na pravoslavno dete i postao tako kum, šiša kosu detetu i dariva ga. I katolici u Drijenči iznose slabo dete na raskršće da mu bude kum prvi ko naiđe.

Tako rade i Muslimani, s tim da uopšte slabo dete iznose na raskršće od tri puta i da mu prvi ko na njega naiđe, bez obzira koje je vere, bude »kum«, da ga »kumi«. Taj kum će detetu nadenuti drugo ime, posle čega će dete, veruju, ozdraviti.

Toma Delić iz Peljava bio je tako dva puta kum, i to u oba slučaja muslimanskom detetu. Prvi put kao dečak od 12 godina na putu kroz susedno selo Teočak, a drugi put kao đak 1952. na ulazu u Tuzlu.

»Prodavanje deteta«

Kod Srba je veoma u običaju i »prodavanje deteta«. »Prodaje« se dete kad je bolešljivo, ne napreduje; »prodaju« dete i oni kojima se »ne da« u deci, ili im se rađaju samo ženska deca. Ko hoće da se na taj način pomogne udesi da mu neko dođe u kuću da »kupi« dete (ako je bolešljivo ili ako se rodilo žensko, a želi se muško), ili da ga kupi prvi ko naiđe u kuću. Srbi bolešljivo dete »prodaju« obično Karavlaškama, ili se nađe neko ko ima dosta dece pa ga otkupi (ako se roditeljima ne drže deca). Ili se dete iznese na raskršće i »prodaje« prvom ko naiđe. Onaj ko »kupuje« daje neku malu sumu novca: 1—20 din.

Dete se »prodaje«, ako se nekome ne drže deca, da ga kupi žena koja ima dosta muške dece.

Onaj ko »kupi« dete, pored simboličnog davanja novca, kupiće detetu neku haljinku. Kao da se želi da dete »kupi« Musliman ili Ciganin (Ciganka).

Ako dete posle toga ostane živo, postaje familija deci tog čoveka ili žene, postaju među sobom braća odnosno sestre, a taj čovek ili žena kao drugi roditelj: on to dete zove sinom ili posinkom, odnosno kćerkom. Takav roditelj se poštuje, a on posle obilazi dete i donosi mu darove u odeći i dr. Taj odnos se smatra kao veliko srodstvo i bračna smetnja: isključena je bračna veza između »kupljenog« deteta i dece njegovog novog roditelja. Toga ima i sada, i među Srbima na Majevici ima dosta tako »prodane« i »kupljene« dece. Smisao te prodaje je ovaj: otac nema sreće, pa možda će dete ostati živo ako promeni oca, ako ga »kupi« neki ko je možda bolje sreće.

S tim u vezi potrebno je napomenuti da se na Majevici uopšte ne zna za običaj »otkupljivanja od groba«. Ako u kući učestaju smrtni slučajevi, premešta se kuća.

Sem izlaganja i »prodavanja« deteta, da »bi se šćelo« u deci, rade i ovo: majke se zavetuju sv. Sisoju, pa poste po sedam dana uoči njegova praznika.

Kumstvo. Prilikom krštenja i venčanja kod Srba je potreban *kum*. Ranije se kum nije menjao, tj. isto lice, odnosno ista kuća je generacijama kumovala drugoj kući. I kumstvo se smatralo kao veliko srodstvo i mnogo poštovalo. Mojim informantima iz Pirkovaca »ded« je kazivao: »Kad naiđeš kraj kumovske ograde, nazovi joj boga!«

Kumstvo je trajalo »dovijeka«. Ima i sada toga da nekoj familiji kumuje redovno isti kum, bez promena. Tako su Mitraševići u Mačkovcu od starine i bez promene kumovi Đokićima ili Jovikićima, ali su Mitraševići krštavali razni drugi kumovi. Jer, »što da bude uvek isti kum?!«

Ranije se kum menjao samo u velikoj nevolji: ako umiru deca. Tako su u Lipovicama posle šest umiranja promenili kuma u jednoj kući i detetu koje se rodilo dali ime Stanko. Kad se ide da se neko okumi, ide se na konjima. Njih svečano dočekuju. Posle nekoliko zdravica prelazi se na razgovor o želji da se okume.

U Peljavama i okolini su ranije mnogi tražili da im kumuju Delići iz Peljava, ugledan i imućan rod, i oni i sada kumuju mnogima.

Dok je ranije kumstvo bilo nasledno i obnavljano između istih kuća, u novije vreme je drukčije, što je svakako posledica gubljenja kućnih zadruga, kao i drugih društvenih promena. Sada već može biti da od četiri brata svaki ima svog posebnog kuma. Pojedinci, pošto su se izdvojili i osamostalili, obično uzimaju novog kuma kad im ustreba: da ih venča, da im krsti decu. Za kuma se uzima neki dobar prijatelj da bi se prijateljstvo još bolje učvrstilo. Novog kuma neki uzimaju iz obzira prema starom kumu: da se on poštedi od troška, a i da se proširi krug svojati. Neki će uzeti novog kuma iz one kuće koja od starine kumuje kući iz koje je žena. Neki sada uzimaju novog kuma, jer se stide starog zbog njegove zaostalosti.

Bilo je ranije i to da se neko okumi za novac: plati na taj način što podnese izvesne troškove koje bi inače imao da podnese kum. To se radilo ili da se neko okumi iz simpatije, ili iz potrebe da ima kumova.

Veoma je u običaju uzajamno kumovanje ili kumstvo: *pleteno kumstvo* (uzajamno ili dvojno). Kažu da se tako radi da bi kumstvo bilo čvršće. Tako, npr., uzajamno su kumovali Blagojevići i Đukići u Miladićima, Đukići iz Lopara i Ivanovići iz Kozjaka.

Kod kumovanja glavno je da je kum iz iste kuće. Npr., ne mora biti na venčanju kum lice koje je krstilo mladoženju (ako je odsutno: u vojsci, u zatvoru i sl.), ali je glavno da je iz iste kuće.

Članovi okumljenih kuća postaju među sobom srodnici, »svojat«, pa ne mogu međusobno ašikovati (voditi ljubav) ni uzimati se, stupati u brak. »Našega kuma sin je i nama kum«. Kad neko kumuje, onda su svi članovi te kuće kumovi onome kome se kumovalo na krštenju ili venčanju, a isto i obrnuto. Kaže se: »Jedan brat može kumovat', a drugi prijateljovat'« (tj. da se od njega ženi ili u njegovu kuću udaje), ali to samo ako su podeljeni; ako su zajedno u kući, onda to ne može.

Kumu je dete koje je krstio, a dok je još maleno, *kumče*.

Kumovi, kao i druga bliža familija, obavezno nose dar nevesti, zatim kad mladić pođe u Armiju, na babine, kad se »kurbani« kuća (kad se podigne sleme).

Danas je kumstvo ustanova koja ima međuetnički karakter.

Katolici iz Drijenče i pravoslavni iz okolnih sela kumuju jedni drugima prilikom krštenja i venčanja. Bilo je i ranije kumstva između Muslimana i pravoslavnih na osnovi izlaganja deteta. Pojava novog vremena je da Muslimani »kumuju« pravoslavnima prilikom građanskog venčanja. Tako je, npr., Hasan Tirić, lugar iz Šibošnice, bio kum Luki Filipoviću iz G. Lukavice. Ima i toga da Muslimani kumuju pravoslavnima i kod krštenja i venčanja u crkvi: kum Musliman snosi troškove, a kod samog obreda ga zameni neki hrišćanin.

Rodendan. Posle revolucije ulazi u običaj, i toga već ima dosta, da se praznuje rođendan, i to dok su deca manja. Ima slučajeva da se praznuje i za svako, a ne samo za prvo dete. Na svečanost se pozivaju dopri prijatelji, među kojima i kum (prvi svedok s venčanja). Pripremi se dobra zakuska. Detetu se donose pokloni. Bude i toga da roditelji pripreme što treba, pa dete zove svoje vršnjake i čašćava ih.

SVADBA

Svaka devojka se sprema za udaju. U materijalno pripremanje spada tkanje ćilima, šarenica i dr.

Kažu da je od Visa (Žutavke) prema Semberiji drugi običaj: dok na Majevidi sada jedna devojka ašikuje s jednim momkom i jedan momak s jednom devojkom, tamo je običaj da jedna devojka ašikuje sa nekoliko momaka i obrnuto. Koji momak prvi dođe devojci, ostaje s njom kratko vreme, jer mora da ide, makar mu to bila i glavna devojka, da bi ustupio mesto drugome. Tako je i u srednjoj Bosni, gde se onda glavna devojka zove jauklija. I na Majevidi se može čuti reč jauklija: devojka s kojom jedan isti momak češće ašikuje.

Nekada je i kod majevidskih Srba bio običaj da momak ima po više devojaka, a devojka po više momaka, ali se to već gotovo izgubilo,

čak se sada smatra kao nešto rđavo. Ranije bi i majka savetovala kćerku da na vašaru promeni i po desetak momaka. Ipak, devojka bi se u takvoj prilici zabavljala nešto više sa dvojicom-trojicom, a oni bi se »nadgo-varali«: koji uspe da pobedi suparnika u dovitljivosti, ostaje uz devojku, a drugi se povlači. Pobeda je u tome da svome suparniku iznese nešto (npr. da mu je neko iz familije učinio nešto rđavo) čime će ga osramotiti pred devojkom.

Prilikom prvog susreta mladić i devojka nastoje da se upoznaju, ali ne toliko da bi utvrdili da slučajno nisu rod koliko da jedno drugom pokažu da su od dobre familije, npr.: mladić je došao kod tih i tih, a oni su dobra familija.

U naše vreme momak i devojka koji su se upoznali i zavoleli, sami »ugovore«, tako da je *prosidba* samo puka formalnost. Obična je stvar da isprošenu devojku, pa i već udatu, odvede drugi. Već prilikom prosidbe obe strane ugovore koliko će biti svatova, kola i konja i koliko momkova strana da ponese novca na »mir«. Prilikom prosidbe su se sporazumevali i koja će strana kupiti »sanduke« (devojačku spremu), a sada nameštaj. Ko je »tanji«, on traži to od druge strane. Bilo je, izgleda, više u običaju da sami devojački roditelji kupuju kćeri sanduke za njeno ruho. To su dva sanduka šarena (tovarili su se na jednog konja). Dok su sanduci još na mestu u kući, to je *ruho*, a kad se nose, to je *seisana*. Kad se nose, prekrivaju se serdžadom ili čim sličnim. Ako će devojački roditelji nabaviti te stvari, onda se sporazumeju pa će o »miru« »prijatelj« (momkov otac) dati više novaca nevestinu ocu. Čovek pak koji drži do svog ugleda i hoće da se pokaže, pa makar bio i slabijeg stanja, izjavljuje da ne traži ništa (od novaca) i daje celokupnu devojačku spremu o svom trošku.

Ako je buduća nevesta sirota, ali dobra, njoj momkovi roditelji ponesu žutu maramu, košulju, cipele i dr. To se nosi i devojci koja se »krade«: i ona će se negde u putu presvući u to što su joj doneli. Naime, često biva da se devojka »kođoja« (tobože) krade, a sve po tajnom sporazumu, ako njena kuća nije u mogućnosti da podnese trošak koji iziskuje udaja devojke na redovan način.

Naime, devojka se udaje »s pitanjem«, tj. sa znanjem i odobrenjem svojih roditelja, ili se »krade«, tj. bez takvog odobrenja, ali je obično i s tajnim pristankom, jer kad se devojka »krade«, onda je manji trošak. Krađa je redovno po dogovoru između momka i devojke. Bilo je i pravih otmica još u periodu između dva svetska rata.

Svaki roditelj, međutim, želi da mu se kćerka uda »s pitanjem«, redovnim putem, pa da se provede uobičajeno veselje.

Nekoliko dana posle prosidbe, ako je udaja redovnim putem, ili pošto momak »ukrade devojku«, ide se *na mir*. Pa i kad se kćerka udaje »s pitanjem«, otac uzima od svog budućeg prijatelja, oca mladoženjinog, dosta novaca »na mir«: 50.000, 100.000 st. din., pa i više. I to po računu: prema onome koliko vredi oprema njegove kćerke (ali ne da je ista suma, tj. ukoliko je veća sprema, traži više »na miru«).

Svadbena veselje kod majevičkih Srba je dvostruko, odnosno sastoji se od dva dela, koji su vremenski prilično rastavljeni. Najpre je *čestita* ili *svadba*, a posle će biti *pilav*. Čestita ili svadba je kad se samo vodi devojka, a neće se tada obaviti i venčanje. U nekim selima (npr.

u Kozjaku, Pirkovcima i dr.) to zovu čestita, dok drugde, npr. u Peljavama, i ne znaju šta je čestita. Na čestitu dolaze mladi. Čestita se naročito priređuje kad se devojka »ukrade«. U čestitoj ili svadbi učestvuju samo momci.

Može se venčanje obaviti već kad se dovodi devojka. Onda je pilav isto što i svadba.

Na 7—30 dana posle čestite ili svadbe biće pilav, gozba. Naročito ako je devojka »ukradena«, pa se u tom periodu pokušava izmirenje, iznalazi kum i dr. Pilav se uopšte obavlja posle »mira« i venčanja: niko ga nije pravio pre nego se obavi venčanje.

Neko obavi svadbu i pilav ujedno, osobito ako će posle svadbe brzo da nastupi post. Siromašniji obavljaju oba ta veselja ujedno da bi prošli s manje troška, a u novije vreme uopšte širi se običaj da se to sve obavi zajedno, odjednom. Kad se pozivaju gosti, onda im se naglašava da li se zovu na svadbu ili na pilav, ili na oboje. Ako se zovu na oboje, onda iz pozvanih kuća dolaze i stari i mladi: mladi igraju i pevaju, a stariji sede za sofrom.

Na svadbena veselja se pozivaju učesnici. Ni prvi komšija neće doći ako nije pozvan. (Za slavu već nije tako strogo.) Takve posete se obično uzvraćaju: »Zvao je, vala, i on mene!« Ti koji su pozvani na svadbu, a koji će zvati u sličnoj prilici one koji su njih zvali, su zvanice. U ovom kraju su zvanice samo o svadbi.

Svatovi mogu biti *danjski* ili *noćni*. Svadba je noćna ako se devojka odvodi noću tajno, ali po prethodnom sporazumu, radi manjeg troška. U tom slučaju ne mora biti konja: mogu da idu peške. A ako su svatovi »danjski«, onda je obavezno da se nosi barjak i da svatovi budu na osedlanim konjima i na svečano opremljenim kolima. U naše vreme svadbe se većinom obavljaju noću.

Učesnici svadbene povorke i gozbe su *svatovi*, ali se može čuti za njih i naziv *perjanici*, npr.: »Idu perjanici«, — »Pjevaju perjanici«. I sada se priča kako je na svadbu kad se ženio Neđo Popović, pre nekih pedeset godina, išlo u Bogutovo Selo sedamdeset svatova na konjima sa tri sveštenika. Dok se ranije po nevestu išlo na konjima, sada se ide i na kolima.

Ako je svadba »danjska«, »ovdan« (a svadbe su većinom noćne), pa vode curu pored crkve u koju će svratiti da se obavi venčanje, onda svadbom rukovodi *stari svat* od kuće nevestine do kuće mladoženjine. A ako je svadba noćna, tad se ide pravo od nevestine kuće do mladoženjine i svadbom rukovodi *čajo*. (Kod Srba u predelu Osatu svadbe su samo po danu.)

Kad svatove vodi čajo, oni se kite, a čajo je najokićeniji. Oni su stoga *kićeni svatovi* ili *perjani svatovi* i čajo, kad viče, zove ih perjanici: Polazimo, kićeni svatovi, perjanici!

Čajo je čovek koji dobro poznaje običaje i svadbeni ceremonijal, koji ume da pravi šale i ima snažan glas. Obično svako selo ima po jednog takvog čoveka koji je naročito sposoban za tu ulogu; njega će zvati i drugde, čak u deseto selo. Čajo mora dobro da poznaje sve učesnike svadbene povorke i srodničke odnose među njima. On zapoveda kad treba da se krenu svatovi, kad treba da sednu i sl., ali mu obično domaćin kuće daje mig. *Stari svat* je neko iz momkova roda, a *buljubaša* je

obavezno ujak mladoženjin. Dever je mladoženjin brat ili prvi rođak ili srodnik sledeći po rangu. *Barjaktar* će biti ko je najbolji konjanik i ima konja koji je pobeđivao na trkama. Zna se ko ima u selu takvog konja, pa se unapred angažuje to lice. Ako ih ima više u selu, prvenstvo će imati onaj iz roda. *Kum* je obavezno među svatovima, i njemu svi ukazuju naročito poštovanje.

Ako se ide po devojku koja je na redovan način isprošena (ako se devojka »ne krade«), čajo se mora čuti prilikom polaska svatova sa devojkom; tada se on prvi put čuje. On uzvikuje kad treba da se krene, i onda počinje pesma:

Zbogom ostaj, devojačka majko...

Pilav je curski i momački. *Curski* pilav je gozba koju sprema i daje nevestina kuća, ako se ženidba obavlja na normalan način. Ta gozba počinje u zakazani dan uveče i sutra, oko 8—10 sati, daje se učesnicima ručak, posle kog oni kreću i idu na venčanje, a u »domu« ih čeka posle toga *momački pilav*.

Za pilav se učesnici pozivaju ploskom (sa rakijom), ali pozivač nosi i šarenu torbu. Pozivanje vrši mlađi muškarac iz kuće; ako ga nema, onda neki rođak, prijatelj ili zet. Obično zetovi i pozivaju, i oni se posle brinu o dočeku gostiju. Pozvani veže maramu na plosku, a »familija« stavlja u torbu »milost«, mali poklon: jabuku, povescmo i sl. Dok pozvani na čestitu ili svadbu ne nose ništa, na pilav obavezno nose obilate priloge u jelu i piću. To je *sprema*. Kum, stari svat i bliži rod donose veće *spreme*. Spremu sačinjavaju: jagnje, prase, hleb, kolači i piće. A uz to se donose i *darovi*: delovi odeće ili posuđe. Darovi se ne donose samo mladi i mladoženji nego i svima u kući, osobito puncu i punici (ako se radi o zetu), pa i susedima, ako su familija. Kad se sprema pilav, domaći već unapred računaju na spremu i prema tome se upravljaju u svojim pripremama (1961).

O svadbi je stari svat većinom kućni zet ili ujak; ako je to ujak, onda će zet biti barjaktar. Ali, stari svat može da bude i neko od daljih rođaka, bolji lični prijatelj. Obično se roditelji momka ili devojke dogovaraju s ujakom njegovim o ženidbi, odnosno o udaji (1961).

Za čajino pozivanje i uzvikivanje u toku svadbe kaže se da *aeče* (Tobut) ili *eče* (Pirkovci).

Kad svatovi dođu pred kuću, buljubaša je prvi koji dođe. Pošto obično barjaktar stigne prvi, on je i buljubaša. Kad buljubaša stigne, čajo ga pozdravlja:

Buljubaša čašu pije,
Boga moli, Amin!

Ako svatove vodi stari svat (ako će biti usput i venčanje), tada čajo ne »eče«.

Svatovi ne idu po devojku i posle sa devojkom istim putem nego zaobilazno i tako da mladoženjinoj kući dođu s istočne strane; po drugima, mlada treba da priđe kući u koju je vode s desne strane, »za sjemenom« (LJHD).

Kad čajo vodi svadbu, onda se do kuće mladoženjine zaustavljaju tri puta, i tada čajo izvikuje pojedinim svatovima: kumu, buljubaši, starijima svatu. Igra kolo.

Kad se vodi mlada, na prvoj tekućoj vodi na koju se naiđe moraju se u vodu baciti pare (»darivanje vode«). To čini mlada.

Kad idu svatovi, svaka kuća pored koje prolaze mora da ih dočeka: da iznese bocu rakije, tepsiju seckanog suvog mesa i kolačića.

Došavši do mladoženjine kuće, mlada stavi maramicu na prag, pa onda ljubi prag. Nekada je ljubila i ognjište, a sada šporet.

Ranije je bio običaj da nevesta prihvata *nakonjče*, tri puta ga obrne oko sebe i dariva bošćalukom. To je izobičajeno.

U mladinoj spremi ne sme doći igla: to nije dobro radi dece. Jedino sme da se donese »taze«, tj. novo, neupotrebljavano vreteno (LJHD).

Bilo je ranije slučajeva da su o svadbi priređivane konjske trke; pobednik je obično dobivao kao nagradu košulju.

O svadbenoj gozbi u čelo sofre se postavljaju svadbeni časnici, a do njih ostali svatovi — prema njihovom rang. Jedan od najuglednijih ljudi iz sela biće *prvi dolibaša*; do njega s desne strane biće *desni*, a s leve *ljevi dolibaša*. Njih trojica sede u pročelju sofre. Desni i levi dolibaša su samo počasni. Levo od dolibaša je ujak mladoženjin, pa ostali. Ko će biti dolibaša određuje domaćin, koji se o tome savetuje sa svojim najbližim.

Ako se venčanje neće obaviti na dan same svadbe, mlada se nije sastajala s mladoženjom do crkvenog venčanja, odnosno do pilava. Tako je bilo do pred drugi svetski rat.

Venčanje se obavljalo obično u prvu nedelju posle čestite ili svadbe, ili kad bude zgodno. Na venčanje vodi stari svat. Kod mlade prilikom venčanja ne sme biti na odeći ništa svezano, nego se samo »sapi-nje«, obično iglom »zihericom«. Ni marama koju mlada stavlja na glavu ne sme biti vezana nego »sapeta«. To sve radi toga da u braku ne bi bila bez dece (LJHD).

Bio je običaj da mlada prvih godina braka pred starijima ne razgovara sa mladoženjom i ne seda za trpezu.

Ženidba i svadbena veselja zahtevaju velike izdatke. Stoga se kaže: »Sna u kuću, jaram uz kuću«, tj. moraš prodati volove (pa jaram onda prisloniti uz kuću).

Neuspeli pokušaji »krađe« devojke i druge zgode i nezgode prilikom svadbe postaju, i kod majevičkih Srba, predmet satiričnog opevanja. Tako, npr., pre nekoliko godina pošla nekolicina iz sela Lopara noću u Priboj da dovedu devojku. Nosili svetiljke i pevali. Naišao zec, i oni ga uhvatili. A kako je devojka u međuvremenu pobjegla za drugoga, već sutradan u Priboju nastali stihovi:

Ova svadba samo sama djeca,
mjesto mlade ufatili zeca. ✓

Težnja je kod članova SK da uvedu nešto novo i u svadbene običaje, ali s tim teško prodiru, jer kod svih još uvek o svadbi treba čajo, a time se održavaju i stari red i običaji.

Nevesta ne bi trebala da rodi u toku prve godine — dok se ne vidi kakva će biti. Da ne rodi, »čuva« je muž.

Od starine ima toga da momak ode devojci u kuću i postane *uljez*. Uljezi su srazmerno česti u ovom kraju (više o tome na str. 142—143).

I na Majevidi ima »svatovskih grobalja«: u Lukavici, Drijenči i Podgori. Na žalost, nisam mogao da saznam ništa određenije i važnije o tim grobljima, sem da su svatova koji su se susreli i potukli.

SMRT I POGREB

Kad se neko teško razboli pa se predviđa da bi mogao umreti, pozivaju se sveštenici da mu »čitaju masla«. Bilo je i toga da za teškog bolesnika koji nikako ne može da umre kažu: »činićemo mu metenije« (tj. metanisanje) ne bi li mu bog dušu uz'o«. To čine roditelji detetu, sinovi, kćeri i familija starom roditelju; bolesnik leži, a oni se pred njim mole bogu i metanišu. Teškom bolesniku koji dugo boluje čitavo »selo« dolazi u posetu i »opraščaju se«: on prašta njima, a oni njemu. Može da se jednog dana okupi i po 30 posetilaca kod takvog bolesnika. Obavezno bude kod njega i preko noći po 5—6 osoba koje paze da ne bi umro bez sveće.

»Nema đe na oni svijet« ko umre, a da mu se ne upali mrtvačka sveća. »Griota je« i velika sramota za kuću da ko umre bez sveće. Stoga, čim se neki stariji ukućanin razboli, staraju se da se pripremi sveća. (U Osatu ne pale sveću onome ko umre »na kuluku«, tj. negde na radu izvan sela i predela.)

Bio je običaj da stariji ljudi još za života odaberu u svojoj šumi hrast od kog će im se praviti kovčeg kad umru. Što bi od tog hrasta preteklo, bacalo bi se u potok ili dalo kome: ne bi se to trošilo u kući. U novije vreme pojavilo se i postalo kao običaj da stariji čovek još za života sebi spremi mrtvački kovčeg (»sanduk«) i nadgrobni spomenik, kao i platno za pokrov.

Kad neko umire, spuštaju ga s kreveta na patos »da bi lakše izdahnuo« (LJHD). Ne valja umreti na krevetu, na perini, jer bi posle trebalo bacati i krevet, pošto bi se stalno snivao mrtvac.

Sud iz kog je teški bolesnik jeo i pio posle njegove smrti se više ne upotrebljava nego se baca ili skloni. Odeća pokojnikova koja preostane iza njega, makar bila i sasvim nova, daje se sirotinji. — A ono u čemu je umro obično se baci u potok. Neko baci i posteljinu, pa čak i krevet (LJHD). Svakako će neku haljinku ili drugi predmet od mrtvog baciti u tekuću vodu.

Voda koja se zatekla u kući u času kad je neko izdahnuo prolije se i donese se druga.

Bio je običaj, pa se održava i danas: kad umre neko u selu, obustavljaju posao svi u selu (manjem) ili svi oni koji su do najbliže tekuće vode; oni preko vode mogu da rade. Tako je i kod katolika u Drijenči.

U nekim selima (Peljave, Vukosavci) kad neko umre, iziđe neki od suseda na brdo iznad kuće, vikanjem oglašava smrt i poziva na ukop. Smrt se oglašava i crkvenim zvonom, zvoneći »na žalost«. Tako ne sme da se zvoni pre podne, dok Sunce napreduje. »Na žalost«, samo kad se oglašava da je neko umro, zvoni se udaranjem samo u jednu stranu zvona.

Onaj koji će da poziva na sahranu ne sme da bude iz iste kuće iz koje je pokojnik, nego je to obično komšija. Pozivač ne sme ni da ulazi u kuću koju poziva. Iz druge kuće se uzme i žena koja će u kući u kojoj je mrtvac da sprema jelo.

Posle smrti nekog od ukućana, ostali ukućani su gologlavi. I koji dolaze sa strane skidaju kapu. Gologlavi će ići i u povorci na groblje.

Mrtvac se mora okupati, jer ako ga ne bi okupali, nastala bi suša. Mrtvaca kupaju negde pri ogradi, na sklonitom mestu. Dokle se god zna da je tu na tom mestu kupan mrtvac, na to mesto ne valja se obazirati, pogledati ga.

Opremljen mrtvac se čuva do odnošenja da ga ne pređe mačka, jer se onda »povampiri«. Običaj je da se razbija tikva, uopšte sud iz kog su polivali vodu kad su kupali mrtvaca.

Kad neko u kući umre, zatim kad se sahranjuje, i posle svake subote — do četrdeset dana — kada idu na groblje, žene iz kuće i bližeg roda »jauču« ili »kukaju« (kukanje) za mrtvim. Neke kukaju i docnije. Kukaju majka, kćeri, sestre, unuke, pa i dalja rodbina. Kuka obavezno i žena za mužem, ali se kaže, ironično, da je to za kratko vreme, jer do groba: »Jaoj, mili moj!«, a od groba: »Ko li će biti moj?« Nema plaćenog naricanja.

Ako je umro oženjen čovek, na pogreb mu idu mati, sestra i druge srodnice, samo ne ide njegova žena: ona će ga ispratiti do pola puta prema groblju. A ako umre žena, muž ide na njenu sahranu.

Pratnja s mrtvacem odmara se tri puta: dva puta do groblja, a treći put na samom groblju. Kad se mrtvac vozi na groblje, kade i kola: da se mrtvac ne bi umorio.

Ako je groblje blizu, mrtvaca prenose do groblja na rukama, a ako je dalje, voze ga na kolima, zimi saonama, ali ima slučajeva da se leti prevozi na saonima. Ranije bi za nošenje mrtvaca uzeli dva grabića, stavili ih uporedo i isprepleli konopcima. Jovići u Pirkovcima su imali kola kad je septembra 1959. umro Vaso Jović, ali su ga vozili na saonima »da se ne drma«. Ako se mrtvac vozi na konjskim kolima, ta kola ne smeju da idu brzo. Mrtvaca radije voze na volovskim kolima.

Ako je umro domaćin, onda njegov najstariji sin nosi krst (koji će se staviti na grob) na čelu povorke. U sprovodu se nose i venci od veštačkog cveća koji se stavljaju na grob; takve vence donosi i rodbina kad dolazi na grob.

Za žensko se kopa grobnica dublje nego za muškarca, jer je ono »prokletnije«, »grešnije«. Neki kažu da se žensko sahranjuje dublje da se ne bi »povukodlačilo« pa dolazilo noću da davi čeljad. Kad je 1959. u Mačkovcu sahranjivan Vaso Jović, neko od prisutnih je komentarisao: »Nije toliko pogrešio da ga tako duboko kopate«.

Kad koga kunu, govore: »Dabogda mu zemlja ne dala u se«. Tome je svakako u osnovi verovanje da zemlja ne prima teške grešnike.

Do drugog svetskog rata mrtvi su sahranjivani bez kovčega, ali se u grobu pravilo *drvo*: leš bi položili u grobu na jednu masivnu dasku, a dve takve daske bi postavili kao dvoslivni krov nad lešom. Ono što bi preostalo od drveta kad se izrađuju te daske, a sada što preostane pri-

likom izrade kovčega skloni se i upotrebiće se za vatru na kojoj će se spremati jela za četrdesetodnevni pomen (LJHD).

Mrtvac se, kad se opraštaju s njim, dariva novcem: ko hoće, stavi mu na grudi novac (obično oko 1.000 st. din.). Taj novac skupiće najugledniji čovek među prisutnima i predati najsiromašnjoj porodici u selu.

Kad mrtvacu spuste u grob, na prsa mu stave manji busen u sanduk da bi mu tako bila laka zemlja. A na grob ozgo postave četiri busena tako da čine krst: po jedan iznad glave i nogu, a dva kako stoje ruke.

Da se mrtvac ne »lampiri«, na grob se stavi »trnato drvo«.

Ne sahranjuju se svi mrtvi u seoskom groblju. Izvan groblja se sahranjuju: umrlo vanbračno rođeno dete (»kopile«), nekršteno dete (i takvo dete neće dospeti na »onaj svet«), lice koje pogine od groma, lice koje pogine u tuči oko međe (sahranjuje se na mestu pogibije); tako je ranije postupano i s leševima samoubica. Smatra se da nije mesto u groblju s ostalima onome ko je umro neprirodnom smrću. Njega sahrane tamo gde je i stradao, i obično takvim grobom i počinje novo groblje. U Peljavama se kopile sahranjuje u pesak u vodi, u plicaku. Takva su pravila bila i kod katolika u Drijenči: nije se kopao »među kršćene duše« ko se utopio, izgoreo, obesio, koga je ubio grom, nekršteno dete.

Kad se sahranjuje malo dete koje je umrlo u kolevci (»bešiki«), ta mu se kolevka ostavi pored groba.

Samoubistvo je kod majevičkih Srba, izgleda, u novije vreme prilično često i vrši se obično vešanjem. Pre poslednjeg rata bila je velika retkost da neko izvrši samoubistvo; obično je to bio kakav alkoholičar. Posle rata su samoubistva postala češća i gotovo svake godine bilo je poneko. Tako su samo na području matičarskog znanja u Loparama (oko 5000 stanovnika) u 1965. izvršena dva samoubistva i dva do oktobra u 1966. Samoubistvom završavaju život poglavito pijanice i razočarani u braku.

Ne treba u očajanju govoriti: »Obesiću se«, jer će se sigurno obesiti ko tako govori: đavo ga navraća. Tvrde da ko god je tako govorio nije umro prirodnom smrću. Ko pođe da se veša i ne zna da ide na vešala nego kao da ide na »vašar«. Ne priča se mnogo o onome ko se obesio, ali se mnogo sažaljeva. I samoubica se ne smatra grešnikom. Iako se govori da samoubicu ne valja sahraniti u groblje, radi grada, sada ih ipak sahranjuju u obično groblje.

Nije bio običaj da se mrtvac sahranjuje u stari grob, nego se sahranjuje jedan do drugog; dešava se da se slučajno iskopa raka na mestu gde je bio neznan grob, pa zapušten tako da se više nije poznavao. Ni govora o tome da bi se prekopao grob koji se poznaje! Bio je nekada običaj: ako bi umrlo dete, na grob bi mu stavili njegovu kolevku (»bešiku«). Ako se našlo u raci mrtvačkih kostiju, mrtvacu se stavi u džep neka »jedra para« (metalni novac), a ubaci se i u grobnicu: onaj mrtvac koji je ranije sahranjen u tom grobu, izgoniće ga, pa se baca novac da se grob otkupi i da pređašnji mrtvac ne izgoni novog. Uz umrlog muškarca stave i neku cigaretu.

Posle sahrane ne vraćaju se kući istim putem. Kad se dođe kući sa pogreba, treba oprati ruke i baciti žišku preko sebe.

Oni koji su došli iz drugih mesta na sahranu i treba da prenoće ne valja da noće u kući iz koje je bio mrtvac.

Čim se mrtvac sahrani, kuća se odmah kreći, osobito ono odeljenje u kom je umro »makar malo da zamiri (zamiriše) kreč«.

U kući pokojnikovoj treba da se u roku od sedam dana posle smrti neko pletivo oboji u crveno (LJHD).

Ako učestaju smrtni slučajevi u jednoj kući ili u kućama u kojima su odive iz jedne kuće, onda se veruje da je na toj kući »kletav«, a ostali izbegavaju da stupaju u bračne veze s tom kućom (1961).

U znak žalosti za pokojnikom muškarci se ne briju i nose gunj naopako, a ženske idu s raspletenom kosom — obično do 40 dana. Tek od poslednjeg rata ulazi u običaj da se žalost obeležava crninom. A kuća je »rušna« (u žalosti) za godinu dana. I susedi (oni koji su između te kuće i najbliže tekuće vode) treba da budu u žalosti (da ne pevaju) za 40 dana; oni preko vode mogu to da rade.

Prilikom sahrane na grobu se postavi običan drveni krst, koji ostaje na grobu sve dok ne propadne. Kad kuća bude u mogućnosti, postaviće kameni nadgrobni spomenik. To se obično postavlja o godišnjem pomenu, kada se izdaje poslednji »jedžek«, a može da se to uradi i pre i posle godine dana.

Pošto se usadi drveni krst, na njega stavljaju maramicu, ako je sahranjeno mlado čeljade, a peškirić za starije. To neće niko uzeti s krsta, ali će pokupiti novac koji se stavlja na krst.

Veruju da duša svakog pokojnika, a naročito duša domaćina, luta i ne može da se smiri za 40 dana, dok se ne izda »jedžek« i dušni brav, i za to vreme obilazi oko kuće. Stoga, za slučaj da je pokojnik umro žedan, stavljaju spolja, na prozor, sud s vodom da može da pije. Da bi se duša smirila, nose pokojnikove »rubine« (rublje) na groblje, odakle će ih pokupiti sirotinja, i stavljaju na krst novac koji će takođe pokupiti sirotinja. Novac stavljaju na krst bliži srodnici koji dođu na groblje kad se pokojniku daje »trećina«. To izlazi iz običaja, ali još nije izašlo na svežim grobovima u pirkovačkom i mačkovačkom groblju video sam 21. VIII 1961. novaca na krstovima. Mesto toga uvodi se da neko skuplja novac od onih koji su došli na sahranu, pa se taj novac preda nekoj siroti u selu.

Sveži grobovi se posećuju nedeljom i praznikom. Na krstu na grobu jedne devoјčice u Pirkovcima video sam pomenutog dana krušku i nekoliko kupina, a i na groblju u Mačkovcu video sam voća na krstovima. Dan ranije bila je nedelja, a dva dana ranije praznik Preobraženje (1961).

U kućni budžet (kad se planira koliko će čega trebati za godinu dana) ulazi i mrtvac, i to sa prvenstvom, dok se ne izda sve što mu sleđuje po običaju: »jedžeci«, spomenik.

Postoje zajednička seoska groblja, ali ima i toga da se mrtvi, osobito deca, sahranjuju na svom imanju, pa takvi grobovi budu zameci rodovskih grobalja, kojih ima na više mesta. Takvi su, npr., groblja Nikolića u Tobutu i Mirkovića u Peljavama.

U Tobutu je Radovan Jokić, mladić (cand. ing. agr.), sahranjen kraj svoje kuće, po traženju majčinom. Ako su roditelji stari pa ne mogu da obilaze grob svog umrlog sina kog su mnogo voleli, sahrane ga na svom imanju u blizini kuće. Tako je, npr., u G. Jankovićima u Jablanici sahranjen na svom imanju Ostoja Janković, koji je poginuo kao partizan.

Teško je zasnovati novo groblje. Veruje se, naime: ako neko umre prirodnom smrću pa bude sahranjen na drugom mestu a ne u svom groblju, cela će mu se porodica potamaniti. Nekada su tako Miladići imali zajedničko groblje sa Lukavicom, a tek pred poslednji rat zasnovali su svoje, i to na ovaj način. Bila u selu Tomka Rikić, koja je stalno lutala i prosila. Jedne večeri nju neki ubiju, i to je bila zgodna prilika da Miladići zasnuju svoje groblje, jer niko nije hteo da zasnuje novo groblje mrtvacem koji je umro normalnom smrću. A svako želi da bude, kad umre, sahranjen u svom selu i na parceli svoga roda. Varošica Lopare ima svoje groblje, ali ako u njoj umre neko ko je u varošicu došao iz obližnjih sela, po želji rodbine voze ga i sahranjuju u selu odakle je.

Na starijim grobljima vide se mnoge voćke. Ranije, dok nije bilo da se na gromovima postavlja »spomenje« (kameni nadgrobni spomenici), bio je običaj da se na grobu, a ispred drvenog krsta, zasadi neka voćka. Voćke su sađene naročito na grobovima mladih pokojnika. Od toga su bile dve koristi. Prvo, grob je trajno obeležen da se ne bi prekopao. Drugo, da bi prolaznik koji jede od te voćke pomenuo pokojnika.

Čitulja je knjižica u koju se upisuju imena mrtvih, koju će čitati sveštenik kad vrši pomen o Zadušnicama. Ranije je čitulju imala svaka kuća, odnosno svaki rod, a u nekih ima i sada. Običaj je da čitulja ostaje kad se zadruga deli kod onoga domaćina koji ostaje na starom ognjištu.

Trajni nagrobni spomenici se obično postavljaju na Zadušnice; razne su vrste tih spomenika: krstovi, stele, obelisci i dr. Osobiti su ukrasi na nekim spomenicima u groblju Mirkovića u Peljavama: grančice s lišćem i crkva u reljefu.

Ima i spomenika kenotafa, krajputaša. Kod Srba je bilo toga da bi pogibaoca sahranili na mestu pogibije, a negde kraj puta mu postavili spomenik. Pojedincima, umrlim ili poginulim u daljini u ratu, takođe su podizali spomenike kraj puta (Tobut, Peljave). Tako, npr., jedan iz Peljava je umro kao vojnik 1925. i sahranjen u Virovitici, pa mu je u selu na raskršću podignut spomenik. U Labudskoj sam video kraj puta koji vodi u selo dva takva spomenika: Ruže Mitrović, koja je umrla 1948, i Petra Mitrovića, narodnog borca, obešenog 1944. Ti su spomenici na njihovom imanju, a Petar je sahranjen u seoskom groblju. (Kraj tog istog puta je i posebno malo groblje roda Guduraša iz Lopara.)

Kod crkve u Mačkovcu nastalo je u toku poslednjeg rata manje groblje: tu su bili sahranjeni mnogi koje su pobili Nemci i ustaše. Posmrtni ostaci nekih preneti su u partizansko groblje u Vukosavcima, a spomenici su ostali. Ti spomenici, svi iz godina posle rata, odlikuju se polihromijom i na njima se mešaju religiozni i antireligiozni motivi (krst, crvena zvezda i dr.). Toga ima i drugde, npr. na spomenicima

Ruže (umrle 1948) i nar. borca Petra Mitrovića (obešenog 1944) u Labudskoj.

Za pojedine mrtve se daju *daće i jedžeci*, a čine se pomeni i bez toga.

Prvi pomen na grobu biće *trećina*, trećeg dana po smrti. Neki već i taj pomen smatraju jedžekom, ali su stvarno jedžeci tri docnija pomena sa većim brojem učesnika i većim gošćenjem.

Na trećinu se pozivaju susedi koji su bili na ukopu. Iskupe se kod kuće pokojnikove i u grupi idu na groblje. Nosi se i koljivo. Susedi ponesu »spremu« (»spremicu«, jer se za trećinu iznosi skromnije), što će pojesti na groblju, večerati. Žene na groblju kukaju. Sa groblja svako ide svojoj kući.

Obavezno je da se za pokojnika prirede tri jedžeka ili daće, i to do godine dana. Jedžek je, u stvari, obilata gozba za pokojnika. Prvi jedžek može da se daje o *četrdesetnici*, na četrdeset dana od smrti pokojnika, ako tada neće biti samo običan, skroman pomen crkvenog karaktera. »Četeresnica« se daje u posni dan, sredu ili petak, i posti se. Na jedžek se pozivaju učesnici. U manjim selima se zovu na jedžek svi iz sela, pa se tom prilikom pozovu i zavađeni da bi se izmirili. Jedžek biva obavezno uveče, ako se daje kod kuće. Nastoji se da to bude bar jedan dan ranije, tj. da ne bude tačno na četrdeseti dan. A ako ne stignu da u tom roku prirede jedžek, onda to mogu uraditi docnije, kad smognu, ali pre nego prođe godina od smrti pokojnikove.

Tako je ako se jedžek priređuje kod kuće, što čine imućniji. Ali, jedžek se može prirediti i na groblju ili kod crkve, što je jeftinije i kraće. Glavno je da se to obavi. Ako se daje kod crkve, postavi se sto i na njega doneta »sprema« i koljivo. Obavezno je da na jedžeku bude rakije kojom će se napijati »za raja i spokoja« (tri puta); četvrta čaša je za »časni sjajni krst«, peta je »sv. Petka«, a dalje se napija »za ostatka« (tj. za žive).

Za umrlu decu do tri godine daje se samo »trećina«. Ni za odrasliju decu se ne daju jedžeci. Jedžeci se priređuju samo za umrle odrasle, npr. za odraslog momka ili devojkicu, kao i za starije. Ako u nekoj kući umre neko strano siromašno lice, koje inače nije od te kućne čeljadi, kuća neće imati napretka dok i za toga pokojnika ne izda daće ili jedžeke, iako je tuđin.

Za svaki jedžek se sprema *koljivo* ili *panaija*.

Pozvani susedi i drugi donose na jedžek spremu: bocu rakije, kokoš, pitu i somune (hleb). Bliža familija ne sme doći na jedžek bez spreme. Ali, to se radi uzajamno, i bila bi sramota ne uzvratiti za spremu donetu na jedžek. Od nepozvanih mogu doći na jedžek samo deca. Ako nema mesta za njih za sinijom, poredaju se po bašči (voćnjaku) i ašćija (kuvar) njih posluži posebno.

Sledeći jedžeci biće uz polugodišnji i godišnji pomen, ali se sva tri jedžeka mogu izdati i u tri uzastopna dana kad se ima mogućnosti; nastoji se da to bude pre isteka godine od smrti, ali mogu da se izdaju i deset godina posle smrti onoga za koga se izdaju: glavno je da ih treba izdati. Ako iz kuće iz koje je neko umro treba neko čeljade da se skoro

ženi ili udaje, onda izdaju sve jedžeke već uz četrdeseticu, i time se završava period kućne žalosti. A ako se desi da u nekoj kući umre odrasla devojka, a u kući se zatekla i ostala druga devojka za udaju, onda na pola godine iza smrti izdaju sve daće da bi se udavača »odrušila« i udala, ako joj je ispala prilika koju ne treba propustiti; ostali se neće tada »odrušiti« nego tek posle godine dana.

Postoji čitav niz drugih pravila o jedžeku.

Pravilo je da jedan jedžek bude postan, a dva mrsna, i stoga, ako sva tri izdaju odjedanput, prvi bude u četvrtak, drugi (posni) u petak, a treći u subotu. Ili: da jedan jedžek bude mrstan, a dva posna. Ne smeju svi biti ni posni ni mrsni. Drugo je pravilo: koje o sahrani imao za ukopnika somun (pšenični hleb s kvasom), može i za jedžeke da spremi somun, a inače se sprema pogača. Za dva jedžeka spremiće sve što treba domaćin, a jedanput će susedi spremi, doneti spremu. Za jedžek može da se kolje i svinja, ali se meso za jedžek uopšte samo kuva. Nije sramota, i siromašniji to čine, da se radi priređivanja jedžeka potraži pomoć u selu: pođe se od kuće do kuće i traži pomoć. Na jedžek o pola godine i godinu udata kćerka iz kuće treba da donese pečenog ovna, a i kuća obavezno kolje što: tog dana mora da padne životinjska glava.

Obično se o polugodišnjem jedžeku klao i *kurban* ili *dušni* (ili *duševni* brav). Brav mora biti od godine dana, i to beo. Ako se podušje daje za muškarca, onda mora biti i muški brav, a ženski ako se podušje daje za žensko. Što je tada više ljudi prisutno, to je bolje. Kad se kolje taj brav, na glavu mu se prilepi sveća, a krv se zakopa u zemlju. Brav se kuva (a ne peče). Učesnici sede za sofrom. Jedan od njih biće doli-baša i rukovoditi obredom. Svi se uzmu za ruku: drži jedan drugog za ruku. Dolibaša »predaje pokoj«: »Recite svi: Bog da prosti našeg brata N! Da mu Bog primi dušu u carstvo nebesko sa Isakom, sa Avramom, sa pravednim ocem Lazarom!« Tako triput. Pošto pojedu brava, opet se prihvate za ruke i govore iste reči. Kostí od brava se moraju pokupiti i zakopati u zemlju.

Kod siromaha dušnog brava zamenjuje med.

Ima i ovoga: jedžek koji nije dat na vreme, tj. do godine, sprema se i nosi na groblje. Za to se bira dan kada svet nije zauzet, obično subotom uveče, da bi bilo više učesnika.

Ako se ne izdaju jedžeci, veruju da će kuća imati štete u stoci ili da će umreti neko u familiji.

Zadušnice. Troje su *zadošnice* u toku godine: u subotu pred uskršnje Poklade, u subotu uoči Trojica i u subotu pred Mitrovdan. Idu na groblje. Donose sveće, pale ih na grobovima svih mrtvih iz kuće i roda i kade ih. Ponesu i »spreme« i postave sofru (»sopra«), i to tako da sofra bude ispred čeljadi iz kuće, a sve sofre su u jednom redu, nizu, tako da se i ne zna čije je što. Učesnici se međusobno čašćavaju done-tim jelom i pićem. Osobito se pazi da se, pored drugih jela i pića, donesu rebra od »zimine« (suva svinjska rebra). Za sofru sedaju oni koji su to doneli, zatim putnici namernici, gosti iz drugih sela, pa i siromašniji iz sela (ti da se najedu). Tada se nadgrobni krstovi darivaju novcem koji će se posle skupiti i podeliti siromašnim.

Kod Srba na Majevici *piće*, tj. slava počinje uveče uoči praznika i već tada dolaze gosti. Kad se ko poziva da dođe na slavu, kaže mu se: »Dođi mi na piće!« U upotrebi je inače i naziv *slava*. Ima neke razlike u značenju ta dva naziva: na »piće« dolaze susedi, a srodnici koji će i odsesti, noćiti kod onoga kome idu, dolaze na »slavu«.

Susedi dolaze na slavu i sami, i bez naročitog poziva, ili će ih domaćin zgodnom prilikom podsetiti. Koga podsete, pozovu, taj neće odbiti. Posebno se poziva samo dobar prijatelj, ko je naročito drag, ko se naročito želi da dođe. Pozivač nosi plosku rakije i poziva »na piće«. Pozvani primi plosku, otpije, dopuni plosku rakijom i da maramicu ili novac. Ne zna se za nazive »uzovnici« i »zvanica«, ali je posećivanje o slavi ipak uzajamno: neće se otići onome ko nije dolazio. Ko od onih koji su obično dolazili na slavu ne dođe 2—3 puta, više se ne poziva i više mu se ne ide. Od »familije« neće doći niko na slavu, jer i oni tog dana slave. Doći će srodnici iz tazbine i ujčevine, kumovi i »prijatelji« (ako domaćin ima oženjena sina ili udatu kćerku).

Dok na svadbu neće doći ni prvi komšija ako nije pozvan, za slavu već nije tako strogo u tom pogledu: na slavu i »molitvu« može doći svako.

U Tobutu sam slušao narodno mišljenje o postanku slave: »Slava je postala kad su vjere dijeljene. Svaki pravoslavni je uzeo sebi sveca koga je želio, a dijelili su proroci, i to se razmnožilo«.

Osobitost je u ovom kraju da neke kuće slave na Arlijevdan (u stvari, praznik sv. Irineja, koji pada 4. septembra po n. kal.). U opisu pojedinih naselja izneto je i šta slave pojedini rodovi. Slavu drže i Karavlas i Loparama, i oni svi slave Petkovicu (14/27. oktobra).

Bar doskora, svako je smatrao da slavu mora proslaviti. Priča se kako je Mirko Mirković Šiljo u Peljavama prodao kuću da bi proslavio slavu i onda opleo košaru u kojoj će da živi.

Mnogi drže i po dve, pa i po tri slave po kakvom nasleđu, a neki i iz zaveta, ali je obično jedna glavna, a ostale su *preslave* ili *prislужbe*. I ko bi, ranije, kupio samo jednu njivu, uzimao je za preslavu slavu prodavca te njive. Čuo sam da se slava po nasleđenom zemljištu zove i »*zemljani zavjet*«. Preslave se napuštaju, jer to je »od jednoga troška dva«. Glavno je pravilo da domazet slavi slavu po zemlji koju je nasleđio; a ako nasledi i što očevine, onda očevu slavu *prislужuje*. Neki uzimaju neki dan da slave i iz zaveta posle kakve velike nesreće, ili po naredbi u snu (»kad se prisnije«). Kažu da »zemlja slavi slavu«, i stoga onaj ko nasledi (kao domazet ili inače) ili kupi neku zemlju, uzima da slavi i slavu te kuće, odnosno zemlje. Sledeći primer će dobro ilustrirati kako se postupa sa slavom u slučaju nasleđa: pop Risto Mičić u Mačkovcu slavio je Lazarevdan. Posinak mu Stevo Cvijetinović je slavio po ocu Nikoljdan. Stevin sin Đoko oženi se Marom, kćerkom Teše Pajkanovića, i pređe u Vukasovce. On docnije nasledi i imanje Steve, sina bogatog Gligora Pajkanovića, koji je slavio Jovanjdan. Đoko i sin mu Neđo slavili sve troje, smatrajući Lazarevdan kao preslavu: tog dana pravljena je prekadnja (pšenica), paljena sveća, lomljen krsni kolač i davan jedan ručak. Neđo je slavio Jovanjdan i Nikoljdan podjednako

kao slavu: nasledio imanje, pa i slavu. Domazet (*uljez*) uzima slavu zemlje na koju je došao, a svoju staru »prislužuje«. Na taj način, ako su živi otac i sin, onda slave različite slave, pa idu jedan drugome »na piće«.

Osobit je ovaj primer »preslave«. Od velikog roda Rakića u Podgori četiri kuće »preslavljaју« Savindan. Neka baba iz Lopara bila doselila u Podgoru i doterala 12 goveda. Rakići nasledili ta goveda i uzeli za »preslavu« babinu slavu.

Već usled tih prelaženja iz roda u rod ili s imanja na imanje i zbog tereta održavanja više slava, dolazi do promene slave, tako da ona prvobitna, po svom rodu, može da se zameni i zaboravi. Ali, ima i namernog menjanja slave. Tako, npr., Tešići u Loparama slavili su »Lupe« (Arlijevdan) i pošto su im toga dana dolazili mnogi gosti, jer je to praznik koji retko ko slavi, promenili su slavu na Nikoljdan.

U opisu pojedinih naselja navedeni su i primeri mnogih »preslava« ili »prislužbi«.

Osobitost je majevičkih Srba da kod njim ima i dvostrukog slavljenja, kako ću ga nazvati, kakvo, koliko mi je poznato, još nije konstatovano u drugim krajevima. Naime, ako se desi da onaj koji nasleđuje imanje (posinak, domazet), ili je kupio »zemlju« (u stvari, kuću ili ognjište) i, po pravilu, treba da prihvati i slavu te kuće, a ona pada istoga dana kada i njegova, on ipak drži dve slave na taj način što će spremati dva slavska hleba, dve prekadnje (jer hleb ne može bez prekadnje) i dve sveće, pa će obaviti dva slavska obreda — lomljenje hleba — jedan za drugim. Tako, npr., u Peljavama neki Delići lome dva krsna hleba na Pantelijevdan: pok. Simo Gavrić—Đukić bio uzeo »pod sina« pok. Peru Delića, čiji su potomci nasledili zemlju Gavrića, i oni sada lome po dva hleba na Pantelijevdan, jer je to bila i slava Gavrića kao i Delića. Tako radi čak i onaj koji nasledi rođenog brata. Ako je brat bio odeljen pa mu kuća zamrla, onda brat koji ga nasledi ili ko kupi to imanje preuzima i slavu, koja će njemu biti »preslava«. A ako ta »preslava« pada istog dana kada i njegova slava, onda će toga dana da lomi dva »krsna ljeba« i da čini dve prekadnje. Ako jedan brat ode iz sela i ne može da slavi tamo gde živi, onda onaj brat koji je ostao u selu i nasledio — preuzeo imanje da ga obrađuje slavi i slavu odsutnog brata na taj način što lomi dva »ljeba«, a ako je otkupio zemlju od brata, onda to ne čini.

U jednoj kući može o slavi da bude i do 60 gostiju. Pošto je nemoguće toliki broj smestiti za sofru (trpezu), za sofru sedaju redom na smenu: najpre stariji, pa mlađi muškarci, a onda sve ženske zajedno, pošto njih bude manje. U Peljave dolaze na slavu i molitvu i Muslimani iz Teočaka i okoline, a pravoslavni iz Peljava idu njima na Ramazanski bajram (uzajamno se pozivaju). Pravilo je da Musliman kad dođe na slavu ne bude za sofru, nego posebno, jer on ne treba da prisustvuje obredu lomljenja kolača i dizanja »u slavu«, kada je obavezno da se učesnici krste.

Ranije se o slavi pilo tri dana; toliko je, po običaju, trajala slava. Pila se rakija bez koje se slava nije mogla obaviti, i zato se i zove piće. Mogu o slavi biti i najbolja i obilata jela, ali se to ne ceni ako nije bilo u obilju rakije. U jednoj običnoj seoskoj kući u Pirkovcima potroše o slavi 30, neki put i 70 kg rakije. Rakija o slavi se služi iz zelenog

bardaka, koji se sklanja, pošto se popije spremljena količina rakije, i čeka sledeću priliku. Treba spremati i obilata jela. Obično se za slavu zakolje svinjče (za jedžek se ne kolje svinja). Ko ima više gosti, zaklaće o slavi krmka od 80—100 kg. U nekoj kući izmeni se o slavi po 150—200 gosti.

Nije sramota opiti se o slavi. Naprotiv, što se više popije, to je veći ponos za domaćina. Jedino on ne sme i bila bi sramota da se opije, sem na kraju, na »preustavce«, kad ispraća goste. Tada je i on, po pravilu, pijan i treba da razbije štogod od posuđa: bocu, tanjir, čaše.

Za slavu se spremaju *slavski kolač* ili *krsni ljeb* ili *krsnica*, slavska sveća i kuvana pšenica, *prekadnja*. »Krsni ljeb« je šaran, tj. ukrašen odozgo ukrasima od testa. Crkveni obred se obavlja ili nad pšenicom ili nad »kolačićem«, koji je od istog testa od kog je i krsni kolač. Obično se na nekoliko dana ranije nosi u crkvu nekuvana pšenica u zrnju da sveštenik očita potrebne molitve nad njom, prelije je vinom, pa se ta pšenica o slavi kuva, zaslađi i njom se posluže gosti pre obeda. To onda postaje *prekadnja* i njom služe goste pred obed. Slavski kolač se još zamedu. Slavska sveća je jednokraka debela sveća.

Ranije je bio običaj da se skupljaju na slavu uveče i kolač se lomio noću. Mnogi i sada obavljaju obred lomljenja krsnog hleba uveče, oko 8—10 sati. Neki to obavljaju za sam dan slave, tj. po danu. Priča se: nekada su slavili po danu, pa zbog Turaka okrenuli da slave noću. Sutradan po slavi je *patarica*, a dan posle nje *ustavci*.

U ovom kraju je običaj da o slavskoj gozbi bude *dolibaša*, ali ne jedan nego trojica. Jedan je glavni, a ona druga dvojica su samo iz počasti. Za dolibašu se uzima stariji čovek iz roda koji je rečit. Teškoće su kod izbora dolibaše, jer je velika uvreda za onoga ko smatra da treba i očekuje da bude izabran, pa ne bude. Ujak, makar i mlađi, preči je da bude dolibaša nego neki od starijih koji nije rod. Dolibaša će biti najstariji prisutni gost, i on sedi u čelu sofre. Ako domaćin ima u kući odrasla sina ili brata koji može da služi goste, onda i domaćin sedne, ali ne u čelo sofre nego među goste.

Glavni i najsvečaniji čin o slavi je *lomljenje ljeba*. Tome se pristupa pošto se iskupe svi očekivani gosti. Obavezno je da ih domaćica okadi sve (a svaki rukama 2—3 puta mahne dim na sebe). Samo unošenje kolača je veoma svečano. Kolač podižu i lome najstariji prisutni sa domaćinom. Krsna sveća se postavi u čelo sofre i upali, ali neki pale sveće i niza sofru: učvrste ih nekoliko za siniju ili sto, ili za tanjire.

Neposredno pred lomljenje hleba čita se *Vaslava*, molitva koja se sastoji od dvanaest »stubova« (strofa), ali su retki pojedinci koji znaju svih dvanaest, pa se čita onoliko koliko zna onaj od prisutnih koji ih zna najviše, obično do devet. Na svaki »stub« prisutni kažu: »Amin!«. Rečeno mi je još da svi tekstovi Vaslave nisu jednaki: ima ih raznih vrsta. Zabeležio sam u Priboju (od čoveka rodnom iz Peljava) ova dva »stuba«: »Va slavu viševa Trojica! Slavimo Gospodu Bogu, Isusu Hristu i Blaženoj Mariji! Amin! — Gospode Bože, hljeb naš nasušni daj nam danas! Amin!« Dok se lomi hleb, peva se u horu: Mnogaja ljeta!

Za vreme obreda posle lomljenja krsnog hleba govore se *zdravice*: prva — u zdravlje domaćina, druga — u zdravlje domaćice, treća — u zdravlje omladine, četvrta — za berićeta i napretka i peta — u slavu

sv. N. (sveca tog dana). Nema uopšte da se o slavi napije za mrtve, niti ima toga da se o slavi odlazi na groblje.

Gde je na okupu više kuća koje imaju istu slavu, tu može da bude veliko zajedničko *sijelo*, i to izvan kuća. Takvo »sijelo«¹ bude u Peljavama kod kuća Lujića na Arlijevdan, kada oni slave. Ali, najveće i daleko poznato takvo »sijelo«¹ je na Pantelijevidan, kada slave Delići mnogobrojni rod, takode u Peljavama. Okolina je to veliko »sijelo«¹ prozvala *Plazulja*, ali taj naziv neće upotrebiti niko u Peljavama, jer je on za njih uvredljiv, pošto se time izazivaju erotske asocijacije. *Pantelijsko sijelo* ne bude svake godine na istom mestu, ali je obično u strani na kojoj se »plazaju«. Sastanak počinje uveče na Pantelijevidan kad Sunce počne da zalazi, pa traje tokom noći do izlaska Sunčeva. Dolaze mnogi ne samo iz okolnih sela nego i od Tuzle i Zvornika. God. 1967. »sijelo«¹ je bilo na Teodorovića prudu kraj Janje, i bilo je — kako su me neki učesnici obavestili — oko 4 000 učesnika. Dok su stariji koji su došli provodili vreme u razgovoru, omladina je igrala kolo. A sopstvenici okolnih njiva čuvali su svoju letinu da je ne pogaze oni koji se sklanjaju u mrak. Bilo je tu profesionalnih svirača i simultano je igralo po 20 kola. Bili su doneti na prodaju piće (pivo), bostan i poslastice. U Priboju se održava takvo »sijelo«¹ na Lučindan (31. oktobra po n. kal.) u Kolubari, a ranije u Milovanovićima — Grujićima, ali je manjega obima nego Pantelinsko sijelo u Peljavama.

Kao i drugde, na dan sveca kom je crkva posvećena, tj. kada crkva slavi, pa i u druge velike praznike bude veliki skup sveta, vašar, ne samo iz sela koja pripadaju toj crkvi nego i iz daljih. Osobitost je u ovom kraju da crkva u Priboju slavi *Arlijevidan*, koji pada na dan 22. avgusta po st. kal. Takvi su još skupovi na Majeveci: u Priboju — na Vaskrs, Trojice, Ivanjdan, Bogojavljenje, Preobraženje, jesenji Krstovdan, Pokrovenije, Petkovicu, Vavedenije, prvi dan Božića, Savindan i Poklade (ali je glavni na Arlijevidan); u Mačkovcu — kod crkve na Petrovdan, Malu Gospojinu, Mitrovdan, zatim manje značajni na Uskrs, Vel. Gospojinu i Pokrov Bogorodičin. Takav vašar počinje posle svršetka liturgije u crkvi i traje do večeri.

Takvi veliki skupovi i u drugim prilikama, a ne samo o crkvenoj slavi zovu se uopšte *vašar* (u Birču kod crkve *zbor*). Posle revolucije održavaju se veliki skupovi (vašari), i u dane 1. maja, 4. jula, 27. jula i 29. novembra na mestu gde opština zakaže. 14. avgust je dan početka ustanka na Majeveci, ali se taj vašar, ako taj dan ne padne u nedelju, prenosi na iduću nedelju. Na te vašare dolaze građani bez obzira na veru i narodnost, a o tim vašarima se priređuju i konjske trke, trčanje mladića u vrećama, gađanje, penjanje uz stub.

Na vašar kod crkve imućniji donose *spremu* (šta pečeno, pitu, kolačiće, oguljena kuvana jaja, suvo meso, rakiju i dr.) i jedu to sa svojim i sa prijateljima. Tek u novije vreme pojavilo se da se na vašarima prodaje i piće: bezalkoholno osvežavajuće piće (voćni sokovi, limunada) i pivo, a tek poslednjih godina i rakija. Halvadžije donose na prodaju svoje poslastice. Leti bude na prodaju i bostana.

Na vašare se ide tako rado i mnogo da mnogi i ne znaju kakav je vašar na koji idu. Na crkvene vašare idu i bezverci, a na necrkvene i nekomunisti.

Ne postoji nikakva narodska društvena organizacija viša od seoske zajednice. Unekoliko nju zamenjuju ti vašari, koji su sasvim neformalnog karaktera. Jer, vašari su prilike da se sastanu prijatelji i poznanici iz raznih sela i da razgovaraju o svojim privatnim poslovima, ali i da se savetuju o stvarima od širega interesa. Vašari su prilike za uspostavljanje prijateljskih i novih srodničkih veza koje će imati kao posledicu da veze između pojedinih rodova odnosno sela budu još složenije i da se ceo kraj stvarno oseća kao jedna šira zajednica. Naime, na vašarima se omladina provodi i upoznaju se mladići i devojke iz raznih sela i otpočinju da vode ljubav, a na jesenjim vašarima već i roditelji gledaju svoje buduće snahe ili zetove i ugovaraju brakove.

Glavni način zabave omladine na vašaru je igranje u kolu. Kolo igra na više mesta. Prema tome koliko je bilo kola, ceni se veličina — uspeh vašara. Sviraju profesionalni svirači (Cigani) i seljaci amateri. Još prvih godina posle prvog svetskog rata nije bilo na vašarima profesionalnih svirača nego su seoski momci svirali u svirale, dvojnice ili šargije, a od oko 1926. na vašarima sviraju za novac Karavlas iz Lopara. Ranije se za sviranje na saboru nije nikome plaćalo, a posle je nastao običaj da kolovođa plaća sviračima. Momak koji hoće da vodi kolo plaća sviračima. Koji hoće uz to i pesmu, plaća dvostruko. Plaća još više ako hoće da mu svirač svira klečeći i tako da se kreće za njim. U Priboju ima i toga da devojke vode kolo.

Veoma je u običaju da se ide na sabore kod manastira u okolini kada oni praznuju. 27. avgusta 1962. susretao sam mnoge (neke na osedlanim konjima) koji su išli manastiru Tamni (za Veliku Gospojinu). Tako isto ide se peške, na konjima i kolima u Papraću, pa i u Ozren (od Tuzle železnicom). Ranije se odavde išlo čak i u manastir Vasilija Ostroškog u Crnoj Gori.

Svake godine po završetku berbe šljiva organizuje se u varošici Koraju (u severnoj podgorini Majevice) veliki vašar, najveći u ovom kraju.

Veoma su u običaju zajedničke seoske molitve jedanput godišnje, naročito u selima u kojima nema crkve. Seoska molitva u Priboju je na treći dan praznika Trojica (Duhova), u Podgori — na Spasovdan, u Brijestu — u prvu nedelju po Spasovdanu, u Lipovicama — na praznik cara Konstantina i carice Jelene; Vukasovci, Lopare i Labudska, nekada jedna »jafta«, imali su zajedničku molitvu na drugi dan Trojica, — itd. Gotovo svako selo ima i svoje molitvište, ili 2—3 sela imaju zajedničko molitvište: tu je drveni krst, tu o molitvi sveštenik sveti vodicu i tu se postavljaju sofre.

Za seosku molitvu se umesi krsni hleb, spremne se koljivo i sveća, i svi kućni domaćini dođu u crkvu ako je molitva kod crkve, donevši sa sobom zemaljske plodove radi osvećenja. Na obredu se pominju imena svih domaćina u selu. Kad se preseče hleb, od njega svaki domaćin nosi po komadić kao naporu da bi i svako čeljade u kući okusilo od njega. A stoci se daju osvećeno brašno, i so, i to tako da i svako živinče okusi od toga. Svaki domaćin ponese crkvi, odnosno na mesto molitve još što od jela i pića (rakije) za zajedničku trpezu, koju će im urediti jedna ili dve od žena iz sela. Jelo i piće koje se nosilo na molitvu je *sprema*. Pojedine kuće su postavljale sofru do sofre, tako da sve izgleda kao

jedna dugačka zajednička sofra. Bio je običaj: jedne godine jedan domaćin zove za svoju sofru poznanike, kumove i prijatelje iz drugih sela, a dogodne će on ići za sofru kod njih. Od posljednjeg rata spremne se ne nose. Ukoliko bi se, ranije, za jednom sofrom izmenilo više takvih gostiju (pozvanih prijatelja i poznanika), utoliko su kuća i domaćin čija je sofra bili ugledniji. Gleda se da sve bude svršeno do podne, »za naprednog dana«. Nema toga da se prilikom seoske molitve priređuju ritualni obilasci, litije, po njivama niti održavanje tih molitava ima kakve veze sa grobovima.

U selo dolaze gosti iz drugih sela. Za doček gostiju svaka kuća u selu sprema kao za slavu, jer se gosti primaju po kućama i čašćavaju. Kolje se jagnje ili prase. Kao što u majevička sela na molitve dolaze seljani iz sela izvan Majevice, tako i Majevičani odlaze na molitve u susjedne predele: oni s desne strane Gnjiče u semberiska sela, a oni s leve strane u Jasenicu, Dragunu, Zovik.

Molitva može da se obavi i bez sveštenika, jer je krst na molitvištu već osvećen. Na molitvištu stariji provode vreme u razgovoru, a omladina u provodu. Gube se i molitve i nestaju krstovi na molitvištima.

U selu Miladićima održavana molitva na drugi dan Uskrsa. Pošto je to bila za čitav kraj prva molitva u toku godine, dolazio mnogi svet i selo nije moglo to da izdrži, pa pošto nekoliko (5—6) godina nisu uopšte držali molitvu, po nagovoru popa Dušana Lapčevića obnove je oko 1935, ali promene dan molitve i uzmu Druge trojice, kada je molitva na Zajednici (za Lopare, Labudsku i Vukasovce): da bi se rasteretili i da bi sami mogli ići na molitvu u Zovik-Kalajdžije. U ovim prilikama ne igra kolo.

Po selima ima i *zavjeta, zavjetnih dana*, koji su u tome da se u selu ne radi u neki nedeljni dan, npr. u utorak ili četvrtak, i to samo u određenom vremenu: počevši od tog dana u Velikoj nedelji — pa dok ne padne prvi snop. Ne radi se da ne bi tukao led. Taj tabu rada izbegavan je na ovaj način: u Peljavama je bio zavjetni dan četvrtkom, a u Priboju utorkom, pa su se »uzajimali«: oni iz Peljava išli da rade četvrtkom u Priboj, a ovi to vraćali utorkom. U nekim selima već izobičajeno je to. Bio je običaj (do poslednjeg rata) da se u određeni dan u planini održava *vašar* za čobane (Labudska, 1961).

ZIMSKI PRAZNICI

Praznik *Proroka Danila* praznuju samo oni kojima »hudi«.

BOŽIĆ

Potrebno je istaći da na Majevidi uopšte nema toga da bi u predbožićne dane išle povorke vukova i čarolija. Nema ih kod pravoslavnih ni kod katolika. Nema ni koledara.

I sada je običaj da se za Božić seče *badnjak*. Neki donose tri ce-rova badnjaka, i to dva za dva dana Božića i jedan za Mali Božić. Kad se donose, prislone se spolja uz kućna vrata, a u mrak unosi se u kuću.

Ranije se to radilo tako da se uveče uoči Božića dva debela badnjaka unesu i stave na vatru na ognjištu. Uz njih leži domaćin dok pregore. Kad banjaci pregore, dolazi polaznik da ih okreše. — Više nema ognjišta, pa se badnjak seče na tri komada koji se stavljaju u šporet da pregore. Žar od njih dočeka polaznika oko 6 sati koji ih kreše.

U Peljavama je običaj da se krađe badnjak dok je naslonjen uz kuću (a u Rastošnici krađu pečenicu jedni od drugih).

Kad naiđe polaznik, čeljad moraju biti obučena, a svi stolovi (za sedenje) sklonjeni na tavan. Polaznik i sam donosi žita i, kako ulazi, posipa žitom domaćina, a ovaj njega. Domaćin mu tada daje mašu da kreše badnjake, govoreći: »Ovoliko jaganjaca, pčela« itd. (koliko se izvije varnica). Zatim se mirbože, pa domaćin poziva polaznika da sedne. Tada mu najpre dadnu komad pečene liguše (tikve). Neki nose sveće u rukama. Tada obeduju i počaste se kafom. Obed je postan.

U nekim kućama u Mačkovcu i Pirkovcima bio je običaj da se u kuću uvodi ovan kao polaznik. Njemu su o rogove kresali ugarke od badnjaka (LJHD).

Bio je običaj u Pirkovcima (pojedinci ga se sećaju) da na Božić izjutra, pre nego što se zamesi česnica, domaćin iziđe go i tripud optrči oko kuće. Kad god dođe do praga, pita domaćicu gde su goveda, gde se vežu volovi, kao i za druge stvari iz domaćinstva. Domaćica, koja je u kući i mesi česnicu, mora na sve da tačno odgovara. A da ko iz kuće ne bi izišao i video gola domaćina, na vrata je stavljen tronožac kao znak da ne treba izlaziti.

Pošto polaznik ode, domaćica donosi svežu vodu da »kuva« česnicu. Domaćin priprema meso za ručak. Kad to bude gotovo, metne komade badnjaka kod pragova i »sikiru« kod ulaza u sobu. Mole se bogu. Onda svako mora preko badnjaka i sekire u sobu. Opet se mirobože.

Česnica se mesi od pšeničnog brašna i u nju se stavlja: komadić od jarma, komadić od rukatke, zrno pasulja, zrno kukuruza (»žita«), malo vune, papak od svinje, novac. Kome šta u njegovu delu dođe taj će imati u tome u toku godine uspeha (sreće). Od testa za česnicu odvoje se dva »kolača« koji se peku posle česnice, pa će se tog jutra slo-
miti ovnu i volu na rogovima i onda dati »čitavoj marvi« da jede (LJHD).

Od česnice ostave testa i spreme šuplji kolač koji na Mali Božić stave volu na desni rog. Vo će da ga strese. Ako taj kolač padne daleko, biće rodna godina.

Bio je i u Mačkovcu običaj da se o Božiću nosi *vertep*. Nošenje vertepa bila se raširila u 19. veku po varošima u severoistočnoj Bosni pod uticajem učitelja koji su bili rodom ili školovani u Vojvodini.

Običaj je da se nekoliko dana posle Božića pozove polaznik »na čast«, tj. ručak i tu se pozovu i susedi i prijatelji: bude i po desetak domaćina (LJHD).

Uoči *Malog Božića* držeći sekiru prete voćkama da će ih poseći ako ne budu rađale, ali to nije opšti običaj. A na sam Mali Božić pre sunca nose božićnu slamu što je bila razastrta po kući u voćnjake, pa je obasipaju oko žila i bacaju na grane voćaka da bi voćke rađale.

Troje su *Savice* u godinama. Prve su Savice na nekoliko dana pred Savindan, druge su Savindan, a treće Savine verige — na nekoliko dana

posle Savina dana. Na Savindan i uopšte na Savice ne rade zbog »zvjerke«: ništa se ne bode iglom i ništa se ne seče. Veruje se da su na Savindan vukovi najopasniji, jer se u to vreme pare. Sv. Savo određuje vukovima šta će koji pojesti; onome što je zadocnio određuje čoveka koji se bio popeo na drvo. Neki smatraju da to ne određuje onaj sv. Savo što je bio učitelj, nego onaj što se praznuje 5. decembra.

Tako isto na *Časne verige* ne rade zbog vukova.

Ranije su se na Savindan skupljali »na sijela« u kućama koje slave tog dana, ali zbog tuča i odgovornosti toga više nema od oko 1960, nego se iskupe, i po snegu, na nekoj njivi. A od nekih iz Lopara i Tobuta sam slušao da radi zveradi treba svetkovati *Đurđić* (16. novembra), jer on šalje zverove onom ko nešto pogreši. Time se pravda kad neko ne radi tog dana.

U subotu pred uskršnji post su *Zadošnice* (Zadušnice). Tada se ide na groblje i priređuju pomeni i dace za sve mrtve iz kuće. Nose na groblje i međusobno razdaju: rakiju, pogaču, uštipke, suva rebra (obavezno); što preostane, to daju u siromašne kuće.

Po jednom saopštenju, nekada je kod Srba na Majeveci bio običaj da se o božićnjim i uskršnjim Pokladima pravi »dedo«: maskira se jedan muškarac, ide s motkom od kuće do kuće. U kući u kojoj je te večeri »sijelo« časte ga. Danas uopšte nema toga da bi se o Pokladama maskirali, pa ni inače, a nekada su o »sijelima« izvodili igre i sa maskiranjem. — Nikakvih maski — tj. ni o Pokladama ni o »sijelima« — nema ni kod katolika u Drijenči.

Na uskršnje *Poklade* pali se smreka u kući.

Na *Čisti ponedjeljak* u kućama koje će da poste iskuvaju u lukšiji (ceđu) kuhinjsko suđe, naročito zemljano.

Na *Čisti petak* će *jednoudini*, ceo dan ništa ne jesti, oni kojima su umrla oba roditelja; neće jesti ništa do podne kome je umro otac, a po podne kome je umrla majka.

PROLEĆNI PRAZNICI

Mladenci (9. marta po st. kal.) i *Blagovijest* (25. marta po st. kal.) su sveci »od guja«. Tih dana se ne radi i ne prinosi se ništa (drva i dr.) kući da guje ne bi dolazile. Zbog zmija tih dana se pale bunjaci (smetlišta). Opšte je verovanje, pa i kod Muslimana, da uoči Blagovesti gori zakopano blago. Muslimani u Nahviocima su verovali da se uoči Blagovesti može videti žut plamen, i to je bio znak da na tom mestu gore zakopane pare, ili da je to »nur« na grobu šehida ili »dobrog«.

Đurđice su tripudij u godini: Đurđevdan, sedam dana po Đurđevdanu i u novembru. Ne radi se zbog vukova. Na Đurđevdan treba izjutra pre sunca okupati se i opasati pitomom (žalosnom) vrbom. U kući u kojoj ima devojka gajiće cveće kraj kuće. Momci nastoje da im na Đurđevdan pre sunca iseku miloduh i drugo cveće, pa sve to stave i zakrste na devojačkom prozoru. Iz Miladića su srpske devojke išle na Đurđevdan pre Sunca da se kupaju na vodopadu ispod vrela Zmajevca.

Muslimani u Koraju kažu da se ne valja ljuljati na ljuljašci, jer je ciganski Penga zaljuljao Muhameda na ljuljašci i bacio ga u vatru,

ali je Muhamed ostao živ. (O tome ima dugačka priča, kao i o prelazu preko mora pošto je voda razdvojena.) Međutim, omladina vezuje lju-ljaške na Đurđevdan i lju-lja se, iako to stariji osuđuju.

Kao *lazarice* dolaze na Lazarevdan srpskim kućama karavlaške de-vojke.

Na *Veliki petak* treba okusiti od raka, i stoga idu deca da ih love. Rakovi se jedu samo pečeni (a inače se jedu i u drugo vreme).

Jaja za Uskrs obično se bojadišu pomoću lju-ljke od crvenog luka.

Na *Vaskrs* pre Sunca, pre nego što bi koje dete ili drugi od ukućana pojeo jaje, treba odneti šareno jaje na mravinjak i tamo ga izdrobiti.

Iz Vakufa, Lukavice i drugih obližnjih sela išlo se na *Istočni petak* na Istočnu vodu u Vakufu.

Eremijevdan (1. maja po st. kal.). Napušten je običaj da se tog dana pre Sunca ide oko kuće i uz lupanje u gvozdenu peku peva:

Eremije u polje
goni guje u more!

(Labudska).

Na *Spasovdan* pre Sunca se »zakršćavaju« usevi (»ljetina«) i vrtovi (ali ne i livade) krstićima od leskovine, ako to nije urađeno na Đurđevdan: u njive i u povrće usađuju se leskovi prutovi. Prut se na gornjem kraju, u visini grudi, raseče, pa se u rasek stavi popreko prutić, tako da bude krst koji se posle može da vidi odsvakud.

Izjutra se ne jede ništa dok se ne okuse jagode. Stoga se na *Spasovdan* porani i ide u jagode.

Na *Spasovdan* roditelji prskaju mlekom svoju mušku i žensku decu da i telad budu »šarena« (tj. da bude i muške i ženske teladi). Tako isto i čobani se prskaju među sobom mlekom da budu šarena telad. Napominjem da taj običaj nije ovde onako razvijen kao u srednjoj Bosni, i da nije poznat za njega naziv *spasovnica* kao u srednjoj Bosni. U Podgori toga dana ukućani se među sobom prskaju mlekom dok ga jedu za sinijom iz zajedničke čase. Jedno mesto u selu se zove *Spasovnica*: tu je nekada držana »molitva« na *Spasovdan*. A u Piperima je na *Spasovdan* molitva, i koji mogu tog dana kolju jagnjad i prasad, peku somune: pripravljaaju »spreme«.

LETNJI PRAZNICI

Jelisijevdan (14. juna po st. kal.) se svetkuje da lisice i jastrebovi ne bi nosili kokoši. To je, inače, vreme kad se seje proso:

Jelisije proso sije,
Ide Vide da obide:
Što je niklo
To je žito.
Što nije,
To i nema ga.

Na *Vidovdan* (15. juna po st. kal.) iznose haljine, šarenice i dr. da se vetri.

Uoči *Petrovdana* nose se lile. Uzimaju se za to leskovi štapovi na koje se stavlja trešnjeva lila. Dečaci idu s upaljenim lilama od kuće do kuće, »lilaju se«, i traže zarceve od žena, preteći da će im zapaliti gaće. Zarac je sir, nešto veći od pesnice, sušen na suncu i veoma tvrd; komadi takvog sira se daju svima u kući, ali obavezno lilarima, kojima se daju i drugi darovi. Kad im lile već dogorevaju, onda se lilari njima čarkaju da bi godina bila rodna: što više varnica, to će biti bolji rod. Uzalud je, smatra se, lila gorela ako se dete nije njom čarkalo.

Lilari (dečaci koji su nosili lile) će od skupljenih darova prirediti gozbu u prvu nedelju po Petrovdanu: ta gozba je *lilarina*. Štapovi od lila, na kojima zaostane i nešto trešnjevine, zabodu se kod pčela i u povrću. Dobro je da tu bude trešnjevina da čuva od očiju. Jer, i ko nije rad da to učini, može da urekne (samim tim što su mu oči »čudne«).

Lilarina u Puškovcu (izvan uže Majevice) bude velik »vašar« na koji idu u masi i iz Tobuta, Lopara, Vukasovaca.

Period koji obuhvata Petrovdan i četiri dana pre Petrovdana, kao i četiri dana posle Petrovdana su *Petrovski kresovi*, svega 9 dana. Tih dana se ne nosi ništa u vodu da se pere: raspašće se.

Perlovdan (*Vračevi* Kuzman i Damjan, 1. jula po st. kal.) praznuju se da ne bi bilo grada (»leda«).

Pred Ilino ili *Ilindan* poste (odnosno postili su) po sedam dana da bi ih sv. Ilija sačuvao od grada. Veruju da nema više opasnosti od grada čim prođe Ilino. Mnogi tog dana idu na vašar u Zvornik, osobito iz Priboja i sela oko njega.

Postoje i *Ilinski kresovi* (sedam dana pre Ilindana i sedam dana posle Ilindana) s istim tabuom pranja kao i o Petrovskim kresovima.

Pantelina (27. jula po st. kal.) se praznuje osobito u Peljavama, gde toga dana slave mnoge kuće.

Praznuje se *Petka vodonoša* (26. jula po st. kal.). Ako se radi toga dana, prestaće, presušiće voda (izvor).

Znaju da postoji *Vjetroviti Stevan*, ali se ne praznuje; praznuje se u selima oko Ugljevika.

Praznuje se dan *arhandela Gavrila* (13. jula po st. kal.); to je vučji praznik.

Ima i neki *Ptičji svetac* (oko 1. VIII po n. kal.); svetkuje se da jastrebovi i druge grabljive ptice ne bi nosile kokoške i piliće i ne bi pravile štete u usevima.

Nesnovica je period od tri sedmice između praznika Velike i Male Gospojine (a tako isto i između Andrijevdana i Božića). U te dane ne treba ništa plesti ni snovati da »zvjerinje« (vukovi) ne bi napadalo stoku. Ni muškarci tada ne oru, niti pletu košare ili ograde.

Na *Arlijevdan* (22. avgusta po st. kal.), kada slavi crkva u Priboju, u toj parohiji niko ne radi. Tog dana slavi i crkva u Čađavici kod Bijeljine.⁵²

Na *Slovenije* (Usekovanje, 29. avgusta po st. kal.) je »vašar« (crkvena slava) u Tobutu.

⁵² Mil. S. Filipović: *Praznik Arlijevdan ili Arnijevdan*, Bogoslovlje IX/XXIV (Beograd 1968), 175—182.

JESENJI PRAZNICI

Pred praznik *Pokrov Bogorodičin* (1. oktobra po st. kal.) poste sedam dana iz nekog starog zaveta zbog kuge.

Sveta Petka (14. oktobra po st. kal.): i 1966. mnogi su praznovali; malo ih je bilo koji su radili tog dana.

Praznovanje tih mnogih praznika (a nisu svi ni pomenuti) ipak nije opšte, pa ih neki i ne drže nego rade. Ima toga da se radi i nedeljom ako se ima neodložnog posla: da se kosi i kupi seno, žanje pšenica i dr. Ali, dok tako već rade mnogi u Priboju, u Pirkovcima još neće. Praznuje se mnogo više nego u Šumadiji. A kad je kakav verski praznik koji padne u koji sedmični dan sem nedelje, tada obično idu da svršavaju poslove kod vlasti u Loparama, da se snabdeju potrebnim u radnjama i sl.

Prvi petak i nedelja posle mene Meseca su *mladi petak* i *mlada nedelja*. Ti dani su u osobitom poštovanju. Kao i drugde, tih dana se drže raznih tabua u radu, npr.: da ne peru petkom, kao ni nedeljom, a mladom nedeljom se ide u crkvu više nego običnom. Osobitost je na Majevidi da uoči mlade nedelje idu i kade grobove pokojnika iz svoje familije.

NOVI PRAZNICI I SVEČANOSTI

Iako je period koji je počeo sa revolucijom srazmerno kratak, ipak je u njemu došlo do uvođenja znatnog broja novih praznika i svečanosti, ali se svetkovanje obavlja, uglavnom, na isti način kao i na velikim vašarima o crkvenim praznicima, samo bez »spreme« i bez zajedničkih obeda: prijatelji se čašćavaju pod šatrama koje podižu ugostiteljska preduzeća, zatim bostanom i sl.

Na prvom mestu, praznuje se *Prvi maj*, i to od pre petnaestak godina. Glavna proslava bude u Loparama, a manje u drugim većim naseljima gde se onda skupljaju ljudi i iz drugih, okolnih sela. Članovi kolektiva odlaze na uranak, a posle bude »vašar«. Omladina tog dana napušta poljski posao. Prvomajska proslava se obavlja po danu.

Svečano se proslavljaju 29. novembar i *Nova godina*, i to uveče, 29. novembra se priređuju akademije u Loparama, Priboju i Šibošnici.

Zatim, 9. maj, 4. juli i 27. juli. Na 9. maj svečano se položu venci na grobove poginulih partizana; to je osobito u Šibošnici, gde je veće partizansko groblje. 4. jula bude veći zbor u Vukosavcima, na koji dolaze mnogi iz obližnjih mesta i autobusima iz daljih. Jedne godine je bilo oko 25.000 učesnika. A 27. jula bude veliki zbor u Brnjiku (izvan uže Majevice), odakle je bio nar. heroj Ahmet Kobić.

Postalo je veoma popularno praznovanje Dana žena, 8. marta. Proslavlja se po danu ili uveče, kako se žene iz mesta dogovore.

Pored tih praznika opštedržavnog značaja, proslavljaju se i neki događaji iz NOR lokalnog karaktera.

13. VIII 1941. počele su borbe — ustanak na Majevidi, pa svake godine bude svečani sastanak u nedelju najbližu tome datumu na Vožinoj njivi u Vakufu. Dolaze seljaci iz okolnih sela. To je *partizansko veče*.

I u drugim mestima takav se skup pomera za prvu nedelju, ako sam datum događaja koji se proslavlja ne pada u nedelju. God. 1967. priređeno je partizansko veče u Jablanici u prvu subotu u avgustu (5. avgusta).

6. avgusta 1941. održan je u Mačkovcu sastanak radi podizanja ustanka. Od 1966. Lovačko udruženje uvelo je da se u spomen toga drže konjske trke. U stvari, to je veliki vašar. Prisustvovao sam tim trkama i vašaru 6. avgusta 1967. Bilo je vrlo mnogo posetilaca, a na trku je bilo dovedeno konja i iz Srbije. Bilo je penjanja uza stub, takmičenja u gađanju i sl.

U Šibošnici se priređuje *lovački vašar* (1967. na 27. avgusta) sa konjskim trkama i gađanjem. Ranije su bogatiji Muslimani privatno organizovali trke u Šibošnici, kao što je bilo i u Koraju, pa je u Šibošnici ulogu organizatora preuzelo Udruženje lovaca.

Novo je i svečano ispraćanje regruta u Armiju, koje je počelo da se uvodi u običaj već 1945. U kući iz koje ide neki mladić bude »sijelo« ili zbor. Ako idu iz sela njih 2—3, onda se dogovore kod koga će biti to »sijelo«. Na »sijelo« domaći pozivaju susede i bliži rod. Dovedu se i svirači. Običaj je da oni koji dođu na »sijelo« daju regrutu dar u novcu, koji se stavlja na tanjir. Sramota bi bilo da onaj ko je došao na ispraćaj ne da dar u novcu. God. 1953. T. D. iz Lopara je dobio 17.000, a jedan čovek 1966. 48.000 din. Kad bude vreme za polazak u Lopare, gde će se ukrcati u autobuse, regruti iz jednog sela idu zajedno u grupi, uz pratnju muzike, rodbine i prijatelja. Tako se u Loparama skupi masa sveta koja se razilazi tek kad odu i poslednji autobusi.

Od 1966. uvodi se u običaj da se u selu svečano proslavlja dovršetak nekog značajnijeg objekta: škole, puta, uvođenje električne struje. Pozovu se na svečanost i predstavnici opštine i dr.

NEKI POSEBNI OBIČAJI

Ranije je bio običaj da se s oranjem čeka dok ne počne da ore najbogatiji i naujgledniji domaćin u selu. Sada se takmiče ko će pre da počne (1938, 1961). Može da počne i žena.

Za prvi dan oranja u proleće ne nosi se na njivu hrana koja se srće: kašika ne sme otići na njivu, jer neće roditi godina. Biće »kantar«, tj. domaćin će morati te godine da kupuje žito. Na njivu se mora nositi čitav hleb (1961).

Kad se počne sejanje, sejač se prekrsti i prvu šaku semena baca u živicu pticama i miševima da posle ne prave štetu (1938).

Kad se završi setva pšenice u jesen, sejač donese pšenični kolač i otisne ga niz brdo — da se tako valjaju snopovi (1961).

Kad se seje kukuruz, na početku se baci jedna pregršt semena da iznikne gusto. Ti se ne seku prilikom kopanja. U selu Piperima neće nipošto da seku, tj. ostavljaju kad naiđu na više strukova kukuruza koji su iznikli ujedno. To je »koš« znak da će godina dobro roditi. Pretpostavlja se da su miševi skupili zrna na jedno mesto (1961).

Zemlju za konoplju oru muškarci. Negde (npr. u Piperima) žene seju konoplju, a negde (npr. u Mačkovcu) seju je muškarci. Posle je

sve ostalo oko konoplje ženski posao. Kad se seje konoplja, baci se i koja kocka šećera (Mačkovac, 1961).

Pre nego počnu da žanju žito, donesu u crkvu »radi roda« od klasja nove pšenice načinjene *plete* ili *amajlije* (lesice). Lesica se zove hamajlijom stoga što je oblika trougla, kao hamajlija: »na formu amajlije«, »na tri ćoška« (1938). I sada se to radi, ali retko (1961).

Pojedinci sade voćke i kaleme divlje voćke na meri kao zadužbinu: »radi sevapa«. Plod s takvih voćaka bere ko stigne (1938).

Kad se gradi nova kuća, priređuju se gozbe. Prvi put kad se postavlja temelj; tada se i zakolje nešto na temelju kao *kurban* (žrtva). Zatim bude gozba *šljemenska*, kad se podigne sleme. Tada susedi i prijatelji donose i darove koji će pripasti obično majstorima, a neke, npr. kakav servis, zadržaće domaćin za sebe. Jedan od majstora ili neko drugi izvikuje s kuće šta je ko doneo. I kad se kuća sasvim dovrši, tada se kolje kurban: kuća »se kurbanu«. Mora se zaklati ovan, a za gozbu i što drugo po mogućnosti. Osvećenje nove kuće se vrši svečano. Tada se zove i sveštenik »na naselje«. Susedi i prijatelji donose prinose, »spremu«: rakiju, pitu, pečene kokoši, cigarete. Daju se i novci i rublje »na šljeme«, što se pripasti majstorima. Taj se običaj zove »pajdos«.

Bio je običaj kod majevičkih Srba *činiti kletav*. Desi li se da nekoga pokradu, zapale mu što i sl., a krivac se ne dozna, oštećeni ide kod sveštenika i traži da se »čini kletav« u crkvi. Tada sveštenik objašnjava u crkvi prisutnima o čemu se radi, čita neke molitve, a za to vreme crkveno zvono zvoni. Kad sveštenik kaže: »Neka ga bog opomene!« — narod odgovara: »Amin!« »Kletav se čini« i kad se se zna ko je krivac, ali mu se ne pominje ime. Veruje se da će Bog na neki način objaviti krivca: nekom smrću, štetom u stoci i sl. »Kletav« je »po pola« kad se krivac ne zna i na onog koji kune, a koji samo sumnja na nekoga. Petar Ninković, sveštenik, koji je 1966. došao za paroha u Mačkovcu, ukinuo je taj običaj u svojoj parohiji. Međutim, u Priboju je činjena kletav i 1968.

Ako neka porodica ne napreduje, misli se da je to stoga što je na kući »kletav«. Da bi se oslobodili od dejstva kletve, rade ovo: prirede sofru pred crkvom i časte sve koji izlaze iz crkve. Svaki treba da uzme bar zalogaj. Veruju (u Loparama) da je bila »kletav«, na jednoj kući i da se stoga u toj kući rodilo nemo dete, a majka mu umrla od spržotine.

Osobit je običaj kod majevičkih Srba da se *kurbanu zemlja*. Za taj običaj saznao sam prvi put 1938. u Priboju, a više nigde u našim zemljama ni pre ni posle toga. Kad sam ponova 1961. bio na Majevidi, opet sam raspitivao za taj običaj, ovoga puta i u drugim selima koja su dalja od muslimanskih sela.

Prema onome što sam saznao 1938, 1961. i docnijih godina zemlja se kurbanu kad se kupi od »nekrsta«, tj. od Muslimana. Kupac kolje na toj njivi kao »kurban« brava koji se peče. Peče ga muškarac, domaćin. Priredi se svečanost na koju se zovne i sveštenik. Zovne se i onaj ko je prodao njivu, a skupe se na njivi koja je kupljena. Pravilo je da od »kurbana« najpre okusi domaćin koji je kupio njivu, pa sveštenik, a onda kućna čeljad i ostali: svako u selu mora da okusi od tog kurbana.

Kao objašnjenje običaju navođeno je da se brav kolje radi toga da unapred ne bi bilo kakve svađe; prilikom gozbe, prodavac »halali« i jede meso.

Tako se radilo i na suprotnoj strani od Priboja, i u Piperima i Mačkovcu, ako je zemlja kupljena od »nekrsta«: kurban je klan na kupljenoj njivi da se na tu zemlju prolije krv, pa se nosio kući i kod kuće je bila čast. Kad je Cviko Vasić u Brusnici kupovao pre 1941. zemlju od Muslimana iz Čelića pa je »kurbanio«, klao je vola i brava, a gostiju je bilo kao »na pilavu« (svadbi).

Inače, kod obične prodaje i kupovine zemlje između samih hrišćana nije vršen taj običaj prinošenja žrtve, nego je samo kupac kod svoje kuće pozivao suseda na čast kad isplaćuje novac prodavcu. I tom prilikom se kolje prase ili jagnje, ali se zemlja ne kurban. Prodavac prima novac, poljubi se i rukuje s kupcem, kom *alali* zemlju i daje blagoslov.

Nekada je bio običaj da se *kurbani* i zemlja koja ne rađa da bi rađala (Piperi).

XI. POGLEDI NA SVET I VEROVANJA

Pogledi na svet (i razna verovanja) su uvek u vezi sa religijom i crkvom kojoj pripada neka grupa stanovništva. Srbi su tokom svoje prošlosti menjali religiju, bivali pod uticajima raznih religijskih i filozofskih sistema, i njihova narodna religija je, u stvari, sinkretistička, a u tom sinkretizmu ima elemenata veoma heterogenog porekla: monističkih (antropološkim monizmom sam nazvao sistem po kome su čovek i sva bića kao i anorganski predmeti ravnopravni i jednaki delovi sveta), animističkih, mađijskih, hrišćanskih, dualističkih, islamskih i dr.

Majevički Srbi, kao grupa, pre revolucije su pripadali pravoslavnoj veri i crkvi, a u naše vreme, od revolucije, dele se na pravoslavne i bezverce. Prilikom popisa stanovništva 1961. nije beležena verska pripadnost, te ne mogu reći tačno koliko je jednih a koliko drugih. Bezverci su u manjini, ali ne postoji nikakva oštra granica između jednih i drugih. Dok je kod onih koji su pravoslavni mnogo takvih koji su indiferentni prema veri i crkvi, i među bezvercima ima, opet, takvih koji vrše razne verske obrede i aktivno ili prećutno odobravaju vršenje raznih običaja verskog karaktera i podržavanje starinskih verovanja, naročito u svom užem porodičnom krugu.

S druge strane, kod svih bez razlike širi se naučno gledanje na svet i mnogi, osobito mladi, koji su se školovali i čitali, neće da znaju za starinske običaje i verovanja, te ih jednostavno ismejavaju. Koliko je takvih, to se ne može tačno utvrditi, jer se ne može osloniti na obične izjave. A zahvaljujući baš takvima, i dolazio sam najviše do građe o pogledima na svet kakvi su doskora vladali kod svih majevičkih Srba, a kakvi se delimično održavaju i danas, osobito kod siromašnijih i neškolovanih. Jer, promene u toj sferi kulture uopšte nigde ne idu istim tempom kao promene u oblasti privrede i tehnologije (materijalne kulture).

Pokazalo se da kod majevičkih Srba u njihovim pogledima na svet ima i veoma karakterističnih i za nauku dragocenih elemenata, kao što su, npr., oni o tri sveta, o čovekovu dvojniku, o stuhi i dr., pa sam nastojao stoga da saznam za što više takvih elemenata i da ih iznesem ne samo kao (doskorašnje) karakteristike majevičkih Srba, nego i kao građu od osobitog interesa za našu kulturnu istoriju i za nauku o istoriji religije. Na žalost, ovom prilikom nisam mogao ulaziti u detaljnija razmatranja pojedinih elemenata, jer bi o svakom od njih mogla i trebala da se napiše posebna rasprava, a to bi prevazilazilo okvire ove monografije; ukoliko imadnem prilike, ja ću nekima od tih elemenata posvetiti posebne rasprave. Napominjem i naglašavam da elementi koje ću izneti nisu opšti u tom smislu da bi svi majevički Srbi znali za njih i držali ih se; znatan je broj majevičkih Srba koji su se već oslobodili tih negdašnjih pogleda na svet i verovanja, dok s druge strane, što je inače opšta pojava u svetu, samo pojedini članovi grupe znaju za neke od elemenata svoje kulture, a drugi za druge.

Z E M L J A

Od majevičkih Srba slušao sam (u Peljavama) da Zemlja stoji na vodi, ali i u Peljavama i u drugim selima je, može se reći, bilo opšte verovanje da Zemlja stoji, odnosno da je na svojim leđima drži jak crn vo, Mrkonja. Kad taj Mrkonja mrdne uhom ili repom, na Zemlji nastaje zemljotres; a kad bi se on stresao, bila bi propast sveta. Ima i verovanje: da neka velika životinja kad se uznemiri i poljulja vodu, nastaje zemljotres (Peljave).

U Peljavama sam čuo i za osobitu verziju tog verovanja. Zemlju drži pet volova: na svakom kraju po jedan, a na sredini jedan. Tome na sredini je najteže. Kad on makne uhom, potrese se Zemlja. A kad bi se sav stresao, bila bi propast sveta. Nisam mogao da doznam da li se kažu je što i o tome kakva je boja dlake tih volova. Pa i bez toga, vrlo verovatno je da je ovaj element poreklom iz dalekoistočnog sistema pogleda na svet, gde se smatra da su ti volovi određenih boja (i otuda nazivanje strana sveta bojama).

NEBESKA TELA

Opšte je verovanje da svaki čovek ima svoju zvezdu: čim se čovek rodi, stvori mu se i zvezda. Padanje zvezde («salila se zvijezda») znak je da je tog časa umro neko, tj. onaj čija je to bila zvezda. Ne treba gledati u zvezdano nebo pošto se vidi padanje jedne zvezde: ako poleti druga, na redu je neko od onih koji ju je video, ili neko iz bliže porodice onoga koji je video.

Kažu da će onaj koji brojanjem naiđe na svoju zvezdu toga časa umreti.

I na Majevici se veruje, kao i drugde kod Srba, da pomračenja Sunca i Meseca predskazuju nesretne događaje. A pojava i prelaz komete preko neba znači da je prešao zmaj. Devojke na Majevici pevaju:

Zmaj preleće preko Majevice
I proneše pod krilom devojku.

Veoma je rasprostranjeno i duboko ukorenjeno verovanje da postoje *tri svijeta*; u Pirkovcima i u Brijestu sam naišao ljude da veruju da su samo dva sveta: »Ovaj« i »Onaj svijet«. To ipak ne znači da u tom selu ne postoji verovanje u tri sveta. Razlike su, međutim, znatne u tome kako se nazivaju i zamišljaju ti svetovi. Mi, živi ljudi, koji se krećemo po zemlji smo *srednji* (ili *zemljaski*) *svijet*. A glavna je karakteristika tog »srednjeg svijeta« opasivanje po sredini tela.

Druga dva sveta su *donji* (ili *podzemni*) i *gornji* ili *nebeski*. Slušao sam od nekih da su u gornjem svetu *raj* i *pakao*.

Posle smrti čovek se razdvaja, pa mu duša odlazi u gornji, a telo u donji svet, gde obadvoje produžavaju da žive na neki način. Oni koji su u donjem svetu su veći stasom i opasuju se oko nogu (po nekima: oko kukova). Od drugih sam slušao da su ti u donjem svetu maleni i da se opasuju po nogama. Ako se ode u groblje, javiće se neki od tih iz donjeg sveta.⁵³ A oni u gornjem svetu (duše) su malil judi, ali veoma pametni. Opasuju se oko glave ili oko vrata. U donjem svetu su oni (iz srednjeg) koji su sahranjeni, ali i dalje žive nekako, a duše im žive u gornjem svetu. Inače, ti u gornjem svetu su živa bića, ali su rastom manji ljudi i veoma su pametni.

Za jednog bogomoljca, Vasu u Miladićima, koji je inače jeo misno u postu, govorili su: »On se moli Bogu; on ima mjesta i dole i gore«.

Koliko mi je poznato, ovo verovanje u tri sveta, poznato inače starim Grcima i Germanima, ne susreće se u našoj etnološkoj literaturi. A ono je, međutim, veoma rasprostranjeno: nedavno (1968) sam imao prilike da konstatujem da ono postoji kod autohtonih Srba u okolini Leskovca, kao i kod onih koji su poreklom iz Crne Gore.

Jednom prilikom u selu Loparama sam čuo da je dole džehenem (pakao), a da je gore raj. U Mačkovcu sam slušao da ima *devetora nebesa*, ali da je teško znati šta to znači.

Ovom prilikom da iznesem da kod Srba *bijeli svijet* znači sve što nije ovdašnje, domaće, poznato. A kad se za neko žensko kaže da je »bjelosvjetska«, to znači da je svačija.

Veruju: kad duša iziđe iz čoveka, ona posle »obilazi«: dolazi kod svoje familije, i zato se pale sveće za mrtve. Kad se zapale sveće uoči Zadušnica, onda se oni (mrtvi) tamo vide i poznaju.

Ako se kome prisniva pokojnik, znači da pokojnik zove da mu se upali sveća, pa se onda nosi sveća u crkvu ili na groblje.

Biće islamski uticaj što se veruje da čovek, odnosno duša posle smrti ide vrlo teškim putem: prelazi po nečem tankom kao dlaka preko nekog kazana; pravedni, odnosno duše pravednih prelaze lako, a grešni padaju u kazan.

Ima gatara (ž.) za koje se veruje da mogu razgovarati sa dušama mrtvih i mrtvi da im kazuju šta je ko od živih pogrešio: mrsio sredu i petak i sl. Pre poslednjeg rata bio je u Tobutu čuven gatar Toma. Lečio je travama od različitih bolesti, a verovalo se da on može da kaže gde

⁵³ Jedan Arbanas iz okoline Gostivara, koji radi u Šibošnici, kazivao mi je da su oni koji žive u »donjem svetu« manji i nisu pametni kao mi, nego kao goveda.

se nalazi nešto što je izgubljeno, pa su mu radi toga išli. Inače, mnogo se ide, naročito žene, hodžama u Teočaku i Koraju radi »gatanja«.

Slušao sam da se ne sme kazati formula »umrijeću«, ali nisam doznao i obrazloženje ili objašnjenje.

U Loparama sam čuo: »Kakav je grješan, taj mora da bude pakleni direk!«.

Staranje o budućnosti posle smrti je znatna preokupacija majevičkih Srba. »Da se more kako pa da iksan (čovjek) ne griješi« (Pirkovci). Stari su učili mlađe da ne krađu i sl., da »zarade« da na Onom svetu odu u raj. Veruju: ako je neko za života učinio rukom neko dobro delo, ta mu ruka neće istrunuti u grobu: »posvetila mu se ruka«. Smatra se da se ne valja svađati, ni zbog čega.

Za narodne poglede majevičkih Srba na ljudski život značajna su shvatanja da nije dobro ni kad koga blagosiljavaju, a kamoli da koga kunu, i da svaki čovek tri puta zlo čini: kad se rodi, oženi se i umre.

Veruju: dete koje se rodi danju neće se noću buditi (i uznemirivati majku), a koje se rodi noću spavaće danju.

Vuk Karadžić je zabeležio etnološku priču: *Zašto u ljudi taban nije ravan?* Taj motiv je poznat i majevičkim Srbima: praznina, ugnuće na donjoj strani stopala je nastalo od đavola koji je za stopu dohvatio čoveka kad je bežao od njega. A ko je odozdo više prazne noge, o njemu anđeo više misli.

Opšti je strah da se ne uzida senka. — Iako sam se naročito raspitivao, ništa nisam mogao da saznam o »sjeni«, »sjenovitim« bićima i predmetima.

Odsečena dečija kosa se stavi na mladu šljivu da bi kosa u deteta bolje rasla. Ošišanu kosu ne valja svuda bacati: mogu ptice da je odnesu sebi za gnezdo, i onda boli glava (LJHD).

Ne valja kosu prati i češljati, kao i kupati se utorkom i petkom — radi zdravlja. Žene ne treba da se kupaju, peru i češljaju sredom da ne ostanu udovice (LJHD).

Kosu (odrezanu) ne valja bacati tamo gde se gazi. Najbolje je seći kosu »mladom srijedom« i, da bi posle kosa bolje rasla, odsečenu kosu ostaviti na mlado drvo.

Nokte ne valja rezati u tuđoj kući. Ima »dušmana« koji to namerno (»maksuz«) rade, da bi se čeljad u kući svađala (»da se inate«; LJHD).

Starije žene su propuštale odrezane nokte kroz nedra, jer onda nije važno šta će biti sa njima, kuda će ih baciti (LJHD).

Ako devojčica prerano dobije »svoje vrijeme« (menstruaciju), veruje se da je »nagazila na tuđe«. Da bi je izlečili, uzmu iver sa praga, sa načava i sa cepala (gde se drva cepaju), pa se te tri iverke zapale, na njih se stavi malo plave (»mavene«) hartije, pa se tim devojčica nakadi (LJHD).

Kad žena ima »svoje vrijeme« ne sme preći ispred volova, jer će oni onda nešto slomiti ili »nagraisati«. Žene uopšte ne smeju prolaziti ispred volova kad neko ide na oranje i ore, izuzev starijih žena koje su »izgubile svoje vrijeme i svega se prošle«, tj. prošle klimakterijum. Ako žena ipak prođe ispred volova, orač će okrenuti zavoranj na jarmu (staviti ga odozdo mesto odozgo) i ona neće moći da mokri dok ne dode

njemu i zamoli ga da okrene zavoranj. Žena sa menstruacijom ne sme zalaziti ni u povrće niti ga okopavati (LJHD).

Ranije se nije dopuštalo da se žensko penje na drvo: desiće se bak-suzluk.

Kad ide iz kuće sin u vojsku, za njim treba baciti vratilo da bi se brzo vratio.

Oranje i tkanje ne treba počinjati utorkom, četvrtkom i subotom. Subota je »zaklopiti dan«, i tada posebno ne valja. Najbolji su dani za to ponedjeljak, sreda i petak. (LJHD).

Veruje se da se mogu doznati i sakrivena dela i kod Muslimana i kod pravoslavnih.

DEMONI I POLUDEMONI

Još se održavaju verovanja u razne demone i velik je strah od njih. Opšti je naziv za njih *utvare*, *utvore* ili *prikaze* (osobito kod Muslimana); znala su se mesta gde se »utvara«. Ta su mesta: mesto gde je mrtvac kupan, mesto kod ograde gde je bačena pokojnikova postelja, raskršće, ćuprija, oko groblja, mesto gde se pare rubine, vodenice (osobito). Ranije je bilo dosta »prikazivanja«: svadba, cura, čovek, pop (najčešće), ovan, jare, kakva ptica i sl. U kući ne sme se reći đavo, vampir i sl. nego samo »onam' — oni«, ali se toga sada drže samo još žene.

Đavo. — Noću »onam' oni« (đavoli) uhvate čoveka pa s njime igraju u kolu po trnju, svuda gde oni hoće. Kad ga puste, a to biva kad petao zapeva, čovek je sav pocepan.

U jesen vetrovi prave kovitlac. »Ne idi tamo: to je đavolje (vražje, šejtansko) kolo, uhvatiće te đavoli!«. Poludeće ko upadne u takav vrtlog od vetra. Nije dobro ni za stoku da dospe u kovitlac.

Veruje se da đavo vodi »vreme« (tj. oluju i grad).

Ludilo se smatra da nastaje tako da u čoveka uđe đavo. Leči se tako da se đavo isteruje glogovinom: ko poludi, odvedu ga hodži koji ga tuče glogovinom. Takvih hodža ima u Bijeljini, Teočaku, Akmačiću i dr.

Vampir i vukodlak. — Još se veruje u vampire. Da se mrtvac ne povampiri, na njemu ne sme biti ništa od haljina što su miši načeli.

Mrtvac se noću čuva da ga ne bi što živo preskočilo, jer bi to bilo uzrok da se mrtvac »lampiri« ili »pokodlači se«. Priča se da je bivalo i toga da se mrtvacu u petu zadene glogov trn.

Ako je onaj ko je umro ostao kome što dužan, a taj mu ne »halali« (oprosti dug), onda se taj pokojnik »lampiri« i dolazi na prozore onome kome je ostao dužan (LJHD).

Ako vampir, kad dođe, zatraži da jede i ako mu se da, on će dolaziti i posle, a ako mu se kaže da ide u more i hvata ribe, više neće dolaziti.

Neki kažu da su vampir i kodlak-vukodlak jedno isto. Drugi tvrde da oni nisu isto. Po verovanju tih drugih, vampir je đavo, i kletva: »Odnio te vampir!« znači isto što i »Odnio te đavo!« Vampir može noću da baci čoveka i 100 m daleko. U Peljavama se priča da se to desilo jednom čoveku i jednoj ženi iz tog sela. Vukodlak je mnogo strašnije nešto od vampira: čovek koji je umro pa se povukodlačio.

Kuga. — Mnogo se priča o kugi; priča se da je zatirala čitava sela. U opisu pojedinih sela izneta su takva predanja.

Jedan seljanin iz Tobuta pričao mi je (1938) da je neki njegov predak nosio kugu. Kuga ga je često pitala da li mu je teška, a on odgovarao da nije, i uvek posle takvog odgovora ona je postaja još lakša. Najzad mu je rekla da se vrati i da mu neće uzeti nijedno dete. Još mu je dala savet: »Drži se trave odoljena i od omiljena i od okoločepa! Ne ctari se rukavom i ne udri konja ularom, te se ništa ne boj!«

U Priboju sam zabeležio sledeće kazivanje:

Našla se dva momka, i bile dve cure. One pošle uveče na prelo. Čuju to ti momci, a bili siledžije. One se raspašu, puste košulje do zemlje, spuste kose — napravile se kao kuge — i iziđu pred ta dva momka: »Ili nas volite nosit' na Čauševinu (brdo), ili da vas umorimo?« Oni pristali da ih nose. Jedan momak bio teži od drugoga, a tako i djevojke. Teža cura i teži momak bili su rođaci i ona nije htjela na rođaka nego uzjaše na nejačeg momka. I onda krenu uz brdo. Momak što je nosio lakšu curu išao je komotno. A onaj što je imao težu curu nosio je do pola puta: dalje nije mogao. I vikne svoga druga: »Vaso, ja više moje nosit ne mogu. Ili ću ja nju... ili će ona mene umoriti«. Kad je on nju pometnuo (spustio), i ona druga skoči s onoga i uteknu. (To su one posle pričale D. T-u).

Kuga pomori čeljad u kući koja se ne slažu, i takva kuća zapusti.

Kuga ne može u ostrugu i stoga treba imati ostruge oko kuće (Tako veruju majevički i Srbi i Hrvati).

Za vile se veruje da su dobre, da su spasiteljke.

Za parazit vilinu kosu, koja napada detelinu, kažu da se to tu vila češljala.

Ne zna se za vilinu bolest.

Mora. Veruje se kod Srba da se i mora javlja i ide u vidu leptira.

Mora naročito steže mladića u pubertetu, kad se razvijaju grudi. Odbrana od nje je beli luk. Za moru se zna i kod Hrvata u Drijenči: davi čoveka.

Zmaj. Priča se kako su se rađali zmajevi, ali su te priče — čini mi se — nastale pod uticajem čitanja štampanih narodnih pesama (Priboj).

Veruje se da žena može roditi »zmaja«, a to je nešto što nije dete (u stvari se radi o onome što se drugde zove »snijet«). To što se rodi odmah skače uz prozor. Takav se porod ubija, i to pratljačom. Srpkinje u Mačkovcu su mi kazivale da to rađaju samo Muslimanke, a to što rode može se ubiti samo pratljačom.

Aždaja je htela da proždre Sunce, ali je slepić to sprečio i stoga ne ubijaju slepića.

Gvozdena Marija. Ranije su decu plašili nekom Divijom ili Gvozdenom Marijom. Ona je sva gvozdena. Izlazi iz šume noću i danju i guta decu. Deca joj kamenjem ne mogu ništa.

Drekavac. Kod majevičkih Srba se veruje da je to krupna zverka, koja je opasna kuda prođe (u stvari, to je ptica). Niko ga nije video.

Ako se čuje drekavac, to predskazuje sušu i dugi rat.

Stu'a. Pošto su majevički Srbi većinom poreklom iz Crne Gore i Hercegovine, obraćao sam naročitu pažnju na verovanje u stuhe, koje je inače veoma karakteristično za pomenute oblasti. Za stuhe se na Majevici zna po imenu, ali su predstave o njima neodređene; međutim ima verovanja i kazivanja koja su po sadržini isto što i hercegovačke stuhe ili zduhači.

Kod majevičkih Srba reći nekom »Kaki si, ko stua!« ili »Stuvo jedna!« to je velika pogrda. Ali, u Peljavama, Tobutu i Mačkovcu nisu znali šta su stuhe ni ti koji su mi to kazivali. Nečistoj, lenjoj ženi kažu »stua«: »Ajde, stuo jedna, očesljaj se!« (Miladići). (Tako govore ženama i Hrvati u Drijenči.) U Piperima mi rekoše da je stuha nešto strašno: ko »stuva« je onaj koji nije nizašta. »Stuvljiv« je čovek s kojim se ne može razumno razgovarati, glup čovek.

Ali, slušao sam za ljude koji su bili *gatar*, a za koje neki vele da su bili *stuaći* ili *vještci*. Po sadržini tih verovanja »vještci« ili *gatar* su bili isto što i hercegovačke stuhe ili stuhači.

Jedan takav bio je Simo Đukić-Gavrić iz Peljava (umro oko 1910), o kome se mnogo priča. Jedni su mi kazivali da je Simo, kao i drugi »vještci«, branio svoje selo od vremena (ti nisu znali za reč *stuhac*). Simo je mogao, priča se, u istoj minuti da se stvori u više mesta: da bude istovremeno u Peljavama, Tobutu i Brijestu, i dr. Mogao je da preleti s brda na brdo. Imao je on još dva takva prijatelja i uvek su se dogovarali šta kome treba učiniti. To su bili: Toma Jekić iz Lipovica i neki sa Debele Lipe u Podgori. Kad bi se oni sastali, bili su u stanju sve da učine, npr. da navedu vetar pa da rasturi sve kladnje čoveku. Ali, ne priča se da je vodio oblake. Drugi su mi govorili za Simu i ovo: kad on zaspi, iziđe mu duh i može učiniti svašta, npr.: da povadi sir sa dna iz kačica, a da ne diže poklopac, da ulazi u svaku prostoriju, da spava sa kojom god hoće devojkom. Imao je vezu sa »onam' onima«, tj. đavolima, i zato je mogao i da odbrani čoveka i da na njega navede zlo. Imao je »zle oči« i stoga su žene sklanjale decu od njega. A i on sam, kad bi došao gde u kuću, govorio bi da sklone decu, jer ako njegove zenice »smaše« detinje zenice, neće detetu biti dobro. Zbog svega toga, niko nije smeo da mu se zameri i zvali ga »dobričina«. Simo je i kupao žene: »lečio ih«.

U Priboju sam slušao kako je u selu Konikovićima bio *stuać* odnosno *gatar-zduvać* Toma Zekić. Priča se kako je on prorekao nekim austrijskim oficirima, kad je počeo rat 1914, da će Austrija izgubiti rat i da je prorekao i druge stvari.

Na Majevici sam slušao kako se govorilo da je Zarija Sunarić u Vlasenicama, doseljen negde od Foče ili Goražda (a umro 1935), bio *stuać*. Mogao se, kažu, videti u svako doba noći da leti u vetru.

Veštice. Verovanje da ima veštica je još uvek veoma snažno, osobito kod žena, a i mnogi ljudi veruju još u veštice. Vešticama se pripisuje da napadaju porodilje i malu decu i da oduzimaju mleko stoci; poslednje čine u noći uoči Đurđeva dana.

Veštice je, inače, lako prepoznati: to su prljave starije žene koje se poznaju i po tome što im se mrs oko koga rade uvek »osjeća« (zaudara). (LJHD).

Veštice dejstvuju noću. Kreću se pretvorene u velikog noćnog leptira, ili u lutajuću svetlost koja se kreće na visini od oko 4 m a u pravcu torova. Kad se ubije noćni leptir, treba reći: »Onam' njemu (njoj) u oči!«.

Da bi nekome uzele mleko od krava, veštice uoči Spasovdana i Đurđevdana uzjašu gole na vratilo i uđu među krave. Zbog toga ljudi paze da uoči tih praznika dobro zatvaraju štale (LJHD). Mleko se oduzima i na ovaj način: prebaci se konopac preko grede, i mleko ide! Veštica može učiniti da krava daje krvavo mleko.

Čeljad se brane od veštica tim što se mažu belim lukom.

Ako u kući ima male dece, radi odbrane od veštica stare žene su uoči »godova« (praznika), kao što su Pokladi i dr., ložile na vatru trešnjevine i smrekovine, a po prozorima stavljale belog luka — da bi njegov miris odvratio veštice.

U R O C I

Opšte je verovanje u uroke, odnosno u zle oči. Mogu se ureći čeljad, stoka i dr.

Radi odbrane od uroka svaki čovek treba da nosi sa sobom što od tisova drveta.

Da neko ne urekne kravu i »ne uzme joj mlijeko«, kravama se uvrće u rog komadić tisovine (LJHD).

Kad se govori kako je neko ko je zlih očiju urekao dete, kravu ili što drugo, kaže se: »(Onam' njemu) lug u oči!«.

Od uroka leče gašenjem ugljevlja, što obično čine Muslimanke.

Karavlaške Ciganke koje obilaze po selima uživaju radi leka bleđoj, nenaprednoj deci, pa i naprednoj, radi odbrane od uroka neki koren i ugljen.

METEOROLOŠKE POJAVE

Grgmljavina, padavine, suša. — Veruje se da grmljavina nastaje kad se sv. Ilija vozi na svojim kolima.

Kad u proleće čuje prvi put da zagrmi, čovek legne da se provalja po zemlji, pa ga neće boleti leđa. Ako grom upali kuću ili zgradu, gasi se (nekada u Sremu se nije to gasilo).

Stari ljudi (Srbi) su govorili da su oblake vodili »nečastivi« (tj. đavoli) koji su izlazili iz Humačkog jezera. Vodili bi ih gde je najbolja letina da je pobiju (Piperi, Tobut). A u Piperima sam slušao da sv. Ilija vodi gradobitne oblake. Drugde, opet, sam slušao (Tobut) da ima ljudi koji žive na zemlji, a rukuju »s onim«. Oni idu »s onam' njima« (tj. sa đavolima). Takav čovek zaspi, a duša mu ide s njima i on je kao mrtav dok tamo ide. Kad bi mu neko okrenuo telo, ne bi se povratio. Bila je takva jedna devojka u Puškovcu.

Kad se digne oblak iznad Humačkog jezera, led će »potući« (Brezje, Miladići).

U Loparama (selu) se priča:

Hteli Mađžari da Humačko jezero pokriju bakrenom pločom pa da u ovom kraju nikad ne bude leđa (smatra se naime, da led — grad —

dolazi iz tog jezera). Oko jezera je šaša i kad nju pokreću vetrovi, nastaje led. »Ne daj Bože oblaka od Umačkog jezera!«.

Drugom prilikom sam slušao da grad nastaje usled toga što nešto izlazi iz jezera i vodi oblak. U tom uverenju ih podržava to što se u zrnima leda nađe trave i sl.

Kad se nadvije velik oblak i nastane opasnost da udari grad ili led, iznose pred kuću: siniju, zemljanu času i u njoj malo soli, mašu s kojom ukrste drvenu kašiku — da te stvari odagnaju gradobitni oblak. U nekim selima (npr., Piperi, Mačkovac, Vukasovci i dr.) žene dozivaju poslednjeg utopljenika, ili poginulog od groma ili samoubicu koji se obesio da vrati ovce, npr.: »Vrati, Simo (ili kako se zvao) bijelilo na planinu, a pošalji nama mrčilo!« Ili: »Vrati, Đorđo, ovce tamo, ne daj im u naša polja; goni ih u more!« Negde su pozivale takvog pokojnika da vrati ovce ka jezeru. Tako su u Labudskoj žene dozivale nekog Ostoju, koji se bio obesio. U Lipovicama, kad se navede oblak, dozivaju utopljenika po imenu da ustavi ovce, da ih ne pusti u selo. Pre nekih 45 godina (zabeleženo 1962) u Kozjaku su dozivali utopljenika Gavru: »O Gavro, eto mrka vuka brdima, nosi bijelo jagnje u zubima. Vrati ga tamo, ne daj mu ovamo!«

Ako žena rodi kopile i zakopa ga kraj vode, nastaje rđavo vreme, poplave, i neće prestati dok voda ne izvuče to dete. Zato, ako dugo pada kiša, kažu da je negde kraj vode zakopano kopile.

Ako je suša, pa da bi pala kiša, nekada se radilo ovo (u Peljavama): uhvate raka u vodi i sahrane ga u grobnicu, verujući da će udariti kiša i da će on onda izići iz grobnice, tj. da ga kiša spase.

Kad bi nastala velika suša, nekada su u Lipovicama radili ovo: traže čeljade posmrće da drvenu lopatu s groblja (kojom je kopan grob) sveže za nožni palac i odvuče u vodu — pa će udariti kiša! A u Tobutu i Priboju radili su u takvoj prilici ovo: žena koja sprema jelo uzme lonac u kome kuva i pođe na vodu, pa žmirke (žmureći) zahvati i žmirke donese vodu do kuće, žmirke je pljusne na kućnu strehu, pa se skloni u kuću kao da beži od kiše.

Kad žito ne rodi nekoliko godina, domaćini bi uzeli žita u vreću ili u torbu, izišli na brdo i to žito razasuli pticama (Pirkovci).

I na Majevidi se veruje da bi promenilo pol lice koje bi prošlo ispod duge.

Kad padne crnkast sneg, to nije dobro.

Vetar. Veruje se da mlak, topao vetar donosi bolest, i od takvog se vetra treba kloniti: bežati u kuću kad on naiđe. Vetar u proleće donosi bolest zv. crveni vetar; na žalost, nisam mogao doznati ništa detaljnije o tome. Kaže se: »ufatio vjetar«. Crveni vetar leče žene kađenjem: u nošenu, lojavu »kapu« (fes crvene boje) stave kudelj, paučine iz svinjca, 5—6 zrna crvenog kukuruza, 5 glavica od crvenih šibica, plavog iseckanog papirića; to sve zapale i time pacijenta nakade. Dok je još vruća, žena kapu pritisne pacijentu na najbolnije mesto, gde najviše svrbi.

Kad duva jugovina, biće bolesti.

»Vijarac« je vetar koji pravi vrtlog. U vihoru budu »anam' oni«, nečastivi. Ko u to upadne, ne piše mu se dobro: razbije ga.

Veruje se da ptica može pasti mrtva od visokih vetrova.

Brojna su verovanja o zmijama. Opšte je verovanje da pod svakim ognjištem (neki kažu: pod temeljom) ima zmija, i to mrkuš. Greh je ubiti kućnu zmiju: ako se ubije, umreće ko iz kuće. Jednom čoveku u Tobutu stradalo je dete. Verovalo se da je stradalo stoga što je taj čovek uopšte ubijao zmije.

Ako se primeti zmija u blizini kuće, ne ubijaju je, nego pale krpe da bi je smradom oterali.

Značajno je da se u ovom kraju zmije inače ne ubijaju rado. Tako, veruje se da zmiju ne valja ubiti iz puške (Jablanica). Ako te ujela zmija, ne valja je ubiti: lakše se leći ujed (Musl., Nahvioci). »Gujari«, koji leče od ujeda zmijskog, ne ubijaju zmije i ne dopuštaju drugima da to čine. Gujar kaže pacijentu kog je ujela zmija: »Ako si ubio zmiju (koja ga je ujela), ne mogu, nisam siguran da ću te izliječiti« (Lopare). Kad pređu Sunce, nesme se ubiti zmija (kat., Drijenča). Ako se ubije zmija, ne sme se dizati iznad svoje visine, jer će umreti (kat., Drijenča).

Veruju da zmija koja ujede koga lipše posle toga. Ako se ubije odmah posle ujeda, neće biti ništa onome koga je ujela (Tobut).

Ali, čuo sam i verovanje da nije grehota ubiti sve što puže na trbuhu (Miladići).

U Loparama se priča da je kod mosta kod džanarike izlazila »bijela zmija«. Ta se uopšte nije smela ubiti. Gde se vidi sasvim bela zmija, tu moraju biti (zakopane) pare (Lopare).

Muškarci i žene koje leče od zmijskog ujeda su *gujari*. Ima ih i sada nekoliko (u Pirkovcima, Loparama, Peljavama, Jablanici, Tobutu i dr.). Osnovno je u lečenju bajanje. Dovoljno je, kažu, gujaru reći ime deteta, teleta ili drugog čega što je ujela zmija. Sem bajanja, gujar upotrebljava i neku travu i maslo i med.

Jednom prilikom u Tobutu je lečen zmijski ujed na ovaj način: ubili su tu zmiju, rasekli joj glavu, stucali i stavili na mesto ujeda, ali nije bilo pomoći. Tako se radi i u Pirkovcima.

Gujar iz Jablanice, koji je lečio Vasu Jekića iz Pirkovaca, govorio je kako bi on mogao »svabiti« sve zmije i da bi mogao poznati koja ga je ujela, ali bi ga morala boleti glava i morao bi da povraća, kao što je i Vaso povraćao. Onda su prisutni rekli da to ne čini jer ako mora Vaso da trpi — ne mora i on.

Gujari nisu naplaćivali za lečenje od zmijskog ujeda, sem ako im se što dobrovoljno da »radi ruke«.

Čuo sam jedno kazivanje o zmiji, koje je, u stvari, skraćena, osakaćena verzija priče o nemuštom jeziku. Tomi Deliću iz Peljava kazivala baba: Kad je čoban spasao zmiju (iz vatre), ona mu se opasala oko vrata i rekla da ide s njom njenom ocu, zmijskom caru, beloju zmiji, i da mu kaže tri želje. On tako uradio i to kazao: da dugo živi, da bude bogat i da bude jak.

Slepića ne ubijaju, jer on uništava guje (zmije).

Ako takneš ili staneš na daždevnjaka i on vrisne, ostaćeš gluv.

Veruju da treba ubiti zelembaća, ali daždevnjaka nipošto.

Bilo je nekada mnogo vukova. Više ih nema. Dok ih je bilo, održavala su se neka verovanja i tabui. Zabeležio sam sledeće:

Bilo je zavetnih dana radi toga da vuk ne kolje stoku.

Nekada su nešto iznosili vukovima da ne bi činili štetu stoci.

Kao i u mnogim drugim srpskim krajevima, i majevički Srbi veruju da je sv. Savo vučji starešina. Vukovi su o Savindanu najžešći. Na Savindan se vukovi okupljaju i tada im sv. Sava određuje šta će koji pojesti, daje im »nafaku«. Bila je dugačka priča o tome kako su kurjaci (vukovi) vijali na jednom brdu. Neki se čovek privukao pa posmatrao. Video kako je među njih došao »čovjek« pa određivao kud će koji. Od drugog informanta sam čuo (i to je stvarni deo iste priče) kako je poslednji na skup došao šepavi (ćopavi) vuk i da je njemu sv. Savo dodelio onoga (posmatrača) na drvetu.

I po Majevici se priča kako je sv. Savo učio čoveka da ore, a ženu da tka.

Ako kome vuk pravi štetu u stoci, to se objašnjava tim da se taj domaćin nešto ogrešio.

Što kurjak načne od stoke, to je onda *vukojedina*. Ako to jede trudna žena, na njenom detetu će biti belega isto kao na živinčetu.

Ono što ne bi moglo da ostane živo, pošto ga je načeo vuk ili mu slomio nogu, pa se prikolje — zove se *priklanica*.

Veruje se da je medvedica postala od žene. Žena »kuvala« hleb i onako sa testanim rukama izišla iz kuće napolje (radi nužde). Stoga što nije oprala ruke, odmah se pretvorila u medvedicu.

Ako se sova zaleže u dimnjaku, to se tumači kao predznak velike nesreće.

Ako žuna klikti u leto, biće grada, a ako se čuje da klikti u zimu, biće snega. Ako kljunom »zvrči«, udara u drvo, biće kiše.

Kad pjevačicu (kukavicu) prvi put u godini čuješ, nemoj brojati koliko je puta pustila glas: toliko bi godina još živeo.

Decu plaše verovanjem: ako dete ubije žabu, umreće mu majka.

Obad se smeje kad ujede goveče. A kad bi mogao da se uozbilji, goveče bi pobeglo na drvo.

Veruje se da svaka »mušica«, ptica i »zvjerka«, tj. svaka vrsta životinjska, ima svog starešinu, »komandanta«. Pčelama je to matica.

Domaća stoka ne može biti grešna, jer njom upravlja čovek. A i stoka ima dušu.

Stoka i živina ne smeju se brojati prstom nego celom rukom (inače će »manjkati«).

Pas pobesni od vrućine u rano proleće ili od zuba koji ga bole.

Kad se prodaje goveče, iščupa mu se malo dlake između rogova i stavi pod prag ili pod strehu štale u kojoj je bilo to goveče.

U starije vreme (i do pre dvadesetak godina, tj. do oko 1945) niko ne bi prodao niti zaklao kravu koja je bila dobra i od koje je bilo mnogo koristi, od koje je »kuća pošla u napredak«. Kad bi ona »umrla« (a ne: lipsala), sahranili bi je kao čeljade.

Ako kokoš snese sasvim malo jaje bez žumanceta (»žvanjceta«), to je znak da će umreti neko u kući.

Ako neko naiđe i stane na mesto gde je pseto grebalo zemlju, izići će mu *sugreb*: tj., neki osip po telu, kao da je grebano (izgleda da je to *Urticaria*). To je pasji sugreb, a može da bude i vučji sugreb. Leči se trljanjem kostretnom vrećom, koja se posle prebaci preko kuće.

Za onoga ko je naišao na sugreb kaže se da je »ograisao«.

— Svibovo drvo, svibovina ima u ovom kraju osobitu ulogu u narodnom verovanju. Pre svega, veruje se (npr. u Pirkovcima) da svaki čovek ima svog dvojnika u nekom svibovom drvetu, i zato se ustručavaju da seku svibovinu iz straha da slučajno ne poseku svog dvojnika (što automatski povlači za sobom i smrt čovekovu).

Onome što sam već ranije naveo iz Majevice o čovekovu dvojniku dodajem i ovo: god. 1967. jedan seljak u Miladićima je posekao drvo i pao mrtav.⁵⁴ To se tumačilo tim da je posekao »svoje« drvo, tj. drvo u kome je bio njegov život.

Verovanje u čovekova dvojnika biće i u osnovi verovanja kod Muslimana da je »ograisao« ko je posekao mlado drvo (trešnju, šljivić, džanariku), pa pao u nesvest.

— Svibov prut ne valja nositi uz volove. Svibovina je baksuzno drvo. Njom se ne sme udarati stoka: mokriće krv. (Drugi kažu: oguliće se goveće, a neki: stradaće od zveradi.) Tako se veruje i kod majevičkih Muslimana a i kod Srba u okolini Beograda (Boždarevac). To sve zbog crnih boba na svibovini (Peljave). Nisu dopuštali ni dete da se tuče svibovim prutom: ne bi se razvijalo dobro.

Cerovina se upotrebljava za ogrev, ali ne i kao građevno drvo za zgrade i dr. zbog groma.

Ivovina, loza i topola ne meću se na vatru. »Ne valja«, jer smrdi. Takode i glog i smreku ne upotrebljavaju za ogrev, kao ni brezu i žestiku. Divlju, »bijelu lozu« ne meću na vatru zbog »gatanja«. Drenovina se upotrebljava samo za izradu špica, a grab samo za ogrev.

— Ko sadi orah umreće kad orah bude debeo kao on u struku (pojasu). Da se to spreči, treba poseći orah. Tako kažu i katolici (Hrvati) u Drijenči.

— Lipu i topolu (»jasiku«) ne valja ložiti na vatru da se ne kote buve i stenice.

Kad se bere lipov cvet, žena neće nasaditi kokoš, jer bi ti pilići bili »lipnjaci« i pokrepali. (Od starine se bere lipov cvet za čaj.)

— Ako dud pusti žilu pod kućom, ta »familija« mora izumreti (»zamrijeti«).

Na ponekoj kući, i na krovu od crepa, vidi se *čuvarkuća* (*Sempervivum tectorum*). Veruje se: na kojoj kući ima čuvarkuća, ta je kuća zaštićena od krađe.

— Kad koga boli uho, cede mu u uho sok iz čuvarkuće.

— Ne valja udarati stoku oguljenim štapom: oguliće se i ona.

VATRA I VODA

Ne dopuštaju da se vatra i voda iznose zajedno iz kuće. Npr., sused radi na njivi i traži vode i vatre. Obadvoje će mu se dati, ali mu se najpre iznosi jedno pa drugo.

⁵⁴ Mil. S. Filipović: *Čovekov dvojnik u narodnom verovanju Južnih Slovena*, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Radovi XXX (Sarajevo 1966), 162.

Vatru i vodu nose zajedno samo kad hoće da zagreju vodu za kupanje mrtvaca. Stoga ne daju kad neko istovremeno traži vatre i vode, jer bi to slutilo na smrt u kući.

Ne valja s njive (livade) nositi ugarak kući, ako ima steona krava, da krava ne bi pobacila tele.

ZAKOPANO BLAGO

Mnogo se veruje i priča o zakopanom blagu i mnogi su ga tražili, kopali.

— Veruje se da se zakopano blago pokazuje dva puta u godini: uoči Blagovesti i Ivanjdana »gore pare« (fosforescencija).

Ti se novci ne mogu iskopati što se neće zaklati ono što je »nađeno« na njih: konj, ovca i dr. Po verovanju, koje sam zabeležio u selu Loparama, zakopane pare se ne mogu pokrenuti ako su »okurbanjene« (na njima prineta žrtva). Stoga se mora zaklati neko marvinče i da ih neko marvinče potegne (i da ono crkne).

Veruje se da su na zakopano blago nametnuti razni *tilsumi* i oni ne daju da se ono iskopa; na kopače navale u toku rada razna »čudes«: mušice, krmci, svetlost koja se odbija od ogledala i dr.

— I na Majevidi (u Loparama) se priča kako su Perići u Svinjarevcu (u Semberiji) postali bogati, tobože, stoga što su našli ćup novca. Kad su kopali, udarila kiša i vetar i na njih se zaletala ergela konja. Ipak su otkopali ćup, ali ga nisu mogli da odvoje od zemlje. Tražili savet. Rečeno im da zakolju što. Klali tri razne životinje. A još im rečeno da će crknuti ko pokrene ćup. Oni upregnu konja, svežu lanac. Konj pomakao ćup i odmah crkao. To, kažu, kazivala neka baba.

USMENA KNJIŽEVNOST

U mom programu nije bilo uopšte predviđeno ispitivanje stanja usmene književnosti kod majevičkih Srba, ali nisam izbegavao da zabeležim sve što sam mogao da doznam o tome. Bio sam na nekoliko vašara, ali tu nije bilo prilike da išta neposredno vidim, odnosno čujem i doznam. Na žalost, nisam imao prilike da prisustvujem nijednom »sijelu« ili slavi, gde bih možda mogao nešto više da doznam. Iznosim samo ono što sam mogao da doznam uzgred ili slučajno.

Koliko stariji ljudi pamte, u ovom kraju su gusle i u njihovo vreme bile retkost. Priča se kako bi poneko s guslama došao iz Srbije. Zna se, ipak, da su nekada i u ovom kraju gusle bile dobro poznat instrumenat i da se uz njih pevalo o slavama, pošto »ustanu«. U naše vreme su gusle velika retkost: 1962. imao ih je u Vukosavcima samo Bjeletić, jedini u krugu od nekoliko sela, a taj Bjeletić pripada srazmerno novijim doseljenicima iz Hercegovine. Gusle je 1966. imao Stevo Ristić u Jablanici (on je sastavio i pesmu o pogibiji štaba Majevičkog odreda), ali on obično peva uz violinu. U Peljavama i u Podgori su češće gusle. Uz gusle se pevaju obično pesme iz knjiga, ali i o domaćim hajducima, npr. o Tomi hajduku. Ta je pesma veoma omiljena i često

je pevaju karavlaški svirači uz »ćemane« (violinu), kao i pesmu o pogibiji Himzi-kapetana. —

U najnovije vreme fabrička *harmonika* je zamenila kod Srba violinu i postala glavni instrumenat. Uz pratnju harmonike pevaju se deseteračke pesme iz NOB-a, i to lokalne majevičke pesme: o Velju Lukiću-Kurjaku, komandantu brigade i dr. Jedan pevač takvih pesama iz Brusnice peva ih za nagradu.

Pesme koje peva omladina su većinom *čantalice*, kratke pesme pretežno ljubavnog karaktera, ali i pesme na račun poskupljenja života i dr. Pevaju dva momka (a mogu i mlađi oženjeni) ili dve devojke. To je onda *čantanje*. Slušao sam to pevanje, ali se peva tako da uopšte nisam mogao da razumem reči. Ima lica (ženskih) koja su čuvena po tome što znaju mnoge takve pesme, a zna se i ko ih je spevao (»izmislio«). Kada dvoje čantaju, oko njih se skupe drugi i slušaju, jer su te pesme obično takve da zasmeyavaju slušaoce. Čantalice se najviše pevaju na »sijelima«, a pevaju ih i čobani čuvajući stoku. Evo odlomka jedne devojačke pesme:

Zmaj preleće preko Majevice
i pronese pod krilom devojku,
a pod drugim ru'o devojačko.
Kad je zmaju žeđa dodijala,
spustio se na zelenu travu...

Peva se i utroje, *pjesma utroje*. I to su obično dvostihovne pesmice, kao npr.:

Majevico, moja prelivodo,
Žao mi je što iz tebe odo!

Jedno lice uopste samo ne peva na skupovima.

Iako više gusala stvarno i nema, ima deseteračkih pesama epskog karaktera, pa i izvesnog takvog stvaralaštva. Pomenuti Stevo Ristić iz Jablanice peva uz violinu pesme koje je naučio iz knjiga i od drugih, a i takve koje je sam sastavio. Na samoj Majevici nastale su a i sada su omiljene pesme o domaćim hajducima: o pogibiji hajduka Jovice i o hajduku Tomi; pevaju se i pesme o Joci Jeremiću iz Žabara, o razbojniku Čarugi od Osijeka i dr. Razne šaljive zgode i nezgode pojedinaca i sada su predmet opevanja, osobito o neuspelim odlascima po devojku i sl. U Mačkovcu je bila nastala pesma o lovcu koji je ubio krmaču (koja je stvarno bila pobegla i vlasnik pozvao lovca da je ubije). Ima i velika pesma o zavadi između sela Brusnice i varošice Čelića (tuča zbog šume). Kad je 1918. došla na Majevicu srbijanska vojska, za seljake je to bio znak oslobođenja od čifčijske zavisnosti i tada su nastali stihovi:

Puče puška s pećine,
Nema Azemu trećine!

i varijanta:

Pade Azem s pećine,
Pa mu nesta trećine!

Azem je bio subaša u Peljavama.

Starac Lako Bojić iz Kozjaka ima običaj da govori u stihevima, npr.:

Ide Lako na gradinu,
u posjetu Kostadinu
Nosi hljeba komadinu.

Neko dete iz Peljava jelo travu (kiselicu). Naišli žandarmi. Pitali ga: »Šta to jedeš?« — »Jedem travu«. — »A što ne tražiš ljeba od kneza?« (Knez je bio Mijo Delić.) Dete veli:

— Mijo nema ko i ja,
A Tešo (knezov brat) ima al' ne da.

A Stevo Đukić iz Lopara rado upliće u govor citate iz pesama.

Stekao sam utisak da se bolje održavaju stariji proizvodi usmene književnosti u prozi. I to razne vrste.

Nesumnjivo je veoma popularna priča o nemuštom jeziku, koju su znali mnogi s kojima sam dolazio u dodir. Taj jezik, kojim — po narodnom verovanju — govore životinje, a ima i ljudi koji ga razumeju, zove se u pričama na Majevici različito: *nemući jezik*, *neimušni jezik*, *nemušti jezik*. Jedna varijanta počinje tim kako su jahali muž i žena i muž razumeo šta je govorila kobila koju je jahala žena (kobila bila suždrebnna, a žena noseća; Tobut). Druga varijanta kazuje kako je čoban spasao zmiju iz vatre i kao nagradu tražio i dobio od njenog oca, zmijskog cara, »nemući jezik« (na taj način što mu je zmijski car huknuo u usta). Jednom kod ovaca čuje čoban kako gavran govori gavranu: »Da zna ovaj čoban na čemu leži, sretan bi osto!« I, čoban iskopao blago i postao najbogatiji čovek (Lopare, selo).

Popularne su i priče kako je sv. Savo učio čoveka da ore, a ženu da tka.

U Priboju sam 1967. slušao priču o »gatalu« i o nevernoj ženi.

Brojne su legende sa raznim motivima koji se odnose na prošlost.

Na Majevici se priča kako je kraj nekada bio pod vodom i kako na nekoj steni na Majevici imaju halke za koje su u ono vreme vezivane lađe.

Mnogo se priča o Proklesoj Jerini i o tome kako je kinjila narod: ona je gradila gradove u Teočaku i Zvorniku i kulu u Skočiću. Kamen je dobavljan iz reke Tavnje, i to tako da je stajao čovek do čoveka od reke do gradilišta i jedan drugom dodavao kamen. Priča se da je stari Teočak bio Jerinin grad, koji su Turci opsedali godinu dana i zauzeli ga tek kad su presekli vodu. Tada je poginulo devet vezira. A kad su Turci osvojili grad, reka je tri dana tekla krvlju i stoga je prozvana Tamna. Na Majevici se uopšte ne zna za Crnu Kraljicu, koja je Jerinin pandan u krajevima dalje na zapadu.

— Sredinom 19. veka bilo je na Majevici eksploatacije šuma radi proizvodnje pepela (potaše), pa se i o pepeljarima priča kao o nečem davnom.

Ima i pričica oblika anegdota, poučnog i zabavnog karaktera, npr.: kako je lisica polupala »čele«, natakla košnicu na glavu i tako došla do jezera, a bila našla i sirac, pa na jezeru navukla drugu lisicu da loče vodu da bi iz nje izvadila sirac (lik Mesečev u vodi); kako babi nije

htela da gori vatra (jer stavila samo jedno drvo), pa zvala popa da čita molitvu, a on je tobožnjom molitvom uputio da stavi devetoro drva; kako je njiva progovorila kako se na njoj promenilo samo čoravih 500 vlasnika; kako su se prelje kladile koja će otići noću na groblje i zabosti preslicu u grob, pa ona koja je otišla zabola preslicu kroz svoju košulju i umrla od straha.

Izgleda da su veoma omiljeni šaljivi prozni stihovi, i to šale na svoj račun i na račun suseda. Evo nekoliko primera:

Selu Piperima (i Miladićima) rugaju se susedi da je čovek iz tog sela pleo sepet u zgradi, pa ispleo veći nego što ga je mogao izneti na vrata i skinuo krov da iznese sepet.

Visoranima se rugaju susedi da su ukrštali orla i tuku (ćurku) da bi tuke bile krupnije.

Omiljene su i priče s motivima poznatim i drugde, kao one da su Zvorničani natezali gredu, a Maglajci skakali u maglu.

Mačkovčani pričaju za susedni Kozjak: Kad su se naselili, prvo došli u Mačkovac. Išćupali avtugu, primirisali (omirisali) korijen, i nije im se sviđo. A kad su došli na Saruk (njivu) u Kozjak, išćupali papratku i primirili: korijen miri (miriše)! »E, ovdje ćemo. Vidiš kako trava miri?« — Kad su počeli orat' na Badnjama (njive), vatali će pet će sedam volova: lipica (biljka »konjski trn«, koja ima dubok koren koji se seče sekirom), sikirica na usperici (na plugu) kuca. Kad su uzorali i posijali, dade Bog pa rodi! I tu su našli bijeloga gra punu košnicu do budže (otvor za pčele) i trešnjika pun Maconjin rog!

Pričica iz Lipovice o Hercegovcima: Hercegovac bio došao u Tutnjevac na prehranu. Rekli mu da ne dolazi svake godine nego mu posejati njivu kukuruza s tim da on okopa. Počeo da okopava. Pitao da li se svakom struku mora prići. Kad su mu rekli da treba ne jedanput nego dvaput, on bacio motiku i odmah se spremio da ide u Hercegovinu. U spremanju naišao na keser. I njega baci: ovo je štene od one kučke (tj. motike)!

»Sijela« po kućama su prilika za pričanje. Na sijelima ne samo da se kazuju priče nasleđene iz starine, kao što su nekolike pomenute, nego učesnici izmišljaju priče, pa se i takmiče, *nadlaguju* u tome ko ume više da laže, ko ima više fantazije. Dok je sramota slagati, prevariti u poslovnim odnosima, i dok se takva laž osuđuje, izmišljanje priča sa lažnom sadržinom na »sijelima« radi zabave veoma se ceni, i pobeđeni će reći onome ko ga je pobedio: »Slago sam, ali ti me šiješ« (tj. bolje lažeš). Evo, npr., kako se laže: kazivač je video kako je ptica leteći snela jaje i iz njega u letu se izlegli pilići i utekli.

XII. ZAVRŠNO RAZMATRANJE

Severoistočna Bosna je oblast koja je uopšte slabo poznata u našoj nauci. Dok su geološki sastav i rudno blago — osobito ugalj, so i nafta — bili predmet živog interesovanja i istraživanja geologa i mineraloga, naročito na području planine Majevice, o istoriji te oblasti, o etničkim prilikama i o etničkim osobinama njena stanovništva, kao i o dijalektima zna se uopšte veoma malo, a za neke krajeve u toj oblasti nedo-

staju čak i osnovna obaveštenja. Monografija *Majevica* je prilog boljem poznavanju jednoga kraja (Majevice) u toj oblasti.

Sa geološkog i geomorfološkog gledišta, planina Majevica je veća prirodna celina između reka Drine, Spreče, Tinje i Save. Međutim, sa regionalnogeografskog i etnološkog gledišta, to područje nije jedinstvena celina: razlikuju se u njemu manja predeona celina, Majevica u užem smislu, u udubljenoj unutrašnjosti te planine, i prostrana podgorina koja ulazi u sastav susednih predeonih celina u rečnim dolinama.

— Predeo Majevica je naseljen od davnih vremena: ima tragova od praistorijskih naselja. U srednjem veku predeo je najpre bio deo Srbije, zatim ulazi u sastav bosanske srednjovekovne države, ali njom povremeno vladaju Madžari, i u narodnom predanju su veoma žive uspomene na Madžare. Za vreme madžarske vladavine svakako da je tu bilo naseljenih etničkih Madžara, već i s obzirom na blizinu utvrđenja Teočaka, na istoku, i Srebrenika, na zapadu, u kojima su bile madžarske posade. Malo se zna o domaćem slovenskom stanovništvu koje je bilo u većini. Brojna su srednjovekovna groblja, ali su malena, što znači da su i naselja bila česta, ali malena. Prema oskudnim pisanim vestima, to stanovništvo je bilo verski podeljeno: nesumnjivo je bilo pravoslavnih, pristalica »bosanske crkve«, i katolika. Turci su, osvojivši ovaj kraj 1512, zatekli katoličke crkve u Teočaku i u Koraju (u severnoj podgorini Majevice). Od tih predturskih stanovnika Majevice, izgleda, nije ostalo ništa. Možda su se katolici održavali do u 17. vek, jer se u to vreme pominju u Drijenči i Humcima. Posle turskog osvajanja ovih krajeva, naseljavaju se brojni Srbi kao »vlasi« i počinje islamizacija, kako među njima tako i među drugima. Vremenom je nestalo i tih vlaha: oni su se svakako jednim delom iselili dalje na sever i zapad, a druge su možda zatrle epidemije.

— God. 1690. doseljava se grupa Muslimana iz Budima u sela Nahvioce i Humce. U 18. veku počinje ponovno naseljavanje katolika u Drijenču, i to iz sela u zapadnoj podgorini Majevice, od kojih samo neki rodovi preživljavaju epidemije kuge krajem 18. veka. A u drugoj polovini 18. veka počelo je i jače doseljavanje Srba iz Crne Gore i Hercegovine, koje je trajalo do oko 1860. i dalo Majevici srpsku većinu i obeležje; posle je bilo samo manjeg doseljavanja iz bližih predela. U 18. veku sprovedena je na Majevici verska (i etnička) segregacija, i otada sve do danas postoje dva čisto muslimanska, jedno katoličko i dvadeset pravoslavnih sela; posle revolucije su nastale varošice Lopare i Šibošnica, u kojima je stanovništvo mešovito.

Prema ispitivanjima vršenim poglavito 1967, u predelu Majevici bilo je zastupljeno svega 476 rodova, sa 3.810 domaćinstava. U tom broju bilo je srpskih 355 (74,4%) rodova, sa 3.124 (81,9%) domaćinstva, hrvatskih 28 (5,8%) rodova, sa 226 (5,9%) domaćinstava i muslimanskih 81 (17,2%) rod, sa 444 (11,6%) domaćinstava; bilo je samo 16 domaćinstava (od 12 rodova) Karavlahi, Cigani i Arbanasi.

Pošto majevički Muslimani čine, u stvari, jednu celinu ili zajednicu sa Muslimanima u severnoj podgorini Majevice, a Hrvati (katolici) u selu Drijenči pripadaju celini koju čine Hrvati u zapadnoj podgorini Majevice (breščansko-lipnička grupa), Srbi (pravoslavni) koji čine veliku većinu stanovništva na Majevici predstavljaju izdvojenu grupu, i

stoga su oni i predmet monografije, odnosno postanak i razvitak te grupe i njenih osobina.

Majevički Srbi su velikom većinom poreklom iz dinarskih krajeva, i to najviše iz Crne Gore i Hercegovine. Od 355 rodova, koji su imali 3.124 domaćinstva (1967. godine), njih 141 rod (39,6%), sa 2.106 (67%) domaćinstava, poreklom su iz Hercegovine, Crne Gore i Brda. Takvoga porekla je, nesumnjivo, i većina onih rodova koji ne znaju poreklo (83 ili 23,3%, sa 497 ili 15,9% domaćinstava), zatim onih koji kao oblast ili mesto porekla navode neki kraj u Bosni, zajedno sa podgorinom Majevice (82 ili 23,1% rodova, sa 229 ili 7,3% domaćinstava), ti rodovi koji znaju samo da su se preselili iz mesta u mesto u okviru predela (30 ili 8,4% rodova, sa 59 ili 1,9% domaćinstava). To su rodovi koji su izgubili predanja o daljem poreklu. Kad se uzmu i ti u obzir, što je sasvim opravdano s obzirom da je glavno strujanje dolazilo s juga i jugoistoka i na opšte predanje o poreklu iz Hercegovine, onda izlazi da je velika većina majevičkih Srba crnogorsko-hercegovačkog porekla. Očekivali bismo, na prvi pogled, da su oni sačuvali i osobine koje su doneli. Međutim, to nije slučaj. Oni su se veoma izmenili. Doduše, oni govore dijalektom koji je istočnohercegovački, tj. dosledan štokavski i ijekavski s pojavom glasa *ć* i s izgovorom *dj=đ* (ded, devojka). (Narodni govor nije bio predmet autorovih proučavanja.) Ali se, inače, već na prvi pogled vidi da oni nemaju srodnosti sa današnjim Hercegovcima: nošnja i način stanovanja su sasvim drukčiji, mnogo je razlike u privređivanju (u Hercegovini preteže stočarstvo, a na Majevisi voćarstvo) i dr. Oni sami gledaju na Hercegovce — a Hercegovina i Hercegovci su im već južno od reke Spreče — kao na ljude njima sasvim tuđe ili različite od njih.

Koliko je prilagođavanje Srba doseljenih na Majevicu novoj sredini bilo brzo i intenzivno pokazaće dobro sledeće činjenice. Hercegovci su dolazili kao stočari. Iako su oni i na Majevisi produžavali da se bave i gajenjem sitne stoke i goveda, jer ni zemljoradnja nije mogla da bude bez stoke, a na Majevisi su bili povoljni uslovi za stočarenje, prihvaćene su i nove privredne grane, pored toga što su se doseljenici bavili i proizvodnjom žita u većim količinama: žirorodne šume su pružale uslove za svinjarstvo, i na Majevisi se ono bilo veoma razvilo, tako da su svinje izvožene na sever kao i iz severne Srbije; prihvaćeno je voćarstvo, osobito gajenje šljive, koje i danas ima izuzetno velik značaj u životu majevičkih Srba. Da pomenem i prilagođavanje u nošnji: davno je nestalo karakterističnih delova muške hercegovačke nošnje, kao što su džemadan, suknene gaće, tozluci i struka, a prihvaćeno je nošenje širokih platnenih gaća i košulje preko njih, što je inače osobito karakteristično za nošnje u Panonskoj niziji i njenom južnom okviru.

Što su se majevički Srbi po svojim osobinama toliko udaljili od onih koji su ostali u Crnoj Gori i Brdima glavni je uzrok taj što se nisu doselili kao veća grupa nego su dolazili kao pojedinci i pojedine porodice tokom dužeg vremenskog perioda, što nisu svi došli iz istog kraja nego iz raznih krajeva i, prema tome, ni prilikom dolaska nisu bili svi u svemu istih osobina. Udaljeni od svoje matice, oni se više nisu ni razvijali u istom smeru kao oni koji su ostali u matici, nego su se razvijali prilagođavajući se novog geografskoj i kulturnoj sredini.

Preci majevičkih Srba došli su kao etnički Hercegovci, ali su oni, našavši se u drugoj sredini a otrgnuti i veoma udaljeni od svoje matice, i pored povremenih veza, brzo gubili one osobine koje su izrazito hercegovačke. Tako, osobito karakterističan deo hercegovačke nošnje su tozluci. Na Majevici samo još stari ljudi znaju da su nekada na Majevici nošeni beli i crveni tozluci. Za Hercegovinu i Crnu Goru je osobito karakteristično i danas živo verovanje u stuhe, stuhaće, zduhaće. Na Majevini postoje sasvim izbleđeli tragovi toga verovanja. Ali, pošto takvih tragova toga verovanja ima i kod Hrvata u Drijenči, može se pretpostaviti da ga je bilo i ranije u ovom delu Bosne, ali i da su ga Hrvati preuzeli od Srba. Za tu drugu mogućnost govori i oblik kod njih »stu'a«.

Na Glasincu, predelu severoistočno od Sarajeva, danas je u velikoj većini srpsko stanovništvo. Ti glasinački Srbi su takođe velikom većinom poreklom iz Crne Gore i Hercegovine: iz Hercegovine 101 rod, a iz Hercegovine, Crne Gore, Boke, Drine i Zagorja svega 134 roda, od ukupno ih 163, a takvoga porekla biće i mnogi od onih iz raznih krajeva istočne i srednje Bosne (15). Velika većina ih je doseljena u 18. i 19. veku (a pre 1878). Među doseljenicima iz Hercegovine pak snažna je grupa rodova poreklom iz Drobnjaka: 20 rodova, kojima je 1933. pripadalo 156 domaćinstava (od svega 813 srpskih domaćinstava u predelu). Iako je Glasinac mnogo bliži Hercegovini nego Majevica, iako su glasi-nački Srbi po svom poreklu homogeniji nego majevički, oni su se za srazmerno kratko vreme toliko udaljili po svojim osobinama od stanovništva u matičnim krajevima da predstavljaju poseban etnički tip Glasinčanina.⁵⁵ A majevički Srbi su otišli još dalje od svojih matica, pa je i stoga, kao i zbog drukčijeg načina doseljavanja, prirodno što su se oni po svojim osobinama još više i brže udaljili od onih u matici nego Glasinčani.

Ne samo da su na Glasincu i na Majevici među Srbima u većini oni koji su poreklom iz Crne Gore i Hercegovine. Takvo je stanje i u mnogim krajevima zapadne Srbije, a verovatno i u mnogim krajevima i istočne Bosne, gde ovakva ispitivanja porekla stanovništva nisu vršena, ali je u njima opšte uverenje da su poreklom iz Hercegovine (npr. u Birču i u Semberiji). Danas, međutim, stanovništvo takvih predela znatno se razlikuje od stanovništva Hercegovine, kao i među sobom. Kako je dolazilo do toga da se stanovništvo i susednih ili bliskih krajeva, inače istoga porekla, među sobom znatno razlikuje, to je problem koji bi vredelo posebno proučavati.

Kad je reč o majevičkim Srbima kao jednoj grupi ili celini, što oni nesumnjivo jesu, postavlja se pitanje kakvog je karaktera i kakav je danas etnički položaj te grupe. Na žalost, na to pitanje ne može se dati konačan odgovor, jer nema uslova za to: nisu nam poznate osobine grupa oko Majevice, tako da se ne mogu vršiti potrebna poređenja. Jedno je sigurno: majevički Srbi ne mogu se smatrati posebnom etničkom grupom, iako su brojčano dosta jaki: preko 15.000. Pre svega, njihov govor je isti kao i govor u Semberiji i susednom Podrinju. Zatim, žive

⁵⁵ Mil. S. Filipović: *Glasinac*, Srpski etnogr. zbornik LX (Beograd 1950), 320—323, 342 i dalje.

su bračne veze između Majevičana, na jednoj, i Semberaca i Podrinjaca, na drugoj strani, a sasvim retke s onima u Spreči. Nisam mogao zapažiti ni neke razlike u ranijoj nošnji, koliko sam imao prilike da vidim Semberce u starijoj nošnji. Već na osnovu toga može se smatrati da Srbi Majevičani čine jednu etničku grupu sa Srbima u Semberiji i bližem Podrinju, a verovatno i sa onima u Mačvi.

Ipak, majevički Srbi u okviru te veće grupe izdvajaju se u ponečem kao posebna manja grupa. Pošto nemam mogućnosti, kao što sam pomenuo, za svestrana poređenja sa osobinama stanovnika susednih predela, izneću samo neke elemente za koje se može smatrati da su specifične osobine majevičkih Srba.

Imaju majevički Srbi mnogo toga što je opšte srpsko, kao, na primer, da praznuju Božić sa polaznikom, badnjakom i dr., da praznovanje Đurđevdana propraćaju mnogim običajima, da drže slave i preslave, da žive, odnosno da su živeli u zadrugama, da pevaju i stvaraju epske pesme, da veruju u vile, vampire, drže kumstvo, itd., itd.; imaju mnogo i toga što ima širi regionalni značaj, kao što je, na primer, podizanje nadgrobnih spomenika pored puta, rodovske trpeze, kojih je bilo doskora, običaji velikih i naknadnih babina, čega svega ima ili je doskora bilo i u zapadnoj Srbiji, ili običaj »kupovanja deteta«, što ima i u Hercegovini, zatim ustanova prepletenog kumstva, koja se susreće sporadično u raznim oblastima. Itd., itd. Ali, oni imaju i znatan broj takvih elemenata koji su samo njihovi, ili možda da još postoji i kod njihovih najbližih suseda u podgorini Majevice. Da pomenem neke od takvih elemenata za koje smatram da se sa više ili manje opravdanja mogu smatrati posebnim karakteristikama majevičkih Srba.

Majevički Srbi su, kao što je izneto, znatnom većinom poreklom iz jugoistočnih dinarskih oblasti, gde u privrednom životu ovce imaju osobit značaj i gde u ishrani imaju veliku primenu ovčiji sir i mleko. I majevički Srbi drže ovce, iako u malom broju. Međutim, kod njih prvobitno, sem siromaha, uopšte nisu muzli ovce: to je bilo sramota. Ovce su držane i drže se radi vune i mesa.

Po majevičkim selima bila su doskora drvena klepala: *tembija*, *zvečka* ili *lupatak*, pomoću kojih su seljani pozivani na seoske zborove. Verovatno je toga bilo i u okolini, ali o tome nema nekakvih podataka.

U posebne karakteristike majevičkih Srba spada, kako izgleda, i upotreba nekih hipokorističnih ličnih imena: Stevika, Simika, Jovika, Tomika (od Stevan, Simo, Jovo, Tomo); česte su i hipokoristike Đoja (Đorđe) i Riko (Risto), ali njih ima i u susednim krajevima.

Majevički Srbi drže opštesrpski običaj slavu ili službu. Ali, oni su stvorili u okviru toga običaja i nešto što je, vrlo verovatno, samo njihovo, pošto se ne zna da ga ima još igde drugde, a to je dvostruka slava; naime, neki domaćin ili neka kuća kojoj dopadne preslava po nasleđu, ili inače preslava koja pada istoga dana kada i njegova slava — obavlja slavske obrede dvostruko: sprema i lomi dva krsna hleba, pali dve sveće i sprema dve prekadnje (slavsko žito).

Kod majevičkih Srba je običaj da bude zajedničko »sijelo« naveče kad više susednih kuća slavi istoga dana, a takvo »sijelo« bude na zgod-

nom mestu izvan tih kuća. U Peljavama, gde mnoge kuće slave na Pantelijeve, to »sijelo« se pretvorilo u veliki noćni veseli skup, na koji dođe i hiljade posetilaca iz bliže i dalje okoline, koji dođu samo na taj skup a nikome ne idu na slavu u kuću. Takvih »sijela« ima i drugde, npr. u Priboju, ali su manjega obima.

Osobit je običaj majevičkih Srba — bar zasad nije poznato da postoji još igde — *kurbanjenje njive*: ako pravoslavni kupi njivu od Muslimanina, on je »kurbani« na taj način da na njivi kolje žrtvu (kurban) čijim će se mesom pogostiti pozvani, među kojima i prodavac njive. To je, u stvari, lustrativna žrtva.

Pored opštih seoskih groblja, česta su i porodična ili rodovska groblja, sahranjivanje na svojoj zemlji, čega ima i drugde, ali ne u tolikoj meri. Možda je taj običaj donet ili preuzet odnekud, ali je danas karakterističan za Majevičane.

Dobro je poznat i kod Srba veoma raširen običaj stavljanja tzv. Haronova novca uz pokojnika: da se pokojniku u usta ili u odelo stavlja novac, ili da se baca u grob pošto se spusti mrtvac. Postoji taj običaj i na Majevici, ali je na Majevici još običaj da se prilikom pomena »trećine« (trećeg dana) ostavlja novac na prečki od krstače da bi se pokojnikova duša, koja luta, smirila.

Vuk Karadžić je objavio priču »Laža i paralaza«. Postanak i ulogu te priče u narodu objašnjava običaj kod majevičkih Srba: na večernjim poselima običaj je da »se nadlaguju«, izmišljaju priče sa neverovatnom sadržinom i da se takmiče u tome.

Mnoga su verovanja kod Srba, kao i kod drugih Južnih Slovena, o kugi, kao i mađijske radnje za odbranu od nje. Ima toga i na Majevici. Ali, tu ima i nešto posebno, majevičko, zajedničko inače i Srbima i Hrvatima u tom kraju. Naime, veruje se da kuga ne može tamo gde ima ostruge i da stoga treba imati ostruge u blizini kuće. To verovanje nije dosada zabeleženo u drugim krajevima, te je vrlo verovatno da je ono autohtono majevičko.

Svakako, da takvih posebno majevičkih elemenata ima i među veoma složenim pravilima o jedžecima (daćama za pokojnike), kao i među svadbenim i drugim običajima, verovanjima i umetničkom stvaralaštvu. Ali da bi se to tvrdilo, potrebno je, kao što smo već napomenulo, i bliže poznavanje susednih grupa.

Ipak, od svega je najvažnije da se majevički Srbi sami smatraju i osećaju kao posebna grupa. Do toga je došlo na taj način što oni žive generacijama u jednoj manjoj a izrazitoj predeonoj celini u kojoj su bili međusobno tesno povezani srodničkim i drugim vezama. Izgrađivanju svesti da su oni jedna celina, jedna grupa, najviše je doprinelo njihovo masovno učešće u NOB-u. Učešće u borbi je i drugde kod nas dovelo do stvaranja i učvršćivanja grupnog jedinstva, kao, npr., borbe za oslobođenje u ustancima 1804. i 1805. u Šumadiji i učešće u docnijim ratovima, stvaranje jedinstva Topličana od starosedelaca i novih doseljenika usled zajedničkog učešća u ratovima i u ustanku 1917, itd.

Na osnovu svega izloženog, majevički Srbi se mogu smatrati kao *predeona grupa*, koja je deo šire etničke grupe koju čine Srbi u kraju između zapadnog i južnog grebena Majevice, Drine i Save.

XIII. DODATAK: BELEŠKE O NARODNOM ŽIVOTU HRVATA I MUSLIMANA NA MAJEVICI

a) HRVATI

U pogledu na upotrebu alkoholnih pića i stav prema tome uglavnom je isto kao kod Srba i kod Hrvata katolika u Drijenči. Ranije, pre rata od 1941, bilo je sramota da se žensko opije, a mladić nije ni pio ni pušio pred ocem, pa se čuvao da otac i ne čuje da on to radi. Sad već ima da se opijaju i mladići i žene, a ima ih nekoliko iz sela, i to siromašnijih, koji su pravi alkoholičari i često se opijaju u Šibošnici.

Kod tih Hrvata je običaj da na Božić piju obavezno, pa da piju i žene i deca po 1—2 čaše kad se nazdravlja, ali ne da se tada opijaju. Običaj je na Veliki petak da se ništa ne jede nego samo da se pije crveno vino.

*

Hrvati u Drijenči kažu da ni rođaci u petom kolenu ne bi trebalo da se uzimaju, a dalje od devetog kolena (generacije) ne smatraju da su ikakav rod.

Nekolicina katolika Hrvata u Drijenči oženjena je iz Hercegovine. Jedan mladić služio 1922. rok u kadru u Ljubuškom u Hercegovini, pa odatle doveo ženu. Posle dolaze njene rođice u posetu joj i ostajale u Drijenči, jer je ovde bolji život: »udavale se radi drva i vode« (jer je donošenje drva i vode velik teret za žene u Hercegovini). Takvih ima sada u selu oko 15. Inače, momci iz Drijenče žene se iz svog sela (oko 1/2) i iz sela u zapadnoj podgorini Majevice (Breške, Obodnica i dr. — do Lipnice), a sasvim retko iz Zovika u severnoj podgorini Majevice.

Katolička crkva dopušta levirat i sororat. Pa ipak, kod Hrvata u Drijenči »ne bi to niko za živu glavu učinio«.

Kod Hrvata u Drijenči bilo je i po deset sinova u jednog oca, a bilo je kuća sa 30 čeljadi. U sadašnje vreme braća se dele čim im otac umre, tako da ni kod Hrvata nema više da su braća u zajednici. Franjo Tomić, imućan domaćin u Drijenči, imao dva sina. Nije hteo da ih deli od sebe nego kupio imanje u Vrbanji kod Vinkovaca (Slavonija) i tamo preselio jednog sina. Sin koji je ostao u selu bavi se više o stoci, a onaj u Slavoniji više o žitu; ta dva brata među sobom menjaju svoje proizvode.

I u Drijenči se govori, kao i kod Srba, *stara* i *mlada punica*. Nekoj ženi je muž njene sestre *svak*, ali je zaovin muž i njoj kao i njenom mužu *zet*; bratu je sestrin muž *zet*.

U pogledu roda u Drijenči je slično kao i kod Srba. U tom selu, npr., žive Jurići i Filipovići, koji vode poreklo od dva brata, i svest o tome je sveža i jaka. Jurići su izišli već na šesto koleno, ali se još Jurić nije oženio od Jurića, a bilo je bračnih veza između Jurića i Filipovića. I kod tih Hrvata je u običaju termin *rođak*, ali se rođaci računaju — smatraju samo do petog kolena, a posle se zaboravljaju.

Kosidba je u Drijenči najvažniji i najsvečaniji rad i obavlja se mobom. Prilikom svršetka posla, priređuje se veoma svečana gozba. Na toj gozbi kozbaši (najboljem koscu) pripada isečak s repom od pečene svinje. Gozba kad se dovrši okopavanje zove se *dokopanica*.

U Drijenči su trojica *prakanatura* (tj. prokuratora), koje između uglednih domaćina bira i postavlja župnik, paroh (koji je u Breškama), da se staraju o crkvenim poslovima u selu.

U Drijenči obično tuku mladića koji dođe iz drugog sela u ašikovanje; mladić iz drugog sela može se oženiti devojkom iz Drijenče samo ako ima dobre srodničke veze u Drijenči.

*

U Drijenči postoji i lično ime Živan, koje je inače veoma neobično kod katolika.

Običaj »prodavanja« deteta vrši se i u Drijenči. Vrše ga roditelji kojima umiru, »ne drže se« deca. Rado se traži Musliman da kupi dete, i on je onda »kao kum«, a dete »raste k'o nekršćeno«. Taj kum daje nešto novca roditeljima. Slabunjavo dete iznose na raskršće da mu bude kum ko prvi naiđe.

Ima toga i u Drijenči, kao i kod Srba, da dobri prijatelji uzajamno kumuju. Kumstva inače ima za krštenje, krizmu i venčanje. Ne mora biti isti kum u svim tim prilikama. Kumstvo se smatra kao blisko srodstvo. *Kum* je lice koje drži dete na krštenju, a to dete je njemu *kumče*. Lice koje kumuje na venčanju i lice kome je kumovalo među sobom su *kumovi*.

I u Drijenči se obavljaju, kao i kod Srba, *svadba* i *pilav*. Pilav nastaje uveče kad dođu svatovi i produžava se sutradan. Glavna ličnost u svatovima je *kum*, a posle njega *vojvoda*. Kum se obično uzima nov, a može da bude i onaj od krštenja (koji je kumovao mladoženji kad je krštavan). Za vojvodu se bira najlepši i najstasitiji mladić. On prvi dolazi na konju i podnosi izveštaj domaćinu, pa se vraća svatovima. Nekada on nosi i barjak; inače, bude poseban *barjaktar*. Ostali učesnici svadbene povorke su *sejmeni*: »Nije on vojvoda, on je sejmen«.

Na pilav se donosi »sprema«. To je *sprema pilavnica*.

Kad kum svede mladence, običaj je da mladići obilaze oko udžere gde su oni i da viču: »Mašala, mašala!« Međutim, termini »vukovi« i »čarojice« nisu poznati.

Ima u Drijenči toga da čovek ode u šumu, odabere neko tanko drvo i obeleži ga da mu bude ukopno drvo.

Veruju: ako padne ma i kap kiše u iskopanu raku prilikom pogreba, sutradan će biti i drugi mrtvac u selu.

Onima koji su kopali raku nosi se na groblje što da pojedu, pošto se zatrpa mrtvac.

Istoga dana kada i pogreb, tj. odmah posle pogreba obavlja se kod kuće *sedmina*. Ako je rđavo vreme, obavlja se u kući, a ispred kuće ako

je lepo vreme. Na toj posmrtnoj gozbi učestvuju susedi koji donose *spremu*.

Običaj je da žene *kukaju* za mrtvacem.

*

I u Drijenči se veruje da svaki čovek ima zvezdu i da padanje («sali se») zvezde znači smrt čoveka čija je; ako čovek pogodi na nebu svoju zvezdu, odmah umire zajedno s njom.

Značajno je da i kod Hrvata u Drijenči postoji verovanje o tri sveta, isto kao i kod Srba: oni u »donjem« svetu se opasuju ispod kolena, oni u »srednjem« — po sredini, a oni »gore« — negde po prsima.

Kad je »povodanj«, veruju da je negde *krv* prolivena, ili je žena bacila vanbračno dete da ga odnese voda, i povodanj neće prestati dok voda ne izbací to dete.

U Drijenči nije bio tako velik strah od muškaraca vampira, ali ako se žensko povampiri — onda beži!

Ranije bi ženi koja je slobodnija i ne bi se plašila da ide po noći govorili: »Ide ko stu'a!« Još bi je prozvali *čaratarušom* koja zna čarati.

Slušao sam u Drijenči kako se nekada verovalo da je bilo nekih demonskih *tukaca* (ćurana): pojavljivali su se noću i nestajali kad počnu da se javljaju petlovi.

I u Drijenči kažu da ne valja ložiti na vatru topolu (jasiku) da se ne kote buve i stenice.

Na grobovima se sadi sabljica (Iris). Kažu da se to radi stoga što se ona brzo prima i dugo se drži.

Priča se kako se Marija Terezija vozila na kolima. Slomila se osovina, i ona zakopala zlato koje je bilo na kolima. I, ono gori uoči Blagovjesti.

B. MUSLIMANI

Retki su i sada Muslimani na Majevidi i u okolini koji jedu ribu. Nisu jeli (i ne jedu) stoga što riba ima krst na lubanji. Muslimani u Nahviocima kažu da se riba uhvaćena ne sme klati dok je živa, nego se seče i prži tek pošto umre: nju su već zaklali pejgamberi strelom. Muslimani u Teočaku (izvan Majevice) love ribu i ulovljenoj ribi (zbog krsta) odmah odsecaju glavu.

I Muslimani proizvode rakiju i piju je. Od jednog Muslimana iz Koraja čuo sam priču o hodži iz susednog Čelića, koji je svojim seljanima propovedao da je grehota dati šljivu u rakiju. Jedne godine, nemajući kuda sa šljivom, i on je saspe u rakiju. Pitali ga seljani kako da on to uradi, a on im odgovori: »Veća bi bila grehota da sam pustio da propadne, nego što sam je stavio u rakiju«.

*

Muslimani Bašići u Humcima smatraju se rodom i ne uzimaju se između sebe, iako vode poreklo od dva sasvim različita pretka: od jednog muslimanskog doseljenika iz Budima i od drugog, domaćeg katolika.

Kod Muslimana su dopušteni bili i ranije levirat i sororat. Sororat je čest. Svast se uopšte ne smatra srođnicom.

Muslimani u Humcima i Nahviocima ističu i mnogo polažu na matrilateralno srodstvo i matrilinearno poreklo: »ženskiem podrijetlom«, »podrijetlo po majci«, ali na toj strani ne idu daleko. Inače, i kod njih se govori da se ne bi smeli uzimati (oni koji su u srodstvu) »do devetog koljena«.

U muslimanskim selima je skorašnji doseljenik *došlo* ili *novoselec*, što redovno ima prizvuk prezira i potcenjivanja.

*

Običaj je da se posmrčetu daje očevo ime.

Kod Muslimana u Bosni gotovo i nema narodnih imena. Međutim, na Majevici se susreću dva muška čisto narodna imena: Bjelan i Prizren (postoji i prezime Prizrenović). U Humcima je često i lično ime Novolija, verovatno sastavljeno od narodnog imena Novo i turskog nastavka *-li(ja)*. Smatraju da su Ibro i Ibrahim različita imena. Postoji žensko ime Minka, koje izgovaraju kao Milka. Kažu da je grehota davati deci »pejgamberska« (proročka) imena, ali je ipak veoma u običaju da se daju imena: Muhamed, Jusuf, Alija, Ibrahim.

Očeva mati je *bika* ili *nana*. Ženin brat je *šura*, ali je šurina žena i njemu i ženi *snaha*.

I kod Muslimana ima kumstva, ali je kod njih to *šišano kumstvo*.

Novo je u ovom kraju da i Muslimani zovu *kumom* prvog svedoka prilikom građanskog venčanja.

Prilikom redovne prosidbe u Humcima otac devojački se interesuje, u prvom redu, da li momkova kuća ima mlin (vodenicu). Ako to nemaju, neće im dati devojku. Jer, davanje ujma za mlevenje žita znači pravu ekonomsku propast. Sem toga, ako nemaju mlina, nevesta će imati da melje žito u žrvnjima, a to je težak posao.

Nekada je bio običaj da se uoči obreda nevestine »kne« (bojadanje kose i prsta na nogama i rukama kanom, knom) nevesti podrezuje kosa, prave »solufi«, a odrezana kosa se nosila u džamiju i stavljala na mimberu.

I u muslimanskim svatovima mora biti *čajo*.

Običaj je da se na sedam dana posle smrti nekog od ukućana, daje večera. Za tu večeru se sprema halva, koja se deli i susedima i familiji. Na četrdeset dana posle smrti priređuje se *tehvil*: skupe se žene i »uče«. U mesecu ramazanu deli se milostinja radi mrtvih (»fitri sadaka«). Na 2—3 sedmice pred Bajram seoski hodža odredi koliki će svaka kuća u selu dati prilog u novcu koji će se posle podeliti siromasima za pomen umrlih; to je *vitra*. Vitra se daje i za stoku (konje i dr.). Kad god se hoće, može se pozvati hodža da za pokojnika »uči« molitvu »jasine«, ali se to obično čini uoči Ramazana i Bajrama.

Muslimani obeležavaju grob znacima iznad glave i iznad nogu pokojnika. Odmah posle pogreba se stavlja zašiljeno kolje, bašluci (obadva se tako zovu). Docnije će se postaviti kameni stubovi, *nišani* (gornji i

donji), za ženskog pokojnika oba jednaka, a za muškog se gornji obično završava u vidu pokrivača za glavu (ranije turbana, sada fesa). Oba ta stuba su *glavnici*.

Nema običaja da se kuka za mrtvacem.

POSEBNI MUSLIMANSKI PRAZNICI

Više sam o tome saznao kako je u selu Koraju u severnoj podgorini Majevice, a tako je svakako i u Humcima i Nahviocima.

Trešnjarevo i *Bostanovo* su muslimanski narodni praznici u severnoj podgorini Majevice u vreme dozrevanja trešanja, odnosno bostana. U Šatorovićima bude veliki »vašar« na Trešnjarevo. Na te skupove odlaze i ljudi iz Majevice.

Ima toga (u Humcima) da se posti prvih deset dana u mesecu muharemu. I u Koraju kažu da je sevap postiti u muharemu. Ima ljudi koji radi *sevapa* poste u svakom mesecu muslimanske godine devet dana: po tri u početku, na sredini i na kraju meseca.

Muslimani jedu iznutricu od brava koji se zakolje običnim danom, ali se iznutrica od kurbanda, zaklanog na Bajram, niti jede niti se daje psu, nego se zakopa (Koraj). Koža od kurbanda može da se ostavi za klanjanje ili za sedenje. Na onoj koja je za klanjanje ne sme se sedeti (Koraj).

Ko hoće kolje kurban uoči Hadžijskog bajrama, kurban za mrtve, i to se meso deli. A na sam Hadžijski bajram se kolju obični kurbandi na izlasku sa jutarnje molitve u džamiji (Koraj).

Ne valja prati petkom, a nedeljom treba oprati makar šta, npr., bar muške čarape (Koraj).

*

Veruje se da svako ima svoju zvezdu i da padanje zvezde znači smrt onoga čija je, a da na mestu umire onaj koji pogleda svoju zvezdu na nebu. Inače, veruje se da je sretniji onaj ko ima sjajniju zvezdu.

U Nahviocima sam slušao da dole, ispod zemlje, ima *sedam katova svijeta*, ali nisam mogao da saznam ništa detaljnije o tome.

Veruje se da ima živih ljudi koji su kao neka vrsta svetaca. Takav čovek je onda *dobri* ili *evlija*. »Dobri« ili »evlija« može da bude u isto vreme prisutan na dva mesta. Bio jedan takav i u Nahviocima. On bi dolazio kući izjutra rosan, i žena sumnjala da on odlazi drugima. Jednom došao u selo neki hadžija sa strane i tražio toga čoveka po imenu — zvao se Ahmo Mustafić — i nazivao ga hadžijom. Govorili su ljudi da oni nemaju takvog hadžije. A on im onda ispričao kako je taj Ahmo kod njega na Čabi lično klanjao Bajram-namaz: kao »dobri« on odlazio tamo noću.

Mlinar je najgori (najgrešniji) čovek: on gazi hleb i krivo meri. O tome sam slušao u Nahviocima: Govorili o tome (tj. o mlinaru kao grešnom čoveku) ljudi u mlinu. Pošli odatle i došli do vode. Tu će da uzmu avdest. Naišao drugi, komšija, pa će im reći da tu ne uzimaju avdest nego da idu naviše, pošto je tu crklo krme i nije čista voda. Pi-

tali ga da li je on dobro video šta je crklo. On im rekao: »Jesam: krme!« — »Dobro je, kad nije mlinar!«

Muslimani u ishrani mnogo upotrebljavaju pekmez (sirup) od jabuka. Desi li se da u pekmez upadne miš, pekmez postaje ritualno nečist i nije za upotrebu. Ako se to desi, pekmez prodaju mlinaru. Kažu u Nahviocima da mlinar vara ceo svet, pa nije grehota podvaliti mu.

Kad neko nestane ili nekome nešto nestane (krađom i sl.), ide se hodži da on »klanja istihareta«. Hodža to klanja uveče, eventualno i 2—3 puta, i njemu će se u snu otkriti gde je nestala ličnost odnosno stvar, pa to sutradan kazuje.

Samo sam u Humcima slušao o oboravanju sela radi zaštite od kuge; drugde u Majeveci ne zna se o tome.

Od jednog Muslimanina iz Koraja sam slušao da se nekada i kod njih, kao i kod Hrvata u Drijenči, verovalo da se prikazuju *tuke* ili *tukci*, i to kraj groblja. Tuka skočila jednom na kola i konji se prepali.

Da bi prestao led, majka uzima malo muško dete i njim maše tri puta prema oblaku.

Muslimani u Nahviocima su u slučaju suše priređivali dovu (molitvu) na koju su pozivali muderise iz Brčkog i Tuzle. God. 1968. bila je dugotrajna suša, pa su majevički Muslimani i njihovi susedi priredili dove za kišu u više mesta.

Opšte je verovanje da je miš progrizao lađu Nuh-pejgambera (Noja), ali se na rupu smotala mrka zmija i tako sprečila prodiranje vode u lađu. Stoga ne valja ubijati mrku zmiju, a »sevap je« ubiti miša.

Veruje se: pošto se sahrani mrtvac, u grob mu prvo ulazi rada (pauk) i načinje mrtvaca.

Ne valja da se bije mačka. Ko ubije mačku, posle njegove smrti ta mačka mu dolazi u grob i vadi oči.

U Humcima i Nahviocima sam slušao predanja o šehu Sinan-babi i njegovom pobratimu, koji su sahranjeni u Srebreniku.⁵⁶

U Nahviocima sam slušao da je na Debeljači između sela Vražića i Brnjika bilo turbe u kom je bila sahranjena devojka koju su vodili svatovi i ona poginula, pošto su neki napali svatove da nju otmu. Pojedinci odlaze tome turbetu na zijaret (u posetu) i pale sveće, a prolaznici darivaju turbe.

Hudam je čovek koji zna šta ima u zemlji.

Veruje se da postoji *Hazreti Hrzum*, koji je dobročinitelj i ukazuje se dobrim i poštenim ljudima. Javlja se u vidu prosjaka, a može se pretvoriti i u Karavlašku i dr. Stoga ne valja odbiti prosjaka (jer je to možda *Hazreti Hrzum*). Ako mu se što da, on posle donosi svako dobro; a ako kažeš kome da si ga video, on odmah prestaje da donosi.

Ako na nekom grobu gori *nur* (fosforescencija), to je znak da je u tom grobu sahranjen pravednik.

⁵⁶ Mil. S. Filipović: *Turbe Šeh-Sinan-babe i Probrin grob u Srebreniku*, Članci i građa VI (Tuzla 1965), 151—155.

POSEBNI DEO

OPIS POJEDINIH NASELJA*

LABUDSKA

Naselje je veoma prostrano i veoma raštrkano s obe strane rečice Labudske, i to uglavnom niže njene izvorišne čelenke. Glavni delovi naselja su: Prelići, Jovići, Mitrovići, Ristići. U selu su svega 84 domaćinstva (i 1 bez muških članova).

Glavni su izvori u selu: Mašina voda (od nje teče Mašin potok), Begova voda, Studenac. Šume su: Kosica, Ravni gaj, Tanka kosa, Bubljička, Debela kosa. Zirati: Utrina, Travnjak, Luka, Jeldovišće, Potkućnica (ali nema kuće!), Mravinjci, Palučak, Torovi, Do, Stara kuća, Praulja, Četenište, Duga njiva, Užetina, Glibine, Baruša, Oraščić, Poljice, Topola, Seničište.

Po predanju, na teritoriji ovoga sela bila je velika hrastova šuma, izuzev u donjem delu sela, gde su polja. Tu šumu su krčili doseljenici i naseljavali se. U selu ima dosta uspomena na neke ranije muslimanske stanovnike, ali se ne zna kada su oni tu živeli, niti šta je bilo s njima. Te uspomene su, na prvom mestu, imena mesta u selu. Po predanju, česmu Mašinu vodu sagradio je neki Mašo, Musliman, a Begova voda se zove tako, jer se njom koristio beg Karo, po kome se zove i Karića vinograd (u Vukosavcima). On je na ćupriji naplaćivao za prelaz. Blizu Begove vode bio je nekakav konak (begovski). Značajno je da nema nikakvog muslimanskog groblja u selu.

Nema u Labudskoj nikakvih starinskih groblja niti drugih starina. Verovatno da je nekada pripadalo i Labudskoj srednjovekovno groblje na Zajednici (v. opis Vukasovaca). Glavno seosko groblje je kraj puta kosom, a pored toga ima groblja na više mesta u pojedinim zaseocima, npr. kod Gabeljića kuće (Gabeljići, Stjepanovići, Tošići, Mitrovići). Seoska »molitva« je na drugi dan Duhova.

Smatra se da su najstariji u selu po redu doseljavanja *Mitrovići* (16 dom., Lazarevdan). Zovu ih i Šake-Šakići. Starinom su iz Hercegovine. Kad su se doselili, u Labudskoj je bila šuma i preci su je krčili. Istovremeno s njima došli su iz Hercegovine Šakote, koji su otišli u Tobut i neki koji su otišli u neka druga mesta. Po jednom predanju, u Labudsku su došla tri čoveka: preci Mitrovića, Stanišića (ranije Popovića) i Simikića. Šukunded Simikića zvao se Babuka. — *Todorovići*, ranije (neki i sada) *Stanišići* (9 dom., Nikoljdan) su možda došli kad i Mitrovići. Doselio im se predak Todor iz Čipovića kod Zvornika, a po nekima iz Srbije. Njegovi su sinovi bili Jovo, Aleksa i Staniša. — *Jovići* (12 dom., Jovanjdan). U selu ih zovu i Ilići. Njihov su ogranak i *Gajići* (2 dom.). Prapraded Jovan Simić bio je rodom iz Dragunje kod Tuzle, odakle je došao kao momak i ovde se oženio. Jovan je našao u selu jednu vodu i ona se sada zove Dragunjska voda. — *Ristići* (9 dom., Jovanjdan), ranije Simići, a neke zovu Vrapci, zatim *Ivanovići* (2 dom.),

* Ovi opisi su rađeni poglavito 1962, 1967. i 1968, a brojno stanje domaćinstava u njima je, uglavnom, onakvo kakvo je bilo 1967.

Novakovići (1 dom.) i *Simići* (1 dom.). Njihov predak Simo bio je iz Hercegovine. — *Simikići* (9 dom.), *Spasojevići* (2 dom.) i *Prelići* (4 dom.) zajedničkog su porekla i zvani su i Erići (Jovanjdan, prislužuju Arhandelovdan). Iz Hercegovine došla braća Jovan, Todor i Đuro, i to najpre u Jablanicu, pa posle u Labudsku i u Vukasovce. Jovanovi sinovi su bili Simika, Spasoje i Risto (od kog su Radići). — *Stjepanovići* (3 dom., Jovanjdan), sa nadimkom *Gabeljići*. Od njih je bio knez Mihailo Gabeljić. Predak Gabeljića je došao curi u kuću. Starinom su Todorovići iz Hercegovine. Kazuju da je knez Mihailo Gabeljić dobio to ime po tome što je prošao pored neke vode Gabelje i doneo te vode kući u selo. — *Cvijetinovići* (7 dom., Jovanjdan) se dele na Jevtiće i Mitroviće. Predak Jevto se doselio verovatno iz Hercegovine. — *Stevići* (2 dom., Lazarevdan) su došli iz Vukosavaca. — *Ivezić* (1 dom.) rodom je (1904) iz Crnojevića Rijeke u Crnoj Gori. Naselio se pre nekih 40 god. kao rudar na krčevini. — *Maksimovići* ili *Sekulići* (2 dom.). Došao pre rata od 1914. Veljko iz Priboja ženi u kuću. — *Tošić* Tošo (1 dom.) došao iz Priboja oko 1920. u Gabeljiće ženi u kuću. — *Rakić* (1 dom.) došao oko 1930. iz Zlog Sela ženi u kuću. — *Nikolić* Lazar (1 dom.) došao iz Priboja oko 1930. ženi u kuću. — *Tanackovići* (2 dom.) su od Tanackovića u Loparama. — *Stjepić* Cvjetko (1 dom.) došao curi u kuću iz Lipovica pre 10 godina.

Bile su u selu 2 kuće Vičića (Lučindan). Odselili su se u varošicu Lopare i u Slovenačku.

LIPOVICE

Naselje je po kosama i stranama oko Lipovičke rijeke, desne pritoke Labucke; Lipovačka rijeka postaje između brda Zlatova i Petrovića brda. Selo je stešnjeno između sela Podgore i Priboja, rodovske grupe, kuća su visoko u stranama i na hrbatima kosa. Svega su u selu 93 domaćinstva.

Jedina voda — izvor — koji ne presahne u ovom kraju je voda na Balinu polju. Oko sela su šume: Ploča, Jelik, Osoje, Sastavci, Medljen, Molitvište, Mekota, Visočnik, Mala Strana. Zirati (njive i livade) su: Javor, Krčevina, Brezik, Luke, Jasike, Kupusići, Panjik, Oskruša, Ćirina njiva, Jaz, Mekota, Gaj, Jezero, Golo brdo, Popova njiva, Suvi do, Doline, Jezerska njiva, Duge njive itd.

Nekada je u selu živio neki pop, na kog je ostala uspomena u imenu Popove njive.

Na Molitvištu se obavlja seoska molitva na dan »Car Kostadin«. Groblje je u G. Lipovicama, a i neke familije imaju svoja posebna groblja.

Po predanju, na Balinu polju na Visočniku su bili »Madžari«. Na tom mestu bile su tri smokve (sada samo još dve), ali nisu mogle da dozru. Veruje se da na tom mestu ima i »zakopano blago«. Ima i džanarika koje su ostale od Madžara. »Mramorova« (stećaka) ima na tri mesta. Jedna nekropola je na Tojića jezeru, druga na Bjelanovića (To-

mića) jezeru. Neko pripisuje stečke Grcima, a neko Rimljanima; neki kažu da su od »bogomila« (što je uticaj škole). Na Balinu polju kod vode su neke »ognjištine«.

Najstariji rodovi u selu su *Tojići* i *Tomići*, oboji poreklom iz Hercegovine. — *Tomići* su poreklom od Gacka. U ovaj kraj su dolazili za hranom. Jovan Tomić (r. 1892) nabraja ove pretke: Ilija, Tešo, Toma, Lazar; doselio se Lazarev otac, dakle u drugoj polovini 18. veka. Oni su krčili. Od Lazarevih sinova Tome, Steve i Ilije su u selu *Tomići* I (6 dom.), *Ilići* (5 dom.), *Nikolići* (1 dom.) i *Stevići* (1 dom.). U Potraž su se ranije odselila iz Lipovica braća Sekula i Vid, sinovi Lazarevi, od kojih su tamošnji Sekulići i Vidovići. Svi slave Tomindan. Međutim, *Tomići* nisu homogeni. Uz njih su 3 dom. koja su, u stvari *Tomići* iz Lopara i vode poreklo od Dušana Tomića, koji je došao ženi u kuću, a od njegova potomstva su se tri porodice odselile u Vojvodinu. — *Tojići* (24 dom., Nikoljdan) su poreklom iz Hercegovine. Njihov su ogranak *Lukići* (8 dom.). — *Ristići*, zvani i *Hajdarovići* (4 dom., Tomindan), *Kojići*, (2 dom., Đurđevdan), (Donji) *Tošići* I, takođe zvani Hajdarovići (16 dom., Đurđevdan) — svi zajedničkog porekla od tri brata: Riste, Koje i Toše. Njihov su ogranak i *Prodanovići* (5 dom., Đurđevdan), prozvani po tome što se pradedu nisu »držala« deca pa, po ovdašnjem običaju, izneo novorođenog sina Spasoja na raskršće i »prodao ga« prvom prolazniku, pa on prozvan Prodan. Nisam mogao čuti ništa određeno o poreklu, sem da su odnekle doseljeni, od Prodanovića sam slušao da su po starini Beograđani, a od drugih da su iz Crne Gore. Od Ristića je neki otišao u Slavoniju još u tursko doba, a u novije vreme su selili u Priboj, Vukasovce, Tuzlu i Banju Luku. Kojića ima iseljenih u Vukasovcima. — *Stjepići* (6 dom., Jovanjdan) u G. Lipovicama su poreklom iz Hercegovine, ali je predak došao od Bogutova Sela; naselio ga Tošo Tošić, koji mu je bio »badžo« (pašenog). — *Tošići* II (9 dom., Nikoljdan) u G. Lipovicama su poreklom »iz Hercegovine od Livna«. Još su porodice: *Tomići* II ili *Matići* (9 dom., Nikoljdan); *Kovačevići* (1 dom.) su verovatno iz Vukasovaca; *Stevanovići* (1 dom.): otac je bio iz Tobuta; *Đukanovići* (1 dom.): otac došao iz Priboja ženi u kuću; *Krsmanović* (1 dom.), domazet u Stevićima, rodom iz Priboja; *Sekulić* J. (1 dom.) došao oko 1947. iz Potraži (Požarnica) »curi u kuću«. (V. *Tomići* I); *Mitrović* (1 dom.) došao iz Labudske ženi u kuću 1956; *Stjepanovići* (10 dom., Nikoljdan), predak Rado došao iz Hercegovine; *Pavlovići* (3 dom., Jovanjdan): predak Pavo prešao u Lipovice iz Jasika u Priboju.

PODGORA

Naselje se zove tako od 1955, a do tada se je zvalo Zlo Selo.

Naselje je oko izvorišne čelenke rečice Janje, a pojedini zaseoci su visoko po stranama i kosama. Kuća ima i u potoku i po stranama iznad njega, zatim i iza šume (i brda) Stolica. *Orlovine* su među dva potoka od kojih postaje Janja a ispod brda Okruglice; *Muzeli* ili *Muzelje* su desno od Janje, u strani a *Aćimovići* levo. U tim glavnim zaseocima kuće su u rodovskim grupama među sobom izdvojenim (tako u

Muzelima Simići, Rakići, Ilići, Stjepanovići). Manji su zaseoci: Petkovići, Mitrovići i Rožanj na istoimenom brdu.

Podgora je prostrano naselje. Ali, ono ne samo da je raštrkano, nego i na veoma vrletnom terenu; zaselak Rožanj je naročito zabačen i teško pristupačan.

Selo ima 114 domaćinstava.

Važniji su izvori: Spasovnica, Dumača, Brezovača, Stari ambar, Podić, Naćinovača (na Naćinoj njivi), Lučica. U Donjim Petkovićima na četiri mesta izvire slana voda. Njive: Volijerice, Brezovice, Stari ambar, Dulovina, Jabukovača, Kruškovača, Zajednica, Strane, Krčavina, Do, Stanara, Dumača, Zlatovo, Brezovice, Utrna, Čairac, Paulja, Bijela zemlja, Naćinovača, Jezero, Luka, Oskrušica, Smreke, Gajić, Viganj, Ota-ve, Rastovi, Bijele šljive, Dokinovača, Bareš, Međa — bašča, Kamenica, Brezova njiva, Šuplji do, Kozji do, Ravnješ, Suvati, Klisaljka, Strana, Brezovača, Siga, Selište, Duge njive, Zbjeg, Brezova njiva, Kalemi, Orlovine, Gaj, Begovište (z. i šuma), Debela lipa (z. i š.), Stolice (š.), Slatka kruška, Rakovac, Usjeline, Pod, Slatina, Klisaljka, Kolimer i dr. Po selu i oko sela ima mnogo šume, osobito na Zlatovu iznad sela.

U selu su dve stupe (valjavice), jedine u ovom kraju.

Po predanju, selo se najpre zvalo Dobrić. Ali, u tom selu nisu hteli da se pokoravaju i klanjaju Turcima. Kad je o tome obavešten sultan, on je rekao: »To nije više Dobrić, to je Zlo Selo«. Drugi vele da se selo zvalo Zlo Selo stoga što su se tu bili susreli i pobili muslimanski i hrišćanski svatovi i svi izginuli. Treći opet kažu da su Turci prozvali selo Zlim Selom stoga što su stanovnici tog sela ubili nekog Turčina blizu Busije.

Potes Utrna je, kažu, nekada bilo trnje, pa je iskrčeno. Na mestu Viganj nekada je bilo seosko zborište. Na jednom hrastu bio okačen javorov »lupatak«: lupanje u njega značilo je poziv na seoski zbor. U Orlovinama imaju njive Zbjeg. Nekada je tu bila šuma, a u tu šumu je bežao narod u vreme kuge. I u to vreme su u selu bili Srbi, među kojima i Rakići.

Jedan potes se zove Zajednica, između kuća Trišića i Stjepanovića — Aćimovića. Taj potes su oni zajednički obrađivali, i to tako da su ga jedne godine obrađivali jedni, a druge godine drugi.

Na mestu Brezovici, kraj drumu Tuzla—Priboj, ima oko 25 stećaka. Na jednom su kao ukras četiri spirale. Sem stećaka, ima i usađenih ploča. Stećaka ima i na mestu Rikovcu, kao i blizu sadašnjeg groblja... Prema Busiji ima ostataka od stare kaldrme. Kažu da je to cesta Proklete Jerine.

Tri su groblja: orlovsko (pod Orlovinama u sredini sela), muzeljsko (za Muzelje i zaselak Usjeline) i groblje na bregu Brezovicama.

Nekada je kod vode Spasovnice držana seoska molitva na Spasovdan. Mnoge kuće u selu su, kao i zirati, na skorašnjim krčevinama.

Terzići (4 dom., Nikoljdan) su možda najstariji rod u selu. — *Jovanovići* ili *Orlovci* (8 dom., Nikoljdan) u Orlovinama su veoma star rod u selu. — *Trišići* (12 dom., Nikoljdan) su jedan od najstarijih rodova u selu. Poreklom su od Bileće u Hercegovini. Bila su ih došla tri brata: Novica, Mitar i Trišo. Od Mitra su *Mitrovići* (5 dom., Nikoljdan), zvani

Đurđići. — *Simići I* (4 dom.), koji vode poreklo od Novice, kazuju nešto drukčije, — naime, da im je ded Novica bio od Trebinja. (Oni slave Lučindan.) Novica je imao dve ili tri sestre. Jedna se uda za Stjepana Stjepanovića (kog su ubili Turci), a druga, Keka, za Nikolu Stevanovića u Podgoru. Novičini su bili Milan i Radovan. — *Aćimovići* ili *Stjepanovići* (6 dom., Nikoljdan) poreklom su od Trebinja. Doselili se kada i Simići: Novica Simić je bio brat Keke od koje su Stjepanovići (Aćimovići ili Kekići). — *Milovanovići* su u zaseoku Livadama i stoga zvani i *Livadari* ili *Livađani* (3 dom., Jovanjdan). Jovo Trišić imao je mnogo zemlje, pa je doveo u selo Milanoviće iz Peljava i dao im zemlju. Bili oni siromašni, pa ih tetka uzela sebi. — *Petkovići* (8 dom., Nikoljdan) su starinom Predojevići iz Prerašća (Vrbica) u Gacku. Predak je, tobože, pobjegao što je ubio Smail-agu Čengića.⁵⁷ — *Spasojevići* (2 dom., Arhanđelovan): njihova pretka Simu doveo iz Tutnjevca ujak im Stanko, ded Petkovića, pošto su bili ostali siročad. — *Blagojevići* (4 dom., Nikoljdan), *Simići II* (8 dom.), *Ilići* (8 dom.) i *Rakići I* (5 dom.) vode poreklo od tri brata koji su došli iz Hercegovine. Ilića ima u Priboju (2 dom.), a Rakića u Tuzli, Priboju (1) i u Kuli u Bačkoj. — *Rakići II* (12 dom., Nikoljdan, neki prisluzuju Savindan) su, verovatno, poreklom iz Srbije. — *Stevanovići* (8 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Crne Gore. — *Manojlovići* ili *Novičići* (12 dom., Lučindan): praded im je došao iz Peljava od Jovanovića »curi u kuću«. — *Marković* (1 dom.): otac se doselio iz Čengića »curi u kuću«. — *Tomići* (2 dom.) su prešli iz Brijesta u Muzelje.

Nepoznato i neispitano: — *Jankovići* (1 dom., Nikoljdan): okolina ih smatra »starosedecima« i *Lazić* (1 dom.).

Mnogi su se iz ovoga sela odselili u Tuzlu.

BRIJEST

Naselje je u dolini gornjeg toka rečice Janje, a južno od velikog sela Priboja. Deli se na Gornji i Donji Brijest, koji se sastoje od velikog broja malih »sela«, rodovskih grupa kuća: Božići, Lakići, Radovanovići, Petrovići, Sarići, Ilići, Gajići, Dimitrići, Miletići, Tošići, Stjepanovići, Perići, Kojići. Naselje je uopšte veoma raštrkano po stranama i delom pored rečice. Jedan deo sela je visoko u strani ispod Jelice i veže za Rožanj i za Skakovicu. Uopšte, kraj je vrletan. Građenjem drumu Tuzla — Požarnica — Priboj — Bijeljina, koji prolazi kroz selo, njegov se položaj znatno popravlja.

Znatnije vode u selu su: Studenac, Vrelo Ilića i Vasina česma.

Zirati su: Lavići, Krušik, Lice, Veliki čair, Krčevine, Markovi čairi, Njivice, Ivici, Gajeva, Potkućnica, Smrečak, Panjik, Gornje njive, Oba-

⁵⁷ Ta priča glasi: Pranded kosio u Gatačkom Polju (za Smail-agu). Bilo je 80 kosaca. Pranded kosio ostragu. Smail-aga, na bijelom hatu, terao ga da kosi. »Ne mogu bolje«. A onaj ga udari kamdžijom i izbije mu dva zuba. Brat mu Kosta bio proto pod Ostrogom. »Eto ti moja šišana (govorio mu tobože proto). Sutra će Smail-aga doći da kosi sijeno, pa ga ubi i bježi meni pod Ostrog!« On ode tako i ubije Smail-agu. Imo dvoje dece. Kad: turski panduri zauzeli granicu i ne mogo pod Ostrog nego digne ženu i decu i doselio u Zlo Selo. Ukmeti se u Hadži Orhan-bega iz Trnave.

rak, Studenac, Luke, Oskruše, Polje, Raskršće, Ravni Zavid, Mramorje, Suvi Bukvik. Na Janji su mnoge vodenice. U selu je 95 domaćinstava.

Opšte je kazivanje da su nekada u selu živeli »Madžari« i da su oni pobjegli zbog zime. Seljani kazuju da još ima perunike koja je bila uz »madžarske« kuće. A poznaje se i kaldrma do na njihovo groblje uvrh Brijesta — na tromedi Brijesta, Podgore i Rastošnice, koje se zove Mramorje. To je groblje obraslo u šikaru. Na nekim spomenicima (po kazivanju) bili neki ornamenti kao polumesec i zmija. Imaju još 2—3 stećka, a ostale je narod razneo i upotrebio. Na Mramorju je ranije kopan sigast kamen. Po selu ima starih kućišta sa šljivama. Tomići imaju svoje groblje na Mramorju, a sa ostali se sahranjuju u groblju na Bandidjeri. Seoska molitva je u prvu nedelju po Spasovdanu.

Sada je u selu retko brestovo drvo.

Kazuju da su i ranije bile kuće, pa posle nastala velika šuma koju su krčili preci današnjih rodova.

Nazivi Vasiljeva njiva, Andrijina kuća i dr. čuvaju u sebi uspomenu na stare stanovnike. Jedna njiva se zove Zajednica, sada svojina Miletića. Ranije je tu bila neka kuća. Opšte je predanje da su se preci današnjih rodova u selu naseljavali na krčevinama, a smatra se da su Perići najstariji rod u selu. Drugi vele da se prvi od današnjih rodova u selu naselio Mrkonja, predak Radovanovića.

Radovanovići, zvani i Mrkonjići (6 dom., Nikoljdan). Predak Mrkonja je došao za turskog vremena iz Sandžaka sa neke tromede. Tvrde da je od njihova roda bio i Zeko Buljubaša. M. Milićević iznosi da se ne zna gde se rodio Zeka: po nekama u Novoj Varoši, a po drugima u »Spreči«.⁵⁸ Da je iz »Spreče«, to je sada sigurno, a to, opet, ne isključuje da su Mrkonjići poreklom od Nove Varoši, odnosno od Sjenice. — *Miletići I* ili *Vikarići* (12 dom., Jovanjdan). Njihovog pretka uzeo je »pod sina« Mileta Mrkonjić-Radovanović. — *Lakići* (11 dom., Arlijevdan, 4. IX). Predak Lako (praded starca rođenog 1895) došao je iz Vrbe u Hercegovini sa braćom Simom i Desimirom i naselio se na krčevini. S Lakom je bio došao i neki Lazar, predak Lazarevića, koji su izumrli. — *Sarići* (3 dom., Arlijevdan). Došli su iz Crne Gore pre nekih 100 godina. Nisu rod s Lakićima, iako imaju istu tu neobičnu slavu; ni imanja im nisu u vezi (Sarići su navrh Brijesta). Ima ih i u Tuzli i u Loparama. — *Petrovići* (9 dom.), *Pajići* (4 dom.) i *Kojići* (10 dom.) su jedan rod (slave Tomindan). Starinom su iz Vrbe kod Gacka u Hercegovini, odakle je došao Rikan sa sinovima Petrom, Pajom i Kojom. Bili su se najpre naselili u Jablanici, gde im se nije dopalo, pa prešli u Brijest. — *Božići* (5 dom., Jovanjdan). Pradedov ded im je došao od Jovića u D. Tobutu. — *Gavrići* (2 dom., Nikoljdan) su došli iz G. Priboja; ogranak su Gavrića-Popovića. — *Blagojević M.* (1 dom.) je došao iz Podgore ženi u kuću. — *Tojić S.* (1 dom.) je došao iz Lipovica ženi u kuću. — *Ilići* (8 dom.): došao Panto od Bijelića sa Žutavke kao uljez. — *Tomići* (9 dom., Đurđevdan) su se doselili u vreme kad je svuda bila »planina«. — *Stanojevići* (1 dom., Jovanjdan): predak im je došao iz Šetića

⁵⁸ Milan Đ. Milićević: *Pomenik* (Beograd 1959), 112.

kod Zvornika i bio u najmu kod Miletića — Vikarića. — *Maglajčevići* (2 dom., Đurđevdan). Predak Jovo doselio se iz Maglaja.

Nepoznato i neispitano: *Jokići* (4 dom.), *Gajići* (6 dom., Nikoljdan), *Dimitrići* (2 dom., Jovanjdan), *Stjepanovići* (3 dom., Jovanjdan), *Perići* (4 dom., Nikoljdan), *Miletići II* (5 dom., Nikoljdan).

PRIBOJ

Ovo prostrano naselje je u pravom smislu mešovito, kako po položaju tako i po tipu. Naselje se razvilo oko donjeg toka Labucke rijeke, oko rečice Janje, i oko njene desne pritoke Rastočke rijeke ili Brzave (oko 2 km uz tu rečicu). Zaseoci su, uglavnom, visoko po stranama, pa i u polju pored tih rečica. U novije vreme nastao je velik broj kuća duž drumu pored Janje i Brzave. Glavni su delovi naselja: Gornji i Donji Priboj, levo, odnosno zapadno od Janje, *Grujići* — okvirom polja levo od Janje i po stranama iznad njega, Gunjavci ili Džemat — duž Brzave, i Tasovci — desno, odnosno zapadno i južno od Janje, Jasike i Šimare. Uz te zaseoke ili pored njih su manje, u stvari, rodovske grupe kuća — »mahale«: Popovići ili Gavrići, Srijemci, Petrovići i dr. Posle prvog svetskog rata nastao je novi deo sela u Vojničkom polju pored Janje i drumu, koji se prvobitno tako i zvao, a docnije prozvan Kolubara — Kolubara, po ugledanju na Kolubaru u Brčkom (jer se očekivalo da će i tu da se razvije trg sa šljivom). Kolubara je, u stvari, urbani sektor u naselju: tu su crkva, osmogodišnja škola, veterinarska stanica, zemljoradnička zadruga (u njenoj zgradi smeštena je i jedna prodavnica, mesna kancelarija, berbernica, bioskop), pošta, pekara, dva kovača, obućar, stolar i jedna kafanica. U Kolubari su kuće u nizu samo s jedne strane drumu, u Džematu su delom razređene pored puta, delom po polju i gornjom ivicom polja; u drugim zaseocima rodovske grupe među sobom su raštrkane, a u njima kuće na okupu, dok su mnoge osamljene kuće posvuda raštrkane.

U naselju ima 365 stalno nastanjenih domaćinstava, ne uzimajući u obzir nekolicu službeničke porodice (nastavnici, veterinarsko osoblje i dr.).

Brda u selu i oko sela: Petrovića brdo, Rikića brdo, Vis, Zlatovo, Ravni zavid, Kameniti brijeg, Numera, Debelac, Mezgrajsko brdo, Jablan-grad (pripada Ugljeviku).

Glavni su izvori: Tomina voda, Đurina voda, Miloševac, Mijatovac, Bjeloševac, Ljubovna-Ljubovača, ali se domaćinstva, uglavnom, snabdevaju vodom iz bunara, čija je dubina 6—7, pa i 15 m.

Nazivi zirata: Luka, Do, Livada, Vis, Kalavra-Kalaura, Krčevina, Jankovac, Osjeka, Odžakovo brdo, Prošjeka, Selišta, Majstorovača, Labudanka, Prud, Ada, Šljivik, Kremenik, Plandište, Prdijača, Kalemi, Gaj, Četenište, Vinograd, Odžića bara, Pogorelica i dr.

Na Odžakovu brdu je u tursko doba bio neki »turski odžak«, i po tome se ono zove.

U Priboju ima neko staro groblje bez spomenika koje zovu »mađarsko«.

U Adama su živeli neki Muslimani. Prodali su svoja imanja Srbima, pa prešli u Teočak u »čapore« (gomile). Na nekadašnje muslimansko naselje čuva uspomenu u svom imenu i zaselak Džemat.

Aktivnih groblja ima na više mesta, preko deset: Tomića groblje, Petrovića groblje, Popovića groblje, Tasovaca, Grujičansko, Sremačko, Davidovića groblje, Crkveno (uz crkvu) i dr. Ranije su u crkvenom groblju samo sveštenici sahranjivani, sada i ostali.

Godine 1967—1968. građen je kroz Priboj novi drum Tuzla — Požarnica — Bijeljina. Niže crkve prilikom kopanja za drum nalažene su mnoge ljudske kosti. Ratko N. Milovanović našao je, pre nekoliko godina, na njivi Gušnjaku kod vode Miloševca pet mačeva (odneti su u Tuzlu).

Mramorja (stećaka) ima kod kuća Bogdanovića, kao i na Rustovima (obrasli trnjem). Kažu da su »od Rimljana« ili »madžarsko groblje«. Slišao sam da se Vojničko polje zove tako stoga što su se tu tukli »Mađari« s »nakim Ilircima«.

Kod kuća Stojanovića bilo je neko staro groblje (iskopavaju se kosti).

Priboj je stradao od kuge. Priča se kako je na prostoru od Semberije do vrha Majevice kuga napravila takvu pustoš da su ostale žive samo dve osobe, pa su se onda i te dve odselile. Na pustinju su dolazili novi stanovnici, i to iz Hercegovine.

Na Karauli (u Džematu) živeli su nekada Muslimani Mujagići, age. Do Džemata su njive Čarkovine, i tu su nekada bile »turske« kuće, koje su se preselile u Teočak i Sniježnicu.

Jedna njiva kraj reke se zove Krndija. Tu je bila vodenica Krndija.

Priča se da su na mestu Škriljevcu živeli neki Sremci, pa se to mesto i sada zove Srijemci, Sremačke njive. Kad su se selili, starešina se obzirao. Pitali ga zašto se obzire, a on rekao: »Obzirem se da Škriljevac ne ide za nama«. Inače, smatra se obično da su svi u Priboju starinom iz Hercegovine. Preci pojedinih rodova su se doseljavali na krčevinu, pa su onda obično pozivali i druge da se nasele. Tako je praded Bogdanovića dozvao nekog Veselina iz Rastošnice i od njega vode poreklo Popovići, od kojih je bilo mnogo popova. U okviru samog sela su živa migraciona kretanja u vidu prelaženja »uljeza« iz jednog roda u drugi. — *Gunjavci* ili *Gunjevci* je ime zaseoka i zajedničko ime rodovske grupe koju čine: *Radovanovići-Gunjičani* (4 dom.), *Stanojevići* (4 dom.), *Tomići* (14 dom.), *Bojići* zvani *Hajdarovići* (1 dom.) i *Jovići* (11 dom.). Starinom su iz Hercegovine. Svi slave Lazarevdan. Staro prezime je bilo veravotno Stanojevići. Iako su zajedničkog porekla, već se uzimaju među sobom. — *Bogdanovići* (17. dom.), *Jovići I* (6 dom.), *Jovanovići-Popovići* (1 dom.), *Petrovići I* (6 dom.), *Lukići* (4 dom.), *Rikići I* (12 dom.) i *Stojanovići* (5 dom.) su zajedničkog porekla (Jovanjdan). Njihov predak Teodor Gazeta je došao iz Gacka u Hercegovinu, posle Tomića, i naselio se na krčevini. Daljim poreklom su iz Pive i misle da su od istog roda u Pivi od koga je bio i Pajo Pivljanin. Neki kažu kako su iz Hercegovine doselila tri brata: Riko, Bogdan i Rado. (Od Rade su Petrovići, od Rike Rikići, a od Bogdana Jovići, Jovanovići, Bogdanovići i dr.) — *Tasovci* (11 dom., Arhandelovdan) su poreklom iz

sela Trešnjika kod Trebinja. Odatle su došli davno (pre 300 godina, kako kažu). Vaso Tasovac (r. 1899) nabraja ove pretke: Ostoja (rođ. 1870), Vaso, Ostoja, Božo, Nikola... Mitar. U groblju su prvi sahranjeni Mitar i Dimitrije Tasovac. Ogranak Tasovaca su *Lujići* (2 dom.). — *Mijići* (2 dom., Jovanjdan): doselio se je Mijo Plavšić (praded čoveka koji je 1902. imao 65) »ozgo«, iz Hercegovine, i naselio se u »planini« i krčio. — *Grujići*, veća rodovska grupa, čiji se je predak Gruzica doselio iz Hercegovine (jedan od dedova kazivao da su u Priboj došli sa Han-Pijeska). Ovoj grupi pripadaju: *Simikići* (14 dom.), *Gligorevići* (6 dom.), *Milovanovići* (12 dom.), *Marići* (4 dom.), *Jovići II* (10 dom.) i *Radovanovići* (2 dom.). Neki slave Lučindan, a neki Lazarevdan. Od Grujice vode poreklo i Jovanovići-Peračevići u Tobutu. — *Sekulići*, ranije *Gajići* (6 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Đurići* (2 dom.) i *Gajići* (9 dom., Đurđevdan), ranije Mijatovići: neki predak, možda i dalji od pradeda, došao je iz Hercegovine. — *Zeljići* (4 dom., Lazarevdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Mitrovići* (6 dom., Arhandelovdan): ded starca Blagoja (76 god.) došao je iz Hercegovine. — *Krsmanovići* (5 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Hercegovine. Od tog su roda bili i Krsmanovići u Brčkom i Beogradu. Ima ih u Maleševcima. — *Đukano-
vići* (14 dom., Nikoljdan) su poreklom »odozgo, sa gornjega kraja«, iz Hercegovine. — *Ristići* (14 dom., Jovanjdan), zvani i *Kondići*, starinom su od Mostara. — *Andrići* (5 dom., Nikoljdan): njihov praded Andrija Ero bio je poslednji koji je došao u Priboj iz Hercegovine, oko 1860. Mesto na kom se naselio i sada se zove Andrijino brdo. — *Gavrići* (8 dom., Jovanjdan), zovu se i Srijemci: prapraded Gavro se doselio iz Srema, možda iz sela Jamene (kuće su im u zaseoku Srijemcima na kosi iznad crkve). Neki vele da se zaselak zove tako stoga što su tu živela dva brata koji su odatle odselili u Srem. Ima ih i u Tuzli. Njihov ogranak su i *Radići* (4 dom.). — *Petrovići III-Stankići* (7 dom., Avramijevdan): praded im Stanko je došao iz Banjice kod manastira Tamne, a daljim su poreklom iz Hercegovine. — *Delići* (3 dom.) su od Delića u Peljavama, odakle su došli oko 1920. — *Petkovići* (2 dom.): otac bio rodom iz Podgore i u Priboju se naselio kao šumar. Okolina kazuje da su Petkovići poreklom iz Hercegovine i da je njihov predak »Petko Ero«, kad je došao, bio »druga vera« (Musliman). — *Bijelići* (3 dom.) su »dovoci« iz Tobuta. — *Dokić* (1 dom., Jovanjdan): otac došao sa »planine« iz Tobuta (sa Žutavke) ženi u kuću. — *Zarić* (1 dom., Nikoljdan) još za turskog vremena prešao iz Zlog Sela na begovsku zemlju. — *Krstić* (1 dom., Jovanjdan): oca im dovela majka iz Šetića kod Zvornika još pre 1878. — *Miličić*, u stvari, *Mirković* (1 dom.): oca im kao dete dovela majka iz Mezgraje, udavši se u ovo selo. — *Ristanovići* (2 dom.): ded im je došao iz Malešića kod Zvornika ženi u kuću, u Gavriće. — *Stevanovići* ili *Bešlići* (6 dom., Jovanjdan) navodno su doseljeni iz Hercegovine, a smatra se da su »kalavraškog porekla«. — *Radovanovići* (4 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Crne Gore. — *Simeunovići* (9 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Hercegovine. Od tog roda su i *Petrići* (6 dom.) i *Savići* (1 dom.). Predak Simeun je došao oko 1800. sa četiri sina: Jovanom, Perom, Savom i N., koji je posle otišao u Tobut pod Debelac. Jovanovi potomci se zovu Simeunovići. — *Radojevići* (2 dom., Arhande-

lovdan): otac došao iz Lopara ženi u kuću. — *Dokići* (5 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Ostojići I* (6 dom.,) su poreklom iz Hercegovine. — *Ostojići II* (4 dom., Nikoljdan) su takođe iz Hercegovine. — *Kovačevići* (1 dom.), su od Kovačevića u Gacku. — *Nikolići* (7 dom., Nikoljdan) poreklom su iz Hercegovine. — *Radovanovići-Živanovići*, zvani i *Muzeljevići* (6 dom., Nikoljdan) u Petrovićima u G. Priboju su doseljeni iz Muzelja. — *Stevići* (2 dom., Nikoljdan): otac im je bio od Trišića u Zlom Selu i došao curi u kuću. — *Tošići* (2 dom.): otac im došao iz Labudske curi u kuću pre 1914. — *Ristić Mil.* (1 dom.) došao iz Lipovica. — *Cvjetković-Četković Milan* (1 dom.) je od Delića u Peljavama: došao na kupljenu zemlju. — *Dorđić Đ.* (1 dom.) došao iz Lokanja ženi u kuću. — *Rakići* (2 dom.): obojica došli iz Podgore ženama u kuću. Oni su od Rakića koji su poreklom iz Hercegovine. — *Ilić-Rakić Rado* (1 dom.) došao iz Peljava ženi u kuću. — *Popović Ratko* (1 dom.) došao iz Tobuta pre deset godina ženi u kuću.

Nepoznato i neispitano: Vasilići (4 dom., Arhandelovdan), stari rod u selu; *Miljanići* (5 dom.) i *Davidovići* (3 dom.), zajedničkog porekla, jedna »familija« (Jovanjdan); *Stjepanovići* (2 dom.); *Babići* (6 dom., Jovanjdan); *Rikići II* (5 dom.); — *Petrovići II* (8 dom., Jovanjdan); — *Milić R.* (1 dom.). — *Ilići* (12 dom.).

Nedžad Hadžidedić zapisao je da su *Stevanovići II* (5 dom.) i *Panići* (7 dom.) jedan rod (Jovanjdan). Ilija Stevanović (63 god. u 1967) kazuje da je u Priboju bio i njegov peti predak Nikola, i da je njega umorila kuga. Stevanovići i Panići se ne uzimaju.

PELJAVE

Prostrani hatar ovog naselja je po kosama i stranama ispod brda Numere i Visa koje se spuštaju prema istoku do rečice Janje, koja deli selo od Mezgraje. Naselje se deli na dva glavna dela: Stankiće i Deliće ili Urumoviće. Stankići su na kosi (»brdu«) od Numere pa sve do Janje, kao i po stranama ispod grebena te kose — sve do Janje. Stankiće od Delića-Urumovića deli potok Peljava koji izvire ispod same Numere i sliva se u Janju. Kao i Stankići, i Delići se sastoje od većeg broja rodovskih grupa, ali su ove među sobom udaljenije nego u Stankićima. Selo ima 153 domaćinstva.

U selu i oko sela su brda i šume: Numera (bili rovovi 1914)), Bareš, Vis (granica prema Priboju), Panjik, Bukvik. Glavne su vode u selu: Ljubovac, Dikina voda (napuštena), Anića voda, Gavrića voda, Rikića izvor. Ima i puno kopanih bunara. Potesi u selu: Travnjak, Krčevina, Ada, Mirkovac, Jankova bašča, Vis, Osoje, Vinograd, Velika njiva, Cerik, Palučak, Strana, Zidina, Donja njiva, Grobovi, Simića njiva, Gujiščina, Paradžije, Glog, Duga njiva, Lučice, Slatine, Prošeklica, Dojnja njiva, Potkućnica, Dedov lisnik, Čajerina, Zobište, Četenište, Vidina njiva itd.

Selo je postojalo pod istim imenom u 15 veku (v. str.).

Po predanju, u šumi Grabovima bilo je neko starinsko groblje, ali više nema nikakvih znakova od groblja. Nađe se samo poneki manji otesan kamen. Kažu da su tu bili »rimski« grobovi. Oko 1930. Vasilije

Delić je, krčeći u šumi, iskopao čup starog novca. U šumi na Rustovima, na međi prema Priboju, ima nekoliko stećaka.

Opšte je predanje da su nekada u selu živeli »Madžari«, pa se njima pripisuju i stećci.

Priča se da je selo stradalo i od kuge, i to od »šarene«, koja ipak ostavi ponekoga, dok »crna« satire sve. Pomrli od kuge su sahranjivani u starom groblju. Ded Cvijana Živkovića pričao je kako se dešavalo da bude sneg i u leto i da bude i takva suša da se isuši drveće po poljima. Tada bi dolazila hrana iz »Rumunske« na skelu, pa je delili.

U toku drugog svetskog rata i Peljave su popaljene.

Dva su seoska groblja u naselju: jedno u Stankićima, koje je starije, i drugo u Delićima, u kom je prvi sahranjen Simo Gavrić 1919. Mirkovići su se izdvojili još za vreme austrijske okupacije i zasnovali svoje posebno groblje u šumi blizu svojih kuća.

Seoska »molitva« je u junu, u nedelju po Trojstvu.

Viruje se da je prva kuća (tj. od najnovijeg stanovništva) bila u šumi Paniku. Tu je i danas šuma. Doseljenici koji su dolazili krčili su. Svi u selu su bili čifčije: kako bi koji iskrčio, obraćao se nekom agi za pristanak da mu bude čifčija.

Prvobitno su Peljave bile uz Priboj i bio im je zajednički knez. Dok je postojala opština Priboj, bile su u njenu sastavu. Ta je opština rasformirana 1955. i tada su Peljave dodeljene opštini Ugljeviku, a od 1957. su u opštini Loparama.

Najstariji doseljenički rod u selu su *Živkovići-Stankići*, čiji su ogranci: *Živkovići* (7 dom.), *Tekići* (7 dom.) i *Nikolići* (1 dom.). Sve je to izišlo »iz Živkove kuće«. Slave Mratinjdan. Cvijan Živković (rođ. 1904) nabraja ove pretke: Gavro, Pero, Živko, Petar, Stanko, koji je došao iz Hercegovine. — *Antići* (2 dom., Đurđevdan) su ogranak Antića u susednom Tobutu, ali ih smatraju kao da su »starosidioci« u ovom kraju. — *Delići*. Prvi od njih je došao u Peljave u 18 v. Urum, predak Delića (Urumovića) i on je krčio šumu (šuma je bila u selu do oko 1940). Zauzeli su najbolju zemlju u selu. Ipak, postali su kmetovi Mehića iz G. Tuzle, a posle su se smenjivale age iz Teočaka, Zvornika i Lokanja. Urum je bio od Bileće u Hercegovini. On je navodno imao sinove Četka, Mirka, Deliju i Peru, od kojih vode poreklo »familije«: *Četkovići* (19 dom.), *Delići* (28 dom.), *Perići* (8 dom.), *Mirkovići* (10 dom.), *Gavrići-Đukići* (1 dom.), *Ivanovići* (5 dom.). (Svi zajedno su »loza«.) Perići i Delići su do pre 50 godina bili jedna familija, a sada se već uzimaju među sobom. Svi slave Pantelijeve. Jedna grana Delića se zvala i Tomići — po jednom pretku. Od Delića ima iseljenih u Mezgraji, Loparama, Tuzli i Beogradu, Perića ima u Tuzli i Sarajevu, a Četkovića u Tuzli i Beogradu. Predak Mirkovića je došao posle Uruma, ali je bio od istog roda u Hercegovini. Pojedinci iz ovog velikog i veoma uglednog roda kazuju i nešto drukčije o svom poreklu. Neki kažu da se onaj predak koji se doselio zvao Gavro Urum i da se tako zvao što je bio »iz Ercegovine iz Urumlije«. (Sahranjen je u starom groblju.) Po Tomi, unuku Gavrinom, Delići su se prezivali i Tomići. Taj Toma se zatekao u selu kao knez kad je Austrija došla u Bosnu (1878), a njegov otac Tešo je bio oborknez. Neki kažu samo da su Delići došli iz Uruma, što

nije nimalo tačno. To predanje čuva samo neke aluzije na Urumlju, o kojoj na Majevici uopšte nema tačnih predstava. Urumovići su, svakako, prozvani po pretku koji se zvao Urum: kod Srba u Požarnici, u podgorini Majevice, u upotrebi je lično ime Urum, a u Peljavama tako izgovaraju ime Hurem, koje je u običaju kod Muslimana u obližnjem Teočaku. Cvijan Delić (r. 1901) nabraja ove pretke: Pero, Milovan (r. 1830), Toma, Tešo, Gavro Urum (ili Gavro-Urum). Prema tome, njihovo doseljavanje pada u vreme oko 1760. Tešini sinovi su bili Četko, Ivan i Mirko; Toma je imao Gavru i Peru. Vrlo je zanimljivo ovo kazivanje: Urum je bio Musliman i imao sina Sefera (što bi se moglo objasniti da su došli kao prividni Muslimani, dvoverci). Sefer se nije ženio i živio je u jednoj kući sa nekim koji je bio od Antića, koji mu je bio kao pobratim, i takođe neženja. Živeli dugo, čupali tuđe ograde za vatru. Jedno jutro našli ih mrtve: veruje se da su jedan drugog ubili. — *Lujići* (2 dom.), ranije Petrovići, i *Mijatovići* (3 dom.), koji se tako zovu tek od drugog svetskog rata. Jedan su rod — Lujo i Mijat su bili braća — i slave Arlijevan, sv. Agatonika — 4. IX. Poreklom su iz Hercegovine. — *Jovanovići* (6 dom., Lučindan) su veoma staro »koljeno« u selu nepoznatog porekla. Zajedničkog porekla (jedna »familija«) su i *Vićići* (1 dom.) i *Radić M.* (1 dom.). — *Blagojevići* (8 dom.) i *Mićići I* (12 dom.) su jedan rod (slave Jovanjdan sada) i ogranak od Bobara u Loparama: došla odatle udovica sa sinovima. — *Obrenovići* (2 dom.) i *Mićići II*, »gornji Mićići« (7 dom.), nekada svi zajedno Krstići (Lučindan), ali je Krsto bio Obrenov sin. Došli su posle Živkovića, i to iz Crne Gore. Zovu ih i Lisice. — *Simeunoviće* (13 dom., Nikoljdan) zovu i Kneževići, jer je neki od predaka bio knez. Verovatno su zajedničkog porekla s njima, odnosno njihovi su ogranci *Ilići-Rakići* (10 dom., Nikoljdan) i *Bojići* (4 dom., Nikoljdan). — *Radići* (4 dom.): otac im je bio »dovodak« od Trifkovića u Tobutu. — *Benovići* (2 dom.): otac im je došao za vreme Austrije iz Ugljevika ženi u kuću. — *Dragičević P.* (1 dom., Pantelijevdan i prisluguje svoju staru slavu Đurđevdan) je došao ženi u kuću iz Čaklovice u Rastošnici.

TOBUT

Tobut je prostrano naselje istočno od Vukasovaca a severno od Priboja, po istočnim ograncima Majevice. Na istoku dopire do rečice Janje, pa je delom i prelazi (zaselak Trnjačka). Kroz Tobut protiče rečica Rijeka, koja nastaje od više manjih potoka, i uliva se u Janju. Glavna pritoka Rijeke je potok Triješnica, s leve joj strane. Pošto je naselje prostrano, veće od Jablanice, zovu ga »Mali Teksas«.

Od Puškovca ga deli brdo Udrigovo, od Maleševaca Vis i Pantin potok, a od Bogutova Sela Hajdukovo brdo.⁵⁹

Ima više zaselaka: Gornji Tobut, Donji Tobut, Panjevići ili Panjevci, Udrigovo ili Novo selo, Trnjaci (pored drumu Lopare — Priboj) i Trnjačka. U tim, opet, zaseocima postoje manji zaseoci, rodovske grupe kuća, koje se i zovu po odnosnim rodovima, npr.: Jekići, Bijelići i dr. Selo ima 396 domaćinstava.

⁵⁹ Prozvano je po Jovici hajduku, koji je bio iz Tobuta.

Otprilike u sredini naselja je stenoviti breg Dželića brdo. Po selu i oko sela su brda: Osinak, Zakršćeni cer,⁶⁰ Debelac, Pirjanovo brdo (po čoveku čiji je nadimak bio Pirjan), Jekića brdo itd. Po tim brdima, kao i inače po selu, ima mnogo šume.

Mnogo je izvora po selu. Glavni su: Rakovac, Jelića voda, Milanova voda, Trifikovića voda, Šamanovac,⁶¹ Mirkova voda, Mijatovac, Mićića voda i dr. Mnogo je i bunara.

Njive (i po njima mnoge livade): Mijatovac, Zakršćeni cer, Labare, Polja, Kalinci, Tobudinovac, Jelov potok (nekada bila jelova šuma), Boce, Mićića njive, Savića bare, Veskovac, Mićino brdo, Tunjice, Luke, Krčevina, Kalem, Kerovića polja, Brezovica, Bregovi, Gunjišta,⁶² Duge njive, Strana, Šakotića polja, Kameni brijeg, Svjetlika, Šasjeke, Zobine, Baščanovo brdo, Čakrac, itd.

Tobut je staro naselje; pominje se u 15. veku (v. str. 15). Po njemu ima i stećaka. Ima ih na Svjetlici (na međi sa Vukasovcima i Labudskom), u Šakotićima kod Bijelića groblja, na Triješnici prema Peljavama (»grčki«?). Na brdu Mramoru je »madžarsko« groblje (verovatno stećci). Kod Petkovića kuća pod bregom Mićića han, kraj drumu Lopare — Priboj, na imanju Petkovića je manja srednjovekovna nekropola sa devet stećaka od konlomerata i peščara. Svi su na sleme. Ima i jedan stub, visok iznad zemlje oko 130 cm. Pri vrhu stuba je usečen krst. Na jednom od tih stećaka je natpis koji se danas teško čita. A na jednom drugom je ozgo u reljefu mač, a na čeonim stranama su dvojne spirale. Jedno mesto na Udrigovu se zove Madžarsko groblje, ali se ne poznaje groblje.

Opšte je kazivanje da su ovde nekada živeli »Madžari« i da su oni otišli zbog dugotrajne zime. U Tobutu kazuju kako u selu Puškovcu i sada izvlače zemlju i kreč na mestima gde su »Madžari« pekli ciglu (!) i time gnojili voće. »Madžarima« se pripisuju i aktivnosti iz 19. veka: naime, priča se kako su bile velike šume i kako su »Madžari« u njima pravili »lug«; u Puškovcu kažu da ima očuvan kazan. Radi se, u stvari, o izradi potaše, koju su u 19. v. u bosanskim šumama izrađivali radnici sa strane.

Priča se i kako je kuga »trla« selo. I tada su u selu živeli Srbi.

U selu je nalažen starinski novac: jednom prilikom ćup sa 1.400 kg novca, koji je sada većinom u Muzeju u Tuzli. Jedna njiva se zove Misa. Na njoj se ne može duboko orati, jer se nailazi na kaldrmu. To mesto se zove i Džamište, jer je tu bila džamija. Bili su u selu i konaci i čardak. Prof. Branko Savić (rodom iz Tobuta) našao je tu bronzanu statuetu.

Priča se kako su prema Puškovcu bili neki »Arnauti«. Mesto se zove Arnautske Kolibe. Imali su stada ovaca. Na tom mestu je vetar izvaljivao stare bukve ispod kojih su u zemlji bile cigle veće i deblje od sadašnjih, ali pravougaone; ima tu i kreča.

⁶⁰ To je vis na kom je bio veliki cer. Neki kažu da je prozvan po tome što su tu hajduci bili načinili vodu i zakrstili cer. Ranije se to zvala Mamutova voda. Drugi kažu da je cer bio obeležen za vreme Austrije kao triangulaciona tačka.

⁶¹ Šamanovac je prozvan po Šabanu, čija je to nekada bila zemlja.

⁶² Nekada tu bilo gumno.

Neki kazuju da su u selu stanovali Muslimani koji su se povukli u G. Tuzlu, Teočak i Čelić. U selu neki nazivi mesta nesumnjivo pokazuju da je bilo u selu Muslimana.

O postanku zaseoka Panjevića (Panjevaca) kazuju: Bio Jovo Panj. Imao sedam sinova. Svaki od njih imao šišanu (pušku). Došao u selo vladika iz Tavne. Pitao gde može noćiti. Uputili ga na Jovu Panjevića. Lepo ga Jovo dočekaao. Zaklali kozu jalovicu. U noći sinovi Jovini mu ispraznili zlato iz bisaga što je bio skupio. On otišao i prokleo ih (»kletav«). Ti Panjevići su pomrli sem jednog, i od njega su sada četiri kuće Jekića. Kažu da je Jovo Panj bio od Gacka.

Vidakova pećina u selu prozvana je po Vidaku Vasiću, koji je tu čuvao krmke i u pećini noćivao.

Selo ima više groblja: Mičića groblje, Ajdukovo groblje, Tobutsko groblje (za Srednji i Donji Tobut), Petrovića groblje (od oko 1940), Bijelića groblje, Prelića groblje, Trnjačko groblje, Triješnica, u Panjevcima i dr.

»Molitva« seoska je »drugi Uskrs«, tj. drugi dan Uskrsa.

U selu su škola od 1934, crkva od 1937. Ima i jedna prodavnica ZZ iz Lopara.

Opšte je predanje da su rodovi u selu, sem najnovijih doseljenika, većinom poreklom iz Hercegovine i da su im preci kad su došli krčili šumu. Jedino Josipovići ni pre 50 godina nisu umeli ništa da kažu dru R. Jeremiću odakle su poreklom. Priča se kako je nekada u selu bilo samo 5 kuća, a da su među tih pet bili Bijelići, Pekići i Lukići.

Bijelići (10 dom., Đurđevdan). Poreklom su iz Hercegovine. Od tog roda je bio Toma Hajduk. Mnogi od Bijelića su se iselili u Tutnjevac i Zabrđe. — *Jekići* (5 dom., Đurđevdan). Praded im Jovo Panj je došao iz Hercegovine (od Gacka) na krčevinu. Ima ih u Brčkom, Bijeljini i dr. — *Pekići* (11 dom., Petrovdan) su poreklom iz Hercegovine (neki kažu: iz Crne Gore). Došli su od Gacka predak Pero sa dva sina i snaha mu Petra (od brata) sa tri sina. Bili su se zaustavili u Požarnici, i od njih su tamošnji Pelemiši. Bili su »podrijetlom« Stojanovići, a sada većinom Pekići. Ima ih i u Sremu. Neki vele da nisu rod sa Pekićima u Kozjaku. — *Lukići* (Nikoljdan). Zovu se i Makivići. Doja Lukić (82 god.) kaže da je došao njegov šesti predak pravo u Tobut, — dakle, oko 1735. — 1760, i to ispreko Drine (od Gučeva). A došlo ih pet braće iz Hercegovine: Luka, Anto, Vaso, Jovo i Tanacko. Tanacko je umro bez potomstva, a od ostlih vode poreklo: *Lukići* (3 dom.), *Antići* (1 dom.), *Vasići* (8 dom.) i *Jovići I* (1 dom.). Vasića ima iseljenih u Bijeljini i na Capordima, Lukića u Loparama i u Banatu, a Antića u Beogradu i Loparama. — *Dželetovići* ili *Dželići* (Đurđevdan) su poreklom od Gacka u Hercegovini. Branko Dželić (r. 1928) nabraja ove pretke: Tomo, Spasoje, Tomo, Despot, a došao je i neki još dalji predak, dakle u 18. veku. Predak koji je došao bio je dobio nešto čistog zemljišta, ali je više iskrčio. Bila su ih došla tri brata, ali su posle dvadeset godina boravka u Tobutu dvojica otišla: jedan u Bogutovo Selo (i od njega su tu Despotovići) i Čadavicu. Danas su u Tobutu od ovog roda: *Despotovići-Dželići* (4 dom.), *Todorovići I* (10 dom.) i *Maksimovići* (7 dom.). — *Josipovići* (3 dom., Arhandelovdan), jedan od najstarijih rodova u selu, poreklom su iz Her-

cegovine (po drugima nepoznatog porekla), ali im je predak došao posle Vasića. Bili su navodno u selu još jedni Josipovići, koji su bili iz Hercegovine, ali su izumrli. — *Prelići-Prelovci* (13 dom., Jovanjdan) su veoma star rod u selu, ali vode poreklo od pretka koji je došao iz Labudske ženi u kuću. Za njih je pok. dr. R. Jeremić zabeležio još pre prvog svetskog rata da se govori da su starosedeoci!⁶³ Od njih su i *Cvijetinovići* (7 dom.) među Dželićima-Todorovićima. — *Stjepanovići I* ili *Marići* (7 dom., Arhandelovdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Šakotići* (22 dom., Lazarevdan) su došli iz Hercegovine, ali treba da su daljim poreklom iz Kolašina. Preci su sa sobom doneli iz Hercegovine pušku pećanku. Iz Hercegovine su krenula dva brata najpre na Caparde, pa je jedan ostao u Malešićima kod Zvornika. Iz Tobuta su se selili u Lopare, Pirkovce, Milino Selo, Bukinje i Brčko, a odranije ih ima i u Suhom polju kod Bijeljine. — *Boškovići* ili *Ere* (2 dom., Đurđevdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Kovačevići* (7 dom., Srđevdan) su poreklom iz Srđevića kod Gacka. Došao je odatle Josip, prapraded Živojina Kovačevića (r. 1932). Po tradiciji su kovači, a bavili su se i popravljanjem pušaka. Kada je u Tobut došao praded Kovačevića (koji se rodio 1848), u selu je zatekao četiri kuće, među kojima su bili Šakotići, Jovičići, Jekići (Panj); svi su ostali došli posle. Ima ih iseljenih u Loparama, Milinom Selu i Beogradu, a kao Lazića u Tutnjevцу. — *Medići* ili *Medići-Antići* (30 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Like. Bila su došla tri brata: Anto, Jovo i Jevto. Zajedničkog porekla s njima su *Jovići II* (11 dom.) pod Osenjkom kod crkve u D. Tobutu i *Jevtići* (3 dom.). Među Medićima je 1 dom. od Radovana (*Radovanovići*), kog je dovela majka iz Šetića od Zvornika, preudavši se u Mediće. Neki Jovići vele da su poreklom iz Hercegovine. — *Kerovići* (3 dom., Jovanjdan) s ogrankom *Tešićima* (11 dom.). Poreklom su iz Hercegovine i verovatno da je nastarije prezime Tešići. Razna su nagađanja o postanku prezimena Kerović. Bili su u Tobutu i pre neke kuge. Od Kerovića su i *Gavrilovići* (2 dom.): neki Gavriilo prešao u Trnjake curi u kuću. Kerovića ima iseljenih u Tuzli, Banovićima i dr. — *Maksići* (1 dom.). Od tog roda je bio hajduk Jovica, čiji se potomci sada zovu *Jovičići* (2 dom.). Zovu se i Hajdukovići. Zajedničkog porekla su s njima i *Mitrovići I* (6 dom.). — *Ostojići* (3 dom., Nikoljdan) su starinom iz Hercegovine. — *Aćimovići* (2 dom., Arhandelovdan) i njihov ogranak *Stevići I* (5 dom.): peti predak Aćimovića (zabeleženo 1938) je došao iz Puškovca. Ima ih iseljenih u Tuzli, Bijeljini, Zenici i dr. — *Radovanovići* (5 dom.) su starinom iz Hercegovine; najpre su bili u Bogutovu Selu, pa ih je u Tobutu naselio Gligor Pajkanović iz Vukasovaca, — dakle, u prvoj polovini 19. veka. — *Trifkovići* (6 dom., Đurđevdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Mićići* (7 dom., Jovanjdan). Predak je došao »ozgo od Kladnja«, a inače su starinom iz Hercegovine. Od Mićina brata Ilije su *Stjepanovići II*, a od Riste *Lukići II* (3 dom.). Mićića ima iseljenih u Tuzli i u Banatu. — *Simanići* (8 dom., Jovanjdan) su starinom Bjelice iz Korita. Došla je Simana sa braćom od kojih vode poreklo Savići i Savići-Jokovići. — *Sävići* (14 dom.) i *Sävići* (3 dom.) su jedan rod (Nikoljdan).

⁶³ R. Jeremić: Nav. rad. 152.

Poreklom su iz Hercegovine. Savići se zovu po prababi ili šukunbabi Savi. Ima ih u Pirkovcima, Tuzli i Brčkom. Ogranak Savića su *Petrovići* (6 dom.). — *Stevići II* (3 dom., Nikoljdan) su poreklom iz Crne Gore; — *Jokići* (5 dom., Jovanjdan), nazvani po prababi Joki, i *Radonjići* po pradedu Radovanu, starinom su od Gacka u Hercegovini. Bila su došla tri brata iz Hercegovine: Radovan, Mitar i Vaso. Jokići su od Radovana. Od druge dvojice nema muškog potomstva, i na njihovoj zemlji su pomenuti Radovanovići iz Bogutova Sela i Stevići. Jokića ima u Loparama i dr. — *Zarići* (4 dom., Nikoljdan). Okolina tvrdi da su poreklom Muslimani. Kad su došli u Tobut »tetka i tetak Mujo«, tu su se posrbili da se izjednače s okolinom. — *Jovići III* — *Peraćevići* (7 dom.) u Trnjcima su isto što i Grujići u Priboju. — *Simići I* (5 dom., Jovanjdan). Deda im doveo beg kao kmeta iz Priboja, gde ih još ima (Simići — Guštići). — *Tasovci* (2 dom.): otac je došao iz Priboja kao »uljez« u Dželiće. — *Pajkanovići* (3 dom.) su od Pajkanovića u Vukasovcima, odakle im je došao ded pred prvi svetski rat na krčevinu. — *Đokići* (2 dom.): otac im je došao iz Priboja curi u kuću. — *Ilići I* (8 dom., Jovanjdan) vode poreklo od deda-Ilije, koji je još za turskog vremena doveden iz Lipovica kao zet u kuću Kerovića. — *Pavlovići* (6 dom., Nikoljdan). Došli su iz Lipovica, gde ih još ima i starinom su iz Hercegovine. — *Stanojevići* (2 dom., Arhandelovdan i po zemlji Đurđevdan): otac je došao iz Bogutova Sela curi u kuću u Todoroviće. — *Tekići* (2 dom.), otac i sin; otac došao iz Peljava ženi u kuću. — *Nikolići I* (4 dom., »Đurđice«): otac im je došao iz Mezgraje curi u kuću u Maksiće. — *Simić M.* (1 dom.) došao je iz Priboja na Triješnicu curi u kuću — *Simunović* (1 dom.): otac je došao kao uljez iz Peljava. — *Perići* Milan i Drago (2 dom.): otac im Jakov došao iz zaseoka Šimara u Priboju. — *Dukanović* Rajko (1 dom.) je došao pre 15 god. iz Priboja ženi u kuću. — *Prodanović* Savo (1 dom.) je došao iz Lipovica ženi u kuću pre nekoliko godina. — *Tomići II* Aleksa i Dušan (2 dom.), rođaci, došli su iz Priboja ženama u kuću. — *Tošić* Cvijan (1 dom.) je od Tošića u Lipovici; došao ženi u kuću. — *Gavrić* Drago (1 dom.) je došao iz Priboja pre 10 god. u Trnjake ženi u kuću, u Saviće. — *Blagojević* R. (1 dom.) došao iz Peljava u Tripkoviće ženi u kuću. — *Ilić* Budimko (1 dom., Lučindan) došao iz Peljava ženi u kuću. — *Radovanović* Jovan (1 dom.) je došao ženi u kuću u Pekiće iz Priboja (od Radovanovića-Živanovića) pred II svetski rat. — *Marković* R., zvan i Stanojević i Šironja (1 dom.) došao je iz Priboja u kuću Markovića. — *Dokić* (1 dom.) je od Ilića-Dokića (u Priboju?). — *Tomić* St. (1 dom.) došao iz Lipovica u Josipoviće ženi u kuću. — *Marjanovići* (1 dom.) došao iz Maleševaca ženi u kuću. — *Rikić* (1 dom.) je došao 1967. iz Puškovca ženi u kuću.

Nepoznato i neispitano: *Jovići IV* — *Boškovići* (6 dom., Jovanjdan i prislužba Đurđevdan) kraj Janje; *Lakići* (4 dom., Nikoljdan); *Mitrovići II* (1 dom., Nikoljdan); *Simići-Bundevarići* (6 dom.), *Nikolići II* (2 dom., Nikoljdan) u D. Tobutu; *Simikići* (6 dom., Arhandelovdan) pod Debelcem (smatraju ih starom familijom u selu); *Simići II* (2 dom., Arhandelovdan); *Stevanovići* ili *Londrići* (3 dom., Arhandelovdan); *Popovići* (11 dom., Lazarevdan); *Tanackovići* (5 dom.); *Nedić* Momčilo (1

dom.); *Simikići* — *Lakići* (4 dom.); *Lazići* (3 dom.): verovatno su samo ogranak *Lazića* u Bogutovu Selu, s kojima se graniče, a možda i nisu svi jedan rod; *Dragići* (8 dom.); *Mihailovići* (1 dom.), doseljeni u novije vreme; *Lazarevići* ili *Čekićeвиći* (4 dom., Lazarevdan); *Teodorovići* (1 dom.); *Teodorovići II* u Trnjačkoj (3 dom., Đurđevdan).

VUKASOVCI ILI VUKOSAVCI

Oba ta imena se upotrebljavaju, i to tako da nije bilo moguće utvrditi koji je oblik stariji, odnosno pravilniji. Nema ni pisanih pomena iz ranijeg vremena. Srbi u Piperima i okolnim selima izgovaraju ime ovog sela kao Ukasovci.

Naselje je vrlo prostrano i grupe kuća su raštrkane po kosama ispod Kamenog brijega i, uglavnom, oko Potoka, koji teče od Točka i sliva se u Gnjicu. Selo se deli na Gornje, Srednje i Donje Vukasovce. U naselju je svega 116 domaćinstava (1953 bilo ih je 92).

Glavni su izvori u selu: Točak i Kovačevića voda, Kaurska voda, a postoje i mnogi bunari. Potok koji teče od Točka zovu u donjem toku, od Rusove kuće, Rusov potok (neki Neđo iz sela bio u zarobljeništvu u Rusiji u prvom svetskom ratu, pa ga prozvali Rusom). U Vukasovcima su brda: Svetljika, Kameniti brijeg, Đusića brdo, Paulje (vežu za Zajednice). Đusića brdo je prozvano po rodu Đusićima (sada Stevići), a ranije se zvalo Karića vinograd. »Paulje« je lokalni izgovor od »pra(h)-ulja«, vrsta zemlje (les?).

Imena njiva: Vasina njiva, Ječmište, Utrna, Zaseoci, Dušanova bašča, Travnjak, Čuprija, Šljivik, Paulje, Panjik, Zajednice, Njiverak, Sege, Brezovača, Živkova ravan, Paleksija, Prisadi, Njivice, Viganj, Stara kuća (ili Polja), i dr. Ne pamti se da je na Vignju bila kovačnica kao ni da je na Zaseocima bilo kakvo naselje: to su samo obične njive.

Nekada je u Vukasovcima bila velika šuma »jelovina«. Kod Segeta je potok izvukao jednu veliku jelovu kladu sa žilama koju sam video 1962.

Samo na Svetlinji je neko staro groblje koje smatraju »madžarskim«. Tu je bilo više stećaka, a sada je samo još jedan — prevrnut. Bilo ih je i na više mesta idući odatle u selo: i sada ih je nekoliko kod kuće Spasoja Šakotića. Selo je stradalo od kuge u drugoj polovini 18. veka i kad je u selo došao Pajkan, zatekao je dve kuće. Sem Pajkanova roda, svi ostali u selu su bili kmetovi. Ime mesta Zajednica — Zajednice objašnjavaju da je otuda što se tu sastaju hatari četiri sela: Vukasovci, Lopare, Labudska i Tobut. Priča se da su na Vignju Madžari palili ćumur. U zimu 1942. bio je u selu smešten partizanski štab, koji je izginuo 20. februara 1942. U toj kući je sada mali memorijalni muzej.

U selu postoje aktivna groblja na više mesta. Dva su seoska groblja: na Pauljama i na Segetu. Pored tih pojedine »familije« su otvorile svoja groblja, npr. Mihailovići. To zbog siromaštva: nemaju mogućnosti da prevoze mrtve do seoskog groblja. Obično se počne sa sahranjivanjem dece na imanju, posle se to mesto i ogradi, a onda se tu sahranjuju i drugi članovi familije.

Na Zajednicama bude molitva na »druge Trojice«.

Predanje zna kako je nekada u selu bilo samo 12 kuća, a pre 100 godina (oko 1860) samo 7. Pred okupaciju Bosne od 1878. u selu je bilo samo 6 kuća. Godine 1953. bilo ih je 92.

Mihailovići, ranije *Milojkići-Milojčevići* (4 dom.), a zovu ih i Granići. Možda su bili tu i pre Pajkana. Od njih su i *Novakovići* (2 dom.) i izumrli *Matejići* — *Mitrovići*. Slave Đurđevdan. *Novakovići* znaju da im je predak (»prađed«) došao iz Hercegovine pravo u Rikiće. *Milojkići* su nekada imali torove na Razbojištima i odatle su spuštali mleko do kuća niz mlekovode. Ima ih iseljenih u Loparama i u Vojvodini (u Lukićevu). — *Pajkanovići* i *Spasojevići* su jedna »familija« od dva brata. Zabeleženo je ranije da su poreklom iz Peći u st. Srbiji,⁶⁴ a meni su kazivali 1962. da su poreklom iz Crne Gore. Svi slave Jovanjdan. Neki kažu da su se doselili brat i sestra, Pajkan i Vukosava, i da se selo prozvalo po toj Vukosavi. Međutim, kod Milovana Pajkanovića (rođen 1913) sam video prepis pisane prošlosti toga roda, koji je — navodno — pisao po kazivanju Pajkanovu »paroh« Josif Prodanović 1805, a posle i drugi dodavali. Tu se kazuje da je Pajkan Čarnojević bio brat patrijarha Arsenija Čarnojevića i da je bio seiz kod age Zafira u Peći. Posle mnogog lutanja, došao u selo Dobrinju i tu se pogodio da čuva stoku u Todoru Teofilovića. Posle godinu dana Todor ga oženi Ružicom, kćerkom Obrena Todorovića iz Dobrinje. Naišla gladna godina. Todor išao često u Bosnu i od Tuzla-paše kupovao kukuruz, donosio i prodavao. Posle Pajkan, po Todorovoj preporuci, prešao u Bosnu, nakon kuge u Bosni, i Tuzla-paša ga naselio u Vukasovcima i dao mu zemlju. Selo bilo spaljeno i ostalo pusto iza kuge. Pajkan je prešao iz Dobrinje sa ženom i jednom kravom, a u Vukasovcima zatekao dve kuće. Pajkan i njegovo potomstvo nisu nikada bili čifčije (kmetovi). Posle je Pajkan bio i kodžabaša (starešina u selu). Pajkan je imao četiri sina: Mitra, Pavla, Stevu i Spasoja, koji je poginuo neoženjen. Despot, sin Savin i unuk Mitrov (praunuk Pajkanov), prešao u Srbiju, u Beograd, u vreme kneza Mihaila. Ti u Beogradu se zovu Savići (advokat Dragoljub Savić). Izgleda ipak da je u ovom rodu došlo i do apsorpcije drugih, jer dok jedni smatraju da su i *Mitrovići* (6 dom.) i *Savići* (1 dom.) ogranak Pajkanovića, drugi kažu da su *Mitrovići* i *Savići* jedan rod (slave Jovanjdan) i da su poreklom od tri brata: Vase, Mitra i Radovana, koji su došli iz Hercegovine i koje je naselio Gligor Pajkanović. Tako isto može se čuti da okolina smatra da su Topal i Mastal bili od Pajkana; njihovi su potomci *Stevići*, *Lazići* i *Mirkovići* (v. dalje). Gligor je bio bogat trgovac, Dušanova bašča, parcela od 8 dunuma, služila je kao smestište za stoku i drugu Pajkanovu robu. Gligora su često »robili« hajduci Toma Bijelić i Jovica. Pajkan je bio toliko imućan i uticajan da je čak naseljavao druge: došli bi neki iz Hercegovine, njega okumili, pa bi im on »dao« zemlju da se nasele.

Od ovog roda su u selu: *Pajkanovići* (6 dom.), *Spasojevići I* (4 dom.), *Milovanovići* (1 dom.), *Bogdanovići* (2 dom.) i *Mijatovići* (5 dom.). Od Mijatovića je Cvijetin Mijatović, politički radnik. Neki od Pajkanovića se zovu i *Savkići*. Mnogo ih je raseljenih od ovog roda: Pajkanovića ima iseljenih u Brčkom, Tuzli, na Visu, u Drugovu, u N.

⁶⁴ R. Jeremić: Nav. rad, 151, 157

Milinom Selu i dr. — *Ere-Erići* (2 dom., muč. Evtihije, a narod zove ga Jovanjdan) su poreklom iz Drobunjaka, iz Hercegovine. Došao je Luka Ero (Đurović u Hercegovini) u kuću udovici Gopi od Tešića; stoga se zovu u novije vreme i Gopići i Tešići. Prislужuju Nikoljdan. Ima ih u selu Pirkovcima. — *Rikanovići* ili *Čikići* (7 dom.), *Stevići* (8 dom.), *Lazići* (3 dom.) i *Mirkovići* (4 dom.) su jedan rod (slave Trifunjdan i prislужuju Jovanjdan) i ne uzimaju se među sobom. Mirkovići se zovu i Topalovići, a Stevići se zovu i Mastalovići: Topal i Mastal (a govori se i Mastan-Mastanovići) su bila dva brata. Stevića ima i u Loparama i na Mačkovcu, a Lazića u Pirkovcima. — *Popovići* (1 dom., Nikoljdan) su od Cvijetinića u Mačkovcu: otac Neđe Popovića Đoko došao iz Mačkovca kao »uljez« u kuću Gligora Pajkanovića i Popovići su na pola nekadašnje zemlje Pajkanovića. Inače, Cvijetinići su poreklom iz Crne Gore. — *Spasojevići* II (11 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Bjeletić* (1 dom.): doseljeni oko 1855. od Bileće braća Kuzman i Matija. Jedna porodica se odselila u Parage. — *Kojići* (2 dom.): v. opis Lipovica (Prodanovići). Ima ih odseljenih u Loparama i Pirkovcima. — *Tešići* (3 dom., Nikoljdan), nekada Stevanovići; po poreklu su isto što i Tešići-Gopići u Loparama. Najpre su bili u Lipovicama. — *Gajići* (1 dom.) su poreklom iz nekog mesta u Srbiji, a otac, rodom iz Janje (gde se i ded rodio), došao iz Bijeljine pre prvog svetskog rata. Ima ih u Loparama i u Brčkom. — *Kovačevići* (2 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Crne Gore. — *Rikanovići* (6 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Mihailovići* (6 dom., Đurđevdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Rikići* (5 dom., Đurđevdan) su se doselili iz Puškovca za vreme austro-ugarske okupacije. — *Novaković* II Cv. (1 dom., Lazareva subota). Otac je došao iz Tobuta, od Šakotića, »curi u kuću«. — *Lukići* (5 dom., Lazarevdan). Poreklom su iz Hercegovine i najpre su se bili naselili u Pirkovcima. Bili su na slaboj zemlji, pa jedne godine krenu: jedan brat ode u Bogutovo Selo, a drugi, natovarivši sav usev na dva konja, pređe u Vukasovce. Zovu ih i Ličinini, jer je predak imao običaj da psuje ličinu. — *Stjepanović* Bosiljka sa sinovima (1 dom.) prešla iz Tobuta. — *Ristići* (2 dom.): otac im je došao od Ristića u Labudskoj ženi u kuću. — *Simeunović* (1 dom.) je od Simeunovića u Priboju. — *Simikić* (1 dom.) je od Simikića u selu Loparama.

Nepoznato i neispitino: *Tešići* II (1 dom.); *Anđići* (6 dom., Nikoljdan), *Jovići*, zvani i *Zorići* (4 dom., Đurđevdan); *Savići* (1 dom.).

Bio je u selu neki Živan Zorić Jović, pa ga je beg oterao iz sela i on otišao u Međednik, gde je živio do 1948. U njegovoj bivšoj bašči stajala zemljana furuna sa lončićima 7 godina, a zemlju beg izdelio subašama.

Posle drugog svetskog rata 6 domaćinstava iz Vukosavaca je otišlo (kao kolonisti) u Vojvodinu.

Godine 1940. preseljenici iz Vukosavaca su zasnovali Novo Milino, selo u hataru Koraja; tamo su pojedine kuće iz Vukasovaca imale zemlje i, posle deoba, tamo je prešlo najpre oko 10 porodica, a posle novih deoba prelazili su i drugi. U tom novom naselju su, uglavnom, sve Pajkanovići, Spasojevići, Rikići i Bogdanovići.

Selo je po stranama i na »podovima« (terasama) — po kosama oko potoka Jarakovca odnosno ispod visova Gradine i Bardačilovaca. Bardačilovac je u hataru Jablanice. Ostali visovi Kozjaka i oko njega su: Ulošovina, Šućurovac, Prljuga. Glavni delovi sela su: Ciglana, Građevina, Markovići, Neškovići-Pajići, Ristići, Rikanovići, Stevići, Maksimovići. Svega je u selu 13 domaćinstava. Građevina je najnoviji deo sela, pored drumu. Tako i Ciglana, prozvana po ciglani, koja je inače na desnoj obali Gnjice u hataru Pirkovaca.

Glavne su žive vode: Stublić, Ribića voda, Dojića voda, Neškovića voda, Miloševića voda i dr., ali se, uglavnom, snabdevaju vodom iz bunara. U hataru sela su Žuto i Ždralovo jezero; poslednje prozvano tako jer su se na njemu legli ždralovi. Njive su: Rijeke, Prijeka njiva, Duga njiva, Pajinovača, Pajina njiva, Brezovača, Bajine njive, Torine, Cerik, Rastovi, Badnjevi, Viganj, Glib, Brda, Klanac, Đurinovača, Raskršće i dr.

Priča se da su ispod Međednika živeli Madžari. Silazili su oni na mestu današnjeg sela kosili ovcima travu: to im bio »kosijak«, pa je od toga, misli se, nastalo ime Kozjak. Po predanju, selo se nekada zvalo Kosijak, pa ga Ivanovići, koji su držali mnogo koza, prozvali Kozjak-Kođak. Drugde se kazuje da su na to mesto dogonili iz susednih sela koze na pašu i da se po tome prozvalo selo.

Pričaju još da je na Gradini bio madžarski grad. Seljani tu iskopavaju komade zemljanog suđa, kao i na Bardačilovcu (gde je pouzdano praistorijsko nalazište). Na Gradini, kažu, ima i zatrpan bunar. Iznad Božića kuća je brdo Crkvište (pripada Loparama): tu je, govore, bila madžarska crkva, a njihova je bila i voda Stubić pod Međednikom. Za brdo Ulošovinu kazuju da se zove po Madžaru Ulošu.

Priča se da je selo stradalo od kuga. Tada su ljudi iz sela bežali u ostrugu (šiprag), jer se verovalo da kuga tu nije mogla zaći.

Na Vignju je nekada bio Ciganin-kovač. Brdo Šućurovica je prozvano po nekom Šućuru. Neki kažu da je i Šućur bio Madžar. Bajine njive se zovu po Baju čija je kuća izumrla. Pajo, po kom se zove Pajina njiva, bio je od Ivanovića.

Groblje je na sredini sela kod njiva zvanih Raskršće.

Pod selom kraj drumu su *Ciglana* i *Građevina*. Tu je nastanjen veći broj službenika i radnika koji rade u ustanovama i preduzećima u Loparama. Tako isto naseljeno je i zemljište na granici prema varošici Loparama i Mačkovcu, ali je to stanovništvo veoma nestalno.

Po Mačkovcu i Kozjaku mnogo se priča o neke tri Ciganke (koje su se, tobože, zvale Šaka, Ciga i Cvija), koje kao da su i zasnovale ta sela. U to vreme Dolovi i Polja su bili obrasli u živičar (»trnara«) i one su ih prokrčile. Inače, tu je bila zemlja sionica, gde nije moglo biti šuma. One su podelile taj kraj na troje: jedna je sišla tamo gde su sada Cvijetinovići, druga u Polja ili Dolove, a treća u G. Mačkovac.

Prvobitno su u selu bile samo tri »familije«: petrovštaci, nikoljštaci i lazarevdanci. Kada je u selu bilo 40 domaćinstava, 35 su bila nikoljštaci. Smatra se da su svi rodovi koji imaju jednu od tih slava po starini zajedničkog porekla. Sada ima i drugih.

Dok neki smatraju da su svi stariji rodovi u selu koji slave Nikoljdan zajedničkog porekla, drugi to osporavaju, ali ne poriču bliže srodničke veze između nekih od njih. *Neškovići* (10 dom., Nikoljdan) su možda najstariji u selu: od starine su na svojoj zemlji. Poreklom su iz Hercegovine. — *Bojići* (6 dom., Petrovdan) su od davnina u selu i bili su na svojoj zemlji; pok. Mitar i pok. Nedo Bojić bili su među sobom deveti rođaci. Rod su sa *Maksimovićima-Rikanovićima* (9 dom.), *Mihailovićima* (2 dom.) i *Jovićima* (5 dom.), koji takođe slave Petrovdan. — *Blagojevići* (4 dom., Nikoljdan) su poreklom negde sa granice Crne Gore i Hercegovine. Ima ih i u Zvorniku, Beogradu i Tuzli. Zajedničkog porekla s njima su i *Petrovići* (3 dom.). — *Ristići* (16 dom., Nikoljdan) se dele na Ivanoviće i Avramoviće. Neki daleki »pranded« prezivao se Karanović. Starinom su iz Hercegovine. Bili su se naselili na Brdu, gde je »najđubrelja« zemlja, najbolja u selu, i odatle su se razišli. Ima ih i u varošici Loparama, Tuzli, Koviljači, Beogradu i dr. Ogranak Ristića su *Mitrovići-Nikolići* (po Nikoliji; 3 dom.), verovatno i *Stevići* (8 dom.). Neki kažu da su Ristići, Petrovići i Stevići jedno »pleme« i da su starinom »ozgo« od Hercegovine. — *Pajići-Đojići* (5 dom., Lazarevdan) su iz Babajače, i predak im je došao na kupljenu zemlju. — *Pajići-Jovići* (5 dom., Nikoljdan) su takođe iz Babajače. Predak im kupio zemlju od Pajića-Đojića, sa kojima nisu rod. — *Obrenovići* (5 dom., Đurđevdan po poreklu, a Nikoljdan »po zemlji«) su od Despotovića-Dželića u Tobutu: majka, ostavši udovica, preudala se u Neškoviće u Kozjaku i sa sobom dovela sina, još pre 1878. — *Miloševići* (3 dom.) i *Markovići* (9 dom., Lazarevdan) poreklom su iz Hercegovine. — *Jokići* ili *Jovići* (5 dom.) i *Lukići* (2 dom., Petrovdan) su poreklom iz Hercegovine. Od tog roda su i *Pekići* u Tobutu. Jokići ili Jovići su se ranije zvali Simanići, a po dedu Jovi i baki Joki Jovići i Jokići. — *Erići* (9 dom., Nikoljdan). Otac im je došao iz Lopara ženi u kuću, a starinom su iz Hercegovine. Ima ih u Somboru i Šiću. — *Simeunović* N. (1 dom.) je došao oko 1961. iz Peljava na ženino imanje. — *Tešić* N. (1 dom.) prešao iz Lopara u Kozjak. — *Lukić* (1 dom.): otac mu došao iz Priboja ženi u kuću. — *Lukić II* St. (1 dom.), radnik, došao iz Brusnice. — *Mirković* M. (1 dom.), službenik, došao iz Peljava. — *Škiljević* (1 dom.), službenik, došao iz Kladnja. — *Jovanović* J. (1 dom.), radnik, došao iz Podgore posle 1945. — *Božić* G. (1 dom.), službenik, došao iz Jablanice. — *Stevići* II, Stevo i Luka (2 dom.), radnici, došli iz Vukasovaca. — *Rikić* M. (1 dom.), došao iz Vukasovaca ženi u kuću oko 1950. — *Spasojević* L. (1 dom.), radnik, došao iz Vukasovaca 1946. — *Prelić* P. (1 dom.), radnik, došao iz Tobuta 1946. — *Đurić* I. (1 dom.), kolar, Hrvat, došao iz Čelića na Građevinu. — *Stjepanović* V. (1 dom.), knjižar u Loparama, iz Podgore. — *Rakić* D. (1 dom.), službenik, iz Podgore. — *Mitrić* Č. (1 dom.) na Građevini, rodom iz sela Lopara. — *Đokić* O. (1 dom.), službenik, doselio se iz Miladića. — *Gavrić* (1 dom.) došao iz Vakufa ženi u kuću, na imanje Miloševića. — *Cvjetković* B. (1 dom.) došao iz Peljava 1954. ženi u kuću. — *Gavrić* N. (1 dom.) došao iz Vakufa 1946. — *Mitrović* N. (1 dom.) došao iz Peljava. 1964. — *Kuduzovići* (2 dom., Musl.) iz Janje. — *Arnautović* Mehmedalija (1 dom.) došao iz Čelića.

Ženska domaćinstva: *Gajić* Vasilija (1 dom.), radnica, iz Pipera. — *Radić* Petra (1 dom.), radnica, iz Stanova kod Brčkog.

Seoski hatar je izdužen duž rečice Jablanice — s njene leve strane. Stoga su svi delovi sela okrenuti jugu. Grupe kuća su po kosama i stranama i zovu se po rodovima čije su tu kuće: Cvijetinoći, Mitraševići, Đurići, Davidović, Đokići, Stjepanović. Ponajveća grupa kuća je u današnjoj sredini naselja, do 500 m iznad negdašnje crkve, i taj deo sela se i zove Crkva. Grupe kuća (zaseoci) i kuće unutar zaselaka su razređene. Svuda oko sela i po selu između zaselaka i pojedinih imanja su šume, a oko kuća i veliki šljivici. Posle drugog svetskog rata nastao je novi deo sela zvani Šor ili Građevina, između crkve i fabrike nameštaja (Šumsko-industrijskog preduzeća »Fadil Jahić«). Šor stoji okomito na pravac drumu Brčko—Tuzla i u njemu su kuće kao u »šoru«, tj. jedna uz drugu i s obe strane ulice. U šoru stanuju radnici, službenici i nekoliko penzionera. Svega je u naselju, računajući i stalno nastanjene u Šoru, 77 domaćinstava.

U selu su vode: Točak, Studeno vrelo, Buban i dr., a ima i mnogo bunara. Šume su: Gajevi, Za Dolom, Brdo i Česma, a obrađivani potesi: Lipica, Bučja, Gajuše, Dolovi, Polja, Paulje, Bašče, Vinogradi, Lazića njive, Markovače, Divljake, Luke, Božin do, Belajevac, Đurića njive, Padališta i Divljake.

Nekada je ovo selo bilo središte za Srbe u Majevici i oko nje, i god. 1843. bila je podignuta crkva. Ta crkva je napuštena, pošto je bila sagrađena nova blizu drumu, i zgrada stare crkve je srušena u toku poslednjeg rata.

Priča se kako je stara crkva trebala da se gradi na brdu Makvi i tu su je započinjali, ali bi sutradan »japija« osvanula na drugom mestu: »prenijeli je anđeli«. Tako je crkva podignuta bila u strani iznad sastavaka Jablaničke rijeke i Mačkovačkog potoka, na mestu koje je tada bilo stecište puteva iz nekoliko sela.

Priča se (u Piperima) da je i ovo selo stradalo od kuge i da su tada kukom vukli mrtvace.

Preko Padališta vodi put uza selo. Nekada je to bilo seosko ispasište.

Dva su groblja u blizini, a oba blizu stare crkve. Jedno je groblje — Cvijetinoć, a drugo groblje svih ostalih. Bilo je oko stare crkve starih grobova, a u groblju blizu crkve ima starinskih stubova.

Selo s imenom Mačkovac ima i kod Zavidovića.

Postoji predanje kako je Mačkovac nastao na taj način što je bilo došlo devet Ciganki sestara na mesto Padalište, pa su se sve odatle podale za Srbe; od njih vode poreklo neki rodovi u ovom selu i Kozjaku: od Bale—Đokići, od Cige — Ciganović, Cvijetinoć od Šake (i Šakotić u Tobutu), Nešković u Kozjaku od Neše. To je predanje lišeno realnog osnova i biće da je nastalo od lokalnog ruganja i pregonjenja.

Đokići (12 dom., Jovanjdan) starinom su iz Like. Stevo Đokić (r. 1902) nabraja ove pretke: Pero, Marijan, Stevo, Pero, Jevto, Bili su,

dakle, u Mačkovcu sigurno u drugoj polovini 18. veka. Za Jevta se zna da je pravio svrdlove, ij edan od tih svrdlova je očuvan (1962). — *Mitraševići* (4 dom., Arhandelovdan), nekada sveštenečki rod. Iz Vasojevića došla Marta sa tri sina (Dragutin, Milutin i N.) i prokrčila trnje nožem da bi se naselila. Načinili kolibu i velikim nožem sekli mrko trnje od kolibe do izvora koji su našli. Od njenih sinova dvojica nisu imala, a samo je jedan imao sinove i od njih su se namnožili Mitraševići. Mogli su doći oko 1780, pošto Risto Mitrašević (r. 1926) nabraja ove pretke: Mitar, zvani Mika (1880—1941), Risto, Mitar, Ivan, čiji je otac doselio. Njihovi su ogranci još i: *Tešići* (7 dom.), *Jovići I* (6 dom.), *Ivanovići* (2 dom.) i *Davidovići* (8 dom.); Ogranak Tešića su *Savići* (3 dom.). — *Ristić I* ili *Ivanović* (1 dom.) je prešao iz Kozjaka na kupljeno, oko 1912. — *Cvijetinoi* (1 dom., Nikoljdan) poreklom iz Crne Gore. Od njih su i Popovići u Vukasovcima i u Maleševcima. Ima ih iseljenih u Vojvodini, Karlovcu i Kragujevcu — *Lukić L.* (1 dom.) prešao je pre nekoliko godina iz Jablanice posle deobe (samo se premestio preko potoka). — *Lukić Đoja* (1 dom.), rodom od Lukića iz Tobuta, došao pre 35 godina kod strica u Mačkovac, pa posle kupio zemlju. — *Jovići II* (2 dom., Jovanjdan): predak Sava doselio se iz Hercegovine. — *Radići* (4 dom., Jovanjdan): otac Lazar došao je iz Vukasovaca (?). — *Perić D.* (1 dom., Đurđevdan): otac mu Marko došao iz Smiljevca. — *Ristići Milo i Toma* (2 dom.) su došli iz Jablanice (jedan kao domazet). — *Stanković Cv.* (1 dom.) došao iz Jablanice ženi u kuću, posle 1945. — *Krstić S.* (1 dom.) došao iz Peljava ili Tobuta kao domazet. — *Božić Jovika* (1 dom.,) došao iz Jablanice na kupljenu zemlju. — *Pantić* (1 dom.) je došao iz Vakufa, a inače je od Pantića u Piperima. — *Jović Dušan* (1 dom.) je od Jovića u Pirkovcima. Došao pre 15 godina kao radnik na strugari. — *Spasojević Dušan* (1 dom.) je došao iz Vukasovaca ženi u kuću 1928. — *Tešić II Grujo* (1 dom.), penzioner, došao iz Jablanice posle 1945. — *Gavrići* (2 dom.) su došli iz Vakufa kao radnici u Šor. — *Jajčani* (1 dom.), službenik, rodom iz Međuvođa u Knež-polju, došao 1964. Jajčani u Međuvođu (slave Stjepanjdan) starinom su Miljevići od Jajca, a u Knež-polje je došao prapraded. — *Đokić D.* (1 dom.) došao iz Vakufa. — *Đurići* (2 dom., Đurđevdan) su od Đurića u Brusnici, a daljim poreklom iz Hercegovine. Iz Brusnice došao jedan ženi u kuću. — *Ilić R.* (1 dom.) došao kao radnik iz Peljava. — *Janković S.* (1 dom.) došao kao radnik iz Jablanice. — *Prodanović* (1 dom.) došao kao radnik iz Lipovica 1964. — *Simikići* (3 dom.) došli kao radnici iz Kozjaka posle 1945. — *Tomić J.* (1 dom.), penzioner, iz Lipovica. — *Obradović* (1 dom.), učitelj, stalno naseljen, rodom iz Dubova (Zaton) kod Bijelog Polja. — *Tomić J.* (1 dom.), rodom iz Brijesta, a došao iz Kozjaka. — *Vlačići* (3 dom.) su od Vlačića u Visorima: jednoga dovela majka kada se preudala u Mačkovac. — *Stevanović I* (1 dom.) u Šor je došao iz Jablanice. — *Ilić* (1 dom.) došao je iz Jablanice.

Nepoznato i neispitano: *Stojanovići* ili *Stjepanovići* (5 dom., Đurđevdan); *Novakovići*, koje okolina zove *Ciganovići* (1 dom.), — više njihovih porodica otišlo u Vojvodinu; *Stevanovići II* (1 dom.).

Izumrli su *Mićići*, preseljeni iz Jablanice, nekada sveštenečki rod.

Pirkovci su prostrano naselje izduženo u pravcu istok-zapad. Njegov hatar proseca rečica Gnjica u pravcu jug-sever. Naselje je veoma razbijeno, i njegova »sela«, uglavnom rodovske grupe kuće, su raspoređene amfiteatralno po kosama i stranama ispod brda Kokošinjac i Živkova brda (između njih teče Gnjica).

Ta su »sela«: Boškovići, Gornji i Donji Tejanovići, Krsmanovići-Stevanovići i Brezovača, Drpići, Todići, Tociljevac, Savići. Znatan broj kuća je u ravni pored Gnjice i pored drumca Tuzla — Brčko. Tu su Savići, Tošići, Krsmanovići, Jovići i dr.

Po hataru ima mnogo šume po kojoj ima i skorašnjih krčevina; čest je toponim Krčevine. Šume su: Pirkovačka šuma, Crno jezero, Kokošinjac, Tisovica. Po naselju ima više živih voda koje se obično i zovu jednostavno Voda. Jedna se zove Kaurska voda. Bunara je u ovom naselju malo. Zirati su: Kalemi, Sastovci, Vinograd, Bašča, Bjeljevine, Utrna, Luka, Njiverci, Debelo brdo, Jezera, Jasni do, Panjici, i dr.

U naselju ima 145 domaćinstava (1953: 108 dom.).

Celokupno zemljište na kom su danas zaseoci Tejanovići, Stevanovići, Stojišići i Jovići bilo je nekada zemlja bega Ahmeta Hadžiefendića iz G. Tuzle. (Taj beg bio je došao u kuću svoje žene Zarke Hadžiefendić, koja je bila jedinica, i primio njeno prezime.).

Zaseoci: Donji Tejanovići (srazmerno velika grupa kuća), Savići, Stojišići, Todići i Stevanovići, čije su kuće pored drumca i u ravni pored Gnjice nastali su posle poslednjeg rata i u njima su domaćinstva koja su se spustila sa brda i strana. Zaselak Donji Tejanovići je s obe strane Pirkovačkog ili Marića potoka, koji se nekada zvao i Tairov potok (po begu Tahiru Hadžiefendiću iz G. Tuzle). Na Pirkovačkom ili Marića potoku bio je nekada Marića han. Zaselak Savići su kod ušća potoka Tociljevca u Gnjicu. Kuća ima i izvan tih zaselaka, kao visoko uz potok Kokošinjac i po Živkovu brdu između Gnjice i Tisovice (potoka). Ispod zaseoka Brezovače, desno od Gnjice, je velika industrijska ciglana.

U selu ima starih groblja. Slušao sam samo opšte predanje da su tu živeli pre Srba »Madžari« i da su odavde otišli zbog hladnoće. Nisam mogao doznati kako je selo dobilo to svoje ime. Ono je, budući patronimično, sigurno uspomena na neki rod koji je tu živio. U okolini Prizrena ima srpski rod Pirkovići, u Bosni ima Muslimana s prezimenom Pirkovići, a u Sloveniji, u Beloj Krajini, susreće se prezime Pirkovič.

Sadašnje groblje za čitavo naselje je otprilike u sredini naselja.

Savići I (15 dom.) i *Todići* (7 dom., Arhandelovdan) vode poreklo od braće Save i Tode, koji su bili starinom iz Hercegovine. Oni su »šukundedovi« današnjih Savića i Todića. — *Jovići* ili *Tejanovići* (18 dom., Đurdevdan) su poreklom iz Hercegovine. Došao prapraded Đ. Jovića (r. 1932) početkom 19. veka. Možda su s njima zajedničkog porekla i Savići I. Jovića ima iseljenih u Tuzli, Bijeljini, Loparama i dr. — *Krsmanovići* (4 dom., Nikoljdan) su takođe poreklom iz Hercegovine. Oni su ogranak Petrovića u Kozjaku. Ima ih iseljenih u Brčkom i u Tuzli. — *Stevanovići* (5 dom.), *Jovići* (6 dom.) i *Stojišići* (5 dom.) su zajedničkog porekla (slave Arhandelovdan) i poreklom su iz Hercegovine; Stojišići kazuju da su iz Crne Gore. Doselila pre oko 150 godina tri »sina«: Ste-

van, Jovica i Stojša. — *Markovići* (3 dom., Arhandelovdan), poreklom iz Meljine u Gacku (Hercegovina). Po pradedu Todoru zovu se i Todorovići. — *Tošići* (9 dom., Jovanjdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Gašići* (3 dom., Arhandelovdan) i *Simikići* ili *Boškovići* (9 dom., Arhandelovdan) zajedničkog su porekla iz Hercegovine, Ima iseljenih Simikića u Brčkom i Gašića u Mirosavcima i Koritašima. Neki smatraju da su ogranak Gašića i *Dragići* I (5 dom.): da su bila braća Drago i Gašo. — *Dragići* II (1 dom., Srđevdan). — *Todići* (6 dom., Arhandelovdan) i *Perić Ž.* (1 dom.), koji je od Todića, ali se po dedu prozvao Perić. Starinom su iz Hercegovine. — *Lujići* (2 dom.). Božo Simikić nije imao dece i uzeo u kuću sestrića Kostu Lujica iz Brusnice. — *Kerovići* (3 dom.). Posle prvog svetskog rata došla dva brata iz Tobuta. — *Lukići* (3 dom.): otac im došao iz Mačkovca na kupljenu zemlju oko 1929. — *Petkovići* (2 dom.) i *Ivanovići* (1 dom.) zajedničkog su porekla (slave Pantelijevidan). Nekada su Petkovići bili velik rod, a sada je samo brat i sestra, podeljeni. Poreklom su iz Hercegovine; u Pirkovce su došla braća Petko i Ivan, a treći je brat otišao u Peljave i od njega su tamo Delići. — *Tešić* (1 dom.): Jakov Tešić došao ženi u kuću iz Vukasovaca 1925. — *Simići* (4 dom., Srđevdan) stariji su rod u selu nepoznatog porekla. — *Božići* ili *Tripunovići* (5 dom., Srđevdan): došao je ded Tripun iz Bogutova Sela mnogo pre Novaka Novakovića. Njihov ogranak su i *Viđakovići* (2 dom.). — *Novakovići* I (3 dom., Arhandelovdan). Praded Novak (»pranded«) došao je iz Pipera od tamošnjih Novakovića curi u kuću »na srđevsku zemlju« (stoga prisluškuje Srđevdan) još za turskog vremena. — *Novakovići* II (1 dom., Đurđevdan i Arhandelovdan): otac Mitar došao iz Puškovca ženi u kuću. — *Erići* (2 dom.) su od Erića u Loparama, koji su poreklom iz Hercegovine. — *Savići* II (5 dom., Arhandelovdan) su od Savića u Tobutu, odakle su dolazili u razna vremena. — *Jović* II, inače *Đokanović* (1 dom., Jovanjdan): ded mu je dospeo u Joviće kao »dovodak« iz Jasenice. — *Kojić* Jovan (1 dom.) došao iz Lipovice udovici u kuću. — *Perić Đ.* (1 dom.) došao pre 10 god. iz Mačkovca na kupljenu zemlju. — *Lazići* I (1 dom.) su od Lazića u Vukosavcima, a prešli su na kupljenu zemlju. — *Lazić* II Z. (1 dom., Arhandelovdan) među Tošićima: došao iz Brusnice za majkom pre 10 godina; dalje poreklo nepoznato. — *Manojlović* (1 dom.) došao 1925. iz Podgore ženi u kuću. — *Trivkovići* (3 dom., po zemlji Jovanjdan, nekada Arhandelovdan). Ded im došao iz Maleševaca »curi u kuću«. — *Mitrovići* (3 dom.): došao im otac iz Vukasovaca na kupljeno i na krčevinu. — *Mihailovići* (1 dom., Đurđevdan) su prešli iz Vukasovaca na krčevinu. — *Rikić* (1 dom.) je rodom iz Puškovca.

VAKUF

Selo je na hrbatu jedne kose u pravcu sever-jug, zapadno od Mačkovca, a severno od Jablanice. Kuće su na okupu, ali se ipak izdvajaju dve grupe: Gavrići i Stanišići. Selo ima 57 domaćinstava.

Glavne su vode u selu: Istočna voda (ranije zvana Popova vodica), Rikića voda, Vakup, Petrovića voda. Njive: Osredak, Luka, Duga njiva,

Dolić, Travnjak, Bare, Obrijež, Krušik, Barice, Strmonica, Prisoj, Velika njiva, Njiva Božina, Ornica, Utrna, Jasen, Slatina, Subotići.

Groblje je na Dugoj njivi i zajedničko je sa Piperima; pored njega je »madžarsko« groblje. U blizini je Popov grob (grob popa Aćima Gavrića, koji je tu ubijen posle 1878). Iznad kuća je neko starinsko groblje, koje takođe smatraju »madžarskim«, a na kom ima stećaka. Istočna voda je kulturni izvor koji se posećuje na Istočni petak.

Priča se da su nekada u selu živeli »Madžari«, koji su se odselili zbog toga što je bio sneg koji se držao nekoliko godina. Bilo je po selu »madžarskog spomenja« po njivama, pa su ih ljudi iščistili iz njiva.

O postanku imena ovoga sela ne zna se ništa u selu; međutim, u imenu sela je očuvana uspomena na negdašnji veliki vakuf Gazi Tur-Ali-bega. Neki, doduše, kažu da su u samom selu bili odžak bega Bektaševića, džamija i uz nju vakuf.

Ranije, pre agrarne reforme od 1919, seljaci su bili čifčije Bektaševića iz G. Tuzle, koji su u selu imali i svoju kulu.

Po predanju u ovom selu, iz Pipera u Crnoj Gori došlo je 10 familija, od kojih se sedam naselilo u selu koje se otada po njima i zove Piperi (među tih sedam familija bili su i Stokići i Mitrovići), a tri su došle u Vakuf: Kojići, Stanišići i Gavrići. Ima i predanja da su rodovi u ovom selu većinom iz Mačkovca.

Gavrići ili *Popovići* (9 dom., Nikoljdan) su stari sveštenečki rod. Staro prezime im je bilo Babići, po babi koja se doselila sa sinovima. Popovići su prozvani po popu Aćimu Gavriću, kog su zajedno sa njegovom čeljadi mučenički ubili razbojnici 1888; ostalo je samo jedno dete od kog vode poreklo današnji Popovići. Zovu ih i Popadići. Poreklom su iz Pipera. Ima ih i u Brčkom, Brusnici, Mrtvici i u Mačkovcu. — *Kojići* (7 dom., Nikoljdan) su poreklom iz Pipera. Ranije su se zvali Živkovići. — *Stanišići* (2 dom.) su takođe poreklom iz Pipera. Zajedničkog porekla s njima su i *Krstići* (3 dom.), *Nikolići* (3 dom.) i *Lazarevići* (3 dom.). Od tog šireg roda su bili i *Stokići*, već izumrli u muškoj lozi. Svi slave Đurđevdan. — *Petrovići* (6 dom., Nikoljdan) su poreklom iz Hercegovine. Pre dolaska u Vakuf bili su u Puškovcu kod Koraja. — *Mihailovići* (5 dom., Arhandelovdan) su poreklom iz Hercegovine i ogranak Malinovića (Markovića) u Mačkovcu. Kao Mihailovića ima ih i u Jablanici. — *Vasići* (3 dom., Nikoljdan): otac im je došao iz Brusnice. — *Mitrovići* (4 dom., Arhandelovdan): došao im je praded iz Puškovca na kupljenu zemlju pre 1878. — *Lukići* (6 dom., Đurđevdan): njihov predak (praded Sime, rođenog 1902) došao je iz Borogova u Spreči. — *Đurić* (1 dom.) je došao iz Pipera ženi u kuću. — *Lukić* Vajko (1 dom.) je došao iz Jablanice ženi u kuću pre drugog svetskog rata. — *Popadići* (1 dom.) su iz Kovačice kod G. Tuzle. — *Pantići* (1 dom., bez muške čeljadi): bili od Pantića iz Pipera. — *Simeunovići* (1 dom., Jovanjdan) su verovatno poreklom iz Jasenice. — *Bošnjaković* (1 dom.) u jednoj kući Nikolića od oko 1960. i Ž. Bošnjaković iz Požarnice, kog je sa sobom dovela majka.

Brusnica je oveće naselje u stranama iznad (levo) Brusničke rijeke i njegov hatar se spušta prema istoku do Gnjice. Gnjica deli Brusnicu od Mirosavaca, Šajića potok od Čelića, a Brusnička rijeka od Mačkovca i Pirkovaca. Selo se deli na Gornju i Donju Brusnicu. Unaokolo je šuma. Selo je raštrkano i ima 92 domaćinstva.

Izvori u selu su: Studena voda, Majdan-vodica ili Majdanska voda (tu je kamenolom, pešćar), Vasića voda, Zvezdan (Vakuf-voda), Žilovac, Nikolića stub, Miloševića voda, Gajića stub, Savina vodica. Oko sela je šuma: Volijak, — Volujak čiji (se vrh zove Jašterik), Pećine, Srednja kosa, Cerik, Popadića njiva, Prebijena klada, Lučića osoje, Trnovac i Straža. Njive se zovu: Jašterik, Duge njive, Potok, Jasen (Jasenje), Zelenika, Luka, Krčevina, Njivice, Cerik, Oraščić, Brdo, Torna (Torina), Njiva, Cerić, Topola, Dolovi, Šašulja, Breza, Lužine, Do, Požarika, Metaljka, Cvjetarička, Paljevina, Mitrina njiva, Izba, Kaljušnica.

God. 1920. selo je počelo da se »spušta«, tj. da se podižu kuće na Šašulji, pored rečice Gnjice i drumu Tuzla—Lopare—Brčko; ranije je tu bila samo jedna kafana kraj drumu. Na Šašulji je do 1967. već bilo 9 seoskih domaćinstava (Simikići, Lukići, Đurići i dr.), a tu su i stanovi dvojice putara i dvojice šumara. Jedna bara u ravni pored Gnjice zove se Šašulja. Prvi su se naselili na Šašulji Boškovići, pa Lazići.

Po seoskom hataru, naročito po stranama ispod sela i pored Gnjice, ima mnogo šuma.

Smatraju da se selo prozvalo Brusnicom po kamenu »brusu« (»meki kamen«, fini pešćar).

Po predanju, u selu su nekada bile samo tri kuće (Sićanovići, Lazići i Lujčići), pa su se posle doselili i mnogi drugi.

Sićanovići (1 dom., Đurđevdan) ne znaju poreklo: odavna su u selu. — *Lujčići* (10 dom., Đurđevdan) su došli od Bijele. — *Lazići* (3 dom., Časne »Savine« verige) su došli od Papraće, po nekima iz Posavine. — *Vasići* (14 dom., Nikoljdan) su daljom starinom iz Crne Gore. — *Miljići* (12 dom., Jovanjdan). Praded Miljo je došao iz Hercegovine. Najpre je bio u Visorima i jedan mu brat i ostao u Visorima; od njega su tamošnji Jovičići. — *Popadići* (6 dom.) su od Popovića-Gavrića u Vakufu. — *Stevanovići* (9 dom., Nikoljdan) su verovatno iz Koviljače starinom, a došli su iz Milina sela, gde još imaju roda. — *Đurići I* (4 dom., Nikoljdan) su došli iz Babajače. — *Đurkovići* (1 dom., Arhandelovdan) su takođe došli iz Babajače. — *Petrovići* (3 dom., Petrovdan) su došli iz Smoluće (Bijela). Neki od njih se zovu Panići. — *Gajići* (5 dom., Nikoljdan) su došli iz Bukvika kod Potpeća. — *Lukići* (2 dom.) su prešli iz Vakufa 1926. na Šašulju. — *Simikići-Guduraši* (1 dom.) su došli iz Lopara 1926. — *Đurići II* (3 dom.) su poreklom iz Hercegovine; ima ih i u Mačkovcu. — *Đurići III* (1 dom.) — iz Pipera. — *Đokići* (2 dom.) su došli na Šašulju sa Lozovine u Jablanici. — *Savić VI*. (1 dom.) je prešao iz susednih Pirkovaca. — *Antić Mitar* (1 dom.) je prešao iz Pipera na Šašulju. Iz Pirkovaca je prešla na Šašulju i *Lazić Leposava* (bez dece, 1 dom.). — *Mihailovići* (1 dom., Arhandelovdan) prešli su iz Va-

kufa. — *Popović* Slavko (1 dom., Nikoljdan): došao iz Lukavice ženi u kuću. — *Jokić* Stojan (1 dom., Jovanjdan) došao je iz Pipera ženi u kuću. — *Simanić* Milo (1 dom., Jovanjdan) došao iz Tobuta ženi u kuću.

Neispitanog porekla: *Boškovići* (8 dom., Arhandelovdan).

LUKAVICA

To je veoma raštrkano naselje po kosama i stranama ispod Žunova brda (528) i Obora (495) i s obe strane potoka Orahovice, koji teče prema severu da se kod Čelića ulije u Gnjicu. Ima nešto kuća i pored drumova i rečice, s obe im strane.

Delovi sela su: Kaštelj (gde su Aleksići, Jovanovići, Simići, Kneževići, Popovići i Miloševići, koji svi slave Nikoljdan), Česte i Garići. Selo ima 123 domaćinstva.

Glavne vode u selu su: Maksimovića voda, Istočna voda, Garića voda, Slatina. Djevojačka voda. Šume: Mačji potok, Straža i dr. Zirati: Papratnice, Đurina njiva, Rasadnici, Blatine, Vinograd, Slatina, Ražišta, Četeništa, Velike njive, Osredak, Savina njiva, Maljanovača, Čairca, Dolovi, Krušici, Mekota, Gaj, Luke.

Po kazivanju meštana, na samom Kaštelju, koji je u sredini naselja, nema vidnih ostataka starina. Priča se da su u selu pre Srba živeli Mađžari. Pošto je sedam godina trajala zima i nije bilo »ljetine« (useva), mnogi od njih su pomrli, a mnogi su se odselili. Neki kažu da su ti Mađžari proterani. Iznad sela, pod Oborom, a iznad kuća Todića i Filipovića su neki »mađžarski« grobovi. Bilo je tu nadgrobni ploča, ali su raznete za građenje kuća. »Mađžarsko« groblje ima i na Žunovu. »Mađžarskim« smatraju i starinsko groblje pod Selištima, na kom su se ranije sahranjivali pogibaoci, a sada i drugi. Po kazivanju, tu je bilo oko 15 stećaka, ali su oni razvučeni. Priča se da je selo stradalo i od kuge. Na Djevojačkoj vodi ima nadgrobni ploča; po kazivanju, na njoj ima i znakova: polumesec i zvezde, krstovi i, tobože, »turski« natpis. Tu su se, po predanju, susreli i pobili srpski i turski svatovi, i to je njihovo groblje. Tu je poginula i devojkica, pa je po njoj prozvana voda.

Seoski put iz Lukavice u Brusnicu ide preko Nišana. Po predanju, išle dve srpske devojkice iz Brusnice u Lukavicu, a dva Muslimana iz Čelića u Šibošnicu. Gađali oni iz pušaka te devojkice. Jedan od njih pogodio jednu devojkicu i prebio joj nogu. Bilo je to u prošlom veku, pre 1878. Otada se to mesto, tobože, prozvalo Nišan. U Kaštelju je bio begovski odžak.

Preci današnjih rodova u selu dolazili su većinom na krčevine.

Selo je bilo popaljeno u toku prošlog rata, i stoga su se tada neki iz sela raselili.

Seosko groblje je daleko od sela, kraj kolskog puta. Seoska molitva je u prvu nedelju po Spasovu danu.

Popovići I (9 dom., Nikoljdan) u Čestama i *Simići* ili *Česte* (10 dom., Nikoljdan), zajedničkog su porekla: okolina smatra da su oni najstariji u selu. Drugi pak to vele za Filipoviće. Popovići, nekada Ničići, se dele na Simikiće i Lukiće. Popovići su prozvani po Popovićima

od Bakajlija, jer im je predak bio u najmu kod tih Popovića. Po kazivanju J. Simića (r. 1900), doselio se je njegov šukunded Jovo. (Došli su, dakle, oko 1800.) Jedan od Simića je među Aleksićima. — *Aleksići* (7 dom.), *Jovanovići* (6 dom.), *Kneževići* (15 dom.), zajedničkog su porekla (slave Nikoljdan); ranije su se zvali Bakajlići. Poreklom su iz Hercegovine. Neki kažu da su iz Crne Gore, kao npr. Aleksići, koji se inače zovu i Ere. Biće, ipak, poreklom iz Crne Gore, i to iz Pipera (v. opis sela Pipera i Lukavice). Među Aleksićima su *Popovići* II, koji se zovu i *Nakići*. Bio je među Aleksićima pop Tešan Popović, čija se kćer udala za popa Nastu (Nakića) u Zovik, koji je posle došao »na ženovinu« u Lukavicu i primio parohiju. I, tako su postali ovi Popovići. A Nakići u Zoviku su cincarskog porekla. — *Filipovići* (7 dom., Lazarevdan) i *Garići* (21 dom., Lazarevdan) su stvarno dva roda, jer su Filip i Gara bili brat i sestra. Ali, smatraju se kao da su jedan rod i nekada se nisu uzimali među sobom, što sada već čine. Ja sam od Filipovića slušao: »Čini mi se da smo iz Hercegovine«, a neki kažu da su »madžarskog« porekla. I okolina ističe da su Filipovići po poreklu »Madžari«, što može samo da znači da su odavna u selu. Stari Filipovići su održavali veze sa rođacima u Hercegovini. Za Gariće kazuje okolina da su poreklom iz Srbije. — *Tešići* (10 dom., Đurđevdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Stokanovići* (2 dom., Nikoljdan) su takođe poreklom iz Hercegovine; njihov su ogranak *Lakići* (1 dom.).

Stariji rodovi nepoznatog (i neispitanog) porekla: *Todići* (14 dom., Đurđevdan); *Đurići* (2 dom., Đurđevdan); *Mijatovići* (3 dom., Đurđevdan); *Popovići* II (2 dom., Đurđevdan); *Perići* (3 dom., Nikoljdan); *Maksimovići* (4 dom., Mitrovdan); *Milošević* Tešo (1 dom., Nikoljdan).

Došli su u novije vreme: *Đuranovići* (1 dom.): otac im je došao iz Brusnice ženi u kuću. Od istog je roda i Đuranović u Piperima. — *Lukići* (1 dom.) su došli iz Pipera na kupljenu zemlju. — *Antić* (1 dom.) je takođe prešao iz Pipera. — *Gavrić* J. (1 dom.) je došao iz Vakufa ženi u kuću. — *Mitrovići* (2 dom.): otac Mitrović Cv. je došao iz Pipera ženi u kuću.

U novije vreme su izumrli Lazići. Nestalo je u muškoj lozi i Ilića. Nakići, koji su bili od Nakića u Zvorniku, u toku poslednjeg rata raselili su se u Lopare, Brčko i Tuziu.

MILADIĆI

Selo je u strani jedne široke kose ispod Bijeljevine, a levo od potoka Tisovca. Okrenuto je jugu. Kuće su razređene. Ima 60 domaćinstava.

Izvori su u selu: bezimeni izvor u sredini sela, a u blizini su Zmajevac i Šabanova voda. Ima i Slana voda, čija je voda slana i stoga je sopstvenik ogradio. Potesi su u selu: Zimičište, Ječmište, Krušica, Vodica, Luke, Ošište, Begovače, Grabovac, Samarić, Jakovac, Kruškova ravan, Kadin, Dolovi, Njiverički potok, Prošica, Četeništa, Suvati. (Na Zimičištu se obično seje, i to od starine, ozima zob.) Oko sela su brda i šume: Cerovska kosa, Grabova kosa, Debelo brdo.

Šabanova voda je prozvana po čobanu Šabanu, koji ju je našao i uredio. Zmajevac je snažno vrelo koje otiče kao potok. Malo niže vrela je vodopad pod kojim su se kupale devojke na Đurđevdan izjutra.

Ništa se ne zna o postanku imena sela, koje je očigledno patronimično i uspomena na neki rod. U predelu Usori ima rod Miladići, koji su poreklom iz okoline Maglaja. U severnoj podgorini Majevice, niže Čelića, je raskršće Miladije.

Kod Krušika je »mađarsko« groblje.

Ranije su Miladići imali zajedničko groblje sa Lukavicom; tek pred poslednji rat zasnovali su svoje posebno groblje u selu.

Opšte je predanje u selu da su osnivači, odnosno obnavljači sela bili iz Crne Gore. Oni su bili došli najpre u Pipere. Pošto im se tu nije dopala zemlja, prešli su u Miladiće. To su bili preci Đokića i Mihailovića. U selo je, inače, odjednom bilo došlo pet porodica. Priča se kako je za turskog doba bilo došlo iz Srbije 12 đaka, koji su tu izginuli; neki su nabijeni na kolac. Selo je teško stradalo u drugom svetskom ratu: bilo je popaljeno.

Mihailovići ili *Vidovići* (11 dom., Nikoljdan) su poreklom iz Crne Gore. Predak im se zvao Mrkonja. — *Đokići* (preko 20 dom., Nikoljdan) su poreklom iz Crne Gore. Kad su se doselili, jedan od predaka je ostao u Piperima i od njega su tamošnji Begovići-Đokići. Bili su i u Brusnici. Đokići su najstariji rod u selu. Njihov predak Mladen je došao od Bileće ili Nevesinja. Lazo Đokić (r. 1921) nabraja ove pretke: Marinko, Lazar, Gajo, Đoko, Mladen, Mladen, Đoka. Mladen je, dakle, došao u drugoj polovini 18. veka. Jedan ogranak Đokića se zove Gajići i Lazarevići. — *Lukići* (5 dom., Lazarevdan): predak se doselio iz Brnjika, ali je poreklom iz Hercegovine. — *Rikići* (3 dom., Srđevdan) vele da su starijom od Užica. Možda im je taj kraj bio samo etapa. Đokići tvrde da u selu nema nijedan rod od Užica, nego da su svi iz Crne Gore. — *Blagojevići* (6 dom., Nikoljdan): ded Blagoje došao je iz Žabara u Posavini. Zovu se i Draganovići po ocu. — *Mitrovići* (2 dom., Nikoljdan): nepoznato. — *Simići* (2 dom., Nikoljdan): nepoznato (verovatno iz Lukavice). — *Ilići* (7 dom., Nikoljdan): njihov predak Iljo došao je iz Zelinje u »Posavini« i on je bio među onih pet prvih doseljenika. — *Mitrovići II* (1 dom., Nikoljdan). Otac Ž. Mitrovića je došao iz Visora u Đokiće ženi u kuću pre nekih 35 godina. — *Stjepanović B.* (1 dom.): otac mu je došao u Đokiće pre 35 godina iz Boljanića pod Ozrenom. — *Simeunović* (1 dom., po imanju Nikoljdan). Bio je došao iz Potpeća kod Srebrenika. Ostao je bez muške dece. U kući kćeri sa decom *Mihailovića* i *Đokića* (vanbr.). — *Đurić* (1 dom.): došao iz Crnog Blata pre desetak godina ženi u kuću.

HUMCI

Naselje sačinjavaju Gornji i Donji Humci, ili Gornja i Donja Mahala i Sitari. Gornji i Donji Humci su dve malo izdvojenije grupe zbijenih kuća, između kojih je seoska džamija. Gornja Mahala je u strani, između Crkvičkog potoka i Humačice, a Donja Mahala je u desnoj strani kose, između Humačice i Tisavca. Iznad Humaca prema severu se diže brdo Vjetrnik, a ispod njih teče potok Humčica ili Humačica. Sitari su sasvim odvojen deo naselja, u stvari, posebno selo. Udaljeni su oko

2,5 km od G. Humaca. To je zbijena grupa kuća na kosi ispod brda Oparkovice; kuće su, uglavnom, u levoj strani te kose, a njive u desnoj. Sitarima je, inače, bliže selo Brezje. U Humcima ima svega 227 domaćinstava.

Glavne vode u Humcima su: Vodica, Polje, Seoski bunar, a u »planini« Begova voda i Šabanova voda. Begova voda je prozvana po tome što je tu vodu prvi bio uredio neki kozar s nadimkom Beg. Begovi iz Rahića su oko 1912. ozidali na njoj česmu. Nedaleko od Gornje Mahale u Humcima je Jezero, veliko oko 3800 m², sa najvećom dubinom od oko 18 m. Voda u jezeru je obično mutna i zelena, ali je neki put bistra. Neznatna su kolebanja jezerskog nivoa. Jezero dobiva vodu od izvora u gornjem kraju i gubi je površinskim oticanjem. Priča se kako je nekada tu bila mala voda, ali jedne noći narasla i potopila i krušku i štalu s ovcama pod kruškom koje je čuvala baba. Veruju da postoji podzemna veza između jezera i Save: zaobadali se volovi i upali u jezero s oračem, pa izbili u Savi kod Rače. Drugi kazuju da je jezero postalo na ovaj način: igrali se čobani i iskopali »šike« (rupu za igru »firiz«), i u toj rupi se pojavila voda i nastalo jezero.

Zirati u Humcima: Crkvice, Čitluci, Jezernjača, Mahale, Diljka, Polja, Šiberi, Luka, Bare, Pogranica, Žabljakovi, Muštinja, Miljak, Podumilja, Mravišnjače. Do, Jazvine, Helezovac, i dr. Jedan potes između Humaca i Miladića zove se Zajednice, a Ratkuša, jedna kosa pod šumom kod Sitara — Perivoj.

Humci obiluju starinama. Jedan veći potes istočno od jezera pa sve do pod Donju Mahalu zove se Crkvice. Po predanju, tu je bila »mađarska« crkva i bilo je »mađarsko« groblje kraj jezera, a »mađarsko« selo je bilo u Mahalama. Oko jezera treba da po šikari ima stećaka. Na njivi Jezernjačama iznad Jezera bila je doskora hrastova i cerova šuma i po njoj bilo nadgrobni spomenika sa znacima: sablje i dr. Spomenici su bili usađeni stubovi, visoki — po kazivanju — do oko 60 cm. Naime, već 1967. nije bilo ničega od toga nego samo gomile od iskrčenog kamenja. U srpskom selu Brezju se priča kako su u tu crkvu bili dovedeni da se venčaju, u neznanju, brat i sestra; kad se venčanje obavilo, potopili su se i crkva i svatovi, i nastalo jezero.

Nedaleko od jezera, obraslo u šikaru, je neko staro muslimansko groblje, sasvim napušteno, ali su bašluci maleni. Kosa između potoka Muštinja i potoka iz Gornje Mahale zove se Pograbnice-Pogranice. Tom kosom ide seoski put. Pored toga puta je takođe staro muslimansko groblje, a po šumi iznad njega treba da ima i stećaka, »mađarskih« spomenika u vidu sanduka i stubova, »mramorja«. Gde su muslimanski grobovi, mesto se zove Nišani, a Podumile gde su stećci. Pomenuti put vodi na Lopare i dalje na Drinu.

Nad selima je Marin grad, a još navije je mesto Straža. Treba da tamo ima nekih zidina (nisam posetio to mesto). Priča se da je grad počela da zida Mara (Marija Terezija?) i da je grad-naselje imao više hiljada stanovnika.

Neki kažu da su ovde najpre živeli Grci pa Mađari, a neki govore samo da su živeli Grci ili Mađari. Priča se kako je sneg bio sedam godina i da je to oteralo Mađare (to isto kazuju i u Brezju). Za stećke

kazuju: mati nosila pod pazuhom za sina, pa usadila na grobu. A to veliko kamenje je navaljivano na grobove, jer je, kazuju, neka velika živina iskopavala leševe. Meštani uveravaju da se znaju majdani iz kojih su ti stećci. Neke ploče su porazbijane.

Slušao sam u Humcima kako je neki Madžar u Osijeku kazivao jednom Humčaninu o zakopanom blagu na mestu Ladinovačama.

Jedan potes između Humaca, Brezja i Miladića zove se Crkvine. Voćnjaci (»bašče«) ispod kuća Medića u Gornjoj Mahali zovu se Kućišta.

Današnje stanovništvo Sitaru vodi poreklo od skorašnjih doseljenika, iz 19. veka. Međutim, u Humcima se kazuje i to da je najstarije selo bilo baš u Sitarima. To je mesto prozvano docnije Sitarima, jer su i njemu neki izrađivali sita. Kazivao mi je Mehmed Malikić iz Donje Mahale da je njegov otac pamtio kad su se još u Sitarima izrađivala sita: sita je izrađivao nekih odža kojij e bio došao iz G. Tuzle (čiji je sin posle opet otišao u Tuzlu). God. 1968. zabeležio sam predanje da su najstariji stanovnici bili Humac i Fejzići. Kažu da je Humac bio došao najpre u Vakuf, odatle u Pipere, pa mu se tu nije dopalo: dopalo mu se tek pod Vjetrenikom. On jeb io kao neki »odbijenik«. Kad je on došao, još nije bilo jezera u Humcima. Pretka Fejzića je prevario neki Husić-beg te mu on pokazao granicu sela. Posle su došli iseljenici iz Budima. Drvena džamija u selu podignuta je navodno — bio je natpis — pre nešto više od 250 godina (a to znači naskoro po dolasku onih iz Budima), i to na inicijativu i na zemlji Muratovića, a prvoj džumi je prisustvovalo sedam ljudi.

Priča se da su Humci stradali od kuge. Da bi se selo (koje je tada bilo muslimansko) oslobodilo od kuge, doveli su tri »prave cure« u čardak Mursela Malikića i tu su one tri dana strogo postile i samo se Bogu molile, pa je kuga stala! Godina 1917. bila je veoma sušna i vladala je glad, pa su ljudi jeli travu. A za epidemiju gripa ili španske groznice 1918, kada je na dan umiralo po 7—8 lica, kažu da je bila kuga.

Prema selu Islamovcu su Veliki i Mali kamen. U Humcima ta mesta zovu Muhadžiri, jer su tu uz rat 1943—1945. boravile izbeglice (muhadžiri) iz istočne Hercegovine.

Kod džamije je vrlo veliko groblje. U Donjim Humcima su dva i u Sitarima jedno.

Bilo je u selu stanovnika koji su imali tapije na zemlje u Budimu. Takvi su bili Huseljići, koji su bili poreklom iz Budima, ali su izumrli.

Najstariji rodovi u selu se smatraju Fejzići i oni čiji su se preci doselili iz Budima.

Fejzići (9 dom.) u Gornjoj Mahali, verovatno starinci. — Po predanju u Donjoj Mahali prvi se naselio Durak, odnosno predak Durakovića, koji je došao iz Budima. Njegovi su sinovi, odnosno potomci bili braća Osman, Emin i Mursel. Osmanovi sinovi su bili Karo i Avdo, Eminovi — Šaban i Bego, a Murselovi — Salko i Mehmed (koji je imao sina i unuka po imenu Mursela). Njihovi su potomci: *Durakovići* (1 dom.), od Kare — *Eminovići* ili *Okeljići* (6 dom.), a *Malikići* (9 dom.) su od Mursela. Toj grupi pripadaju i *Čelikovići* (4 dom.). — Posle Du-

rakovića su došli iz Budima *Zukanovići* (11 dom.). — *Ribići* (1 dom.) su poreklom iz Budima. — *Jusići* (5 dom.) vode poreklo od pretka Delije, koji je bio iz Budina. — *Sukanovići* (7 dom.) su prešli u Humce iz Spreče, odakle su pobjegli zbog nečega, a inače su i oni poreklom iz Budima. Imali su tapije od Spreče. — Od tri brata koji su došli iz Budima vode poreklo: *Mujčinovići* (2 dom.), *Mujkići* (2 dom.) i *Džafići* (1 dom.). — *Bašići* (18 dom.), velik rod, smatraju se najstarijim rodom u selu. Međutim, oni nisu homogen rod. Jedni su poreklom od pretka koji je došao iz Budina i koji se verovatno zvao Mujo. Drugi vode poreklo od nekog katolika koji je prešao na islam i dobio ime Pašo, a njegovi potomci se posle prozvali *Bašići* (a okolina ih iza leđa zove Šokcima). Žena mu je bila katolikinja iz Drijenče, odakle je verovatno bio i on. Iako bi to mogli, Bašići se ne uzimaju među sobom. — *Šerifovići* (19 dom.) su poreklom iz Užica, ali su došli pre 1863. — *Tanjići* (16 dom.) u Gornjoj Mahali se smatraju da su u selu »stari«. Poreklom su pak »ozgo odnekle podaleko od Sarajeva«. Njihov su ogranak i *Hadžići* (9 dom.). — *Muratovići* (9 dom.) su došli u Humce iz Čaklovića, pre nekih 150 godina, a u Čakloviće su došli kao Bašetalovići iz Crne Gore. — *Medići* (13 dom.) ne znaju poreklo. Zna se tek toliko da su davnašnji stanovnici u ovom selu. — *Bošnjakovići* (5 dom.) i ogranak im *Latifovići* (4 dom.): predak im je došao iz Bos. Broda, ali su daljim poreklom iz Užica. — *Halilovići* (3 dom.): praded im je došao iz Crne Gore. — *Sukanović* Muharem (1 dom.) je od Osmančevića iz Podorašja, odakle mu je otac došao puncu u kuću. — *Avdić* (1 dom.): majka ga dovela iz Brnjika, a inače je poreklom iz Šatorovića. — *Kavazovići* (1 dom.) su skorašnji doseljenici iz Dobrnje. — *Mešeljić* (1 dom.) je došao oko 1930. od Kladnja »na ženovinu«. — *Memić* (1 dom.) je iz Višegrada i naselio se u toku poslednjeg rata.

Nepoznatog i neispitanog porekla su: *Okićići* (1 dom.); *Pobrići* (11 dom.); *Ikanovići* (6 dom.) u Gornjoj Mahali; *Ibrići* (3 dom.) u Donjoj Mahali; *Šišići* (3 dom.): ded ili praded je došao odnekud; *Bešići* (7 dom.); *Selimovići* (6 dom.); *Mehačević* (1 dom.); *Mahmutović* (1 dom.); *Kadrići* (4 dom.); *Mehići* (1 dom.).

Bili su u selu pa su se raselili *Nurići*, koji su bili iz Niša.

Odmah posle okupacije 1878. u Sitarima su se na naselile nekolike porodice iz Hercegovine kao kmetovi Bakirbega Tuzlića iz Tuzle. — *Der-viševići* ili *Here* (1 dom.) su došli iz Taslidže (Pljevalja). — *Kurtići* (5 dom.) su takođe iz Taslidže, ali su došli poslednji u toj grupi iz Hercegovine. — *Hercegovac* (1 dom.) takođe je iz Hercegovine. Neki od njih su prešli u Brčko, gde se zovu Humčani. — *Hodžići* (1 dom.): ded im je došao kao imam iz Nahvioca. — *Hodžići II* (1 dom.) su iz Brnjika. — *Mrkaljevići* (3 dom.) su poreklom iz »Jasjenice«. — *Dugalići* (2 dom.) su se doselili iz Čaklovića oko 1878. — *Humčevići* (2 dom.): tobožnji predak Humac bio je u Humcima pre Duraka, pa prešao u Sitare, ali je ta familija izumrla. Biće da su sadašnji Humčevići poreklom »ozgo« (iz Hercegovine); po nekima, oni i Huremkići su jedan rod. — *Huremkići* (6 dom.) su poreklom iz Hercegovine. — *Fazlići* (1 dom.) su iz Caga kod Srebrenika. — *Adilić* (1 dom.) je došao uz majku iz Nahvioca.

Ovo malo naselje je smešteno po velikoj kosi između potoka Eрске rijeke, koja dolazi od Studene vode, i potoka Muštinja (nom. Muštinje). Na severu od Brezja je veliko muslimansko selo Humci, a na jugu prostrano katoličko (hrvatsko) selo Drijenča. Selo je veoma izduženo po kosi, a kuće razdaleke i razređene. Selo se deli na Gornje i Donje Brezje i ima 58 domaćinstava.

Oko sela su šume: Baščica, Zasjaka (u Majeveci), Šuplji cer, Kosa, Javorici, Rikanova kosa. Glavni su izvori: Bara, Stublić, Studeno vrelo (izvor Studene vode ili Šibošnice). Zirati su: Bašče, Tom(i)ćkinje, Trnovita njiva, Barica, Drumovi, Njive, Milovnjaci, Menovci, Luke, Njiverice, Oparkovica (na međi Brezja, Sitara i Jasenice). Između Sitara i Brezja je potok Muštinje.

Na Baščici je starinsko »madžarsko« groblje. U Zabaščama su nekada živeli Muslimani i nalaženi su muslimanski nadgrobni spomenici (nišani). Neka stara kućišta su i na Čaj-brdu. Nekada je harala kuga, i pomenute starine su verovatno iz toga doba. Na Baščama nalaze stare žrvnjeve. Iznad Brezja, a između Brezja i Oparkovice, je Kraljevića kamen: odatle je, veruje se, skočio Marko Kraljević s brda Pivnice (u Drijenči) i u kamenu je otisak njegovih stopa.

Groblje je u Rikićima u D. Brezju. Seoska molitva je u nedelju pre Spasovdana.

Mićići (4 dom., Nikoljdan) su poreklom iz Hercegovine i prvi su došli u selo. Njihov predak je, kazuju, ubio nekog pašu i stoga otišao iz Hercegovine. — *Đukići* (8 dom., Nikoljdan) su poreklom iz Hercegovine, pa ih stoga zovu i Ere. Predak je bio Vikan, ali ga je nadživela žena Đuka. Po njima se u selu i jedan kraj zove Erska Rijeka. — *Perići* (2 dom., Jovanjdan) smatraju da su najstariji rod u selu, ali ne znaju odakle su poreklom. — *Gašići* (5 dom., Jovanjdan) i *Stokanovići* (5 dom.) su zajedničkog porekla: predak im se doselio od Bijeke. — *Blagojević* Cv. (1 dom., Nikoljdan po ocu i Jovanjdan po majci): oca mu je majka dovela iz Miladića pre nekih 30 godina. — *Blagići* (1 dom.) su došli iz Potpeća kod Tinje oko 1920.

Nepoznatog i neispitanog porekla su: *Davidovići* ili *Novakovići* (3 dom., Nikoljdan) i ogranak im *Jovići* (4 dom., Nikoljdan); *Stevići* (5 dom., Nikoljdan) i *Mihailovići* (8 dom., Nikoljdan), verovatno zajedničkog porekla; *Rikići* (12 dom., Jovanjdan). Ima ih i u Tuzli i u Mramoru.

Ugasili su se *Đurići*.

NAVIOCI ILI NAHVIOCI

Nahvioci u užem, pravom smislu su muslimansko selo ispod brda Nišana. Selo je izduženo duž puta koji vodi hrbatom kose ispod Nišana i duž puta — stranom te kose. Kuće su na okupu, ali razređene. Razlikuju se u selu Gornja i Donja Mahala. Tu je u svemu 179 domaćinstava.

Kao deo Nahvioca smatra se i drumsko naselje Šibošnica, koja je, inače, nastala na zemljištu koje je pripadalo Bučju, odnosno Drijenči.

Glavne vode: Joha (Johovac), Saletovička, Sječa, Ugrina.

Njive u selu: Pojaznica, Martinovac, Haluge, Sjelače, Jagodnjaci, Sječa, Mujičke, Zabučja, Kamare, Utrine, Krušici, Markovača, Dołovi, Laništa, Stánovi, Resika, Bare, Alička, Gajevi, Cerići, Zaori. Oko sela su šume: Usjela, Cerik, Prisadi, Sječe, Stanovi, Nišan, Jagodnjak.

Na brdu Nišanu je staro muslimansko groblje i blizu njega »mađžarsko groblje« sa mnogo ploča. I u zadružnom voćnjaku je jedan veliki »mađžarski« nadgrobni kamen. O »Mađžarima« se priča kako je sedam godina padao sneg, pa ih »išćero«. Na Nišanu je sahranjen neki šehid koji je, po narodnom verovanju, nosio svoju odsečenu glavu od Drine dotle i pao tu, pošto ga je videla neka baba i začudila se kako nosi svoju glavu. Stoga je to mesto i »dovište«: kad je velika suša, tu se priređuje dova (molitva) za kišu. Drugi kažu da su se na Nišanu susreli i potukli muslimanski i hrišćanski svatovi i da je jedna mlada poginula.

Vrlo su protivrečna kazivanja o samoj prošlosti sela. Dok neki tvrde da su izbeglice iz Budima došle na pusto mesto, drugi pričaju da su oni tu zatekli hrišćane (opširnije na str.).

Opšte je predanje da su nekada u čitavom ovom kraju bile samo 3 kuće, sve tri iz Budima. Jedan doseljenik je »pao« (došao) u Pantiće, tj. u Pipere, drugi u Mustafiće, tj. u Nahvioce, a treći u nepoznato mesto. Neki kažu da su to bili Babahmetovići u Nahviocima. Drugi vele da su tada došli iz Budima. Među njima, kažu, bilo je ljudi dobrih tkalja kojima su i iz drugih mesta ovde dolazili radi pomoći u navijanju prediva na vratilo i razboj; okolina je te ljude nazvala naviocima, pa i naselje se prozvalo Navioci, odnosno Nahvioci, kako Muslimani govore. Tvrde da su Mustafići i Mehanovići bili majstori za navijanje pređe.

U Donjoj Mahali uz kuću Mustafića je mesto Đojluk (turski: selište). Priča se da je tu bilo neko staro selo, od kog je ostalo nekoliko grobova.

Stari su pripovedali da je nekada bila neka kuga. Pomor od »bolje« je bio tako velik da već više nisu imali platna u koje bi zavijali mrtve, nego su ih zavijali u hasure, ćilime, ćebeta, i u šta bilo. Nekada je u Nahviocima bilo i dućana, verovatno samo dva. To je bilo pre nastanka Šibošnice. Godine 1942. Nahvioci su pogoreli; nisu izgorele samo džamija u selu i dve kućice »jednosobice« (mutvaci, kuhinje).

Groblje je na Salištima između Gornje i Donje Mahale. Posebno je cigansko groblje kraj puta pod selom.

Izumro je rod Mehmeda Šapčaka, koji je bio iz Šapca u Srbiji.

Najjači rodovi u G. Mahali su Delići i Mehanovići, a u Donjoj Mahali Okanovići.

Kao najstariji rodovi u selu se smatraju *Mehanovići* (15 dom.) i *Delići* (29 dom.). Oni su prvobitno bili jedna »familija«, pa su se zbog množine odvojili Mehanovići, koji su se tako prozvali po svom pradedu Mehanu. Delići se zovu »sa ženske strane« i Kugići, jer je dedova mati bila iz sela Kuga, od Maoče. Do poslednjeg rata Delići su se zvali i Kejići. Mehanovići imaju i »priimenak« Pećagić. Osnivač tih rodova bio je iz Budima. — *Okanovići* (14 dom.) i *Imširovići* (14 dom.), zajedničkog porekla, su iz Budima. Okanovići su se u tursko doba zvali Mujčinovići.

— *Mušanovići* (15 dom.) poreklom su iz Budima. — *Begovići* (5 dom.) i *Mustafići* ili *Mehmedovići* (4 dom.), jedan rod, takođe su iz Budima. Pored džamije, u selu je ograđen grob pretka *Mustafića*. — *Bubaahmetovići* (1 dom.) su verovatno takođe iz Budima. — *Trašići* (5 dom.): predak se doselio odnekud »odozgo«, možda od Foče.

Nisu mi umeli ništa da kažu o poreklu predstavnici ovih starijih rodova u selu: *Adilići* (5 dom.); *Hadžići* ili *Baćići* (3 dom.); *Zukanovići* (6 dom.); *Omerhodžići* (4 dom.); *Sinanovići* (2 dom.). — *Džafići* (4 dom.). Znaju samo toliko da im je i praded bio u selu i da su se ranije prezivali Trumići. — *Kovačevići I* (4 dom.) su poreklom »ozgor« (prema Sarajevu). Ranije su se zvali Slamkići. Preci do »šukundeda« su im bili kovači u selu. Od Slamkića su bili i Bjelkići, kao i *Smajići* (10 dom.). Nekada su ovi Kovačevići bili veoma bogat rod u selu. — *Kovačevići II* (3 dom.) i *Šahbazovići* (3 dom.). Njihov predak, šukunded, bio je Šahbazović i došao iz sela Džakula kod Maoče u Kovačeviče. — *Emkići* (3 dom.): njihov se predak odnekud doselio. Ded je bio trgovac. Generacijama su se održavali samo na po jednom muškarcu: »uvjek sirota oстане«, pa se mati preudavala. — *Kešetovići* (4 dom.): ded im je došao iz okoline Tuzle (iz Dubrava ili Crnice). — *Sukanovići* (6 dom.): predak, možda praded, došao im je iz Hercegovine. — *Ibrić* (1 dom.) je rodom iz Humaca, odakle ga je doveo i othranio ujak. — *Bošnjaković* (1 dom.) je došao pre deset godina iz Humaca na kupljenu zemlju.

Neispitano poreklo: *Hasanovići* (10 dom.); *Saletovići* 3 dom.); *Hođići* (4 dom.); *Šabanovići* (2 dom.); *Mahmutovići* (5 dom.); *Salihovići* (2 dom.); *Mehići* (1 dom.); *Prizrenovići*, zvani i *Mahmutovići* (1 dom.).

Mnogi su se iz Nahvioca iselili u Brčko, Zagreb i dr.

Bilo je u selu i kovača belih Cigana (*Mujdanovići*), ali su većinom izumrli; jedna porodica je prešla u Šibošnicu.

ŠIBOŠNICA

Nekada je ispod Nahvioca a pored rečice Šibošnice vodio karavanski put. Na mestu Grabovcu je bio han, ali se dešavalo da su kiridžije noćivale i na otvorenom (»na meraji«). Kad je posle 1878. god. izgrađena cesta od Tuzle u Brčko preko Šibošnice, podignuto je više hanova.

Zemljište od Bučja (u Drijenči) pa do Čelića bilo je begluk Imširagića iz Tuzle. Oni su to isprodavali. Još pre 1878. veći deo je kupio Lazo Jovanović, trgovac iz Tuzle, koji je dugo imao i han u Šibošnici. Sem njegova, bila su još četiri hana.

U toku poslednjeg rata Šibošnica je bila sasvim spaljena, ali je obnovljena i, u stvari, to naselje ima karakter »varošice«: ima tu svega 24 stalno nastanjena domaćinstva; mnogi službenici i radnici stanuju u okolnim selima.

Sve su građevine pored drumu: to je tipično drumsko naselje, dugačko oko 1 km. Tu su: Zemljoradnička zadruga sa mnogim svojim zgradama, pošta, Osnovna škola, Lovački dom, ambulanta, Mesna kancelarija, pekara, kovačnica, tri prodavnice i dr. Na uzvišici iznad varošice je spomenik — kosturnica NOB-a. Utorkom se održava sedmični pazar, na kom se, uglavnom, prodaje stoka.

U Šibošnici je 1967. bilo nastanjeno 14 nastavnika i učitelja, a pored njih i nekoliko drugih službenika.

Stalno su nastanjeni *Omerhodžići* (1 dom.), *Emkići* (2 dom.), *Smajići* (1 dom., pekar), *Kešetovići* (2 dom.), *Trašići* (1 dom.), *Hodžići* (1 dom.) *Mahmutovići* (1 dom.), *Okanovići* (2 dom.), koji su svi prešli iz Nahvioca i ogranci su tamošnjih rodova. *Karić* (1 dom.) je prešao takođe iz Nahvioca, ali tamo više nema toga roda. — *Ćerimagići* (2 dom.) su došli iz Lastve kod Trebinja. — *Bašići* (1 dom.) prešli iz Humaca. — *Imširagići* (1 dom.) su od 1945. u Šibošnici, a pre toga bili u susednom Bučju. Ded je bio iz Tuzle.

Antići (2 dom.) su od Antića u Piperima. — *Đokić* T. (1 dom.) je došao iz Miladića. — *Maksić* I. (1 dom.) je došao iz Pipera. — *Đurić* P. (1 dom.) je iz Pipera. — *Maksimović* G. (1 dom.) je iz Pipera. — *Filipović* Stj. (1 dom.) je iz Bučja. — *Mujdanovići* (1 dom.), Cigani-kovači, prešli iz Nahvioca.

DRIJENČA

Naselje je vrlo prostrano i sastoji se od niza mahala ili zaselaka: Kulice, Martinovići, Dugonje, Brdo, Brčine, Toljaci, Bučje, Lučići, Perivoj — raštrkanih po kosama i stranama oko rečice Drenačice i između potoka koji čine njenu izvorišnu čelenku. Selo, odnosno zaseoci opkoljeni su šumom, pa i pojedine njive. Sem što u Bučju ima jedna srpska porodica, selo je čisto hrvatsko-katoličko i ima 239 domaćinstava. Zaselak Bučje je toliko prostran i tako naseljen (blizu 50 domaćinstava) da je već na putu da postane samostalno selo: ono je posebna katastralna opština i Odeljenje za finansije Opštine Lopare već ga vodi kao posebno naselje.

Glavne su vode u selu: Oraščić, Studenac, Buban, Tunjovac. Njive su na mestima: Luke, Ovčakuša, Beglučaruša, Jasik, Krčevina, Četenište, Močila, Breze, Papratuša, Požarike, Točak, Kovačići, Jarčište, Kruščić, Dedovača, Zarjeka, Marga, Miladije, Vrela, Prosina, Handžikuša, Meljave, Džinduša, Duino brdo.

Po visovima ima na više mesta stećaka. Najviše ih ima u Lučićima i 3—4 na Bučju (Cerići). Kažu za stećke da su »od Rimljana«.

Na Brdu su staro i novo katoličko groblje, međusobno udaljena oko 200 m, oba pored seoskog puta.

Zaselak *Perivoj* je u strani Majevica iznad Rječice. Tu je najbolja sada zemlja u Drijenči, a po predanju tu je bila nekada šuma. Na kosi iznad Perivoja su Grobljice, srednjovekovna nekropola sa nekoliko stećaka. Na pločama su grubo rađeni krstovi, mač, polumesec. Na tom groblju se niko ne kopa. Dok su u ostalim zaseocima kuće raštrkane, u Perivoju su na okupu (rod Brčine, kao i u zaseoku Brčinama).

Između Nahvioca i Drijenče a iznad Perivoja je kosa Čalija ili Nišan. Po kazivanju seljaka iz Drijenče, tu je neko starinsko groblje. Grobovi su obeleženi stubovima na kojima su križevi. Priča se: Išli svatovi dvojice braće. Zavadili se na Piskavici i svađajući se išli do Nišana, gde su se pobili i isekli. Otac izginulih sinova doneo ženi (materi) samo dve glave dvojice sinova: »Evo ti dvije snaje«.

Priča se kako je Marija Terezija išla s kolima. Na kolima se slo- mila osovina i ona nošeno zlato zakopala. Ono gori uoči Blagovesti. I ovde se priča da su nekada u selu živeli Madžari.

Staro naselje je propalo i seoski hatar je bio pod šumom, koju su krčili novi došljaci koji su na tom mestu obnovili selo. Prvi su doš- ljaci bili, vrlo verovatno, iz Obodnice, sela koje je udaljeno oko 2 km od krajnjih kuća u Drijenči, i samo greben Majevice ga deli od Drijenče. I danas mnoga domaćinstva (blizu 60) iz Obodnice imaju svoje zemlje u Drijenči; to je od starina: nemajući dovoljno zemlje u samoj Obodnici, oni su prelazili preko Majevice i krčili zemljišta u Drijenči, pa se i na- seljavali. A to je bilo već pre kuge. Mogućno je, ipak, da su selo obnovili došljaci od Žepča, jer se najstarijim rodovima smatraju oni koji su došli od Žepča (»Žepčeta«). Značajno je da se najstariji zaselak zove Martino- vići, a u selu danas nema roda s takvim prezimenom; samo Petrovići nose i to prezime, možda što su u zaseoku Martinovićima. Neki rodovi, npr. Brčine, tvrde da su bili u Drijenči i pre kuge. Selo je stradalo od kuge i u selu se zna za tri kužna katolička groblja. Za vreme kuge, pri- ča se, sveštenik je ispovedao verne preko reke. Kuga je sasvim pomo- rila neke Mariće. Od kuge su ostali živi samo oni koji su se bili sakrili u ostruge.

Po pričanju, nekada je Drijenča bila malena i pored puta, pa su se odatle premestili u šume da bi izbegli pritisak i kontrolu čitluk-sahi- bija. Ako bi neko u Zoviku ili drugde u okolini ubio koga, dovoljno mu je bilo da se skloni u Drijenču pa da izbegne kaznu. Govorilo se: »Ko ode uvrh Drijenče, njemu nije bilo suda«, jer se beg nije usuđivao da zađe naviše. Gore su držali mnogo stoke i gajili voće.

Smatraju da su Martinovići najstariji deo sela, i tu je aktivno seo- sko groblje. U Martinovićima su rodovi Petrovići, Lučići, Grgići, Dugo- nje i dr. U zaseoku Dugonjama je mesto Konaci, koje se sada zove Begluk. Neki vele da je Bučje najstariji deo sela. Bučje je ranije imalo posebnog kneza.

Petrovići (14 dom.) tvrde da su se oni prvi naselili, ali ne znaju iz kog im je mesta bio predak. Oni su u zaseoku Martinovićima ili Pe- trovićima. Zovu ih i Martinovićima. Taj predak Petar, koji se zatekao u selu kad su naišli Turci, proveo je nekog pašu prema Srebreniku i taj nau paša dao zemlje koliko hoće. Oni jedini u selu nisu u starini bili čifčije (kmetovi). — *Filipovići* ili *Markići* (19 dom.) i *Jurići* ili *Švabići* (15 dom.) u Bučju. Nedavno je jedan Filipović prešao u Drijenču. Nji- hovi preci Filip i Juro su došli prvi na Bučje. Došli su od Žepča pre kuge (dakle, verovatno, u 18. veku). Bili su vrlo siromašni; i tamo i ovde su bili čifčije (kmetovi). Po doseljenu su se podelili. Švabići su to pre- zime dobili ovako: stric Ivana Jurića (r. 1922) išao negde preko Save i kad se vratio u građanskom evropskom odelu i sa šeširom, prozvan je Švabom. Ivan Jurić (r. 1922) nabraja ove pretke: Marijan, Ilija, Ivan, Mato, Juro, koji se doselio, a Stjepan Filipović nabraja ove svoje pretke: Božo, Tunjo, Ivo, N., N., (?N), Filip. Među Filipovićima, međutim, ima i onih koji vode poreklo od pretka kog je neka Sarićka dovela preudavši se u Bojiće; od nje su bili i izumrli Kotrići. — *Brčine* (64 dom.), većinom u zaseoku Brčinama, su starinom takođe od Žepča. Neki

kažu da su oni poreklom iz Kolovrata kod G. Tuzle, iz Brežaka, pa i iz Semberije. Izgleda da se ova velika rodovska grupa obrazovala stapanjem nekoliko rodova raznoga porekla. Takvi bi bili Brčine, koji su poreklom od Žepča, *Aničići* (22 dom.), navodno iz Semberije, *Pranjičići* (ranije *Klarići*, 2 dom.) iz nekog nepoznatog mesta, neki iz Kolovrata. — *Brčine* II u Toljacima su zajedničkog porekla sa *Bonićima* i *Marićevićima* (4 dom.). Ranije su se zvali »Tolje«, a sada svi zajedno Brčine. Neki kažu da su poreklom iz Brežaka a neki da su iz Rovina (u široj okolini Tuzle su dva sela Rovine). Kažu: otišli »Madžari« i ostalo njihovo groblje, pa se doselili oni, Brčine. Brčine se dele na Iliće, Jerkoviće, Aničiće i Mandiće. — *Kikići* (12 dom.) i *Ninići* (7 dom.) vode poreklo od dvojice rođaka: Kike i Nine, sinova dvojice braće koji su takođe bili od Žepča. Bili su oženjeni dvema sestrama (oženili se u Drijenči). Oni su umrli u Drijenči od kuge. Kikići su se zvali i Lučići. — *Kneževići* (7 dom.), prozvani po pradedu Ivki, koji je bio došao kao »uljez« iz Grabovice kod Tuzle i ovde bio knez, kao i njegovi potomci jedan za drugim. — *Stjepići I—Mandići* (8 dom.) su poreklom iz Brežaka, gde se njihov rod zove Toljakovići. Njihov su ogranak i *Pavlovići II* (1 dom.). — *Stjepići II* (9 dom.) su takođe poreklom iz Brežaka. — *Bojići* (7 dom.: otac i 6 odeljenih sinova) predak je došao iz Brežaka na begovinu. — *Božići* (3 dom.) i *Tunjaševići* (4 dom.) u zaseoku Dugonjama su jedan rod. Došao im ded iz Obodnice posle 1878. — *Marojevići* (1 dom.): ded, rodom od Šitića u Dragunji, došao ženi u kuću. — *Kešine* (9 dom.) i *Tomići* (10 dom.), jedan rod, verovatno su poreklom iz Brežaka; među Kešinama u Dugonjama je 1 dom. koje nije od tog roda: njihova pretka doveo u selo beg Bešlagić negde od Tuzle. Kešine se zovu i Kneževići: od Tomića je jedan knezovao u selu 40 godina; znaju da Kešina ima po Posavini, ali ne znaju da li su u kakvom odnosu s njima po poreklu. — *Lučići I*, zvani i *Dalginovići* (8 dom.): doselila su se tri brata iz Brežaka (iz Hidanovića) pre 1878. Jedan od njih je bio Ivan, praded Mije, rođenog 1906. — *Pavlovići I* (5 dom.) na brdu u Drijenči su došli još za turskog vremena. — *Pavlovići III* (1 dom.) u Bučju je došao uz majku iz Obodnice pre 1918. — *Perić* (1 dom.): otac se doselio kao uljez iz Lipnice oko 1918. — *Grgići* (1 dom.) su od Turića u Posavini. — *Jedrinovići* (3 dom.). Otac im je došao iz Brežaka »na ženovinu«. — *Lončarevići* (1 dom.) su doseljeni iz Posavine, od Brčkog. — *Lučići II* (6 dom.) u Kulicama, Martinovićima i u Dugonjama su poreklom iz Zovika. — *Pejkunovići* (1 dom.) su došli iz Obodnice posle deobe, oko 1921. — *Divkovići* (1 dom.) Došao im je otac možda iz Poljane kod Tuzle. — *Dugonjići* u Dugonjama (2 dom.) su verovatno poreklom iz Zovika. Više porodica ovog roda se iselilo u Slavoniju. — *Breščakovići* (4 dom.), nekada zvani Filipovići, verovatno su iz Brežaka. — *Pešin, Kešina M.* (1 dom.) došao iz Brežaka. — *Lamešići* (1 dom.) prešli iz Obodnice za vreme Austrije. — *Nikolić—Kalodelj* (1 dom.): otac je došao za vreme Austrije u kuću Luce Nikolić. Bio je Poljak, žandarm. — *Piljić* (1 dom.) došao je kao uljez iz Dragunje pre pet godina. — *Miloševići* (1 dom.): otac bio došao iz Žabara kao handžija (u Sibošnicu).

Iselili su se u Šibošnicu Omerhodžići (iz Nahvioca) i Imširovići. Bio je u selu neki Alojzija—Aleksa, zvani »Bugarin«.

Usled množenja stanovništva i zbog slabe i oskudne zemlje, mnoge porodice sele u Slavoniju, naročito u Gunju.

VISORI

Ovo malo selo je južno od Pipera, u strani desno od potoka Orašja a ispod brda Rovina, odnosno kote 519 (u stvari, u strani široke kose od Rovina, a između Orašja i bezimenog potoka). Izdvajaju se dve grupe kuća: Visori i Mitrovići. U selu je svega 29 domaćinstava.

Njive i livade su na mestima: Močila, Krčevina, Selišta, Rovine, Velebić, Barice, Kônik, Smrekova glavica.

Po predanju, ovde je bila velika šuma, pustinja. (Međutim, Visori su nekada bili znatno mesto i po njima se zvala čitava nahija. Opširnije — na str.——.) Selišta su velike njive na sredini sela. Na selištima se nalaze dugi »mramorovi«: »madžarsko«. U selu pokazuju više mesta gde su se sklanjali od kuge i pravili »žunje« (žrvnje). Pretke Vlačića, Jakšića i Mitrovića naselio je beg. *Vlačići* (9 dom., Jovanjdan) su odnekud došli, verovatno od Ljubinja, kako neki misle, jer tamo ima Vlačića. Starac Savo veli da su iz Hercegovine. Ima ih oko Vlasenice. — *Mitrovići* (8 dom., Arhandelovdan) su poreklom iz Hercegovine: — *Jakšići* (5 dom., Nikoljdan) su stariji rodovi u selu. *Stevanovići* (4 dom., Srđevdan). Došao im predak ženi u kuću iz Crnog Blata. — *Jovići* (1 dom., Nikoljdan). Njihova pretka, a svog unuka od kćeri Đoku Jakšića — Jovića, kao malenog doveo iz Kozjaka ded Stojan Jakšić na imanje. — *Đokić* (1 dom.) je došao iz Miladića ženi u kuću pred 1940. godinu. — *Ianjić* (1 dom.) je došao 1960. iz Pipera u Vlačiće.

PIPERI

Na severozapadu od Jablanice su Piperi, čije su mahale ili zaseoci na kosama i stranama šumom obraslih brda, među kojima se ističu Crnčevo brdo i Kupes (iznad Antića). Delovi sela su G. i D. Piperi, Antići, Begovići i Paulje. Kuće pojedinih rodova obrazuju rodovske grupe, a te su međusobno izdvojene i udaljene: selo je, dakle, razbijenog tipa. U selu su 274 domaćinstva.

Glavni su izvori u selu: Ladna voda, Piperi (ranije Trešnjevac), Kamenito vrelo, Bijela voda, Mutapčija—Matavčulja. Tu na Spasovdan bude zajednička molitva za Pipere, Vakuf i Brusnicu. Nedeljom izjutra devojke odlaze na Kamenito vrelo; u vrelo se baca srebrna para. Njive su: Breze, Alatuša, Utrina, Polje, Mokro polje, Mijaljača, Gaj, Staništa, Odžak, Batara, Mekota, Žutavka, Krpuša, Sječa, Selište, Triješnica, Rapnjača.

Na njivi Staništima bio nekada stan ili stanara (gde se boravilo zimi). Na Odžaku je stanovao neki kmet (čifčija).

Opšte je predanje da su nekada u selu bili Madžari; govori se da su bili i Latini. Na njivi Četarićki kod Jevtića kuća u Donjim Piperima

je »madžarsko groblje«. U Donjim Piperima ima i stećaka — (Mramorje) pored puta koji vodi kosom neposredno blizu piperskog groblja, na Dugoj njivi kod Popova groba. Stećci su »čivutsko groblje«. Na njivi Živana Ilića je jedan stećak sa natpisom na dve strane (nisam ga posećio). Često se po selu iskopavaju starinski novci i keramika. Na njivi Sionici jedan seljak je našao novac iz 1728.

U Piperima, kao i u Vakufu, postoji i srpsko kužno groblje. Kugu su preboleli neki Milovan Begović i Peko Lazić; sada u selu žive njihovi »zaunuci«. Popov grob: tu je grob popa Aćima Gavrića, kog su 1888. isekli razbojnici. Ranije su sem dve kuće koje su imale vlastitu zemlju svi ostali bili kmeti (čifčije). Neki Prelić (sada na Žutavki) bio je subaša.

Tri su groblja u selu: Duga njiva za Donje Pipere, Spasojevića groblje u Gornjim Piperima i Popov grob (tu je sahranjeno i nekoliko drugih pogibalaca).

Neki od rodova u selu tvrde da su oni, odnosno pojedini od njih, najstariji u selu. Nije bilo moguće utvrditi koji su stvarno najstariji među današnjim rodovima u selu. Verovatno će to biti oni koji su poreklom iz Pipera u Crnoj Gori. Treba pomenuti da u selu ima dosta ljudi koji ne znaju zašto im se selo tako zove. Stvarno se selo prozvalo po tome što su ga osnovali, odnosno obnovili rodovi doseljeni iz Pipera; potomci nekih od njih i danas slave pipersku slavu sv. Stevana.

Moj saradnik N. Hadžidedić zabeležio je u Vakufu predanje da je deset familija iz Pipera bilo došlo u Majevicu. Tri od njih su prešle u Vakuf, a sedam ih je ostalo u Piperima, koji su se tako i prozvali po njima. Među tih sedam su bili Stakići i Mitrovići. Ti došljaci koji su obnovili selo nisu tu zatekli nikoga.

Opšte je predanje u selu da su rodovi u G. Piperima Janjići, Stevanovići, Spasojevići i Gavrilovići) poreklom iz Hercegovine.

Stokići (5 dom., Lazarevdan) i *Simići* ili *Lukići* (2 dom.), Zovu se i Jevtići. Veruju da su najstariji rod u selu. Biće poreklom iz Pipera. — *Mitrovići* (9 dom.) i *Begovići* (12 dom., Đurđevdan). Poreklom su iz Crne Gore; okolina smatra da su poreklom iz Pipera. Naselili su se na mestu gde je bio beg i koje su kupili od bega, pa po tome i prozvani; drugi kažu da su Begovići prozvani po tome što je predak nosio kaput s krznom na jaci. (V. opis Miladića). — *Pantići* (10 dom.), *Božići* (6 dom.) i *Vasilići* (3 dom.), svi zajedničkog porekla (Stjepanjdan), i starinom iz Pipera. Iz Pipera je bio došao verovatno ded pok. Miće Pantića (r. oko 1842), trgovca u Tuzli. Pantića ima u Tuzli i dr. — *Mićanovići* (6 dom., Nikoljdan). Predak im Stanivuk došao pre oko 100 godina, posle kuge, iz Konikovića kod Tuzle, a dalji msu poreklom iz Crne Gore. Po Stanivuku se zovu i Vukovići. Mićanovića još ima u Konikovićima, a od ovih u Piperima ima iseljenih u Tuzli, Živinicama, Zagrebu, Rusiji. Zajedničkog su porekla s njima i *Todorovići* ili *Krstići* (9 dom.). — *Ilići* (4 dom., Arhandelovdan) kod Popova groba. Poreklom su iz mesta Jablanice u Crnoj Gori. — *Đurići* I (9 dom., Nikoljdan) u D. Piperima. Poreklom su iz Pipera u Crnoj Gori, odakle su prešli u Bileću, gde je jedan brat ostao, a drugi došao u Brnjik kod Brčkog. Mitar Đurić, r. 1896, nabraja ove svoje pretke: Jovo, Lako (i brat mu Stevo, koji je živio 115 god. i umro 1907), Spasoje, Đuro. Za vreme Spasoja u Brnjiku

je bila kuga. Tada je oko Brnjika bilo nekoliko srpskih sela koja su izumrla; bilo je srpsko selo i gde je Mrtvica, koja se i prozvala po tom pomoru. Kad su došli u Pipere, preci su krčili i nalazili su stara kućišta i lončiće od furuna. Znaju da ih još ima u Piperima, a nedavno je jedan prešao u Šibošnicu. — *Antići* (36 dom., Jovanjdan). Lako Antić, r. 1895, pamti kad su ih u selu bile samo 4 kuće. Većinom kazuju da su iz Čegraja u Hercegovini došla tri brata, bežeći od oskudice: neki kažu da su daljom starinom iz Pipera. Kad je Anto (prapraded Radivoja Antića, rođ. 1933) došao u Pipere, naselio se u hrastovoj šumi i krčio je. Lako Antić me uveravao da je njegov rod poreklom iz »Rumunjske« i da su od nekih »Kalavrasa« (što će biti svakako uticaj literature o Vlasiima). Od Antine braće Jeremije i Tone vode poreklo *Jeremići* i *Milovanovići* — *Kulaševići* u Jablanici. — *Petrovići*—*Kikanovići* (5 dom., Lazarevdan): otac im (Krstó) došao iz Brnjika ženi u kuću; došao je na imanje po kome bi trebao da slavi Stjepanjdan: jer »ta zemlja slavi«. — *Milovanovići* (5 dom., Lazarevdan), prozvani tako po dedu, a ranije su se zvali Ristušići. Došli su »iz Hercegovine iz Eginovog luga« (a to je selo u Spreči) kao čifčije na zemlju Jovanovića-Orošića iz Tuzle. — *Đurići* III (1 dom.), zvaní Trupina, bio došao iz Crnog Blata ženi u kuću 1947. — *Spasojevići* (11 dom., Arhandelovdan) su poreklom iz Hercegovine. — *Janjići* (13 dom., Arhandelovdan). po starini Petrovići, su poreklom iz Hercegovine ili Crne Gore, a u Pipere su došli iz Jablanice, gde su njihov ogranak Nikolići, i to u Stevanoviće. — *Đokići-Begovići* (2 dom.): vidi opis Miladića. — *Mijailovići* (7 dom.), nekada Nemanjići, pa Tepavčevići, a od okupacije Bosne M. zovu ih i Erama. Neki od njih zovu se po dedu Stevanovići. Starinom su iz Pipera (u Crnoj Gori), a u selo Pipere su došli iz Mačkovca. Zajedničkog porekla s njima su i *Markovići* (8 dom.). — *Jokići* (2 dom.) su iz Crne Gore (odakle i *Mijailovići*); iz tog kraja biće i Bakajlije u Lukavici. — *Gavrilovići* (7 dom.), *Maksići* (7 dom.), *Todići* (2 dom.) i *Novakovići* (3 dom.) su jedan rod (slave Arhandelovdan) i vode poreklo od četiri brata iz Hercegovine (ili Crne Gore). Nekada je to bila jedna kuća. Došli su početkom 19. veka. Od tog roda treba da su i Jevtići u G. Piperima (4 dom., Arhandelovdan). Gavrilovići su govorili da su »Ere«. Možda su s njima zajedničkog porekla i Janjići i Spasojevići. — *Maksimovići* (11 dom.). Dvojakog porekla su Maksimovići: jedni slave Jovanjdan, a drugi Nikoljdan. Otac prvih je prešao iz Vlačića u Visorima, a drugi — *Maksimovići-Manojlovići* su iz Jablanice. — *Đuranovići* (3 dom., Savindan) su poreklom iz Drobnjaka. Ima ih u Tuzli, Beogradu i dr. Od ovog su roda i Đurići u Loparama. Poreklom su »iz Ercegovine, od Nikšića«. Neko vreme su boravili u Gacku, gde su se zvali Tepavčevići. A pre dolaska u Pipere, Đurići su bili u Brnjiku, gde još ima njihovog roda. Zajedničkog porekla su *Đurići* (10 dom., Nikoljdan): jedan od Đuranovića je otišao na zemlju na kojoj se slavio Nikoljdan, i otuda razlika u slavi. Dskora su i Đuriće zvali Erama. — *Lazići* (8 dom., Đurđevdan): predak im je došao iz Tutnjevca, a daljim su poreklom od Loznice. Kad je predak došao, ovde je bila velika šuma, i on je krčio. Ispleo je košaru u kojoj je živeo. Imao je drvenu mašu na ognjištu. — *Gajići* (9 dom., Nikoljdan): predak im je došao iz Crnog blata. — *Panići* (2 dom.) i *Miljanovići* (3 dom.) jedan su rod: predak im je došao iz Posavine. — *Vlačići* (2

dom.); jednome je došao otac iz Visora pre 1878, a drugi je došao oko 1950. iz Visora ženi u kuću. Inače su poreklom iz Hercegovine. — *Blagojevići* (6 dom., Đurđice). Doselio im se ded pre 1878. kao čifčija na zemlju Laze Jovanovića-Oroščića iz Tuzle. Došao iz D. Žabara, gde još ima tih Blagojevića. — *Krstić* (ili *Todić* ili *Novaković*) Pero (1 dom.) je došao iz Jablanice ženi u kuću (u Todiće) posle drugog svetskog rata. — *Vasić* (1 dom.): došao mu otac kao »uljez« iz Brusnice u kuću Stojšića ili Šuvića. Uz neku kugu predak Stojšića ostane bez ušiju i stoga mu potomstvo prozvano Šuvići, a njegov otac je bio pošao pre kuge iz Loznice. Izumrli su u muškoj lozi. — *Mikići* (2 dom.) su ogranak Novakovića u »Ukosavcima«: praded Mika došao je ženi u kuću. — *Trupina-Trupinić* (1 dom.) je došao iz Jablanice. — *Mališevići*, s nadimkom *Ulići* (2 dom., Nikoljdan) su od Maksimovića u Jablanici; došli su posle deobe.

Bila u selu porodica *Dizdarević*, trgovac. Sinovi su se iselili u Brčko. *Božići* II, koji su bili došli iz Posavine, sasvim su se iselili.

Nepoznato i neispitano: *Lukići* (2 dom., Lazarevdan) zovu se i *Simići* po dedu Luki Simiću; *Todorovići* I (5 dom., Nikoljdan) u G. Piperima; *Todorovići* II (6 dom., Đurđevdan) u Begovićima; *Stojanović* Vaso (1 dom.); *Krstići*, Božo i Velimir (2 dom., Arhandelovdan); *Stokići* (3 dom., Đurđevdan); *Đokići* u D. Piperima (4 dom.); *Lukići* (2 dom., Đurđevdan); — *Jevtići* II (4 dom., Arhandelovdan).

JABLANICA

Veoma prostrano i veoma raštrkano naselje sa mnogim zaseocima u gornjem slivu Jablaničke reke, s obe strane rečice i njenih pritočica Božića potoka i Topolovca, a u severnoj podgorini Međednika. Zaseoci su raštrkani po kosama i stranama, a kuće ni u zaseocima nisu na okupu. Zaseoci se zovu: G. i D. Jankovići, G. i D. Lozovina, Narandžići, Todići, Abadžići, Jakovljevići, Novo selo, Milići, Božići, Kraj(i)nići, Bojkići, Petrići, Gavrići ili Žabari (oko škole), Zekići, Vidovići, Miljanovići, Milkovići. Zaselak Lukića je oko puta iz Mačkovca u Šibošnicu, od stare škole u Mačkovcu pa do Ornice. U naselju ima 264 domaćinstva.

U hataru Jablanice su brda i šume: Stučovac, Brdo, Ornica (na tromedi Vakufa, Jablanice i Pipera), Strnča brdo, Lukine krčavine, Gornja glavica, Bosnić-brdo, Stublić (deo Međednika), Bardačilovac (vrh Međednika), Vis, Gulinov grob. Šume ima posvuda po selu. Glavni su izvori: Kadina česma (u šumi), Vrela, Jekina voda, Muktić, Stubo, Cerik, Slanac. Mnogo je bunara u selu. Zirati: Do, Budimka, Kućište, Ravna njiva, Drijenak, Odžaćina, Mednica, Stara kuća, Makina njiva, Krčevina, Groblje, Luka, Čukovina, Brestovac, Hametove (tj. Ahmetove) njive, Mejine njive, Utrne, Polja, Strnča brdo, Zavlake, Radanovača, Duga njiva, Brijeg, Žutavka, Odžak, Kaladžici, Krušici, Jelici, Slatine, Lukinovače, Porasne njive.

Na vrhu Bardačilovcu (koji ide uz zaselak Abadžića) je praistorijsko nalazište koje obiluje crnom keramikom. Po Jablanici ima na više mesta starih groblja koja se zovu »mađžarskim«. Opšte je predanje da su tu nekada živeli »Mađžari« i da su se oni iselili.

Pored starog puta preko Lozovine ima nekoliko stećaka, koji su redovno uporedo s pravcem puta (tj. JI-SZ). Bilo je veće starinsko groblje na Lozovini i na tom groblju su iskopavane kosti kad je građen put. Bilo je i kameno korito, koje je neko bio odneo svojoj kući, pa ga vratio po naredbi u snu. Neko staro groblje bez spomenika bilo je u Bojkićima. Tu su 1966. iskopane mnoge kosti. Na Gradini (na tromedi Jablanice, Kozjaka i Lopara) bila »madžarska« crkva i mesto se zove Crkvište. Po predanju, na Gradini je bilo neko svratište na putu Teočak — Srebrenik. U G. Jankovićima su tri stećka u šikari. Stećci se pripisuju Madžarima. Na mestu Groblju bilo je »madžarsko« groblje. Kod Oštrog brda su velike »stine« (stene, stećci), koje su od »Madžara«. Kad je, oko 1900, otac Jovana Jankovića krčio, našao je *ralo* kojim su orali »Madžari«. On je od tog rala napravio dva lemeša. Dva kamena su na Brežđu, kod groblja više stare škole. Na granici s Piperima, više Jankovića, je »Mramor«. »Madžari« su bili davno. Posle njih su bili Srbi koje su Turci naterali na Savu. Koji su prešli, postali su Hrvati. Priča se i da je selo stradalo od »kuge« (biće da je to bilo u prvoj polovini 19. veka, pošto je tada kugu »nosila« prababa starca Jovana Jankovića).

Dok su vladali čifčijски agrarni odnosi, age (čitluk-sahibije) su bili Muslimani iz G. Tuzle, i na njih su ostale neke uspomene. Hametove (Ahmetove) njive se zovu po agi Ahmetu iz G. Tuzle, a bile su na čitluku koji su držali Božići. Mejne njive se zovu po Mehi Košljugiću iz G. Tuzle. Blizu mesta gde je sadašnja škola bila je kula nekog bega. Takva je uspomena i u toponimu Odžak.

U šumi iznad sela je Gulinov grob: tu je poginuo i sahranjen neki koji se sporio (»gonio«) s agom. Neki govore Gonilov (Golinov) grob. Tu je doskora bio kamen (nadgrobni).

Zaseoci nose većinom imena po rodovima koji u njima žive, neki i po izumrlim rodovima. Zaselak Krajnići je prozvan po rodu Ivanovića, koji su bili poreklom iz Krajine. Nema ni roda Gavrića (tu su sada Stevanovići). Ime zaseoka Lozovine takođe je uspomena na neki izumrli rod (tu su sada Lukići). Zaselak Milkovići verovatno je prozvan takođe po nekom izumrlom rodu; tu su sada Nikolići i Tomići. Zaselak Narandžići prozvan je po nekoj babi Narandži, odnosno po njenom potomstvu. Od nje su Krstići i Stevanovići.

Selo ima 4 glavna groblja: najveće je niže zaseoka — Abadžića, zatim u Zekićima, Petrićima i na Lozovini. Pojedini rodovi sahranjuju svoje mrtve u svojim njivama. »Jablanička molitva« je na 15 dana pre Trojica.

Opšte je predanje da su rodovi koji sada žive u selu većinom poreklom iz Hercegovine.

Abadžići (20 dom.), Milići (4 dom.) i Todići (8 dom.) zajedničkog su porekla (slave Arhandelovdan). Nekada su bili svi Todići; predak Todo je došao iz Hercegovine. Možda su najstariji rod u selu. Ima ih iseljenih u raznim mestima. Ranije su se zvali Ćirkovići. Ogranak Todića su Krstići (7 dom.). Jedan od njih je otišao u Pipere ženi u kuću. — Jakovljevići (12 dom., Đurdevdan) su starinom iz Hercegovine. Došli su pre Božića. Bili nekada Riko i Pajo. Riko imao Jakova, a Pajo Stevana i Jovu, ali se potomci svih zovu Jakovljevići. — Gašići (6 dom., Nikolj-

dan), ranije Pajići. Praded je bio iz Hercegovine. I u tursko doba bili su na svojoj zemlji. Na njihovu očevinu su došli i *Jankovići* (20 dom., Arhandelovdan) iz Hercegovine: predak Gašića imao je mnogo zemlje, pa doveo i svog punca Jankovića. Jankovići se dele na Gornje i Donje. Jankovići su se u Hercegovini zvali Budimovići. Na Majevicu je došao od Nevesinja Tripun Budimović, praded Jovana Jankovića (r. 1887). Od Jankovića su u selu i Simići (4 dom., Arhandelovdan). — *Jeremići*, ranije Tanići (5 dom., Jovanjdan). Po kazivanju starca Jovana Jankovića, Jeremići su došli iz »Rumunjske«, kad je ovde bilo 7 kuća (Abadžići, Božići, Petrići, Vidovići i dr.). V. i opis Pipera (Antići). — *Bojkići* (12 dom., Nikoljdan), poreklom iz Pive, veoma su star rod u selu. Došli su pre Abadžića. Nisu nikada bili čifčije: predak, kad je došao, odmah je kupio zemlju. — *Nikolići* (8 dom., Nikoljdan). Njihov predak je došao zajedno sa Bojkićima i po poreklu biće jedna »familija« (v. opis Pipera). — *Petkovići* (2 dom., Nikoljdan): otac je došao 1920. iz Podgore kao »uljez« u Bojkiće. — *Lukići* (7 dom. i 3 dom. bez muških članova, Đurđevdan), ranije zvani Borovljani, poreklom su iz Hercegovine. Istog su porekla i Lukići u Vakufu. — *Zekići* ili *Tešići*, ranije *Budimovići* (4 dom., Nikoljdan) su starinom iz Like. — *Božići* (23 dom. i 2 bez muških članova, Nikoljdan). Poreklom su iz Bos. krajine, odakle je došao Božo sa bratom Stevom i sa Mićom, Stevinim rođakom ili bratićem. Stevo nije imao dece, a Božo je imao sinove: Đuru, Riku, Jovu i Mijajla. Đurini su bili Pero i Mitar, Rikini: Stevan, Božo i Petar, Jovini: Krsto, Aćim i Mićo i Mijajlov — Ilija. Boravili su najpre kod Tuzle, pa u Piperima. Od Rike su Božići, od N. *Krajnići* ili *Mihailovići* (5 dom.), a Đurino je potomstvo izumrlo. Ima ih iseljenih u Tuzli (5), Kozjaku, Mačkovcu, Skoplju, Sr. Mitrovici i Americi. — *Jović Vaso* (1 dom., Arhandelovdan) u zaseoku Božićima, ranije zvan Vasić. Poreklo nepoznato. — *Petrići* (11 dom.) s ograncima *Lakićima* (1 dom.) i *Stankovićima* (3 dom. i 1 bez muških članova). Svi slave Đurđevdan. Jedan od Petrića (Vlajko) živi među Tešićima i već se »piše« Tešić. (Otac mu otišao u Tešiće ženi u kuću.) Zajedničkog porekla s Petrićima su i *Đokići* (6 dom.) i *Dragići* (4 dom.). — *Stevanovići* ili *Gavrići* (17 dom.), *Vidovići* (12 dom.) i *Miljanovići* (4 dom.), zajedničkog su porekla (slave Stjepanjdan), starinom iz Hercegovine; a po jednom kazivanju, iz »Borogova u Hercegovini«. Borogovo je u Spreči, i to im je bila samo etapa u kretanju. — *Jovići II*, Đorđo i Risto (2 dom., Đurđevdan) su došli pre 40 godina iz Pirkovaca ujaku Mitru Lukiću »pod sina«. — *Erići* (2 dom., Jovanjdan i Nikoljdan po zemlji). Toma Hera došao je iz Vukasovaca pre više od 30 godina ženi u kuću. — *Stevanović II* Peran (1 dom.) je od Stevanovića u Piperima i došao je ženi u kuću pre nekoliko godina. — *Stevići* zvani i *Todorići* (8 dom., Arhandelovdan i Stjepanjdan). Iz Pipera je došao Stevo Ilić curi (Todori) u kuću oko 1890. — *Ilić Rad.* (1 dom., Lazarevdan) doselio mu se je ded Sava iz Obarske. — *Jovići III* (1 dom., Ignjatijevdan) na Lozovini: doveden iz Pirkovaca pre 30 godina u Lukiće. — *Jović IV* Ostoja (1 dom., Ignjatijevdan): ded mu je došao iz Dragunje. — *Lazići* (2 dom.). Obojica su došli iz Pipera ženama u kuću 1953 i 1962. — *Mihailovići* (1 dom.): v. opis Vakufa. — *Spasojević* (1 dom., Nikoljdan): doselio se iz Visora Spasoje još za turskog vremena. — *Trupinići* (2 dom., Nikoljdan) su došli (došao ded) iz Pipera. —

Rikanovići (2 dom.): otac im došao iz Vukasovaca ženi u kuću, u Petriće. — *Milovanovići*, ranije *Kulaševići* (4 dom., Jovanjdan). Okolina tvrdi da su oni poreklom iz »Rumunske« (v. opis Pipera). — *Ristići* (1 dom.): otac je došao iz Vukasovaca ženi u kuću. — *Ristić Cr.* (1 dom.) došao iz Kozjaka ženi u kuću (u Lukiće). — *Tomčić Ž.* (1 dom.): otac mu došao iz Priboja za vreme stare Jugoslavije. — *Tadići* (2 dom.) su starinom iz Dragunje. Navodno jedan rod sa Narandžićima-Todićima. — *Lazarevići* (2 dom., Markovdan). Došli su iz Pipera na kupljenu zemlju.

Neispitano i nepoznato *Maksimovići* (9 dom., Nikoljdan); *Ilići* ili *Tripkovići-Trivkovići* (6 dom.). Po nekima oni su ogranak Abadžića.

Bez muških članova su domaćinstva: *Pavlovići* (1 dom.) i *Perić* (1 dom.).

SELO LOPARE

Ovo prostrano i vrlo raštrkano naselje obrazovano je po mnogobrojnim kosama ispod Međednika a između potoka koji čine izvorišnu čelenku Gnjice, i po stranama tih kosa i brda iznad njih. Glavni su zaseoci: Božići, Gudura, Potok, Selišta i Građevina — Brezovača. Ne samo po stranama iznad sela nego i između pojedinih zaselaka, pa i oko pojedinih okućnica je dosta šume, što sve odaje da je selo nastalo na krčevinama. Zaselak Građevina nastao je u prvim godinama posle rata, kada je tu bila Seljačka radna zadruga. To se mesto inače zove Brezovača. U novije vreme pojedina domaćinstva se spuštaju ka drumu u bliže varošici.

U hataru sela Lopara, oko drumu Brčko — Tuzla i oko raskršća drumu Lopare — Zvornik, uglavnom s leve strane Gnjice, obrazovala se u novije vreme varošica Lopare, a na Površnicama u Majevidi rudnik uglja Kreka (Moluhe) ima svoje odmaralište.

U selu Loparama ima 232 stalno nastanjena domaćinstva.

Iznad Lopara su brda: Međednik, Gradina, Jelica, Busija, Počivala.

Glavne su vode u selu: Gavrića voda, Česma, Studenac, Stublić, Lipa, Jelaova voda, Telalova voda. Pod Površnicama na Majevidi je voda Kiseljak, a naniže, kraj drumu gde je bila rudarska jama (neko vreme kopan ugalj), jedno vrelo sumporovito.

Znatnije pritočice Gnjice u selu su potoci Risovac i Veselinovac.

Zirati: Selišta, Stara kuća, Krčevina, Torovi, Torište, Topola, Kremen, Usjelina, Luke, Brezovače, Božići, Radojevići, Paulje (= prahulja zemlja), Dolovi, Mramorje, Bijeze zemlje, Jasici, Njivica, Suvat, Prosine, Bare, Ražljav, Dekunga, Poljane, Guduraci, Brezik, Ornica.

Razna su domišljanja o postanku imena sela: 1) da je tu bio neki majstor koji je pravio lopare, 2) da su se tu neki tukli, »lopali se«, 3) da se selo prozvalo tako po nekom trgovcu koji je bio ovde. Inače, neki kazuju, Lopare su bile ranije deo Labudske i tako se sve zvalo, a ime Lopare se pojavilo pošto je izgrađen drum preko Majevice. Telalova voda se prozvala po Telalu, pretku Bobara. Drugi kazuju da su u selu nekada, u tursko doba, bili Muslimani Jela i Tela. Telal (Tela) je udarao u doboš. Potes Dekunga dobio je to ime po vojničkim rovovima (nem. Deckung) iz prvog svetskog rata. Na brdu Počivalima su se odmarali

(»počivali«) kad bi išli u crkvu u Tuzlu, kad nije bilo crkve u ovom kraju.

Priča se da je na Gradini bio »madžarski« grad (mesto pripada inače Kozjaku. To je sada njiva). Tvrde da se poznaje gde je bio bunar koji su »Madžari«, bežeći, zasuli srebrom! U Božićima ima mesto Mramorje. Mnogi stećci (?) su polupani i upotrebljeni prilikom gradnje ceste koja vodi u Zvornik. Tu su bile ploče. Mramorje je, veruju »od Madžara«, ali sam od nekih slušao i da je jevrejsko! Nekoliko stećaka, mramorja, ima i iznad kuća Juroševića na brdu Kremešu. Ti su poput onih na Svjetljici (između Vukasovaca i Tobuta). Priča se da je na mestu Crkvištu iznad Božića bila crkva u »madžarsko« doba.

Priča se da je harala kuga pre nego što su došli Bobari i da je smakla sav narod koji je tu bio ranije. Za tu kugu se čulo daleko. I, mnogi koji su bili namerni da se dosele mislili su da li da dođu ili ne. Neki od Bobara koji u svom kršu nisu imali od čega da žive rešili ipak i krenuli u Bosnu. Neki kažu da su od kuge ostale samo kuće Tomića i Juroševića. Na mestu Selištima su bile kuće. Njihovim stanovnicima »se utvaralo«, pa su oni koji su se tu bili naselili pobjegli. Selišta su posle bila begluk, i tu su se naselili Mitrići — Stevići. Ornica je bila sva pod šumom pa iskrčena.

Nekada je sva zemlja u Loparama bila svojina samo jednog bega, a njegov je bio i han. Njegovo bilo od Majevice do Čatinovače (Novo Selo, sada Milino Selo kod Čelića). U Krstićima je bio begov konak, koji je posle prenet na mesto gde je sada škola u varošici. Tu je bio i begov hambar i »begov han«.

Neko staro groblje bilo je na Ornici, na granici prema Jablanici. Možda je bilo muslimansko (»mezarje«). Dva su starija groblja, jer su se ranije mrtvi nosili nadaleko: starije je groblje na brdu Kremešu, a drugo je kod Pajkine ćuprije između Usjeline i Mrkodola. U novije vreme u mnogi načinili groblja za sebe u svojim njivama ili baščama.

Vrlo su nepotpuna i neodređena predanja o naseljavanju, odnosno o obnavljanju Lopara. Može se čutip redanje kako se iz Hercegovine bila došla tri ili četiri brata koji se nisu jednako prezivali, i da od njih vode poreklo glavne rodovske grupe u selu: Bobari (Jovanjdan), Bajići (Savinjdan) i Tomići — Pušničari.

Bobari je zajednički naziv, i danas u upotrebi, za grupu rodova, odnosno za nekoliko ogranaka koji sada nose razna prezimena. Starinom su Bobari iz Rudnika u Pivi (Hercegovina), odakle je došao verovatno osmi »ded«. Došli su, dakle, možda krajem prve polovine 18. veka. Kažu da su im preci pobjegli iz Pive kad je Bajo Pivljanin isekao neke Turke. Predak se naselio u šumi i krčili su. Tako je postao zaselak Božići. Bobari slave Jovanjdan. Ogranci Bobara su: *Božići* (15 dom.) i od njih *Nikolići* (3 dom.), *Simići* (7 dom.), *Đukići* (4 dom.), *Filipovići* (3 dom.), od kojih su i *Tomići* (3 dom.), *Lukići* (7 dom.). — *Bajići*. To je zajednički naziv za veći negdašnji rod čiji ogranci danas nose razna prezimena. Poreklom su iz Hercegovine, iz Pive, odakle su, kako neki kazuju, došla četiri brata, pa dva ostala u Potoku (Filipovići), a druga dva otišla na Brezovaču (Đukići i dr.). Slave Savindan. Ogranci su: *Aleksići* (10 dom.), *Juroševići* (7 dom.), *Krstići* (5 dom.), *Simikići* (8 dom.), *Stjepanovići* (5 dom.), *Gavrići* (od Juroševića; 11 dom.) i *Maksimovići* (7

dom.). — *Mitrići* (13 dom., Savindan). Tako se zovu po babi Mitri, a ranije su se zvali Stevići po jednom daljem pretku. Dele se na Mitriće — Steviće, potomke Stevine, i Mitriće — Tomiće, potomke braće Toše i Miljana. Dalje poreklo je nepoznato. Neki ih ubrajaju u Bobare, a neki u Bajiće (i to u Juroševiće). Ima ih iseljenih u varošici Loparama, u Tuzli i u Banatu. — *Tomići* — *Pušničari* (7 dom., Savindan). Kad im je predak došao iz Hercegovine, naselio se u pušnici i stoga se zovu Pušničari. Tek ovde su primili slavu Savindan. Okolina smatra, možda stoga, da su ogranak Bajića. — *Radojevići* (10 dom., Arhandelovdan) su poreklom iz Hercegovine: Predak im je donosio u Bosnu na prodaju samarice, pa ostao ovde. — *Ostojići* (9 dom., Nikoljdan i prislužba Savindan). Ded im je došao iz Jasenice u Saviće ženi u kuću. U Jasenici ih još ima. — *Savići* ili *Šešlije* (6 dom., Lučindan). Predak je došao iz Tunjevaca u najam kod tetka Đuke Đukića pre 1878. Služio 9 godina pa mu Đukići dali deo zemlje i oženili ga od Juroševića. Inače su poreklom iz Hercegovine. — *Kostadinovići* (11 dom. Jovanjdan): praded im je došao iz Srbije. — *Šakote* ili *Šakotići* (9 dom.) su od Šakota u Tobutu, odakle su preci (Spasoja, Iko, Jovan i Pero) došli u razne rodove »curama u kuću«. — *Mitrovići*, zvani i *Zekići* (3 dom.), su ogranak Mitrovića-Milovanovića iz Vukasovaca, odakle im je predak došao u Markoviće ženi u kuću. Stoga slave Jovanjdan i Nikoljdan. — *Milovanovići* (2 dom.) su od Milovanovića u Vukasovcima. — *Pajkanovići* (2 dom.) su od Pajkanovića u Vukasovcima. — *Đurići* (11 dom., Lazarevdan): njihov predak je bivao po najmu u raznim selima, pa se naselio na krčevini pod Međednikom. Poreklom su iz Hercegovine. Đuranovići u Piperima vele da su Đurići njihov ogranak. — *Markovići* (5 dom.) su od Markovića u Podgori: doselio se ded na Tanackovića zemlju. — *Radići* (5 dom.): praded im došao za turskog vremena iz Bogutova Sela, bežeći od Turaka zbog neke krivice. — *Rikići* (3 dom., Nikoljdan): praded im je došao odnekud ženi u kuću. Imaju rod u Puškovcu. — *Dejići* (1 dom., Đurđevdan po starini, a Savindan »po zemlji«). Predak im Trivko došao je iz Babajače uz majku kad se preudala u Mitriće. — *Tanackovići* (2 dom., Nikoljdan): poreklom su iz Hercegovine. Najpre su bili u Labudskoj. Zovu se i Zekići, a tako i njihovi susedi Mitrovići. — *Tešići* zvani i *Gopići* (5 dom., Nikoljdan, ranije »Lupe«): poreklom su iz Hercegovine. — *Stevanović* ili *Knežević* (1 dom.) je došao iz Priboja na krčevinu u periodu između dva svetska rata. — *Ristići* (2 dom.), otac i sin. Otac došao iz Vukasovaca oko 1920. curi u kuću. Pet sinova mu u Beogradu, Sarajevu i Sloveniji. Daljim poreklom je iz Hercegovine. Ima ih i u Jablanici. — *Perić* (1 dom.) je poreklom iz okoline Vlasenice, odakle mu je došao otac kao dete uz majku, koja se ovamo preudala. — *Marković* (1 dom., Lazarevdan) je prešao iz Kozjaka na svoje imanje. — *Prelić* (1 dom.), rodnom iz Labudske, došao tetku kao posinak. — *Rikanović R.* (1 dom.) je rodnom iz Vukasovaca. — *Mirkovići* (3 dom.) su od Mirkovića u Vukasovcima. — *Spasojevići* (2 dom.) su prešli iz Vukasovaca na Građevinu u vreme SRZ. — *Krsmanović* (1 dom.) je došao iz Tobuta na kupljenu zemlju posle 1945. — *Tomići*, Drago i Veljo (2 dom.), došli iz Priboja curama u kuću posle 1945. — *Stević M.* (1 dom.) je došao kao posinak iz Jablanice u kuću Ninića (od kojih više nema niko). — *Dudić P.* (1 dom.)

je došao iz Batkovića. — *Jokić* (1 dom.) došao je iz Tobuta posle 1945. — *Đukić* (1 dom.) poreklom je iz Dvorova kod Bijeljine.

Karavlas. U selu Loparama postoji i manje naselje Karavlaha, čije su kuće u dve grupe pored Gnjice i drumu Tuzla — Brčko (5 dom. kod km 15, i 8 dom. kod km 17), u blizini zaseoka Radojevića. Znaju da su u Bosnu došli u tursko doba pre nekih 100 godina. Ranije su se bavili poglavito izradom drvenih predmeta od jelovine (i stoga birali mesto za stanovanje kraj rečica) i sviranjem, a sada su većinom radnici. Bilo ih je oko 70 porodica. Mnogo su stradali u prošlom ratu: samo jednom prilikom u 1943. god. streljano ih je 78. Ima ih iseljenih u Americi (gde je Đoko Jovanović postao njihov mecena). Današnje stanje Karavlaha je ovako: *Jovanovići* I (2 dom.) su najstariji doseljenici od Karavlaha u Loparama. — *Jovanović* II (1 dom.) je došao iz Maoče. — *Mihailovići* (2 dom.) su takođe došli iz Maoče 1948. i 1963. — *Stevanović* (1 dom.) došao iz Ostružnje kod Doboja pre desetak godina. — Zatim: *Antunović* St. (1 dom.); *Lukić* (1 dom.); *Nikolići* (2 dom.); *Grbić* (1 dom.). — Bez muških članova su 3 domaćinstva (*Jovanovići* — 2 i *Stanković* — 1).

VAROŠICA LOPARE

I u tursko doba, tj. pre 1878, vodio je preko Majevice put u Brčko i Bijeljinu, koji je prolazio kroz selo Lopare, pa se već tada javlja zametak poznije varošice Lopara na taj način što se pored drumu i rečice Gnjice, a u polju pođižu neke zgrade. Bila je tu polovina pomenutog puta; posle 1878. odatle se gradi drum i u Zvornik. Dok je sve do naših dana drum Tuzla — Brčko predstavljao glavnu vezu između predela Majevice i Tuzle, na jednoj, odnosno Brčkog, na drugoj strani, i preko njih sa drugim gradovima i oblastima, sada se to stanje menja: u 1967. gradi se moderan drum od Požarnice preko Priboja u Bijeljinu, koji će povezivati Tuzlu sa Beogradom, pa će i krak puta Lopare — Priboj (— Zvornik) dobiti na značaju, a time i same Lopare, što se osećalo već uveliko i 1967. na pojačanom saobraćaju na tom delu puta. Na mestu gde je sada osmogodišnja škola, na desnoj strani Gnjice, bili su begov konak, ambar i han. Oko 1940. tu je bio jedan dućan, jedna pekara i jedna krčma, kao i žandarmerijska stanica. Na prostoru gde je sada varošica bile su samo dve seoske kuće: *Simike Krstića* i *Mitra Dejića*. Rat 1941. zatekao je tu 2 državne i 4 privatne zgrade.

Po kazivanju, kad je posle 1878. prosečena cesta Tuzla — Brčko, u Loparama se nastanio Austrijanac Kuzman Landsman i podigao zgradu za gostionicu, koju je posle poklonio srpskoj crkvi u Mačkovcu, s tim da u toj zgradi bude škola.

Posle rata 1941—1945. i revolucije Lopare naglo postaju i razvijaju se kao varošica. Pored povoljnog topografskog položaja u proširenju doline Gnjice, kao i saobraćajnog položaja na drumu i oko raskršća, da se tu razvije varošica uticalo je i to što je to mesto prirodni centar za naselja na Majevići. Mnogo je tome doprinela i uloga Majevice, odnosno njenog stanovništva u toku NOR-a, pa su Lopare postale sedište novo-obrazovanog sreza i to bile do 1955, a otada središte komune koja je još proširena time što je obuhvatala znatan deo severne podgorine Majevice.

Po svom položaju, po svom izgledu i po svojim funkcijama varošica Lopare je bila u svemu onakva kakve su tzv. varošice po selima u zapadnoj Srbiji; vrlo brzo, usled svestranog napretka, to je postala prava varošica, koja se širi i zahvata susedne delove hatara Kozjaka, Pirkovaca i Vukasovaca. Tako su na hatarima Kozjaka i Vukasovaca nastale grupe kuća zvane *Građevina*, koje se već smatraju kao delovi »naselja« ili »centra«, jer u njima stanuju službenici i radnici koji rade u samoj varošici, ili u pogonima preduzeća čija su sedišta u varošici i penzioneri.

Drumovima Tuzla — Brčko — Beograd i Lopare — Zvornik (— Beograd) prolaze mnogi putnički automobili i kamioni, a javni saobraćaj održavaju autobusi preduzeća iz Tuzle i Sarajeva; godine 1967. kroz Lopare je prolazilo 7 autobuskih linija sa svakodnevnim saobraćajem u oba pravca (Tuzla — Brčko — Beograd, Sarajevo — Brčko, Sarajevo — Teočak — Bijeljina, Tuzla — Bijeljina, Tuzla — Brčko, Tuzla — Teočak, Tuzla — Šibošnica, Tuzla — Koraj). Stanovnici okolnih sela tu novu varošicu zovu obično *Naselje* i *Centar*. Godine 1963. bilo je u varošici 218 domaćinstava sa 880 stanovnika. Međutim, većinu tih domaćinstava sačinjavali su službenici i radnici, samo privremeno prisutni, veoma pokretljivi; manji deo su službenici, radnici, zanatlije koji su se stalno nastanili, zatim mnogi penzioneri iz okolnih sela za koje je varošica postala veoma privlačna. To je razumljivo, jer varošica s uređenim nekim komunalnim službama i raznim ustanovama pruža uslove za bolji život. Preko dana se broj ljudstva u varošici znatno uvećava, jer mnogi službenici i radnici stanuju u okolnim mestima pa izjutra dolaze na rad, a popodne se vraćaju kući, ne računajući one koji s vremena na vreme dolaze u varošicu radi lekarske pomoći, kupovine, svršavanja poslova po nadležnostima, i ne računajući učenike osmogodišnje škole.

Delovi drumova kroz varošicu su asfaltovani, varošica je dobila električno osvetljenje (sada ga već ima i u mnogim selima), pa vodovod 1952. (pošto na njenoj teritoriji nema nijednog prirodnog izvora), dom kulture s bioskopom. Od privrednih preduzeća i ustanova varošica ima, pored toga što je sedište Skupštine opštine Lopara: Opštinski sud, Osmogodišnju školu »Ivan Marković-Irac«, Narodni univerzitet, Kulturno-umetničko društvo, Zdravstvenu stanicu s manjom bolnicom, apoteku, poštu, Streljačku družinu, Društvo za telesno vaspitanje »Partizan«, Fiskulturno društvo »Majevica«, Lovačko društvo, filijale Narodne banke i Komunalne banke (Tuzla?), Trgovačko preduzeće »Sloboda« sa četiri prodavnice u mestu, Zemljoradničku zadrugu (koza ima 250 ha zemljišta u susednim selima, svoje dve prodavnice i magacin otkupa u varošici), Komunalno-građevinsko preduzeće, čiji su pogoni ciglana (na hataru Pirkovaca) i građevinska stolarija (u Mačkovcu), Šumsko predu-

* Spisak neće biti potpun. Nisam nigde našao uredan spisak domaćinstava u varošici, a lično nisam mogao ići od stana do stana, niti je to imalo smisla, s obzirom na to da su domaćini preko dana bili na poslu izvan kuće. Zatim, stanovništvo varošice je vrlo pokretljivo: od tačno 100 domaćinstava (stalno i privremeno nastanjenih), po jednom službenom spisku iz 1959. godine, do god. 1966. održalo ih se svega 37, računajući u taj broj i nekoliko samaca!

zeće »Fadil Jahić-Španac« sa građevinskim pogonom, pogonom za uzgoj, zaštitu i eksploataciju šuma i sa pogonom za izgradnju i održavanje šumskih puteva, kao i razne zanatske radnje (krojačka, obučarska, mesarska, bojadžijska, berberska), dve gostionice, benzinska stanica (od 1968); varošica ima od 1946. i svoje posebno opšte groblje.

Godine 1966. i 1967. bili su u varošici stalno nastanjeni:*

Stefanovići (3 dom.), najstariji stanovnici u varošici: ded im je došao iz Prilepa još za turskog vremena i držao pekaru i aščinicu. Svi su ostali došli posle 1945. — *Abdurahmanović* (1 dom.), službenik, iz Čelića, nastanio se tu 1966. — *Alić* H. (1 dom.) iz Ratkovića kod Čelića. — *Alidžanović* O. (1 dom.) došao je kao učitelj iz Cazina 1950. — *Antić* M. (1 dom.), penzioner, rodom iz Tobuta, povratnik iz Lukićeva u Vojvodini. — *Begići* (3 dom.), došli su iz Koraja kao zanatlije (pekar, mesar i obučar). — *Božić* V. (1 dom.) rodom je iz sela Lopara. — *Vasić* (1 dom.), na Građevini, rodom je iz Tobuta. — *Vičić* (1 dom.) je došao u »naselje« iz Labudske. (V. opis Peljava.) — *Gavrić* (1 dom.), šofer, rodom iz Brijesta. — *Gajić* (1 dom.) je rodom iz Vukasovaca. — *Delić* T. (1 dom.), službenik, iz Peljava, 1955. — *Despotović* B. (1 dom.), službenik, rodom iz Tobuta. — *Đokić* O. (1 dom.), penzioner, rodom iz Miladića, došao iz Kozjaka 1958. — *Đukić* M. (1 dom.), službenik, rodom iz Brezja. — *Žilić* (1 dom.), doseljen iz Bijeljine 1955, a inače poreklom iz Užica. — *Janjić* D. (1 dom.), službenik, rodom iz G. Pipera. — *Jekić* D. (1 dom.), radnik, došao iz Tobuta 1963. — *Jovanović* St. (1 dom.), službenik, iz Lukavice 1963. — *Jović* P. (1 dom.), penzioner, došao iz Kozjaka. — *Jovići* Đ. i M. (2 dom.), službenici, došli iz Pirkovaca 1960. i 1966. — *Jokić* M. (1 dom.), službenik, rodom iz Tobuta. — *Katanić* L. (1 dom., Sv. Ignjatije) došao kao službenik iz Bos. Petrovog Sela 1954. (Dalje poreklo iz Vasojevića.) — *Knežević* A. (1 dom.), službenik, rodom iz Bučja u Drijenči. — *Kovačevići* (3 dom.), službenici, došli iz Tobuta — počevši od 1957. — *Krstić* S. (1 dom.) je od Krstića (Savindan) u selu Loparama, naselio se u varošici među prvima. — *Kuduzović* Must. (1 dom., Musl.), radnik, došao iz Janje. — *Ladešić* P. (1 dom.), moler, rodom iz Međumurja. — *Lukić* (1 dom.) došao iz Brčkog kao trgovački pomoćnik. — *Maksimović* Cv. (1 dom.), penzioner, rodom iz Labudske. — *Marić*, u stvari *Marijić* (1 dom.), rodom je iz Brusnice. — *Marković* (1 dom.) došao iz Mačkovca, a inače je od Markovića (slavi Arhandelovdan) u Piperima. — *Memišević* I. (1 dom.), službenik, rodom iz Koraja, došao 1964. — *Mešić* Dž. (1 dom.), berberin, rodom iz Čelića. — *Mirković* M. (1 dom.) došao je iz Peljava oko 1960. — *Mitraševići* (2 dom.), službenici, došli iz Mačkovca. — *Mitrić* N. (1 dom.) je od Mitrića u selu Loparama. — *Mićanović* I (1 dom.) rodom iz Pipera. — *Mićanović* II (1 dom.), službenik, rodom iz Brijesnice u Ozrenu. — *Muhić* (1 dom.), geometar, rodom iz Rogatice. — *Nakir* (1 dom.), Arbanas, poslastičar iz Makedonije. — *Nakić* (1 dom.), službenik, starinom Stavrić iz Žabara (odnosno Brčkog), prešao iz Lukavice. — *Nešković* (1 dom.), službenik, rodom iz Kozjaka. — *Novaković* (1 dom.), službenik, rodom iz Vukasovaca; proveo prethodno kao kolonista 20 godina u Lukićevu u Vojvodini. — *Obrenović* Gl. (1 dom.), penzioner, došao iz Kozjaka, a rodom iz Labudske. — *Ostojić* M. (1 dom.), rodom iz Lopara. — *Pavlo-*

vić B. (1 dom.), lekar, rodom iz Belanovice u Kačeru. — *Pajkanovići* (4 dom.), penzioner i službenici, sišli iz Vukasovaca. — *Pejići* (2 dom.), otac i sin. Otac došao kao službenik (šumar) 1923. Rodom je iz Lužana u Sarajevskom polju, a starinom ispod Durmitora. — *Petković* (1 dom.), penzioner, rodom iz Priboja, a inače od Petkovića u Podgori. — *Petrović* (1 dom.), ugostitelj, došao 1963. iz Bos. Petrovog Sela. — *Prodanović* (1 dom.), službenik, rodom iz Birča, a daljim poreklom iz Grabovice (Odžak) kod Nevesinja. — *Rakići* (2 dom.) su od Rakića II iz Podgore. — *Ristić* (1 dom.): od Ristića u Kozjaku. — *Savići* (3 dom.), službenici, rodom su iz Vukasovaca. — *Salihović* O. (1 dom.), službenik, došao iz Koraja pre 15 godina. — *Sarajlić* R. (1 dom.), službenik, došao iz Šibošnice 1966. — *Sarić* (1 dom.), porodica iz Brijesta. — *Simikić* (1 dom.), službenik, iz sela Lopara. — *Simić* D. (1 dom.), rodom iz D. Pipera. — *Stević* M. (1 dom.), rodom iz Vukasovaca. — *Stević* Sr. (1 dom.), penzioner, rodom iz Kozjaka. — *Stjepić* M. (1 dom.), prodavac, rodom iz Babajače (Puškovac). — *Tešanović* N. (1 dom.), službenik, rodom iz Koretaša. — *Tešić* Cv. (1 dom.), rodom iz Kozjaka. — *Tešić* Dan. (1 dom.), prodavac, rodom iz Tobuta. — *Timić* D. (1 dom.), službenik, rodom iz Međaša u Semberiji. — *Četković-Cvjetković* B. (1 dom.), službenik, došao iz Peljava 1955. — *Halilović* I. (1 dom.), penzioner, rodom iz Čelića, a došao iz Koraja. — *Hovići* (2 dom.), otac, penzioner, i sin; rodom su iz Čelića, a prešli iz Kozjaka. — *Suljić* M. (1 dom.), službenik, došao iz Bijeljine. — *Šakotić* (1 dom.), rodom iz Tobuta. — *Šerbečić* Š. (1 dom.), službenik, došao 1962, a rodom je iz Džakula kod Gračanice.

Godine 1966. bilo je i nekoliko žena (neke s vanbračnom decom) — službenica i radnica rodom iz raznih obližnjih mesta.

Pored pomenutih stalno naseljenih domaćinstava, u varošici ima još oko 25 profesora i učitelja, nekoliko milicionera, 2 lekara, više službenika u Opštini koji su samo privremeno u ovoj opštini.

U toku 1967. naselili su se u varošici, a to poglavito kao službenici: *Bogdanović* (1 dom.), službenik, rodom iz Priboja; *Dejić* Đ. (1 dom.), službenik, rodom iz Tamne (Zvornik); *Duraković* Ahmet (1 dom.), službenik, rodom iz Gračanice; *Zekić* A. (1 dom.), službenik, rodom iz Milića (Vlasenica); *Jokanović* G. (1 dom.), službenik, rodom iz Bukvika (Brčko); *Kerović* B. (1 dom.), službenik, rodom iz Tobuta; *Kajmaković* Ž. (1 dom.), nastavnik, rodom iz Modrana (Bijeljina); *Kovačević* R. (1 dom.), službenik, rodom iz Bijeljine; *Kušaković* P. (1 dom.), lekar, rodom iz Beograda; *Lukić* D. (1 dom.), službenik, rodom iz Tobuta; *Maksimović* T. (1 dom.), nastavnik, rodom od Loznice; *Marić* D. (1 dom.), prodavac, rodom iz Brusnice; *Marić* K. (1 dom.), električar, rodom iz Priboja; *Mitrović* S. (1 dom.), šumarski inženjer, rodom iz Maleševaca (Ugljevik); *Ninković* N. (1 dom.), lekar, rodom iz Tuzle; *Perić* R. (1 dom.), sudija, rodom iz Fakovića (Srebrenica); *Popara* M. (1 dom.), službenik, rodom iz Bileće; *Spasojević* B. (1 dom.), službenik, rodom iz sela Lopara; — *Stanišić* M. (1 dom.), penzioner, došao iz Mačkovca; *Teodorović* D. (1 dom.), službenik, rodom iz Bobetina Brda; *Tešić* P. (1 dom.), šofer, rodom iz Vukosavaca; *Hrustanović* M. (1 dom.), prodavac, rodom iz Koraja; *Curkić* T. (1 dom.), šumar, rodom iz Opsina (Doboj).

THE REGION OF MAJEVICA (IN BOSNIA)

SUMMARY

From the geologic and geomorphologic point of view, the mountain of Majevica in Bosnia is a rather great natural region between the rivers Drina, Spreča, Tinja, and Sava. But from regional-geographic and ethnographic point of view this area is not an entity: this area is composed of a small region in the low interior of the mountain — it is the Majevica in the narrow sense — and of the broad piedmont area making parts of the adjacent regions in valleys.

The region of Majevica is inhabited since time immemorial: there are traces of prehistoric settlements. In Middle-Ages the region first was a part of Serbia, later of the medieval Bosnian state, but it was intermittently under the Hungarian rule, and the folk tradition in the region contains many reminiscences on the Hungarians. The Turks have taken the region from the Hungarians over (1512 A. D.). It is probable that at that time even ethnic Hungarians lived in the region, but there is no evidence: we know very few even about the Slavic population which prevailed at that time. There are many medieval cemeteries, which are very small; it means that even the settlements were numerous but small in size. According to the scarce written records the medieval population was not homogeneous with respect to the religion: there were Orthodox and Catholic as well as members of the »Bosnian church«. It is likely that the pre-Turkish residents of the region completely disappeared. After the Turkish conquest numerous Serbs came and settled in the region; at that time starts also the Islamization not only of the new Serbian immigrants but also of the other groups of residents. In the course of time disappeared also the Serbian newcomers from the 16th century.

During the war 1683—1699 a group of Moslem emmigrees from Hungary (Budapest) came to the villages of Humci and Nahvioci. In the 18th century the village of Drijenča was resettled by Catholic newcomers from the neighboring villages in the West; only few families of these newcomers remained alive during the plague epidemic in the second half of the 18th century. At that same time began the immigration of the Serbs from Montenegro and Hercegovina, lasting to about 1860; this immigration resultet in creating a Serbian majority in the region. Later came only a minor number of immigrants from nearer regions. In the course of the 18th century a denominational (and ethnic) segregation was established in the region, and since that time there exist two Moslem, one Catholic and twenty two Orthodox villages; after the revolution two small towns — Lopare and Sibosnica — with mixed population came into existence.

The Moslems in the region really are a small part of the Mosiem group on the northern slopes of the mountain of Majevica. So the Croats (Catholics) are members of the Croat group of Breške-Lipnica on the south-western slopes of Majevica. As the Serbs (Orthodox), who are

in majority, represent a particular group or ethnic community, the origins, the development and the main characteristics of that group have been studied in details.

A great majority of the Serbs in Majevica trace their origins from Montenegro and Hercegovina, but they did not preserve their original traits. They speak the dialect of the Eastern Hercegovina, but at the first glance it is evident that they are very distinct from the present day residents of the Eastern Hercegovina and Montenegro. Although they call their neighbors to the South of the river Spreča Hercegovinians, they treat them as quite strange or quite distinct people.

The accommodation and the acculturation of the Serbian newcomers into the region of Majevica proceeded quickly and intensively. When they came, their subsistence was based on the animal husbandry. They continued raising sheep and cattle and produced grain more than in their former country; beside it they adopted some new forms of economy: forests, rich with acorns, favoured raising of pigs, and pigs were exported to the North; they also accepted raising of fruit trees, especially of the plum, and this branch of economy — raising plums — is even today extremely important and has a great impact on the life of the Serbs in the region. Since long ago disappeared peculiar Hercegovinian garments as *džemadan*, trousers of wool, *tozluci* and plaid (*struka*); these Serbs adopted broad linen pants and broad shirt weared above the pants, a wearing as in the folk costumes in the Pannonian Basin and its southern frame.

The Serbs who came into the mountain of Majevica did not come as a group and at once: they came gradually as individual persons or families in the course of a rather long period of time and from various places so that they did not come as a homogeneous group. That is the reason that they became so distinct from those who remained in their old country; they developed in accommodating themselves to the new natural and cultural environment.

The ancestors of the Serbs in Majevica came as ethnic Hercegovinians, but as they settled in a rather different habitat they quickly lost their typical Hercegovinian traits, although they maintained for some time links with their relatives in their old country.

The Majevica Serbs can be treated as a particular subgroup within the larger group comprising the Serbs in the regions of Semberija and Podrinje in Bosnia probably also those in Mačva in Serbia.

The Majevica Serbs share many common Serbian traits, as e. g. they celebrate Christmas and ceremonially accept at that holiday the first visitor, put in the fire the yule log, etc., perform many customs and magic rites on St. George's day, they have family patron's feast too, they lived or live in extended families (joint households), they produce and sing epic songs, they believe in many demons as fees, vampires, they practice the godfatherhood which is in very high esteem, etc., they have many traits of broader regional significance, as e. g. small and big cradle parties, cabins or refectories in church yards owned by lineages and serving as shelter for lineage members and as rooms for entertainment of their guests, erecting of memorial stones along roads for relatives who died in abroad, the custom of »selling« (or »bying«)

weak children, the institution of reciprocal godfatherhood, etc. But they also have some traits being only their peculiarity (eventually shared by some of their nearest neighbors). Such traits are:

Although the Majevisa Serbs came from o regions where sheep raising is an important part of the subsistence economy and although they raise sheep too, they considered milking sheep as a shame. They kept sheep only for wool and meat.

Special borads existed in Majevisa until recently; beating this board was a signal for villagers to gather for the village meeting.

The Majevisa Serbs use some hypochoresis personal names ending with *-ika*, e. g. Stevika (from Stevan-Stevo, Stephen).

The Majevisa Serbs celebrate the common Serbians family patron's feast, called *slava* or *služba*. But they created some traits within this custom which are their peculiarity. Thus many families celebrate double patron's feast: if a house master or a household, inherits the property of another household or family celebrating its patron's feast on the same holiday, the inheritor doubles the feast's rites: he lights two candles, he prepares and ritually »breaks« two cakes, he prepares two pans of boiled wheat. In several villages it became a custom to meet for a night party on occasion of such a patron's feast celebrated simultaneously by several families.

Even among the Serbs the custom of Haron's obolos is widespread. The custom exists also in Majevisa. But there exists an additional custom: on the third day after the burial one puts coins on the wooden tomb cross.

When a Serb in Majevisa buys a ground from a Moslem, he prepares a small feast on the ground making a sacrifice.

The Serbs, as well as the other Sout Slavs, have many beliefs concerning the plague and magical rites for defense from the plague. Such beliefs are common in Majevisa too. But there is a peculiar belief, shared by both Serbs and Croats in Majevisa: they believe that the plague can do no harm to the house surrounded by blackberry shrubs.

The most important argument that the Majevisa Serbs are a particular group is that they consider themselves and feel as a particular group: they live for several generations in a small but well marked region linked mutually with close kinship and other ties. Their mass participation in the partisan units and in the Liberation war during the WW II contributed very much to the consciousness of being one community or one group.

СИГ. 39

Фил - МАУ

22-646

ИНВ. БР. 47218/2

29187